**Juozas Baltušis**

# SAKMĖ APIE JUZĄ

*Pamatyčio ir pažinčia,*
*Kas ataina kelaliu...*

(Iš smagiųjų kupiškėnų dainų)

## 1

Kaip atgulė vakare Juza, metęs Vinciūnės vestuves Pavalaknėj, tai ir pražiūrėjo į daržinės pašelmenį kiaurą naktelę. Gulėjo šiene, nugrimzdęs į aitriai kvepiantį čiobrelių ir motiejukų traškųjį. Ne viena kaimo moterų prasitarinėjo apie jį, kad ilganosiai vyrai – labai gero būdo vyrai. Juza nežinojo, geras jis ar blogas, nors ir turėjo nosį, ilgesnę už kitų. Ir ne tik nosį. Rankas ir kojas, net sprandą turėjo Juza ne kaip visų. Eidamas trobon ar į tvartą, vis galvą palenkdavo, kad neatsitrenktų. Net pro bažnyčios duris šitaip, nors žinojo, kad niekas nestato bažnyčių, kurių staktą siektų vyro galva, koks ilgas jo kaklas bebūtų. Taigi gulėjo dabar Juza ir klausėsi, kaip pašelmeny čirškauja žvirbliai. Garsiau, garsiau. Sučirško visi vienu balsu ir spurstelėjo tarytum susitarę, prapuolė iš daržinės. Juza liko vienas. Lauke nuskardeno gaidžiai. Jau tretieji. Pašelmeny ėmė balgzti. Aušo nauja diena.

Kilo Juza akim tom pačiom, kaip atgulęs buvo. Ėjo trobon, kur turėjo parsirasti iš vestuvių brolis Adomas. Gal ir sesuo Uršulė, nors toji vėliau už visus namo parsiranda, o parsiradusi – svirnelyje ir svirnelyje, kur jos mergautinė lova ir kraitinė skrynia stovi. Ėjo ir nematė Juza, kaip šalta ir tiršta rasa nusruvo sodo obelys, pasunko kopūstai po jomis, patamsėjo tvoros. Ir negirdėjo, kad girgžda svirtys kaimynų kiemuose, mauroja karvės, laukdamos užsimiegojusių po sekmadienio melžėjų. Nejautė ir žemės po kojom Juza. Vėsios, geros žemės, šiurpuliu smaginančios jam padus. Ne, nieko nematė, negirdėjo, nejautė Juza. Paspyrė koja priemenės duris, žengė į vidų.

Brolis Adomas tikrai buvo grįžęs. Išsikėtojęs po visą lovą, traukė saldų rytomiegį. Net seilė nusiverpė jam iš to saldumo, tekėjo per smakrą ir pagalvės užvalkčiu, ištamsindama jame ilgą, kreivą ruožą. Šventinis rainuoto milo švarkas, kelnės, liemenė – viskas atgalia ranka nublokšta kur pakliūk, auksinis laikrodėlis po suolu... Nė pirktinių viršutinių nebenusivilko! Neužpūsta lempa paluby mirkčiojo, baigdama eikvoti žibalą iš ropinės.

Stovėjo Juza vidury trobos, žiūrėjo į brolį. Taigi ar seniai siūdinosi šitą rainuočio eilutę, geriausią apylinkės siuvėją kieman parsikvietęs? Ir marškinius ar ne pirmą kartą užsivilko, pasiutusį pinigą už juos sumokėjęs? O laikrodėlis?.. Kas dar turėjo kaime tokį laikrodėlį? Nei tokio, nei kitokio, Adomas visoj ūlyčioj pirmas įsitaisė. Lyg jų kieme visko lietųsi per kraštus. Iš pradžių saugojo, nešiojo tik šventom dienom, ir tai ne namie, o bažnyčion ar į atlaidus eidamas, sugrįžęs tuoj vėl segė nuo riešo ir dėjo kampinėn kamaros lentynėlėn, po dievo motinos paveikslu. O ne švenčių ir ne atlaidų metu tiktai vieną kartą. Kai jie visi trys – Adomas, Juza ir Uršulė – nuėjo fotografuotis į miestelį. Naujas fotografas, žydelis, nežinia iš kur ir kaip buvo atsiradęs Maldyniškėje ir nukabinėjęs laukujes savo duris merginų portretais, kurių skruostai buvo taip skaisčiai nurausvinti, kad Uršulė stačiai su ašarom prie brolių: einam ir einam, visi eina, ko mes ne kaip visi? O kai susėdo trise priešais aparatą su akim, Adomas švarko rankovę aukštyn atsmaukė, kad laikrodėlis gerai atsimuštų fotografijoj ir kad visi paskui matytų: niekas kaime neturi laikrodžio, Adomas – turi. Tai šitaip buvo. O dabar? Po suolu laikrodėlis.

Niūktelėjo Juza broliui kumščiu į šoną:

– Ar nepakaks pūsti?

Brolis šliurptelėjo seiles atgal į burną. Tikras žindulis po šiltu tešmeniu.

Juza niūktelėjo antrą, paskui ir trečią kartą. Adomas sunkiai plėšė akis, negardžiai čiaumojo lūpomis:

– Sekmadienis!..

Juza sėdo ant suolo, paėmęs iš po jo laikrodėlį, garsiai pasakė:

– Dalintis reikia.

Adomas buvo bešlyjąs skruostu atgal prie pagalvės, bet taip ir nustėro. Plačiai atvertom, nieko nematančiom akim, graibė ir nesugraibė kojomis medipadžių po lova.

– Kaip sakai?..

– Dalintis.

Brolis sugaudė medipadžius, įsispyrė į juos, apdujęs žiūrėjo į Juzą. Tas priėjo prie lempos, užpūtė.

– Kas pasidarė? – paklausė Adomas.

– Dalintis.

– Taip va paimti ir dalintis?! – skėstelėjo Adomas rankomis.– Nei žodžio tarus, nei pasitarus... Kas pasidarė?

– Reikia.

Adomas siekė rūkalo šventinio švarko kišenėj. Ne to, multoninio ar gelsvaspurgio, kasdien rūkomo, o pirktinio, parvežto vakar Vinciūnės vestuvėms. Bet pakelis buvo taip sudrioktas vakarykštėj ulionėj, kad Adomas ilgai apžiūrinėjo jį, nesuprasdamas, iš kurio galo praimti. Išlupo pagaliau vieną, pusiau sulinkusį, persisukusį, įsispraudė į dantis, antrąjį išrovęs atkišo Juzai.

Tas tik ranką krestelėjo: negi užmiršo, kad Juza tiktai pypkę? Adomas įdegė papirosą, užsitraukė, išpūtė dūmą:

– O vis dėlto? Nei iš šio, nei iš to... Kas pasidarė, klausiu?

Sėdėjo broliai ant suolo. Dideli abu, plačių pečių. Tikri ąžuolai, vėjų gairinti. Tiktai Adomo nosis trumpėlesnė. Ir tie jo ūsai... Ne ūsai, tiktai tamsios vilnos kuokštas, perskilęs ties nosimi apačioj... „Kad tokie auga, – teisinosi jis, kai pasišaipydavo kas iš tų jo ūsų. – Kur dėsi, kad auga?" Traukė dabar dūmą ir žiūrėjo proskersom į Juzą, laukdamas, ką tas pasakys, modamas ir nesumodamas, kas jam užėjo.

Daug neprašysiu, – pasakė Juza. – Atiduosi šmotą Kairabalėj, visa kita žemė ir kas prie žemės – tau su Uršule.

– Palauk... Kairabalės šmotą, sakai?

– Taigi ir man kur atsistoti reikia.

– Kokį biesą veiksi Kairabalėj? Velnio vaikus perėsi?

– Ne viena marmalynė tenai. Kalniukas yra. Trobai vieta.

– Tu... nesijuoki?

– Pridėsi bėrąjį, – Juza tarytum negirdėjo, ko buvo klausęs Adomas. – Jeigu negaila, – pridūrė. – Tau dvejetas lieka ariamų, dar dveigis. Jeigu negaila.

Patylėjo Juza:

– Ar gal daug prašau?

– Ne, tu palauk. Tu man tiesiai... nesijuoki tu?

– Gal ir trobai. Pošiaudėje rąstai kadai guli. Dar senelio Jokūbo sukirsti. Man būtų kaip tik.

– Tu tikrai nesijuoki?!.

– Apie karvę daug nekalbu: jeigu gali – gerai, negali – gerai. Išsiversiu pradžioj, paskui žiūrėsiu. Būtų gerai ir avį, tai vėlgi – kaip tau širdis pasakys. Geriau ėringą, o tai Kairabalėje su kuo pasidaužys?

– Ne, tu palauk!..– vėpo ir atvėpo lūpa Adomui.

– Gal ir vištų. Kairabalėj, žinai, vabalo visokio ropinėja, uoga nubyra parudeny. Višta, žinai. Ne paukštis, o pakorkia rytais, kiaušinį sudeda. Daug nereikia, kad porą kokių, tai ir gana.

Kalbėjo Juza iš lėto, žodį po žodžio stūmė, o Adomas ir dūmą užmiršo patraukti. Viskas Juzos pergalvota, pasverta. Per tą vieną naktį? Net ne per Visą, o kas buvo likę nuo Vinciūnės vestuvių? Kairabalė?.. Kokia, po visų biesų, Kairabalė! Viksvynas šitas?! Marmalynė šita?! Kiekvienais metais, vasarai įkaitrėjus, aplinkinių kaimų šeimininkai plakė dalgius, dėjosi sniedonių kelioms dienoms ir traukė Kairabalės pusėn, o paskui juos kitą dieną jau ir moterys. Su baltais grėbliais ant pečių, dar baltesnėm skarelėm galvas prisidengusios. Visi turėjo raiste ir paraisčiais pievos, nebežinia kada ir kieno kiekvienam atrėžtos. Ir suko čionai dalgius liūksinčių samanynų viksvose, mušė pradalgin traškią putokšlę ir baltagalvėlį puplaiškį. Ne dievas žino koks pavilgas gyvuliui, o vis ne šiaudas ruginis grūdu iškultu, ne kietis pasausėlis. Druskos iš rudens kai užberi, prėslan šienelį mindamas, tai arklys ar gyvulėlis snukio šonan nesuka. O kad visur žliugsėjo vanduo, tai krovė šienpjoviai pradalgius ant šaltekšnio ar alksnio lapinių ir tempė įsirėžę prie kalvų kalvelių, iškėlusių kūbrius po visą Kairabalę, paėjusių kadugiais, reta pušim. Čia džiovino, paskui jau ir į daržinėlę kalvoje. Visi turėjo daržinėles, sukirstas greitosiomis, o stovinčias kelintą dešimtį metų. Ir tiktai žiemą, kai šaltis apsmaugdavo paraisčių samanynus, visi vėl skubėjo čia. Krovė šieną į roges, varėsi namo, o parsivarę perkimšinėjo į tikras daržines, kietai mindami, kad ne iš viršaus verstų pasitingėjusi šeimyna, o iš priekio rautų kalvio išraitytu peštuku, kiekvieną žolelę patausodami, pamaišydami su čiobreliu ir motiejuku iš kitų pievų, kituose daržinės prėsluose sukrautais. Visi šitaip. Ir Adomas su Juza šitaip. Matyt, visada taip buvo. Ko gero, taip ir bus. Kaipgi dar kitaip gali būti? Tiktai niekam ir niekad nėra šovę galvon eiti gyvent į Kairabalę. Net sapne niekas nesukliedėjo. Juza pirmas.

Adomui pasirodė, kad sapnuoja. Nemiega, o sapnuoja.

– Jeigu dar vežėčias,– išgirdo vėl brolio balsą. – Atliekamas kokias. Ir akėčių reikėtų, plūgelio. Ant nuogos vietos, žinai, gyvu auksu smilgos šiaudelį pasversi.

Adomas net pasimuistė. Trenkė šalin neišbaigtą rūkalą.

– Kokių tau vežėčių? – kone rėkte išrėkė.– Kokių tau velnio akėčių? Atliekamų tau? Plūgelio nuliekamo? Jeigu iš galvos išsikraustei, ko prašinėji kaip ubagas? Ne brolis aš tau? Ne savas? Žvėris aš tau? Imk pasirinktinai, ką tik akis patrauksi Nors visą ūkį! Tiktai kaip tu sėsi į šitą marmalynę? Ir kurių biesų? Kas užsvilo, papades tau kas degina?..

Kaip gyvas nebuvo taip rėkęs Adomas. Susigėdo pats. Griebė iš pakelio naują rūkalą, kūrė jį ir neįkūrė – rankos šokinėjo, nenulaikė degtuko tarp pirštų. O kai įkūrė, tuoj ir užduso, tiršto dūmo krūtinėn pleštelėjęs. Dabar apstulbo ir Juza. Nešnekūs buvo jų namai. Tėvas, kiek atminė Juza, vienu tiktai pasižiūrėjimu kirto visiems kalbas; verksmus ir aimanas laikė tikru ištvirkimu, už nieką taip nepliekė diržu kaip už ašaras. Motina bijojo tėvo labiau negu ugnies, jei žodį kada tarė ar ašaromis kuktelėjo, tai patyliukais, tamsesnėn kertėn nusigręžusi, o paskui vėl tėvui iš paskos, iš paskos. Net numirė ji tą pačią dieną, nors ir ne visiškai kartu: tėvas iš ryto, o ji – į pavakarę. Būtų gal ir kartu, bet kas tada šermenis tinkamai patvarkęs, gimines kviečiamus ir nekviečiamus išvardijęs? Kol apsakė, patarė, nurodė, pamokė, ir nebėr dienos. Tada ir ji. Šeimynos galvai iš paskos. Visą gyvenimą iš paskos, tai ir į karstą. Ne, nešnekūs buvo jų namai. Visi trys vaikai kone atprato kalbėti. Daugiau rankom arba akim susirodinėjo prie durų. Net bažnyčioj, kai žmonės atlapa širdim traukė „Pulkim ant kelių“ arba „Aleliuja“ Velykų rytą, jie pritarinėjo tiktai puse lūpų.

Iš ko gi Adomas dabar šitaip pratrūko?

Pasižiūrėjo Juza į brolį, vėl nusuko akis. Kantriai laukė, kada tas atkosės aštrų dūmą.

O čia abu broliai sukluso. Sesers Uršulės balsas:

– Nereikia paprasti!..

Ir vyriškio:

– Taip ir neįsileisi, Uršulyt? Tikrai neįsileisi?

– Nereikia paprasti.

– O tu žinai? Aš tau, Uršulyt, ar žinai?.. Aš tau... Uršulyt!..

– O kas gyrėsi visiems piemenims? Kada tu gavai iš manęs, paršiuk? Vis pasigirt, vyru prieš kitus pasirodyt? Pirma būk vyras, tada girkis!

– Taigi ar aš, Uršulyt?! Kad taip smalą gyvas pragare gerčiau, kaip būčiau nors kam žodį!

– Šarka praskrisdama visiems apsakė, ne tu! – prunkštelėjo Uršulė.– Pas šarką ir prašykis dabar!..

Juokėsi Uršulė, o balsas jos buvo piktas. Nelabai toli ašarų. Abu broliai tylėjo.

– Tai ir neįsileisi? – išgirdo vėl vyriškio balsą.– Ar neįsileisi?!

– Nereikia paprasti!..

Grįžtelėjo Juza į Adomą. Tas sėdėjo, galvą nukoręs. Tikra bėda namuose su Uršule. Nespėjo tėvelių kaulai atvėsti po žeme, o sakytum nuo grandinės nutrūko merga. Lyg persistovėjusi stalgūnė! Kur kokia gegužinė, jaunimėlio suėjimas, krikštynos arba ir pakasynos, visur pirmoji, už visus balsingesnė, šokyje trankiausia. O jau tų bernų... Pirmąją į ratelį suka, paskutinę nuo polkos paleidžia, iš namų atlydi ir namo palydi, viso kaimo šunis išlodydami. Mėgino broliai kartą ir kitą pasikalbėti su seserim.

– Prisitylėjau! – kaip kirviu rėžė Uršulė.– Mano dabar dienos.

Griebė linksmybes iš kairės ir iš dešinės, nei gėdos, nei žmonių apkalbų bepaisanti. Daryk su ja ką daręs.

Kieme trekštelėjo varteliai. Uršulė šaukė, prikurtinusi balsą:

– Ar pasiutai? Ir dar šviesoj? Visiems matant?! Kad tu kur išdūktum su savo padūkimu! Pasakyta: nereikia paprasti! O tai brolelius šūktelsiu – vartų nebeatrinksi!

– Kad nešviesu, Uršulyt... – vyriškis beveik verkė. – Dar tiktai aušta, kurgi šviesu?.. Nešviesu, Uršulyt...

– Nereikia paprasti!

Varteliai trekšt trekšt. Uršulė, matyt, nejuokais stūmė svečią iš kiemo.

– Uršuly–y–y–yt!..– meldė tasai.

Uršulė žengė trobon. Pamatė brolius, nusiplieskė raudone. Aukšta lyg liepa, baltaveidė, skaisti. Sakytum nei šoko ji Pavalaknėj visą naktį, nei alaus ragavo ar pavartėj nuo berno gynėsi, o tik ką iš svirnelio, gailia rasa nusiprausė. Tiek ir atpažinsi, kad akys pasiaurėjusios, kakton nugilusios.

– O, jau abu ant kojų! – šūktelėjo broliams, žiūrėdama į šoną.– Ir lyg sušukuoti abu. Ką beūturiuojat, saulelei netekėjus?

Juza tylėjo. Adomas nužvelgė seserį. Nepiktai paklausė:

– Šiandien su kuo?

– Jau nutrenkiau! – garsiai juokėsi Uršulė.– O jūs ko surūgę, suniūkę abu? Ar iš tikrųjų kas? – pasižiūrėjo broliams tiesiai į akis. Rausvumo veide kaip nebuvę.

– Prisidaužysi vieną kartą! Raudosi, šunį apkabinus,– pasakė Adomas.

– Tai dėl šito?! Broleli tu mano, Adomai didysai ir jaunesnysai! Žinok ir galvoj turėk: kai prisidaužysiu, tai paraudosiu, o kol ne, tegu špitolės davatkos aprauda savo vainikėlius. O aš – kaip visi. Kaip visos!

Smagiai judravo Uršulė po trobą, Adomas stipriau sukando žandus. Juza sėdėjo nekrustelėjęs.

– Ir dar dėl ko? Dėl šito Grikapelių slieko? Steponiuko šito?! Atradote bėdą!

– Tai Steponiukas čia buvo? – sujudino žandus Adomas.

– Prisvilo! Visą naktį iš paskos, kaip virvele parištas. O mano giesmė vyrams viena: prašyk – neduosiu, pirk – neparduosiu, ženykis – tai gausi!

– Ar visiems ta pati?

– Ko gi visiems? – nustebo Uršulė.– Tiktai tam, kurį pasigauti ketinu!

Nusijuokė Uršulė. Ir nei iš šio, nei iš to pasakė:

– Ištekėsiu aš už jo.

Adomas abiem delnais atsirėmė suolo:

– Už šito... slieko?!

– Kas man duos geresnį? – įrėmė Uršulė akis į brolį.– Gudresnės išgaudeliojo!

Ir paaiškino, jau ramesniu balsu:

– Užtat ir duknų neatkloju. Sugaudytum tu jį paskui!

Adomas atleido delnus nuo suolo. Žiūrėjo į seserį iš padilbų.

Tikėjo ir netikėjo savo ausim. Tokia tylūnė buvo prie tėvelių, tokia bežodėlė. Nebeatpažįstama, nebeapsiklausoma merga!

– Kas kaltas?..– iškošė pro dantis.

– O aš kaltų ir neieškau.

Dabar Adomas nebežinojo, ką sakyti seseriai. Grįžtelėjo į Juzą. Tas sėdėjo kaip sėdėjęs, lyg ir ne brolis Uršulei būtų, ne vieno kiemo žmogus. Grįžtelėjo ir Uršulė į jį.

– O tu, Juza, ko? – paklausė. – Išlėkei, kaip uodegon įdilgintas. Vinciūnė paskui ieškojo, ieškojo!..

– Tau kad tiktai pameluot.

– O kad ieškojo! Kur, sako, mano laukiamiausias? Atsisveikintinę su visais atšokau, su juo vienu nešokau, kaip dabar man vyro pusėn važiuoti? Iš tikrųjų, Juza, ko tu šitaip? Nei ačiū taręs, nei paskutinę putą pūtęs?..

– Skalsu kalbos, – malstelėjo žandikauliais Juza.

– Kad nelabai, Juza. Kaip ugnis nukaito Vinciūnė, kai tu iš jos vestuvių!

Juokais pradėjo Uršulė, o dabar nebesijuokė. Kreivomis stojusi žiūrėjo į vyresnėlį. Tas nieko nebetarė, tiktai skruostai jam papilko.

Adomas neišlaikė, plokštelėje abiem delnais į suolą:

– Pasitrauk netarškėjusi. Vinciūnė, Vinciūnė!.. Karvės nemelžtos, piemuo nekeltas, banda neišginta, Vinciūnė tau berūpi! Kad parsibeldei namo, tai namų ir žiūrėk!..

Uršulė loštelėjo atgal, išpūtė akis ir tuoj vėl pasileido juoktis:

– Och ir širšingi, ir širšingi abu! – nusišluostė ašaras.– Ar Vinciūnės arielka buvo negardi?

Ir žengė pro duris, nebelaukdama brolių žodžio. Priemenėj trinktelėjo, – supoškėjo durimis, užtraukė jau kiemu eidama: „Per girelę jojau, girioj šieną pjoviau!..“

Broliai ilgai tylėjo.

– Matai? – paklausė Adomas.

– O tau geriau?

– Kas man geriau?

– Kad matau.

– „Vidury girelės šienelį padžioviau!“ – plyšojo Uršulė svirne.

– Iširo merga!..

– Vyro jai reikia.

– Ar tai Grikapelių sliekas – vyras?!

Juza nieko nebeatsakė broliui.

– O čia dar tu su ta... Kairabale!

Juza tylėjo.

– Dabar matau: ne vienas, o du pasiutėliai mūsų kieme.

Juza tylėjo.

Adomas pakilo, nuėjo paukšėdamas medipadžiais ligi krosnies, pastovėjo tenai.

– Juza,– pašaukė tyliai, vėl sėdęs šalia brolio.

– Nu?

– Juza... tau labai reikėjo Vinciūnės?

Tylėjo ir dabar Juza.

– „Šienelis pavyto, žirgelis pailso, negaliu nujoti pas savo mergelę!“ – traukė Uršulė, žengdama tvartų pusėn.

– Juza, – vėl pašaukė Adomas.

– Nu?

– O ta Vinciūnė, Juza, ne taip, kad jau labai. Vyras tu gruntaunas, dar susirasi. Gal net geresnę.

– Niekai tavo kalba.

– Taip jau ir niekai?

– Kai širdis traukia, kojom neatsispirsi.

Atsisuko Adomas į Juzą, ilgai žiūrėjo. Tas sėdėjo pusiaugrįža į brolį. Didelis, geras. Adomui ko ašaros neištryško. Seniai matė, kad brolis nesavy. Dirba – tyli, valgo – tyli. Sutarė abu antrą šulinį kasti sode, kad arčiau lysvių po obelimis. Juza paėmė kastuvą, Adomas išvažiavo jomarkan į Kamajus, paskui ir pojomarkin užsuko pas gimines. Sugrįžta kitos dienos pavakare, o čia žemė virš duobės skrenda ir skrenda, Juzos nė nebeįžiūrėsi, taip giliai nunėręs, ir nesustoja, varo, varo, varo! Jeigu nepašaukęs jo Adomas, gal kiaurai žemę būtų išvaręs, iškritęs apatinėje jos pusėj.

Daug kur taip dabar Juza. Užmiršta kur ėjęs, ką pradėjęs. Kad nebepašauktum nė prie stalo nesėstų.

– Juza, – visiškai tyliai prašneko Adomas. – Tai tau, vadinasi, labai reikėjo?

– Skalsu kalbos.

– Tu jau ir pyksti, – atšlijo Adomas nugara į sieną. – Blogo aš tau nenorėjau ir dabar nenoriu.

– Ko giedi nuobodinio pasaką?

Adomas sukando dantis. Sėdėjo tylomis abu.

Ir dar labiau gniaužtelėjo širdį Adomui. Prisiminė, kaip laikrodį pirko. Pirmą kartą pinigo rankon gavęs, tarytum galvą pametė. Tuoj po tėvelio motutės laidotuvių, tą pačią dieną, nulėkė raitas miestelin ir nusigriovė sau laikrodį. Patį brangiausią. Auksinį. Nei kam taręs, nei su kuo pasitaręs... Pirmąjį auksinį laikrodį visame kaime! Negerai kalbėjo žmonės apie tą pirkimą. Žinojo: vyriausias namuose taigi Juza, pirmas žingsnis Juzos, kaipgi čia išėjo?

Nukaito ausys Adomui. Ne tiek dėl to laikrodžio, o kad Juza nieko sau nepirko tada. Net nepaklausė, ar buvo likę ir kiek likę pinigo po tėvo mirties, ir kiek jo užsiliko po dvigubų šermenų. Pakluso Juza jaunėliui nuo pirmos dienos, lyg ir vyresnis nebuvęs. O paskui jį ir sesuo Uršulė. Išsiraudojo svirnan puolusi ir pakluso. Su bernais įsisiuto įsišėlo ji vėliau. Metinėms nuo tėvelių mirties suėjus. O tada – ne. Bet ir įsišėlusi nebepakėlė balso prieš Adomą, pripažino jį kiemo galva. Jį, o ne vyresnėlį Juzą.

– Atleisk tu man, Juza.

– Neturiu už ką.

– Negeras tau buvau.

– Skalsu kalbos.

3

Nuo lauko krašto ligi krašto žydėjo rugiai. Taip žydėjo, kad varpos dulko ir melsvas duoninės sotybės dūmas smilko aukštyn, į žydrą dangų ir į saulę. Net susvaigo Juza, tarprugės taku žengdamas. Ištiesė ranką, braukė delnu varpas. Sauja iš karto pritvino drumzlino medaus, tokio lipnaus, kad džiaugsmas lengvu drebuliu nubėgo Juzos nugara. Parodė Adomui, einančiam iš paskos. Nusišypsojo Adomas, sustojo take. Ir stovėjo jie abu rugių lauke. Įkaitę nuo saulės, nurasoję geru prakaitu. Stovėjo žodžio netardami.

Buvo išėję iš namų tuoj po rytinės šnekos troboj. Pusryčius paskubom suvėlė ir pakilo nuo stalo. Žinojo abu, kur eina. O dabar žiūrėjo į drumzliną rugių medų Juzos delne ir tylėjo abu.

– Pajudėsim? – pratarė Adomas.

Rugiai pasibaigė. Žengė broliai karštu lauko keliuku. Iš abiejų pusių kėlė aštrius akuotus šešiaeiliai miežiai. Paskui sutamsėjo pūdymas, kiaurai usnių užsiurbtas. Štai ir tiltelis per Pavirvę. Ir medinis kryžius už tiltelio. Kelio alkūnėj. „Jokūbo kryžius“, taip jį vadino žmonės. Nuo mažo ligi seno žinojo visi, kad Juzos senelis Jokūbas pastatė šitą kryžių. Įžadą buvo davęs, turkų ugniai prie Juodosios jūros pliekiant: „Jei gyvas liksiu, dieve šventas, jeigu namo sugrįšiu, tai pastatysiu aš tau ne vieną, o du kryžius: kelio alkūnėje, kur mažas bėgiojau, ir šventoriuj, prie bažnyčios, kad matytų visi, kas Pavirvės tilteliu eina ir kas be kepurės per mišias šventoriuj stovi“. O kad žodžiais senelis Jokūbas nesimėtė, tai padarė, kaip pasižadėjęs buvo. Kone paskutinį grūdą iš namų iššlavė, melžiamą karvę turgun nuvedė. O kryžius abu pastatė ir dar tvorele aptvėrė geležine, kalvio rankomis kalta. Juza negimęs tada buvo. Ir Adomas negimęs. Bet šimtus kartų girdėjo kaimynus šnekant, kaip gražiai šventino klebonas abu kryžius. Žmonių susirinko daugiau kaip bažnyčioje ir šventoriuje. Ir giedojo visi. Ir maldas kalbėjo balsu. Pusiaugieda kalbėjo maldas.

Tai šitaip buvo, kur dabar ėjo Juza su Adomu.

Seneliui Jokūbui viskas labai patikę, tas šventinimas ir žmonių gausybė prie Pavirvės. Giedojo ir maldas kalbėjo su visais, o žmonės matė: ne, nelabai linksmas senasis Jokūbas. Nepasisakė niekam, kad spaudžia jam širdį, kad už tokią galvą, kokią turėjo ant pečių, mažoka šitų dviejų kryžių. Daug dienų tylėjo senelis Jokūbas po šventinimo. O paskui nusinešė kopėčias ir kaltus ir išskaptavo kryžiuje mažulytę koplytėlę, ir įsodino į ją nedidoliuką medinį Jėzų, garsaus parapijos dievdirbio Davainio išdrožtą ir klebono pakrapintą šventu vandenėliu bažnyčioje. Taigi kryžius prie Pavirvės tiltelio turėjo jau du Jėzus: vieną alavinį, aukštai prikaltą, kitą medinį, dešinės rankos alkūne pasirėmusi į prakaulius kelius. O kad lietus čia netekėtų ir vėjas kad negaląstų, užtaisė senelis Jokūbas storu stiklu, užglaistė kraštus moliu, pamaišęs jį su šlynu ir smėliu. Tada tiktai pašviesėjo senelis, jau dorai atsilyginęs dievui.

Seniai tai buvo. Juza su Adomu ir Uršule ne tiktai gimė, bet ir užaugo, o senelis Jokūbas nuseno, vaikštinėjo jau lazda pasiremdamas. O kai suprato atėjus paskutiniajai, pasišaukė vieną rytą sūnų, Juzos, Adomo ir Uršulės tėvą, ir tarė, kad palieka žemę ir visa, ką užgyvenęs, nieko su savim nepasiima, užtat kryžių prie Pavirvės kad sergėtų, įstiklinimą kad prižiūrėtų ir tvorelę aplink kryžius abu, o kai jam pačiam ateis paskutinioji, savo sūnui, vyresnėliui Juzai, pasakytų, ką dabar sako jis, senasis Jokūbas.

Ir tėvas, senelį Jokūbą kapan nulydėjęs, taip šventai pildė jo žodį, kad ne tiktai saugojo, bet ir padaigstė diemedžio ir kitokių žolynų po kryžiais. Ir kas ėjo pro šalį, visi žinojo: gyveno geras žmogus senelis Jokūbas, ir buvo karas, kai šautuvų ugnyje daugelis šaukiasi dievo ir duoda jam pažadus, o

paskui pildo ką pažadėjęs, kaip ir dera doram žmogui.

Tai šitaip buvo.

O dabar, sustoję po kryžium ir pakėlę akis aukštyn, sužiuro abu broliai: užglaistymai nubirę, stiklas seniai iškritęs, medinis Jėzus, lietaus plautas, šalčių tratintas, saulės skeldėtas, sėdi nuliūdęs...

Ilgai tylėjo abu. Adomas ir Juza.

Teisybę, matyt, kalba žmonės: žmogus ką daro, paskui jo vaikas dar padaro, o anūkas – jau ne. Nebesaugo anūkai, ką palikę seneliai. Net senelių kapų nebelanko. Neateina Vėlinių naktį ar mirties metinių dieną, neuždega žvakės, gėlelės nepadeda galukojy. Mirę seneliai anūkams nebereikalingi. Niekam jie nebereikalingi. Mirė žmogaus vaikai, ir nebeliko žmogaus.

– Negerai, – pasakė Juza.

– Negerai, – pasakė ir Adomas.

– Žinia, negerai.

– Tik iš kur laiko viskam sugriebsi?..

– Skalsu kalbos, Adomai.

Nieko neatsakė Juzai Adomas. Žengė abu toliau. Traukė avižų lauku, šniūrais nurainavusiu iki miško.

– Pats išdrošiu, – pasakė Juza.

Adomas braukė nuo kaktos žliaugiantį prakaitą. Saulė taip įdienojo, kad oras ribuliavo, karštom bangom ritosi, dengė mėlynai pasmilkusį mišką tolumoj. Nubraukė prakaitą ir Juza. Pustrečio, gal ir du žingsnius besiekė brolių šešėliai. Pats vidurdienis.

Taip ėjo abu. Taip ir į Šiaudinių kalvą įkopė. O čia pamatė: guli po kojomis ji, Kairabalė.

Užgurusi, užaugusi gailiais ir uogienojais, užtreškinusi visus pakraščius nei gyvulio, nei žmogaus nepraskiriamais šaltekšnės, šašuoto karklo ir alksnio brūzgynais, atrodo, saugo ji liulančias savo platybes, nesibaigiančius kimsynus, samanose ir švendrynuose užsislėpusius, didžiausių šalčių nesurakinamus akivarus. Iš bedugnių maurynų šen ir ten tino retos kalvų kupros, apaugusios išlakiom smalingom pušim, nepermušama kadugių juodybe. O kur ne kalvos, ne išlakios pušys ir ne kadugiai, plynėjo žiemą vasarą ruduojančių viksvų ir baltų puplaiškių lygumėlės, nusidaigsčiusios pušelėm ir berželiukais, taip užskurdusiais ir nusiverkusiais, kad per dvidešimt ir penkiasdešimt metų nė vienas žmogaus ūgio nesiekė. O tarp jų, šitų viksvynų ir persiraudojusių pušelyčių, žiojėjo juodo mauro provėros, ilgos ir plačios, tykojančios užsižiopsojusio žmogaus ar žvėries. Nuo senų senelių neatminė žmonės, kad kas gera valia būtų žengęs arčiau jų. Net paukštis, netyčia užskridęs, rėkė ir plasnojo šalin, kiek sparnai nešė. Tiktai bimbalas su uodu laikėsi čia, ieškojo multoninių karklų, susipynusių su aštriagumbe gervuoge, o suradę grojo linksmąjį savo šalamojų. Ir visoje apylinkėje buvo tiktai vienas žmogus, žinojęs taką per tas provėras, galėjęs praeiti pro visus akivarus nuo vieno daugiavalakės Kairabalės pakraščio ligi kito. Senelis Jokūbas buvo tas žiniuonis. O kai jis mirė, žmonės tarė, kad jau niekas nebežino, todėl saugotis reikia Kairabalės dvigubai ir trigubai. Nė vienam į galvą neatėjo, kad yra gyvas likęs dar vienas toks žiniuonis: anūkui Juzai parodė senelis Jokūbas slaptatakį, išmokė jį ilga šiekšta užčiuopti po liulančiu maurynu tokius raisto gungulus, kur koją galėjai statyti drąsiai, tarytum eitum lauko taku. Nežinojo šito net Adomas.

Ilgai stovėjo dabar broliai Šiaudinių kalvos viršūnėje. Žiūrėjo. Tylėjo.

Kairabalė dūsavo nuo kaitros lyg sirpi merga, įmigusi yasaros pokaičio. Nuo krašto iki krašto tvoskė perkaitusiais gailiais, aitriom saulašarėm, apkartusiu, įrūdijusiu viksvynų vandeniu. Tylėjo gervės, sukišusios snapus į vėsius spalgienojus. Tylėjo kryklės, pasparniuose paslėpusios margaplunksnius savo vaikus neramuolius. Prigludo net raktnugarė gyvatė samaningame tarpkelmyje, per tingumą nebenutvėrusi vėsiašlaunės varlytės, bepurpsančios išverstom akim ant samanojų kuokšto. Tiktai

akivarų veidrodžiai suribuliuodavo ratilais: ten iš gilumos kilo lynai, nusiganę lyg paršai, kaitino saulėje juodas nugaras, o įšilę tingiai niro atgal, į tamsą ir gilybės vėsą.

– Daržinėlę matau, – pasakė Juza. – Mūsiškę.

– Kur? – sužiuro Adomas.

Daržinėlių buvo ne viena ir ne dvi. Kone kiekvienos kalvos viršuje, tarp varinių pušų kamienų, tamsėjo jų sienos ir stogai. Kuri mūsiškė, kuri kaimynų?

– Neįžiūriu. Mūsiškės neįžiūriu.

Juza linktelėjo. Žodžio nebetaręs, leidosi žemyn. Adomas jam iš paskos.

Priėjo broliai savąją kalvą, prašliaužę pro pakraščių šaltekšnynus. Kelios pušys siūruoja pačioj aukštumoj, žemėliau kadugiai pūpso. O tarp jų ir daržinėlė. Ir prisiminė abu, kaip senelis Jokūbas tempė lapinėmis šieną į šitą kalvą. Aukštas, sausas, stipriai rakintų kaulų senelis. Visada baltais drobės marškiniais, nuleistais gerokai žemiau kelių, persijuosęs plačia ir marga sukto vilnos siūlo juosta, dar senelės austa. Toks šventinis senelis Jokūbas, tarytum ir ne šienapjūtės atėjęs su išplaktu dalgiu ant peties, o atlaidų į Kairabalę. Suko pradalgę po pradalgės pakalvyj, kad raistas žvagėjo, o paskui tempė lapinėmis, ką ryto metą sukirtęs, driekė šieną kalvos atšlaimiuose džiūti, ir kad nors mažiausias lašelis prakaito jam ant kaktos, bent tamsėlesnis tiškalėlis drobės marškinių baltybėje, nors įdienojusi saulė tikra ugnim liejo Kairabalę, spaudė iš juodų maurynų karštas baltas putas, murinančias aplink kiekvieną kimšą. Mokėjo dirbti senelis Jokūbas. Išmokė šito Juzą su Adomu, kai tie paaugo. O daržinėlė ta pati. Laiko bėgsmo apdaužyta, lietaus iškoriuotomis sienomis, o stovi, negriūva. Saugo nuo lietaus ir vėjų viksvingą gyvulių pavilgą žiemai.

Grįžtelėjo broliai vienu metu lyg susitarę dešiniau. Čia lėtai krutino samanas Pavirvė, ėmusi pradžią juodose Kairabalės provėrose. Ta pati Pavirvė, metų metais matyta, pažįstama ir nelabai pažįstama. Ne iš karto suprasi, pasižiūrėjęs, kurion pusėn ji stumia surinktą savo vandenį. Daug kur nė iš po samanų neprasilaužia, šlamena gilumoj, tiktai ties jų kalva lyg ir tikru upeliu pavirsta. Čia ir traškūs karklai, ir tamsraudoniai juodalksniai, sustoję pagretomis krantuose, žiūri ir neatsižiūri, kaip Pavirvė gurgena, gilesnį ir platesnį taką sau laužia.

– Juza, – pašaukė brolį Adomas.

– Nu?

– Ko atėjai, Juza?

Juza krunkštelėjo:

– O tu?

O nesulaukęs Adomo atsakymo, pakėlė koją, sudavė į žemę:

– Čia statysiuos.

– Iš galvos išsikraustei?

– Žemė prie šlyno, ne vienas smėlis su samana. Prabaksnosiu noragu, karklus su juodalksniais išrovęs, gero lino man duos. O po lino jau grūdas. Bus gerai.

Priėjo Juza prie karklų, paėmė vieną už atoūgių, plėštelėjo viršun, parodydamas broliui, kaip jis sudoros šituos persivijėlius. Karklas ne iš karto pasidavė, laikėsi įsisiurbęs šaknimis į samanynų posmelį. Gerokai įsirėžė Juza, kol iškėlė saulėn nublyškusias ir ilgas karklo šaknis.

– Juza, – vėl pašaukė Adomas.

– Nu?

– O gal nereikia?

– Ko tau nereikia?

– Ne man, tau nereikia. Nei kelkis tu čia, nei beprasimanyk. Kartu užaugom, po vienu stogu gungti pradėjom, o akis ar išsidraskėm, vienas kito kąsnį skaičiavom? Broliai buvom, broliai likom. Tai ko

dabar – nei iš šio, nei iš to? Ar žmonėms ant juoko? Pagalvok gerai, tai suprasi.

– Šito pasakyt ir atėjai?

– Gal šito, gal ir ko kito.

– Ko gi kito?

Adomas tylėjo. Seniai žinojo Juza: nemoka Adomas meluoti. Niekados nemokėjo. Net mažas būdamas. Padarys kreivai, ir nebegali žiūrėti į akis. Ir teisybę pasakyti ne visada jam sveikatos užtekdavo.

– Ko tarp savų ratu suki? – paragino brolį Juza. Adomas išlupo iš kišenės rūkalą. Pirktinį. Tą patį.

– Paragauk, – pasiūlė broliui, vėl užmiršęs, kad tasai tik pypkę traukė.

Susėdo abu padaržinėj, užtraukė dūmą, kiekvienas savo. Ir iš karto suprato: nepriima širdis nei pirktinio, nei namie auginto. Permuša gailiai ir valerijonai, vingiris su putokšle, aitrų karštį užleidę ant brolių iš visų pusių. Neišlaikė Juza, išdaužė į nykščio nagą pypkę, atsilošė daržinėlės sienos ir gėrė šiltą, tirštą Kairabalės orą. Net burna praviro jam iš gardumo.

– Mesk ir tu savo pirkalą, – patarė broliui. – Negi nepabodo?

Nuspaudė Adomas pirktinį į posmelio samanas.

– Juza, – pašaukė kelintą kartą šiandien.

– Nu?

– Kalbos taigi nepabaigėm. Uršulė tiktai viešnia namuose. Už Grikapelių slieko ar kito nieko, o užsikars. Kas tada? Gryčia, seklyčia, kamara – krūvai žmonių vietos nesusišaukiamai. Prapulsiu vienas tarp sienų.

– Gal neprapulsi.

– Pats vienas tarp šitiek sienų?

– Ko gi vienas? Parsivesi žmoną, ji tau vaikų kai duos – visi pasaliai sukirbės.

– Gražiai tu šneki, – nusijuokė Adomas viena lūpų puse. – O jeigu ir tu, Juza? Jeigu mes abu? Ar tai vietos neišsitektumėm? Senelio Jokūbo tėvelis rentė sienas, kad vietos per akis mano ir tavo vaikams, ir mūsų vaikų vaikams!

Juza pasižiūrėjo į brolį.

– Skalsu kalbos, – pasakė. – Čia statysiuos. Dabar Adomas pasižiūrėjo į brolį.

– O mano galva, kad su viena neišdegė, dar ne galas. Ar visiems išdega iš pirmo karto? Ko galvą į sieną daužyt? Pilnos ūlyčios ir pilni vienkiemiai tekučių, piršlį tiktai pašauk, Juza.

Ilgai tylėjo Juza po šitų Adomo žodžių. Pratarė paskui su tokiu kartumu, kad Adomui širdis sukrūpsėjo:

– Nieko tu nesupratai.

Dabar tylėjo abu. Valerijonai ir gailiai dar aitriau užleido savo karštį ant brolių.

– Juza.

– Ko, Adomai, ko?

– Jeigu jau taip... jeigu taip jau tau išeina, Juza, viena tepasakysiu: neimk tu žalosios, juodmargę tau atiduosiu.

Juza neatsiliepė į brolio pasiūlymą.

– Žaloji, pats žinai, nė penkiolikos kvortų netraukia. Ar tai karvė? Ir bergždžia, antri metai nepasilaksto. Tik mėšlui ir belaikėm, pats žinai. Rudenį aš ją mėsai pavarysiu. Kol nesukremzlino šlaunų. Tu juodmargę sau, Juza. Visiškai kita kalba.

– Kas tau liks?

– Ne viena ji kieme, pats žinai. Tiktai melžiasi čiurkšliau už kitas. Kaip tik tau.

– Ką Uršulei pasogos duosi?

– Ir bėrio tu negausi, – kietai sukandęs žandus, varė savo Adomas. – Niekai bėris. Valkus ir nago prasto. Ar su tokiu Kairabalėn? Derešių tu verčiau. Arba širmį. Tie nenugarmės liūne su pirmu knopstelėjimu.

Pasižiūrėjo Juza į Adomą. Patylėjo abu.

– Nieko tau nepasakysiu, – pratarė Juza.

– O aš dar pasakysiu. Kad jau taip, imk, kas tiktai geriausia namuose. Nieko man negaila. Tiktai iš naujo tau sakau: gal nereikia, Juza? Gal vis dėlto nereikia? Kaip su visa kuo buvę nebuvę, o kur nuo giminių akis dėti? Plati mūsų giminė, pats žinai. Ir visi – vienas į kitą, kaip mūras stovi. Taigi užjuoks negyvai, Juza. Išglušėliais apšauks tave ir mane. Kaip Uršulė tada? Taigi nė Grikapelių sliekas jos pusėn nebežiūrės!

– Ko čia Uršulei?

– Nemažas, pažįsti žmones. Kiekvienas geros veisles žmoną sau taiko. O kas per veislė, kai brolis... du broliai – išglušėliai? Štai ir paimk tu galvon, Juza.

– Kas kam darbo, kaip aš ir ką.

– Žmonėms šitaip nepasakysi. O mažiausiai – giminėms. Dar senelis Jokūbas tardavo: – Žmonės nedovanoja, ko nesupranta. Būk kaip visi, tada ir tau bus kaip visiem.

– Ėjo senelis trumpais skrebeliais, užkliuvo varčios – ir vėl iš pradžios. Tiktai nuobodinio pasaką ir beturi?

– Sakau, kas reikia, Juza. Tiktai gero tau noriu. Ir Uršulei. Visiems kad gerai, Juza. Pats metas dabar pagalvot. Paskui vėlu bus.

– Ar viską padarai žmogus, kas reikia?

Adomas patylėjo. Pamatė beatgyjančią savojo pirktinio nuorūką, įmynė ją giliau.

– Gal ir šitaip, Juza, – pratarė. – Tiktai, sakau, gal išeitų ir kitaip?

Juza pasižiūrėjo į brolį. Prisiminė nei iš šio, nei iš to, kaip senelis Jokūbas neužkentė savo jaunėlio anūko Adomo. Nežinia ko, o neužkentė. Kur ėjęs, ką veikęs, su savim vis Juzą vedėsi, ne Adomą. Ir slaptatakį parodė Juzai. Vienas senelis jį žinojo. Vienas visuos kaimuos. Nuo Svidenių ligi Nociūnų, nuo valsčiaus pakraštin numarmėjusių Rudilių ligi Laičių. Ir parodė tiktai jam, Juzai. Adomo pusėn vien atbulu delnu pamojo. Suspaudė tada širdį Juzai dėl brolio. Ir dabar suspaudė. Gailus tas Adomas. Laikrodėlį įsitaisė, o gailumas liko. Ne imti ką iš tokio, tiktai duoti tokiam.

– Ko gi kitaip? – Adomas pašviesėjo.

– Seniau Amerikon, būdavo, žmonės traukė. Pats žinai. Buvo kad nuo caro žandarų bėgo, o buvo, kad ir nuo mergos. Tu nesupyk, atvirai kalbu. Dabar, kaip žinai, Ameriką užsiuvo. Tai, sakau, Kanadon? Arba kokion Argentinon? Girdėjau, važiuoja žmonės, įsitaiso, pagyvena. Tai ko gi ne tu? Pasibūtum, užsitrenktum. Toks vyras, sakau, iš Kanados arba ir tos Argentinos tu ir Amerikon gal prasistumtum. Sako, kad ir šitaip pasitaiko. Ir būtum sau amerikonas, su auksine grandinėle skersai pilvą, ką?

Net nusijuokė Adomas, taip jam patiko jo paties kalba.

Juza patylėjo.

– Nuo savęs tenai pabėgsi?

– Žinia, – vėl patamsėjo Adomas.

– O kad žinia, ko ta Kanada geresnė už Kairabalę?

– Matai... – pratarė Adomas, nežiūrėdamas į brolį.– Vienas argi pabūsi? Žmogus visada prie žmogaus. Niekai vienam. O jeigu ir vienas, vėlgi, sakau, nuo žmonių akių tolėliau. Kad negali kaip visi, tai, sakau, geriau tolėliau nuo visų. Tau pačiam geriau, Juza.

– Tai gal tau geriau, Adomai. Tau ir Uršulei. O man kas? Tolėliau, artėliau – vis tiek, Adomai. Ir nereikia man žmonių, ir nieko man nereikia iš žmonių.

– Negerai kalbi, Juza. Tiktai žvėris – nuo žvėries, o žmogus... visada prie žmogaus žmogus.

– Taip man išeina, Adomai. Taip jau išeina.

Pakilo Juza. Dumstelėjo koja į žemę, kaip buvo dumstelėjęs iš pradžių.

– Čia statysiuos.

Adomas nulenkė galvą.

4

Namo grįžę, apėjo broliai sodą, paskui ir trobesius visus. Trobesiai buvo geri. Parinkto rąsto, sunerti ne atgalia ranka. Kiek metų prabėgo, kaip senelio Jokūbo tėvas šitas sienas rentė. Seniai nebėra gyvo ne tik senelio tėvo, bet ir paties senelio Jokūbo, ir tėvelio nebėra, ir Juza su Adomu pagungo, o atrodė trobesiai tarytum tik pernai vasarą sukirsti. Troba dviem galais. Svirnai rašytinėmis durimis. Tvartai kaip palivarke. Diendaržis per jų vidurį, plačiausiu vežimu įvažiuojamas. Kluonas su jauja, toli pro galinę sieną atkišta. Daržinė šienui. Vežiminė ratams. Skamba sienos, nei vėjų muštos, nei kirvarpų daužtos.

Sustojo broliai padaržinėj. Čia po ilga stogine klojėjo pušų rąstai. Nuskusti, pavėnėje išsausinti. Rūstus buvo senelis, nešnekus, o apie rytdieną pagalvojo. Vaikų rytdieną, ne savo. Kad ugnelė jeigu ar kita kokia užlaidžia, nebildėtų jo vaikai pakiemiais, neklūpčiotų trilinki padegėlių nusilenkimu už saują grūdų, vieną kitą kapeiką.

– Kaip tik tau,– apsidžiaugė Adomas.

– Kaip pasakysi, taip ir bus, – padėkojo Juza. – Gal ir per geri man.

Adomas pamuistė galva, buvo kažką betariąs, bet čia, kur buvus bebuvus, Uršulė prie abiejų. Išsipraususi, šventiškai apsitaisiusi, akim žibančiom. Kiek matė ją broliai, visada tokia buvo. Lyg iš kito kelmo augusi, su Juza ir Adomu nė šakom nesilietusi.

– Šeškaujat, broliukai dobiliukai?

Ir, nelaukdama atsakymo, žėrė toliau:

– Kaipgi dabar atrodot abu? Nei sprandas praustas, nei barzda skusta! Turlos jau seniai žmogų siuntė, prašo Vinciūnę jaunojo pusėn išlydėt. Kaimynai suplaukė, o jūs? O mes? Tris kartus ėjo Turlų žmogus, kieme sėdėjo, laukė. Ar girdit mane, broliukai dobiliukai?

– Juza išeina, – pasakė Adomas.

– Kur jis dar išeina? Visi trys eisim!

– Iš kiemo išeina. Kairabalėj statysis. Atskirai gyvens. Vienas.

Uršulė pasižiūrėjo į abu brolius, prunkštelėjo, prisidengdama ranka burną.

– Čiagi dabar, broliukai dobiliukai! Ne be reikalo vakar sumečiau, kai išėjo Juza, alaus nepribaigęs: ar alkanas žvėris, ar vyras nedagėręs – proto neklausk!..

Išsijuokusi sujudo raginti brolių:

– Pajuokavome, ir gana! Turlos šaukia naują statinę prakalti. Papurkš putų per volę, kaip ranka nušluos visas miglas. Tiktai paskubėt reikia, paskubėt, paskubėt, broliukai dobiliukai!..

Ir pamatė Uršulė: broliai ne tiktai nesiskubina, o tarytum negirdi, ką sako sesuo. Stovi, tyli abu.

– Juza išeina, – pajudino lūpas Adomas. – Kiek kartų tau sakyt?

Uršulė pasižiūrėjo į jį, paskui į Juzą, tada vėl į Adomą ir į Juzą. Dabar nebeatitraukė žvilgsnio, o veidas jai mainėsi, nyko skruostuose raudonė mergautinė. Ir abu broliai tylėdami žiūrėjo į ją. Ašaros tvenkėsi sesers akyse, o paskui nebeišsilaikė, pariedėjo iš abiejų. Aiktelėjo Uršulė nublykšdama ir kaip vėjas prapuolė iš akių, tik išgirdo broliai: užtrenkė paskui save svirno duris.

Liko vėl vieni du.

Nenuėjo jie tą dieną pas Turlas. Ir Uršulė ne. Įpratę buvo visur trise, o jeigu kuris ne, tai ir kiti du ne. Nuo seno šitaip. Ir kitą dieną nenuėjo. Ir trečią. Ir Turlos nebesiuntė savo žmogaus. Sušoko be jų Vinciūnės palydas, išžvangėjo išdundėjo Vinciūnė išrinktojo pusėn, į tolimą Puožą. Tiktai kelias baltom dulkėm parūko. Ir tyku pasidarė visoj ūlyčioj. Sakytum ne vestuvės čia šoktos, o prie šermenų stalo pasėdėta.

Juza paleido rąstų stoginę, skubėjo kirsti sienas, patiesęs apatinį vainiką ant keturių akmenų, paridentų po kiekviena kerte. Adomas talkėjo priešokiais. Kartais ir Uršulė, užsitraukusi skarelę ant akių, kad nematytų Juza, tas išdūkėlis, jos ašarų. Tai kilo sienos kaip pirmojo rugio duonelė. Kol miežis nuūsojo laukuos, avižėlė liovėsi verkusi jaunų dienelių ir kniubo nėščia šustinio miltu, Juza jau skersinius langų ir durų prokirtose statė. Apstingo darbai tik vasaropjūtei plėšiant žmones iš kiemų. Dalgiu vasarienas išnuoginęs, nė Mykolo su bulvele nelaukęs, Juza vėl kirvį į rankas. Pirmoms šalnoms užkirpus, gegnes viršum sienų pakėlė, net apgrebėstavo jas. Ėjo tada į Kairabalę, rovė tenai balčiausią samanėlę ir džiovė ją kalvoje padaržiniui ir pušų papėdėj: kad neištraškėtų nuo saulės, nebyrėtų paskui iš tarprąsčių, o saugotų šilimą žmogui ir gyvuliui. Ir kūlius stogui spėjo ligi pašalo sužiūrėti Juza. Kūlių pasirodė pernykščių dar užsilikę. Ir užpernykščių. Ar daug rasi kiemų be šiaudo, atidėto reikalui? Nebent potingio kokio ar apsimynėlio, gyvenančio sulig ta diena. O kai suprato Adomas, kad Juza jau tikrai iš kiemo, tai pakrėtė ir naujų kaip ledo, ne dalgiu kirstų, o šiaudas į šiaudą pjautuvais imtų laukuos iš pačių pašaknų. Visko buvo Juzai į valias.

Šitaip apsisukęs lupo akmenis Juza. Reikėjo daug. Trobai, tvartams, klojimui. Kairabalės kalvose kiek jų šusi? Mažuliausio gurguoliuko galvai prasiskelt neišprašysi iš maurynų. Ko ne, tai jau ne. Vadinasi, reikia akmenėlio pasidairyti čia, kur padirviai pilkais rieduliais nusikloję, iš po stangrios samanos zenitinis granitas saulėn laužiasi.

Ruošėsi Juza. Ir Adomas jam vis priešokiais, priešokiais. O Uršulė – nebe. Nežinia, ko ji taip, bet vieną dieną – nė ton pusėn. Skarelę dar labiau ant akių, prie pusryčių ar pietų stalo – veidą vis šonan nuo brolių. Kiek kartų mėgino pakalbinti – kaip žirniai į sieną jų žodžiai. Pavargo abu, kol suprato: jeigu mėginimai nepadeda – neverta nė mėginti. Paliko ramybėje.

Tegu išsirauda.

Šitaip ir pošalis atėjo. Sukaustė, surakino, suveržė Kairabalės plynias, žiburiuojančiu ledu nužvilgino provėras, vien akivarai beliko neįveikti. Garavo saulei tekant, garavo leidžiantis, tikri pašaipuoliai.

O kad pasidarė jau žiemos kelias, sušoko broliai prie sukirtimo. Sužymėjo, sunumeravo deguto potėpiais kiekvieną rąstą ir kiekvieną kertės nėrimą, o tada jau grebėstą po grebėsto, vainiką po vainiko ardė, o ką nuėmę – į roges, į roges. Juosė krovinį grandine, veržė bruzguliu ir – Kairabalėn. Ir darbą taip suderino, kad kelias jiems išėjo dvilinkai naudingas: į Kairabalę sienas, iš Kairabalės – šieną. Nė Kūčios neatėjo, o viskas savo vietoj: šienas ir sienos.

Dabar Juza puolė ir prapuolė iš namų. Rideno kalvoje akmenis, per pirmąjį pošalį juos suvežęs, klojo pamatus, guldė ant jų pirmąjį trobos vainiką, paskui ir antrą. O kad daržinėje buvo palikta jam šieno, tai nė nakvynės namo nerūpino Juza. Nugriūdavo išvargęs, mažai begyvas, kailinius ant viršaus, ir tiktai klausėsi, kaip vėjai ūkauja paraisčiais ir Pavirvė krutina vandenį po ledu. Ir galvojo Juza, kad gal dešimtį, o gal ir daugiau tokių Pavirvių gimdė Kairabalė ir sočiai maitino juos pavasario polaidžių ir didžiųjų liūčių vandenėliu, surinktu į savo liūnus ir samanynus. Nelabai stiprūs gimė Kairabalės upeliukai, kitas ilgai kamavosi karklynų ir viksvų pašakniais, atsitrenkinėjo į skirpstų ir šaltekšnių užtvaras, kol išsiplėšdavo iš motinos glėbio. Užtat ir kaitriausią vasarą neišsekdavo nė vienas, linksmai varė čiurkšlę laukais ir pievomis, šeberkštynais ir ievynais, o kur surado daubos alkūnę ties lankų kalvos nuogriova, tuoj telkė gilius užutekius, kuriuose visą mielą vasarėlę sukosi vingrūs vijūnai, juodais žaibais plykščiojo jaunos lydekaitės, o pakraščių žolėj šildė prieš saulę baltus

pilvus storai nusiganiusios kumeldėlės. Traškūs Ieverdžiai, šventiškai pasiblizginę juodalksniai, sulos tryškuliais pasidabruoti beržai stovėjo prie šitų užutekių, grožėjosi ir neatsigrožėjo savim lygiame vandenų veidrody. Dosni buvo Kairabalė. Ne tik vaikus maitino, o dar jų pavagiais girdė klonių lankas, garino atgaivą dirvoms, kvietė saulėn rugį ir kvietį.

Net nusišypsodavo Juza tamsoj nuo tokių gerų minčių. Gardžiai krenkštelėjęs, vertėsi ant kito šono, šaukėsi miego. O miegas nėjo. Kaip apsiversi, kurion pusėn veidu atsisuksi, o prieš akis ji ir ji, Vinciūnė. Neišplėši, neišrausi, gal nė ugnim neišdeginsi. Kaip gyva prieš akis. Dieną ir naktį, ryto aušroj ir vakaro prietemėlėj, lietuje ir pūgoj. Kaip gyva. Ir visada tokia raiški, kokia tarytum nė gyva nebūdavo. Ne kartą kilo jis vidurnaktį nuo šieno, ėjo laukan, ilgai klausėsi, kaip murma šalčio rakinamos samanos, šuoliuoja paliuogomis kiškis mėnesienoj, cypsi kurapkos, niekaip neįsikuičiančios į minkštą sniego patalą. Žinojo: reikia imti save į nagą, galvoti apie darbus, apie trobą, kurios nė sienos dar nesuleistos, samana rąstus perklojant, langai nesudėti ir stogo nė užuominos nėra. Gerai žinojo Juza, o Vinciūnė vėl prieš akis. Prieš akis.

Rytą tylėdamas prausė veidą sniegu, kando, ką Uršulė patyliukais besutaisiusi iš namų, ėmė kirvį į rankas. Užsitrenkdavo darbe, o kartais ir ne. Ir iš anksto maudė jam širdį, kad diena eina į pabaigą, artėja naktis, vėl vienas daržinėlėje, ir vėl prieš akis. Ji ir ji. Pajuodo, sukrito Juza. Net brolis Adomas krūptelėjo, po ilgesnio laiko vėl jį pamatęs. Atvarė jis čia pilnas roges gurvuoliais sušalusio molio krosniai plūkti, išvertė vidun tarp neužbaigtų sienų, tylėdamas žiūrėjo į Juzą.

– Ar nesergi kartais?

– Skalsu kalbos.

Ir iš to, kaip ištarė Juza tuos žodžius, suprato Adomas: nieko čia gero broliui. Matyt, teisybę bus taręs tada Juza: nuo savęs nepabėgsi. Kairabalė ar Kanada – tas pats biesas. Kai žmogus nesavy – visur tas pats.

– Tai varai? – paklausė, nukreipdamas kalbą. – Sienas varai?

– Ką kita veiksi?

– Gal ir man pavarėti su tavim? Kaip tyčia laiko laisvesnio namie užtikau.

– Jeigu tikrai užtikai.

Adomas iškinkė arklį, leido pasivolioti, išsiprunkšti, tada pametė šieno iš savo rogių. Prie rąstų stojo abu, o kad buvo nagingi nuo gimimo, senelio Jokūbo kartu su tėvu prie darbų iš mažumės spausti, kirvį ir striūgą nulaikyti įpratinti, tai sienos linksmai šoktelėjo į viršų. Dirbo broliai tylėdami, tik prietemėlėje prasitarė Juza:

– Tau lyg ir namų pusėn.

– Lyg ir namų, tiktai ar verta? Namus Uršulė sudabos. Valgio įsidėjau, šieno kuokštą arkliui įsimečiau.

Juzai širdis krūptelėjo iš džiaugsmo. Tik dabar suprato: pasiilgęs buvo brolio.

Įkūrė laužą, kepė bulves, atšildė duonos žiauberį, iš Adomo abrakinės išėmę, pjaustė šalčio įsaldintus lašinius. Vėlų vakarą atgulė abu šiene ir ilgai laukė, kol miegas sumerks akis. O miegas neskubėjo. Rodos, ir pavargę buvo, ir žinojo, kad ne šventė rytoj, o miego neprisišaukė ligi pat vidurnakčio. Adomas, kelintą kartą persivertęs, įsiklausė. Girdėjo arklį grumšnojant šieną, vėją pūtinėjant tarp pušelių, bet girdėjo ir ką kitą, o ką – neįveikė sumoti.

– Pavirvė, – atsiliepė Juza tamsoj.

– Tai ir tu nemiegi?

– Kur užmigsi, kai šitokia mėnesiena.

Adomas patylėjo.

– Ko gi ta Pavirvė?

– Adventas. Vėgėlės neršti eina, pilvais dugną muša.

– Pirmą kartą girdžiu.

– Kada joms neršti, kad ne dabar?

Adomas nežinojo, kada vėgėlėms neršti metas. Ir nežinojo, kad neršdamos jos muša pilvais dugną ir muša krūmų šaknis po vandeniu.

– Gal miegokim? – pasiūlė Juzai.

– Reikėtų.

Sumigo abu. Tik nusistebėti ir tesuspėjo Juza, kad vienam nėjo miegas, dviem – kaip tik.

O rytą vėl abu prie statinio. Sienas išvarė ligi viršutinio vainiko. Surakino gegnių išpjovomis, net grebėstuoti ėmė – taip ėjo rankon jiems darbas. Jeigu šitaip dar dienelę, bent vieną dienelę, tai ir kūlį kelk, lotomis šiaudą spausk – stogas viršum galvos ir besąs.

Bet į pavakarę Adomas užsiminė:

– Į namus man. Uršulė, žinai, gera merga, bet kai viena... – Patylėjo, pridūrė:

– Dienelę nutaikęs, vėl pribūsiu.

Ir liko Juza vėl vienas. O kad stogą dengti be antrų rankų neįveikė, tai ėmėsi durų, nušarpavęs joms lentų, mušė skylę skląsčiui, o pabaigęs įstatinėjo trobai palanges ir išrantinėjo jose griovelius vandeniui nubėgti nuo stiklų, kai sučiurkš pavasariniai varvuliai. Reikėjo dar suolų pasieniais ir kertinio podėlio priešais židinį, ir kaladės apskritos prie slenksčio kibirui su vandeniu statyt. Taigi ir vėjarodžio ant stogo, kad suktųsi, sienas virpintų, gąsdintų peles. Daug dar ko reikėjo Juzai. Buvo tiktai pradžia. Visko pradžia. Tai dirbo neatsitiesdamas, prakaitą braukti užmiršęs.

Kiaurą dieną šitaip varęs, vakare sunkiai ir daržinėlę bepasiekdavo. Rankos ir kojos tarytum švino pripiltos, ir visas lyg akmenų maišas. Smego į šieną, o čia iš karto miegas vėrė akis visai nakčiai. Nė Vinciūnė nebežaižaravo mėnesienoj – leido pailsėti Juzai. Diena iš dienos šitaip.

O vieną rytą pamatė Juza, kad Adomas vėl atsiradęs iš namų. Ir ne vienas, su Uršule. Toji sėdėjo rogėse, įsisupus į languotą skarą, dar motulės iš jomarko vežtą, ir nežiūrėjo į Juzą, tik smakras jos drebėjo. Iškėlė Adomas iš rogių pusmaišį bulvių. Uršulė nuskubėjo kurti laužo, kad pakeptų jų, paduotų karštų, nesgi Juza bulvių gal ir kvapą beužmiršęs. Ir darė viską, saugodamasi susidurti akimis su Juza. Laužą įkūrusi, vėl prie rogių, išėmė puskraitinę skrynelę su gražiai įdėtu jon užkulu: sviesto molinėliu, kiaulės kumpiu, dešros pora ringių. Prie karštos bulvelės sviestas su druska – ką beišrasi gardesnio! Ir kumpis argi pro šalį? Arba ir dešros riekelė? Dar smarkiau sudrebėjo smakras Uršulei, gardumus išdėliojus prie kaitrios ugnies. Pasižiūrėjo į Juzą ir pamatė, kaip tas nužėlęs tamsia barzda, akim pagilėjusiom. Ašaros susitvenkė Uršulės akyse:

– Durnius!

Juza krustelėjo, sukando dantis. Žodžio netaręs, palinko prie ugnies, šildė rankas. O Adomas lyg niekur nieko traukė iš po šiaudų rogėse kirvį. Visiškai naują kirvį su baltu kirvakočiu, niekieno rankos dar nepaliestu. Paskui ir pjūklą, jau įtvertom rankenom. Ir plaktuką. Ne dalgiaplakį, o sunkų, vinims kalti. Ir reples, nužvilgusias varveliu tiesiai iš kromo. Ir pagaliau medinę keturkampę neobliuotų lentų dėžę, suskirstytą viduje skersinėliais į langelius, o kiekviename langelyje – vinys: ilgos, vidutinės, mažos ir jau tokios, kad nelabai paimsi atgrubusiais pirštais. Žinojo Juza: nieko šito jų namuose nebuvo. Pasižiūrėjo į brolį:

– Pasiutai pinigus švaistyti?

– Reikia, – atsakė Adomas.

Uršulė, kaitriai išraudonavusi priešais ugnį, nusibraukė ašarą. Palinko žemiau, sukasinėjo karštus pelenus, pašovė į juos bulves, tada ėmėsi raikyti duoną. Dėliojo viską čia pat, šalia laužo, ant pamestos gūnios. Adomas pasižiūrėjo į seserį, krunkštelėjo, duodamas ženklą. Toji suprato, traukė iš

rogių tamsaus stiklo butelį užsmaluotu kaklu.
– Tai gal mėginam? – paklausė Adomas.
– Ir šito atgabenai?
– Reikia, – pasakė Adomas, sukdamas delne smalinį butelio kamštį.– Pirmas lašas įkurtuvėms.
Paleido iš eilės kaušelį, kaip įpratę buvo namie užgėrinėti vienas kitą iš tos pačios taurelės, kando pasikrunkšėdami iš gardumo. Uršulės smakras vėl sudrebėjo. Buvo lyg ir besakanti kažką Juzai, bet tuoj ir tilo, žemiau ir žemiau nuleisdama akis. Adomas šyptelėjo, paragino:
– Na, ko dabar? Važiavai pasakyti, tai pasakyk.
Uršulė pašoko. Pasižiūrėjo skersomis į brolį, šoko šalin. Juza atsisuko, liovėsi kramtęs.
– Mergiški reikalai, – nusijuokė Adomas.
– Patylėk! – ne savo balsu suriko Uršulė iš tolo. Adomas patylėjo, kaip buvo jam sakyta, tada paprašė:
– Važiuok tu namo, Uršule. Viena važiuok. Mes čia abu su Juza.
Uršulė išvažiavo, taip ir neprasitarusi, ką norėjo pasakyti Juzai. Ir broliai ilgai vienas kitam žodžio netarė. Juza pasikopėjo ant stogo. Adomas padavinėjo jam iš apačios kūlius, tiesė žalgas, karštuos laužo pelenuos pašutintomis ievos vytinėmis veržė prie grebėstų. Dirbo tylomis kone ligi išnakčių, veik pasiekė stogo šelmenį, ir, tik atgulus daržinėlėje, prasitarė Adomas:
– Išteka mūsų Uršulė.
Juza sušlameno tamsoje šienu:
– Taigi žiūriu.
– Tavęs kviesti į vestuves ir važiavo. Visą rytą prašėsi į roges.
– Kas pasipiršo?
– Tas pats.
– Grikapelių sliekas?
– Grikapelių Steponas, – pataisė brolį Adomas. – Slieku atbuvo, kol mums ne giminė buvo.
– Geresnio nebegalėjo pasidairyti?
– Kad nenori ji geresnio. Jai kad valią ant vyro turėti. O kai geresnis, labai suimsi savo valion? Greičiau jis tave.
– Visi vyrai bobų valioj, kiek girdėjau.
– Kad gal ant dveja, Juza. Kartais boba vyru joja, o kartais vyras atsisuka. Labai ant dveja žmonėse.
– Mūsiškė nepaleis žąslų, – pasakė Juza.
– Dieve jai padėk, – pritarė Adomas.
Ilgam nutilo broliai daržinėlėje. Šaltis stipriau kaustė Pavirvę, pritildė vėgėles. Gal jau ir išneršusios buvo, grįžo Lėvenin mirti. Aplink naująją trobą brakštinėjo nuo šalčio žemė. Atrodė, vaikštinėja kažkas tamsoj.
– Tai kaip tu dabar būsi? – paklausė Juza. – Be moteriškų rankų vienas namuos?
– Ketinu lyg į Nociūnus. Malaišyčia tenai tokia. Merga lyg ir nieko. Bažnyčioj žiūrėjau. Maldaknygėn ji, ne vyrų pusėn akimis. Gal ir nieko būtų.
– Malaišyčia? Blogo negirdėjau. Jeigu šitaip, tai gal ir vestuves dvilinkas?
– Jeigu taip supuls. Malaišyčios dar nekalbinau. Advente su piršliu žadu.
Patylėjo Adomas, paklausė:
– Tai būsi? Mano vestuvių ar nepabrokysi? Iš anksto užprašau.
Ir Juza patylėjo tamsoj.
– Kad vestuvės kartu, ko Uršulė ne?
– Ji gi ir važiavo tavęs kviesti. Sakiau tau.

– Važiavo ir išvažiavo, žodžio netarė.

– Bijo merga.

– Svetimas aš jai?

– Būtum svetimas, nebijotų. Nemoku meluoti, Juza, tiesiai pasakau: laiko žmonės tave trenktu. Su šita Kairabale, supranti? Užtat ir Uršulė taip. Atvažiavo, pamatė ir pasimetė merga.

– Ir Uršulė laiko mane trenktu?

– Uršulė ašaras braukia.

Juza tylėjo.

– Dar atvažiuos, – pasakė Adomas. – Ne kartą šnekėjo man: kad tiktai Juozelis brolelis mano vestuvėse, tai nieko ir nebereikia. Atvažiuos, pavadins, būk ramus.

Juza vėl nieko nepasakė. Gulėjo broliai šiene šalimais. Migdinosi abu. Daržinėlėje ėmė lyg šviesėti. Matyt, žvaigždės įskaistėjo prieš rytą.

– Nemiegi? – pašaukė Adomas.

– Grikapelių tas durnius – niekai.

– Grikapelių Steponas.

– Nebus iš jo gaspadoriaus.

– Tai ant dveja. Uršulė kai paims į nagą, ištašys iš to stuobrio žmogų. Ji padaro, kai paima. Ką paima, tai ir padaro. Pats žinai.

– Kad ir stuobrio žmoniško iš jo nėra. Prapuolusi už to durniaus.

– Už Stepono, Juza. Už Stepono. Kiek kartų tau sakyti?

– Šauk tu jį nors karalium, o durnius buvo, durnium ir liks.

– Į svočias tai Vinciūnę norėjo prašyti Uršulė, – nusuko kalbą Adomas. – Abi iš mažų dienų šalia ir šalia. Tiek kartų Vinciūnės kviečiama buvo, pamergiuos ir per šventes, kaip dabar neatmylėsi? Tiktai vėl... bijo tavęs.

Adomas laukė, ką tars Juza. O tas – nė žodžio. Nė šiaudeliu nesušlamino. Tarytum ir kvapą sulaikė Juza.

– Ne vieną prašys, su vyru, – pasakė vėl Adomas. – Su tuo, žinai, Puožo Stonkum.

Juza ir dabar žodžio netarė, nepajudėjo, nors Adomas aiškiai žinojo: nemiega brolis šalia jo.

– Tai kaip? – nebeiškentė.

Juza neatsišaukė.

5

Gero miežio alaus padarė Adomas, stipriu apynėliu užtaisęs. Nudūrė mėsinį paršą, patiesė du avinus, pramalė šviežio pikliaus kvietinio. Svečių prikvietė, giminių ir negimimų, kad išilgai abiejų sienų teko statyti stalus, ir dar palei lovas, ir per trobos vidurį, kad nė pasišokti vietos nebeliko. Juza sėdėjo arčiausiai krikštasuolės, tarp abiejų jaunųjų porų. Kando, ragavo alaus, kalbino kaimynus ir net dainą traukė su visais. Ir matė: nebe savas jis čia, atriekta riekė. Ir žmonės aplinkui akimis ne tiek į abi jaunųjų poras, kiek į jį, Juzą. Niekados anksčiau šito nebūdavo, o dabar šitaip. Lyg visiškai svetimas būtų Juza, pirmą kartą prie stalo su kaimynais sėdęs. O daugiau už visus akimis į jį Čiovydžių Karusė. Net ne Karusė, tiktai Karusiotė. Ar ne keturiolika vasarų tesuvėrusi, iš piemenės metų neišėjusi, nors jau guzuojančiom krūtim po čerkesiniu rainuočiu. Sėdėjo užkrosnyje, įsispraudusi ant lovos tarp savo vienmečių, šnabždėjosi, kikeno, o akimis į jį ir į jį. Pamuistė galvą Juza nuo tokio nelaukto daikto ir net liežuvį iškišo parodyti jai, Karusiotei. Pats nesuprato, kaip jam išėjo, tik žiūri, kad jau rodo. Karusiotė nukaito, nudelbė akis, o paskui – vėl savo. Ir dar smelkiau, tikra vapsva širšuolė, korį

nutuokusi.

Visą tą vakarą krūpčiojo Juza, pro vestuvinį šurmulį įsiklausydamas, ar nedarda gruodu ratai prie kiemo vartų: gal ji, Vinciūnė? Gal iš tikrųjų jau ji? Į svočias atsisakė, tai gal kaip viešnia? Žinojo: nereikia laukti. Šitiek laiko prabėgo, kaip nebematė jos. Metai su geru kaupu. O ar buvo nors viena diena, kad neprisiminęs būtų jos Juza? Nebuvo. Nė vienos. Tai negirdėjo nei svečių dainų, nei armonikos, tiktai krūpteldavo, sudardėjus pavėlavusių svečių ratams prie kiemo vartų. Visą ilgą vakarą šitaip.

Neatvažiavo Vinciūnė. Kas jai dabar, Puožo poniai, vaikystės draugės Uršulės prašymai! Tiktai pasakė per žmones, kad negali į svočias. Ir į svečius. Ir ji, ir jos vyras, tasai Puožo Stonkus. Abu negali, nuo darbų rankų nepraskiria. Taip ji tarė per žmones, ir visi suprato, kaip iš tikrųjų yra. Nutekėjo ar ne ant pustrečio valako. Staininiai nenulaikomi, vienų tiktai karvių melžiamų ar ne dvylika, avių pulkai, ančių, žąsų debesys... Į tikrus dvarponius laužiasi Puožo Stonkus. Jau dabar jo kiemas – sulig geru palivarku. Tai kur dabar jai, Vinciūnei, makaluotis tarp pusvalakinių ar ketvirtinių siaurašniūrėlių, tarp kurių net valakinis toks retas kaip žalvarnis tarp varnų pilkų. Ne tas galvoj Vinciūnei.

Tik nežinojo žmonės, kad ne vien pustrečio valako užkirto kelią Vinciūnei. Aštriu dagiu buvo jai įsisiurbęs širdin Juza. Nepasakytų, kad labai jau kaitriai liepsnojo iš meilės, o vis dėlto rovė ir neišrovė, ir gailesčio Juzai neužgniaužė jos širdy nei dvylika karvių melžiamų, nei ančių ir žąsų debesys. Ir suprato Vinciūnė, kad rovus ir neišrovus nereikia aitrinti. Tegu nustalgsta patyliukais. Tegu.

Ne, nežinojo šito žmonės. Ir Juza nežinojo. „Atriekta riekė, kaip ir aš“,– galvojo jis. O širdin smelkėsi nuojauta: jeigu saugosi, vadinasi, neužmiršo, ir ne taip jau, matyt, saldu jai tame palivarke. Ir dar smaugiau spaudė Juzai širdį nuo šitų minčių. Sėdėjo tarp svečių tarytum visiškai vienas, miežinio stiklą pakelti užmiršęs.

– Dėde, ar nepašokdinsi manęs? – išgirdo jis Karusiotės balsą.

Mergaitė stovėjo priešais jį, kitapus stalo. Žiūrėjo tokiom prašančiom akim, kad Juza nepajuto, kaip pakilo iš užstalės. Iš karto nuščiuvo kalbos aplinkui. Lyg sapnuodamas suėmė abiem rankom Karusiotę už šonų, paukštelėjo aulinių padais į aslą, įsisuko tarp kitų porų ir davė garo šokti, kad suūžė visi svečiai:

– Ženysis Juza, ženysis!.. – šaukė iš visų pusių.

Paleido Juza Karusiotę. Toji – į ašaras. Nulėkė užkrosnin, iš kur lindusi buvo, užsispraudė pasienin. Juza pakėlė galvą, nužvelgė svečius. Palaukė, kol pritilo visi, tada, žodžio neprataręs, nuėjo į duris.

– Juza, Juza!.. – vijosi jį Uršulė.

Nesustojo Juza.

Ėjo vienas. Buvo jau priešaušris. Tylu. Šaltelis parytin braškeno priedirvius, traukė į ledą pakelės klaniūkščius. Ėjo Juza ir galvojo, kad gal iš tikrųjų jis – išglušėlis, kaip sakė Adomas. Viskas jam atžagariai, visur ne kaip visi. Iš antrų vestuvių išeina. Labai dabar saldu Uršulei? Ir Adomui? Užėjo jam, Juzai, paėmė ir išėjo. Kuo čia kalta Karusiotė? Nieko blogo nenorėjo ta puspiemenė. Visą ilgą vakarą akimis į jį ir į jį, tai ko negalėjo pašokti su ja? Tam ir vestuvės, kad žmonės šoktų. Rauda dabar Karusiotė, užlindusi už draugių nugarų...

Ne vieną kilometrą žengė Juza, modamas ir nesumodamas, kodėl daro taip, o ne kitaip. Kelis kartus stabtelėjo, baudėsi grįžti, apkabinti seserį Uršulę, paprašyti Adomą, kad nepyktų, pasakyti abiem, kad taip sau ėmė jis ir išėjo, o dabar štai sugrįžo. Bet kojos pačios nešė Juzą tolyn. Tolyn ir tolyn. Ir tiktai girdėjo jis, kaip traška po kojom šalčio aprakintas dienledis, skyla grumstas keliuko provėžoj, gurgžda ražienos pabudusio vėjo popūtyje.

Nesugrįžo, neapkabino nei sesers, nei. brolio.

Brėško rytas. Vienoj ir kitoj kelio pusėj, kiek akimis užgriebsi, melsvėjo sniegu dengti laukai. Jau

aptirpę, pirmosios polaidžios juoduliais paėję. Dar dienelė kita, ir sužliurgs, sušneks drumzlini upeliukai įlomiuose, išbaigs korėti, supliukš sniego pusnys, atokaitinguose šlaituose linksmu žydruliu prasišaus žibutės, sužvilgs geltonos palazdos, kaisis pirmoji žolė. Dar dienelė kita. Dienelė kita...

Sustojo vėl Juza ir iš karto pamatė, kad jau namie, Kairabalėj. Trobos stogas boluoja tarp kalvos pušų. Pavirvė taip linksmai gurgena, tarytum iš tikrųjų pavasaris, šiltos liūtys sušniokštė...

Nusišypsojo Juza. Štai ir namie. Namie. Daug ko, žinoma, dar reikia. Užbaigti tvartą trobugaly ir uždurėlį sutaisyti. Ne tiek pasidėjimui rengė jį Juza, daugiau svečiui įvesti, jeigu pasitaikys, prie balto skobnio pasodint. Pasidėjimui yra kamara, kur girnos, aruodai bulvėm susiberti, plačios lentynos puodams ir puodynėms. Svečio kamaroj tarp girnų ir bulvių nesodinsi. Svečiui vietelė turi būti vasarą vėsi, žiemą – nešalta. Seklyčia turi būti svečiui. O dar trobos lubas reikia užpilti sausa samanėle su smėliu. Ir vėjarodis dar nesisuka ant stogo, nevirpina sienų ir negąsdina pelių, kurių nėra, bet, žinoma, bus. Kur tu radęs trobą be pelių? O visų prasčiausia – šulinys neiškastas kieme. Niekai girdyti gyvulį iš raisto, ir niekai gerti pačiam. Namai be šulinio – ne namai... Tikrai daug ko reikia. O vis tiek namie. Jau namie.

Net delnai sunižo Juzai, apie viską pagalvojus. Iš karto pamiršo ir Karusiotę, ir jaunųjų abi poras, ir alaus putą, ir kad nesulaukė sesers vestuvėse tos, kurios labiausiai laukė.

Ėmėsi tvarto Juza, be durų dar stovinčio. Su šituo darbu reikėjo paskubėti: pats metas karvę ir arklį parsivaryti į kalvą, kol pavasario atšutuliai neatvėrė Kairabalės kiaurymių. Tik užsižiopsok, tai stovėsi prie bedugnės marmalynės, lauksi vasaros posausio. O kad darbą ėmė iš peties Juza, tai į kelintą dieną sutaisė, kas reikalinga buvo, ir išsiruošė pas Adomą, dabar jau vedusį, žmoną parvedusį, tik nežinia, kaip jį, Juzą, pasitiksiantį po viso to, ko neturėjo atsitikti per vestuves, o atsitiko.

O Adomas – lyg niekur nieko. Pasitiko svečią abu su pačia, buvusia Malaišyčia, dabar jau Adomiene, įsivedė Juzą trobon, prie stalo pasodino, alaus ąsotin įpurškė iš statinėlės, išlikusios nuo vestuvinių ulionių, papjaustė kumpio, sūrio kieto atkirto. O kai pirmąją putą nupūtė, tai visi trys į tvartus. Išvedė Adomas kieman ne žaląją, o storaspenę juodmargę, kaip buvo sakęs. Ir arklį, ne valkųjį, prasto nago bėrį, net ne derešių, o penkergį sartį, vestuvėms parvestą iš Malaišių kiemo, pasoginį. Ir dvi avis pastūmėjo Juzai: vieną ėringą, antrąją dar nepasimušusią, jaunylę. Jaunamartė, buvusi Malaišyčia, pasiūlė Juzai ir vištų, jeigu jis norėtų, arba ir žąsų, ančių bent porą: pasiplaukytų sau Kairabalės akivaruose, vaikus pameldžiais išaugintų, pridurkas ūkiui, smagumėlis šeimininkui.

Juza nužvelgė brolienę. Gerai nuaugusi, storos gelsvos kasos kietai supintos, dar kiečiau viršun galvos susuktos, o akys – pasislėpk su žydriausia rugiagėle prieš jas. Pasisekė Adomui. Kad jau rūtą, tai rūtą Nociūnuose išrovė. Žodžiui vietos nebėra. Ir nukaito Juza, vestuvių vakarą prisiminęs, net ausys jam degė iš gėdos ir kaltumo prieš brolienę.

– Ar labai rūstauji? – paklausė.

Brolienė sužiuro į jį, kaistelėjo pati, o paskui nusijuokė, skambiai lyg varpelis sidabrinis. Adomas pasakė:

– Beprasidedi, Juza. Kas kada buvo ir išvis ar buvo.

– Tai gerai, – išpūtė iš krūtinės orą Juza. – Jeigu šitaip, tai ir gerai.

Žąsų ir ančių neėmė. Žinojo, savo akimis matė: Kairabalės kalvose barsukai urvus kasa ir smailiasnukė lapė nelabai reta viešnia, visus akivarų pameldžius išuostinėja, bemat paleistų plunksnas. O už vištas padėkojo. Gavo raibą, pačią dėsliausią, o antrąją kuoduotę, dar gaidį jauniklį. Ir kai, pasikinkęs sartį, parjudėjo Juza namo, į Kairabalę, tai kiekvieną rytą pasitikdavo jį raiboji su kuoduote, patikliai korkdamos, o gaidys traukė savo kakariekus ant laktos, kad skardas aplinkui ėjo, ir juodmargė baubsėjo, iškišdama galvą pro tvarto duris, ir sartis mušė kanopomis lovį. Neapsipratę dar naujoj vietoj, neapsibuvę, o jau beaprimstą. Ir pagalvodavo Juza, rytą kilęs, visų sužiūrėti ėjęs, gal

jam ir per daug visko namuose. Ir nusišypsodavo kiekvieną kartą, kad tiek balsų dabar jo kalvoje ir toks gyvenimas.

Dienos ilgėjo ir šilo, pašalas ėjo sparčiai, žemė pasidarė kastuvo ir norago įbedama, tai patraukė Juza, vieną rytą rankas pasipustęs, šulinio kasti. Vietą buvo parinkęs jau ankstėliau. Labai gerą vietą: priešais duris, žemėliau, Pavirvės pusėn, kad vandens visada būtų ir kad pro langus šulinys – kaip ant delno. Šulinys visada turi būti po akių, šitai žinojo Juza. Ir rentinį iš anksto turėjo surentęs rinktiniausio klevo nuoskilų, ir akmenų paridenęs. Trenkė tad kailinius nuo pečių, aukščiau atsismaukė kepurę, suėmė kastuvą į rankas. Iš pradžių geltonas smėlis biro, paskui pasirodė ir tamsesnė žemė. Kastuvą po kastuvo metė į viršų Juza. Sustojo tik tada, kai kastuvas tarytum atsitrenkė į kažką kietą. Pasilenkė Juza, pažiūrėjo, o ten – žmogaus kaulų pabirę. Nelabai daug, bet žmogaus. Ir kaukolė duobės šone įsmilusi. Žiūri į Juzą kiaurom akim. Nusiėmė kepurę Juza, persižegnojo, šiurpas nubėgo jam nugara. Stovėjo pasirėmęs kastuvo ir ilgai nesumojo, tikrai mato ar sapnuoja. Įžiūrėjo paskui, kad kaulai tikri. Ir žeme apsivėlę, padrikę kas kur, neatskirsi, kur blauzdikaulis, o kur šonkaulis. Seniai, matyt, po žeme. O tarp jų, šitų kaulų, pilko milo skiautės aptrūnijusios. Ir atsiminė Juza: tokį milą nešiojo rusų caro kareiviai.

Tai gal ir čia vienas toks? Dar kartą pasižiūrėjo Juza, persižegnojo iš naujo: taip ir yra, ruso kaulai guli duobėj. Ruso kareivio. Šaltas prakaitas išpylė Juzai kaktą. Braukė jį atgalia ranka: žmogaus kaulus jis pajudino, kas dabar? Net skruostus delnais nuspaudė, taip neįprasta jam buvo.

Susiieškojo gerų lentų Juza. Nuo naujosios trobos buvo likę. Baudėsi pašaukti stalių iš ūlyčios, paskui pergalvojo: kam skardenti tarp žmonių? Tai kalė karstą pats. O kad buvo nepratęs prie tokio darbo, tai sutaisė šešių lentų sukalami, išklojo jį lino drobe, gauta iš brolienės, drožlių padėjo po drobe, kad jau kaip reikiant. Kaip reikiant...

O kai nunešė prie duobės ir ėmė, persižegnodamas su kiekvienu prisilietimu, dėlioti į karstą kaulus, tai pamatė Juza, kad jų daugiau, kaip vienam žmogui reikia. Ir kaukolių pasirodė ne viena, o dvi. Priešingame duobės šone, pakaušiu įnirusi į žemę, buvo antroji. Apsidairė sumišęs Juza, vėl persižegnojo. Ir tada įžiūrėjo, kad milo ne vien pilko skiautės tarp kaulų, bet ir tamsiai mėlyno. Tai ar nebus į duobę vokiečių kaizerio kareivis atgulęs? Šalimais su rusu. Ilgai stovėjo Juza, tokį dalyką pamatęs. Dabar ir šituos reikia atgal sulaidoti. O kaip? Du numirėliai, tai karstų reikia dviejų...

Išlipo Juza iš duobės, ėjo antrojo šešialenčio kalti. Vokiečiui ilsėtis. Ir sustojo, kirvį rankoj suspaudęs: karstą tai jis sukals, o kaip atskirs, kuriam numirėlių kuris kaulas priklauso?

Išardė sukalainį Juza, pridėjo po lentą viršuj ir apačioj, sukalė iš naujo. Dabar karstas išėjo platus, kone keturkampas, per akis vietos atsigulti dviese. Nusišypsojo Juza taip gerai padaręs. Bet atėjo dabar jam į galvą mintis, kad kaulai vis dėlto ne taip sau žmonių, ne vieno kiemo, o ruso ir vokiečio. Kaip gulės dabar abu? Kariavo, gal ir nušovė vienas kitą, o dabar – krūvoj? Nuėjo Juza trobon, atsinešė dar vieną lino drobulę. Ėmė kaulus, žiūrėjo, kuris arčiau pilko ar mėlyno milo skiautės guli. Taip ir dėjo ant abiejų drobulių atskirai. Tylėdamas dėjo Juza, o paguldęs paskutinį, užlankstė drobių kraštus.

Pastovėjo ties karstu Juza, žiūrėdamas, kaip dabar geruoju guli kaulai abiejų, užkalė vinimis dangtį, ėmė vėl kastuvą į rankas. Ir tuoj pamatė: karstas nebe tas, neįleisi jo į senąją duobę. O kai bestelėjo kastuvu duobės šonan, tas vėl trinkt į kažką kietą. Šaltis nubėgo Juzai per nugarą: negi dar vienas? Bet apsiriko: ne kaulai čia buvo, tiktai šautuvas. Šlynėtas, aprūdijęs. Ir kai patraukė jį Juza, kastuvą šalin atidėjęs, tai išsivertė kartu dar vienas. Dviejų būta šautuvų. Diržais susipynę abu. O paskui pasirodė, kad po šitais dviem dar vienas. Ir dar. Penkis šautuvus išlupo Juza. Ir šovinių paberta pūkiniu žalėsių paėjusiomis tūtelėmis. Ilgai stovėjo ant duobės krašto Juza. Neberodus buvo imti kastuvą į rankas: kur besti, kad neatsitrenktum? Gal ir toj vietoj, kur dabar stovi, po tavo kojom kas

nors guli? Vokietis arba rusas? Gal visoj kalvoj nebėra vietos, kur niekas negulėtų? Gal ne tiktai kalvoj, o visuose laukuose, visoj žemėj nebėra kur besti kastuvo, kad neatsitrenktum? Visoj Lietuvoj, visoj žemėj po gyvo žmogaus kojomis kas nors guli. Guli.

Negreit išsijudino darbui Juza. Persižegnojo trečią kartą, tik tada.

Rytojaus dieną antrą šulinį pradėjo Juza. Kasė kitoj vietoj, niekam tikusioj, anoj pusėj trobos, kone pačioj paraistėj. Žinojo Juza: negeras bus vanduo, aitrus, apkartęs nuo gailių šaknų. O kur geresnę vietą galėjai rasti? Tai ir kasė Juza, su kiekvienu bedimu įsiklausydamas, ar neatsitrenkia vėl. Bet čia jau nieko nebuvo. Kastuvas smogė žemę, tai neilgai prie duobės užtruko Juza, o tada medžio rentinį suleido gilyn ir apdengė jį lentų stogeliu: kad neįbyrėtų, ko nereikia, vabalėlių nereikalingų nepriveistų. Sutaisė viršum rentinio ir veleną kibirui traukti ant ilgos grandinės. Ne svirtį, kaip kituos kiemuos, o veleną. Svirtis labai girgžda vėjyje, siūbuoja lyg vaiduoklis. Gerai, jeigu įlomėj kokioj, o čia taigi kalva, vėjų dieną naktį galandama. Velenas kaip tik. O kad stipriai stovėtų rentinys ir velenas ant dviejų, stačiomis įkastų rąsto pastovų, apdėjo aplinkui akmenimis, giliai įspausdamas kiekvieną jų.

Palaukė Juza, kol nusėdo drumzlės, tada pasėmė pirmąjį kibirą iš savo šulinio, paragavo tiesiai iš jo, pakreipęs ant rentinio. Ne, negardus buvo vanduo. Trenkė dumblu, aitria rūgštimi ir kartėliu. Teisingai buvo spėjęs Juza. Nepasisekė jam su šuliniu. Reikės druskinti, gal ir naują šulinį kasti. Bet tai vėliau. Vėliau.

Dabar trobos šaukėsi nubaigiamos. Nuo darbo prie darbo ėjo Juza. Ir nė apsižiūrėti nespėjo, pamatė vieną rytą, kad troba jau stovi visiškai pabaigta. Su langais ir durimis. Ir tvartas stovi. Ir daržinė šalia senosios sukrypėlės. Ir rąstgalių visokių aplink statinius likę tiek, kad iš jų daug ko galima prasimanyti. Ir šovė tada į galvą Juzai: gal pirtį? Vienas tai jis vienas, bet negi bėgsi kiekvieną kartą laukais, prašydinsies pas kaimynus, jų garo šauksies? Garas turi būti savas. Ir pirtis sava. Su krūsnim. Šildomo vandens kubilu. Karštais plautais išilgai sienos. Ir dar karštesnėm kartelėm gyviui krėsti viršum plautų, kur oras jau tikra ugnis, tiktai žmogus ir beatlaiko. Tai ir nuėjo Juza prie Pavirvės, lėtai krutinančios savo vandenis, ilgai rinko vietą pirčiai. Klampu aplinkui, reikia statyti tolėliau, o papirty kūdrą išsikasti, iš Pavirvės vandenį į ją atsukti: tegu atbėga, paskui išbėga. Ir vėl už kirvio Juza. Tašė pirmąjį pirties vainiką. Čia jį ir užtiko brolis Adomas, atitrūkęs iš savo kiemo, vyresnėlio parūpęs.

– Kurgi tu dabar tą šulinį prakalei? – sustojo pamatęs. – Nei bešiobė, nei betobė!

Nieko jam nepasakė Juza. Kad iškasė, tai iškasė. Negi apie kaulus sakyti reikia? Dirbo broliai visą tą ir kitą dieną, o kai liko Juza vėl vienas, tai ir pamatė, kad neina jam iš galvos kareiviai. Abu tie, vienam karste. Ir šautuvai, tie penki. Neužkasė Juza jų kartu su kareivių kaulais, o nušveitė vieną, atrinkęs mažiau šlyno apgraužtą, gerai ištrynė kiškio taukais, kad neberūdytų, užkišo priemenės paduryj. Kitus gi keturis nunešė raistan ir suleido į akivarą. Kam vienam žmogui penki šautuvai? Teisybę tarus, tai ir vienas kam? Bet kai penkis randi, tai vienas tegu pabūna. Dėl visa ko. Ir galvodamas apie tuos kareivius ir tuos šautuvus, prisiminė Juza, kaip buvo Lietuvoje rusai, jų pačių caro čia atsiųsti kariauti. Ir kaip jie bėgo iš visur, kur buvo atėję. O jiems iš paskos ėjo vokiečiai. Ėjo ir šaudė. Ir šitie šaudė atsisukdami. Visa apylinkė drebėjo tada nuo tų šaudymų. O paskui jau ir vokiečiai bėgo iš visur, kur įsisiurbę buvo, o jiems įkulniui vijosi jau nebežinia kas: apsivilkę kas ką gavęs, ir šautuvus nešėsi visokio ilgio vamzdžiais, su visokiu parišalu per petį.

– Raudonieji atėjo, – kalbėjo tada apylinkėje žmonės. Bet ir šitie, raudonieji, ilgai neužtruko. Ėjo vėl kiti. Ne tiek ėjo, kiek raiti jojo, šaudė, tratino iš kulkosvaidžių. Irgi visokio rūbo ir visokio ginklo, kad ir kariuomene tokius nelabai pavadinsi.

– Atėjo lietuviai, – sušneko žmonės po kaimus. – Dabar šitų valdžia bus.

Atėjo lietuviai ir užsiliko, niekur nebebėgo, ir niekas nebesivijo jų pakulniui. Ir gyvenimas aptilo, greit pradėjo atrodyti, kad niekas čia nei ėjo, nei šaudė, visada ramu buvo. Žmonės arė laukus, sėjo

javą, mokėjo mokesčius, taisė kelius, atidavinėjo išaugintą sūnų į kariuomenę. Buvo valdžia, o kai yra valdžia, tai mokesčiai ir keliai, ir sūnus kariuomenei – taip turėjo būti prie valdžios, kokia ji bebūtų. Taip visada būna, kai yra valdžia.

Taip galvojo daugelis. Taip ir Juza. O dar suprato Juza, kaip teisingai jis padarė Kairabalėn gyventi atkilęs. Kas ir kada per Lietuvą ėjo, geltonas jis buvo, pilkas ar žalias, visi per kaimus arba miestelius taikė. Kur lengviau praeiti ir prajoti. Ir dar pasiimti už dyka, ko tau reikia, kad eitum arba jotum toliau. Taigi. O Kairabalės lenkėsi visi. Niekas neatminė, kad bent vienas praeinančių ar prajojančių būtų užsukęs Kairabalėn. Vadinasi, ramia galva Juza galės sau čia būti. Visi pro šalį, visada pro šalį. Niekas jam nereikalingas. Vienas jis savo Kairabalėj. Tegu. Ir tegu.

Bet nelabai ilgai raminosi šitaip Juza. Galvon lindo, kad jeigu visi ir visada pro šalį, tai iš kur šitie du? Kas nudėjo, kalvoje kas pakasė su visais šautuvais? Ir ne su dviem, o penkiais, nors kareivių tiktai du. O gal ne du? Gal kiek šautuvų, tiek ir žmonių kaulų kalvos žemėje? Reikia tik pajudinti... Bet jeigu taip, iš tikrųjų šitaip, tai gal tiktai atrodo, kad visi pro Kairabalę, o niekas Kairabalėn? Vadinasi, ar toks vienas jis, Juza, Kairabalėj?

Net iš patalo kilo naktimis, taip neramu kartais pasidarydavo Juzai. Ėjo lauk, ilgai smilkino pypkę, sėdęs naujos trobos pašaly. Negera buvo Juzai nakčia. Oras jau pavasarėjo. Kvepėjo trobos medžiu. Kvepėjo kadugiais, tirštom kupetom pūpsančiais aplink naująją sodybą. Ir samanom. Ir Pavirvės dumblu. Tirštas baltas rūkas kilo nuo Kairabalės, auštant atsisiūdavo nuo akivarų, tykiai plevendamas plaukė tolyn į laukus. Tvarte bilstelėdavo sartis, mykė juodmargė, bliovė avys. Visi šaukėsi jo, šeimininko. Pamuistydavo galvą Juza. Laikas pradėti naują dieną.

6

Parskrido pargirgsėjo iš šiltos pusės antys ir žąsys, kryksėjo dabar po visą Kairabalę. Parliurleno ir gervės. Sukaukšėjo perkūno oželiai. Kupstynuose mušė sparnais pempės, rėkdamos vieną ir tą patį:

– Gyvi, gy–yvi!..

Pavasaris atėjo į Kairabalę.

Auštant pakirdęs, skubėjo Juza į Pavirvę. Su muilu ir rankšluosčiu rankose. Prausėsi ne tik veidą, o iki juosmens, kaip senelio Jokūbo iš mažens buvo mokytas. Ligi raudonumo trynė šiurkščiu storu rankšluosčiu nugarą, šonus, krūtinę. Kūnas degė kaip ugny. Sužiūrėjęs gyvulius, šiokius tokius pusryčius kandęs, ėjo Juza prie darbų.

Turėjo jų per akis. Baigė sutaisinėti daržą panamėj, antrojoj kalvos pusėj rovė kapojo kadugius, ketindamas plėšti velėną linui. Vėlgi prie pat Pavirvės laukė jo karklai ir alksniai. Pats metas buvo šaknis iškapoti, kad nebegrįžtų niekad gyvi. Žemė čia prie šlyno, bulvelės, žinoma, neįkiši, kviečio pyragui nepabersi, bet ar viena bulve žmogus sotus? Galima vikių, lubinų. Geras šaknis jie turi, žemei reikalingų dalykų gumbuose sukrauna. Laiku aparus, kol dar žali, žemė po jų jau kita: galima ir mišinio prasisiekti, gal ir miežio arba ir geresnio javo. Svarbu pradžia. Gera pradžia. Kaip užmieši, taip ir turėsi.

Net pasauso Juza. Rankas jam nupūslėjo, kaip nė atminęs nebuvo. Vaikščiojo išsišovusiais krūtinkauliais, palinkęs priekin. Vakarais, daržinėlėje atgulus, gėlė visus kaulus, miegas neskubėjo suglausti bluosto Juzai. Tai gulėjo tamsoj vienas, atvirom akim. Kaip ir tą naktį, kai grįžo metęs Vinciūnės vestuves. Pavalaknėj. Tiktai galvojo ne apie ją, Vinciunę, kaip tą naktį, o kad daug jo padaryta, nors pabaigos tų darymų nematyti. Labiausiai tas pravažiavimas nuo kalvos per maurynus iš raisto į laukus, į žmonių kelią. Karvė štai šviežiapienė, nesupliaupsi viso priemilžio, sviestą reikės mušti, varškę dėti, gal ir sūrį.

O kur su tuo sūriu, sviestu? Turgun reikės, kad pinigo prasimanytum, druskos, žibalo, geležies ūkiui pargabentum. Vėlgi linas gal užsikabins žemėje, sėmenų duos ir pluošto, tai kur tu su jais? Kaip į turgų per maurynus? Raudant reikia klojinį kloti!

Visas naktis šitaip Juza. Varė jam miegą šalin reikalai, o stipriau už visus reikalus vėl ji, Vinciūnė. Užeidavo metas, kai pamiršdavo ją dienai kitai, o paskui – viskas iš pradžių. Ir kiekvieną kartą aštriau, aitriau, gyva dilgynėle per širdį. Dažnai vidurnaktį, nirdamas į promiegio alpulį, krūpteldavo Juza: stovėjo ji prieš akis! Kilo iš guolio tada Juza, ėjo lauk, braukė nuo žolės šaltą rasą ir ilgai vilgė degančią kaktą. Akys šviesiau žiūrėjo, o ramybė nesugrįždavo.

Tiek ir likdavo Juzai, kai imdavo balksti dangus rytų pusėj, šaukė prie darbų, kurių daugėjo ir daugėjo. Štai ir tvarte šalia juodmargės maklinėjo veršelis, toks pat juodmargis, nužvilgusiu snukiu, plačiai atvertomis motinos akimis. Nebuvo veršelio, dabar yra. Ir avis nenusileido juodmargei, atvedė du ėryčius, baltus kaip sniegas. Tie straksėjo, nė minutės nenurimdami, taikė laukan iš užugardės. O antrojoj kalvos pusėj dygo jau sėmenys, plėštame dirvone Juzos pabarstyti, kalėsi gležnutis lino daigas. Pavirvės krante kėpsojo aukštyn kojomis alksniai – pusė išrautų, pusė nepradėtų. Ir darže laukė rankų jauni kopūstų, burokėlių veislynai: rytą juos nudenk, vakare vėl uždenk, kad šalnos nenuvirintų, lietaus kruša nesuduotų, viso darbo vėjais nepaleistų. Rūpesčių naujoj sodyboj užtektų per akis dviem ir trims žmonėms, o Juza taigi vienas. Visiškai vienas.

Dažnai susimąstydavo Juza. Dažniausiai iš ryto, stojęs kimsynėje tarp užskurdusių, nusiverkusių beržėlių. Ilgai žiūrėdavo į juos. Buvo ko verkti berželiams. Varė jie šaknis samanynuosna, ieškojo tenai duonos, ir dešimtis metų nieko dora nesurado. Kokia duona maurynų samanose? Tad nei augo, nei šakojosi, kaip medžiams dera, šitie berželiai, tiktai tirteno lapais, traškėjo nusaususiom šakelytėm. Kiek tiktai minė Juza, nuo pat mažens, kai dar su seneliu Jokūbu ateidavo į Kairabalę, vis tokie ir tokie buvo: lapeliukai smulkūs, pusiau juodi, ir tošis ant jų kamienų ne tošis, tiktai pleiskanos pilkos, nušiurpusios. Iš vardo beržai, o iš tikrųjų – pilkuonėliai, išgurgulavę bado rievėmis ir guzais, geležiniais tinuliais išliedinę kiekvieną tarpušakį. Žinoma, tabokinę iš jų liemenėlio išsitekintum gražią, skurdo išsmaugtais tokiais rievių raštais, kad pasislėpk prieš juos su visais gražumais, kokius išrašo saulė ir riebi žemė arba prigudrauja žmogus. Ir stalą galėtum suremti iš jų, ir kėdę, gal išdrožtum ir samtį puodui pamaišyti. Ir kas pamatys, tas aikčios, nė iš tolo nepagalvodamas, kad kiekviena rievelė ir brūkšniukas metų metais berželių išraudoti, badmiriavimu išnokinti, kartėliu išaitrinti. Ir niekam tikriausiai nė į galvą neateis, kad, šitaip jiems beraudant, jaunutėliai jų broliai, išlakiai sustoję įkalniuose arba ir tos pačios Kairabalės paraisčiuose, šlama sulos prisotintais lapais, šviečia baltomis išlakių liemenų tošimis, vėsina padebesius viršūnių vantomis. Visos gegutės suskrenda į pavėsingus jų tarpšakius, voverys supasi jų lapynuose, paukščiai gieda ir vabalėliai dūzgia, zvimbia ir bimbia jiems. O šitie – stovi tirtindami pusjuodžiais lapais, iš paskutiniųjų varo šaknis samanynuosna, dešimtimis metų šaukiasi stiprumo, o neprisišaukia. Brangiai sumoka raisto berželis už gražumą.

Ar ne toks ir jis, Juza? Ar ne jo dalia dešimtis metų išbūti Kairabalėj? Visiškai vienam. Ligi grabo lentos. Tarytum gyva sumirgo Juzai atminty vasara, seniai jau nušlamėjusi. Stovėjo tada beržynėlyje. Ne šitame, žinoma, o tarp tų sočiųjų, išlakiųjų jaunuolyno. Ne vienas stovėjo Juza. Šalia jo – Vinciūnė. Taip arti, kad Juza gėrė jos kvapą ir žiūrėjo į ją. Grojo armonika, jaunimas traukė dainą, visur skambėjo juokas... Nieko negirdėjo, nieko nematė Juza, tiktai ją, Vinciūnę. Kaip sapne. Ir net krūptelėjo, kai ištiesė ji ranką ir palietė jo skruostą. Paėmė ir palietė. Savo ranka. Delnu štai šitaip...

– Koks tu sukaitęs! – išgirdo Vinciūnės balsą.

O kad iš tikrųjų buvo sukaitęs, bešokdamas polką su ja, Vinciūne, ir tik su ja, tai toji prigludo delnu ir prie antro jo skruosto. Šiurpas nuėjo Juzai per nugarą. Stovėjo, žiūrėjo į ją. Aukšta, kaip tik jam į

porą, stamantri, tirštom kasom, nu gulusiom jai nugarą – tokia buvo. Ir mušė labai geru prakaitu, aitriu ir saldžiu. Visa mušė.

– Tekėk už manęs.

Pasižiūrėjo Vinciūnė į jį, tarytum pirmą kartą būtų pamačiusi.

– Tu gerai šoki! – pasakė.

Nusisuko juokdamasi, nuėjo šalin. Užsivėrė beržų lapai jai už nugaros.

Liko Juza. Mažai begyvas.

Kiek kartų paskui matė ją laukuose prie darbų, miestelyje šventą dieną arba ir šitam pačiam beržyne, kur sekmadienio pavakarę traukė jaunimas gegužinėn, kiekvieną kartą nusijuokdavo ji, Vinciūnė, jam į akis. Nė nesustodama, vis pro šalį. O paskui ir juoktis liovėsi. Nebematė jo. Eidavo ir praeidavo, tarytum ir ne žmogus jis buvo, tiktai dyka vieta.

O čia jau kalbos per kaimą ir viensėdžių sodybas, kad žvangina dzinguliais piršliai Vinciūnės palangę ir kad visi grįžta nuo jos vartų su grąžintiniu kailinių kišenėj ir keiksmu lūpose. Atkilo vartai tik Puožo Stonkui Mykolui. Žinojo Juza: žemės Stonkus ar ne du valakus, gal ir pustrečio, turi, didelę šeimyną pavasariais susamdo, trobos jo skamba dar šviežia pušų smala, aruodai svirnuose žiemą ir vasarą dienai dugno nerodo – gaspadorius, kokių nedaug valsčiuje. Ir pats jaunikis ne iš kanapių varytas. Gerais milais nuo galvos ligi kojų, aukštas, pečių plačiausių, antakiai tikra naktis, o akys po jais pilnos ugnies, lyg grynakraujo eržilo. Kelių parapijų mergos tirpo nuo vieno tiktai pamatymo, bažnyčioje per mišias ne į maldaknygę akis lenkė, o kur stovėjo jis, Stonkiukas, atkišęs dešinę koją į priekį, o ilgais žiemos vakarais krūpčiojo kiekvienai širdelė, prie sutemusių langų prigludus: gal kartais beatžvangąs piršliais pas ją?

Ir nesulaukė nė viena.

Vinciūnė sulaukė.

Ir kai pasižiūrėjo Juza, vestuvinės putos nupūsti pakviestas kartu su Adomu ir Uršule, tai pamatė: padėjo Vinciūnė galvą Stonkiukui ant peties. Tarytum nei šoko su juo, Juza, beržyne, nei delnu skruostą jam lietė. Ir suprato tada Juza: čia jau visa ko pabaiga. Tylėdamas pakilo nuo stalo ir ėjo tylinčiais laukais. Vienas, niekam nereikalingas. O namus pasiekęs, gulė daržinėj ant šieno ir pražiūrėjo į tamsų pašelmenį, kol ėmė čirškauti žvirbliai, aušti rytas...

Pamuistė galvą Juza ir vėl pamatė berželius. Daugelis nė ligi kelių nesiekė Juzai. Tai ne tie, kurie šlamėjo tada gegužinėje. Visiškai ne tie. Alkani, vargani, juodalapėliai.

Pasilenkė Juza, paglostė berželiuką arčiausiai po kojų, paglostė kitą, trečią, o kai atsitiesė, tai suprato, kad nereikia sustodinėti tarp jų, šitų berželių. Tikrai nereikia. Ne čia dabar jo vieta.

## 7

Paderėjo linai kalvos papėdėje. Ir bulvės šiek tiek. Žinoma, ne taip, kaip buvo laukęs Juza, ir ne tokios: smulkios, retagumbės, žalione paėjusios. Vis dėlto pirmosios bulvės Kairabalėje. Juza rovė linus, šukavo juos patroby, kietai priveržęs prie ožio, ir merkė linamarkoj. Linamarką jau buvo iškasęs priešokiais tarp kitų darbų, pabėgmiui Pavirvės, ir vandenį čia atvedęs iš jos. Linai mirko, tvokste tvoskė rūgščiu švinkuliu, nurudino, pritirštino vandenį linamarkoj, ir Juza rytais turėjo dabar praustis aukščiau jos, kur Pavirvė, mažai teprasilaužusi iš po samanų, švarų vandenėlį varė. Nė pirties negalėjo kurti, kol linamarką šitaip. Linus ir bulves apdorojęs, ėmėsi trobos užlų Juza: klojo gerai išdžiovintum samanom, bėrė iš viršaus baltu smėliu, kad laikytų trobos šilimą per šalčius kaip reikiant. Krosnį jau buvo įplūkęs ir dabar kasdien kūrė ją, įdeginėjo ne tik žiemai, bet ir daugeliui metų. Ne vienai gi dienai čia atkilo.

Ir galvojo tarp visų darbų Juza, kad, pošaliui užėjus, reikės parsivežti molio. Daug rogių gero molio. Kai pamaišys jį su kalvos priesmėliu, kita žemė pasidarys: laikys vandenį neišgarintą, per visus vasaros karščius girdys bulvę ir javą, kitas bus grūdas varpoje ir kitas gumbas prie šaknies. Per žiemą tegu paguli tas molis, o pavasarį pasklaidys ir žagre užvers. Ir ne vien javui su bulve, bet ir sodui, kuris turėjo juk būti, nes kokia sodyba be sodo? Pasodins obelų užtroby, gero skiepo joms duos, o aplinkui tai vyšnių. Yra tokių garsių vyšnių, Žagarės diegimo. Mažaūgės ir mažanorės, iš žmogaus retai ko prašo, bet uogą neša tryškulingą ir saldžią. Tegu sau žydi pavasarį. Baltai tegu žydi. Būtų, žinoma, geriausia jau dabar vietą sodiniams paruošti, rankomis molio parsitempti per liūną. Ar daug jo reikia, to molio, sodui? Po gerą rėtį dejai, duobę iškasęs, kraštus nuglaistei, į vidurį žemės, pamaišytos su pūdiniu, ir medis prisiims, koks tiktai nori.

O kai obelė ar vyšnia prie namų, tai ir namai tarytum nebe tie namai, o jau tikri, žmogaus gyvenami. Žiūrėk, jau ir bitelė tada. Bitelė, žiūrėk!..

Nusišypsojo Juza nuo tokio gražumo. Ir tuoj pagalvojo, kad vyšnias pasodins jis prie kapo, kur tie abu guli. Rusas ir vokietis. Pirmiausia, kur tie abu. Gerai, kai vyšnia prie kapo. Jie guli, o ta žydi. Kai pavasaris ateina, pragysta paukščiai, mašalėliai šalamojų užgroja, sudūzgia bitė vyšnių žieduos, tikra vasara tada. O jie tegu sau guli abu. Tegu.

Ir, visus darbus šalin atmetęs, partempė Juza molio šitoms vyšnioms prie kapo. Ir duobes iškasė, moliu išglaistė. Kai tiktai ruduo suduos, jis ir pasodins čia vyšnias, o visą sodą... visą sodą paskui. Sodui pošalio keliu molio rogėmis prisiveš. Sodui reikės daug, rankomis nepritempsi. Paskui. Iš seno gi žinoma: nusilenk mirusiems, tik tada žiūrėk, ko tau pačiam šitoj nuodėmingoj žemėj reikia. Žinojo Juza. Ir darė, kaip žinojo.

Apsidairė Juza ir pamatė, kad ir pūdinio gero galima paruošti iš rudens. Ko gi ne? Durpių – tik ranką ištiesk. Pamaišys su juodžemiu, šito irgi parsivežęs pošalio keliu, srutomis šiltom palaistys, štai ir pūdinys. O toks daiktas priesmėliui – tąsia taukas blynui. Ir vėl nusišypsojo Juza: gerai viskas eina. Kai žmogus kruti, tai ir eina. Net ir čia, Kairabalėj.

Vienas gėluo širdy bebuvo likęs: senelio Jokūbo kryžius prie Pavirvės tiltelio. Pažadėjo Adomui tada išdrožti, žodžio neužmiršo, bet ir neišpildė, per darbus rankų nepraskirdamas. O įžadas – taigi įžadas. Arba neduok, arba pildyk. Dar motutė, amžiną jai atilsį, sakydavo, kad žmogų gal ir apgausi, o dievo neapgausi. Niekas kaip gyvas nėra apgavęs dievo. Ir bažnyčioj per pamokslus ne kartą girdėjo Juza, kad įžadas tąsia malda – šventas daiktas ir nelaužomas.

Taigi buvo girdėjęs Juza, gerai žinojo, o įžadą atstūminėjo iš dienos į dieną. Vis guodėsi: gal labiau įrudenėjus, didesnius darbus atmušus...

O čia ir spanguolių metas atėjo.

Išgirdo vieną rytą Juza, kad skamba visa Kairabalė. Ne nuo paukščių giesmės ar žvėrių riksmo, nuo žmonių. Pilna Kairabalė. Moterys, vaikai, net vyrai. Lyg ir nebūdavo anksčiau šitaip. Ligi vokietmečio negriuvo žmonės tokiais pulkais kaip dabar.

Ateidavo kokia moterėlė, prisirinkdavo krepšį kitą, ir gana kampininkėlei. O iš gerų kiemų moterys nė akių čia nerodė. Bet kai užėjo tie nekviesti ir niekieno neprašomi svečiai – vokiečiai, kai pašlavė žmonių kiemus ir aruodus, kruopelės užkulo nė mažiem vaikam nepalikę, kai ėmė kriošėti dantys senam ir jaunam, tai ir sužiuro visi Kairabalėn: kur ta spanguolėlė uogelė? Gorčiais sėmė, krepšiais ir maišais gabeno, o namie pavirinę arba ir nevirtas, tik pamaigytas, kočėlu patrintas dėl saldumo, šveitė su bulvele, nuo vokiečio nusaugota, arba ir duonos pluta, beturinčia daugiau grūstos medžio žievės negu rugio malto. Šitaip ir išsaugojo dantis, per tą uogelę iš vokietmečio išlipo ir jau nebeužmiršo jos, maitintojėlės. Vokiečiai prapuolė, kaip ir atsįgrūdę buvo, kiemuose atsirado duonos ir užkulo, bet spanguolėlės nebeužmiršo niekas. Kai tik ruduo, žiūrėk, vėl griūva žmonės iš visų pusių.

Būriais, pulkais ir po vieną. Ir nebe gorčiais ar krepšiais, stačiai vežimais namo tempė. Ne tiktai virė kibirinius puodus, bet dar bėrė ant užlų, į smiltis, kad visą žiemą stovėtų, būtų po ranka pagirioms, galvą nugaravus, įsidėti po vieną ausin, kad sopulį trauktų, akis pašviesintų.

Kai bėda, žmogus proto įgauna.

Klausėsi Juza tą rytą balsų Kairabalėj, bet pats į kimsynus nėjo. Turėjo jau pasirinkęs, pasivirinęs ir ant užlų užbėręs. Tai tiktai klausėsi ir žiūrėjo, kaip spanguoliautojai Kairabalę siaubia. Ir daugelis pasižiūrėdavo į jį, Juzą. Labai neįprasta visiems buvo, kad įsitaisė žmogus čia ir sėdi vienas lyg pranciškonas koksai ar domininkonas, iš vienuolyno iškritęs, į žmones neįkritęs. Ir ne taip sau sėdi, o dūmai jam iš kamino rūksta, ėryčiai paaugę šokinėja, ir karvė juodmargė čia, ir sartis. Ūkis kaip reikiant, kiemas tikras. Ne, šito Kairabalėj dar nebuvo. Nuo senų senelių niekas neatminė. Tai siurbėsi akimis į Juzos sodybą, pečiais traukė, o paskui mojo ranka, skubėjo prie spanguolių, taip ir neužsukę kieman, nepraklabinę Juzos. Tesižinai!..

Ir pamatė Juza, kad žmonės ateina ir vėl nueina, akis paganę, bet viena visada ilgėliau lieka: Čiovydžio Karusiotė. Stovi ir žiūri, ir žiūri. Kiekvieną mielą spanguoliavimo dienelę šitaip. Ko gi jai čia?

O Karusiotė tylomis arčiau ir arčiau sodybos. Ir atėjo diena, kai įsisuko ji į kiemą, Juzos patrobin sėdo. Pasidėjo prie kojų krepšį, pintą iš baltų pušies šaknų ir tiek pririnktą uogų, kad tos biro per kraštus, susitaisė abiem rankom plaukus, garsiai pašaukė:

– Dėde Juza!

Tvarto pašaly tašė kuolą Juza. Nuo pat aušros dirbo jis skiedryne. Kuolų jam reikėjo daug: laukė jų klojinys, kuriam žabarų krūvas jau turėjo sukirtęs, o kuolų suskersavimui dar nespėjęs paruošti. Taigi tašė Juza, kad skiedros į šalis lėkė, ir ką tiktai kirvis neištrūko jam iš rankų, išgirdus Karusiotės balsą. Pirmoji pasirodė jo kalvoje. Na, ne taip jau pirmoji. Adomas čia buvo kelis kartus. Ir Uršulė. Bet tai savi. O kad kas iš svetimų – ne, nė vienas. Kiečiau sugniaužė kirvakotį Juza, atsisuko, tylėdamas žiūrėjo į nekviestą viešnią. O toji pakilo nuo suolo ir stovėjo visa nukaitusi, su baltu šaknų krepšiu prie kojų, ir buvo tokia sumišusi, kad akių nebegalėjo pakelti į Juzą.

– Dėde Juza,– ištarė. – Dėde Juza, o gal tamstai uogų nėra kas parenka?

Juza kaip atsistojo priešais ją su kuolu vienoj rankoj ir kirviu antroj, tai ir stovėjo, žodžio neišstumdamas.

– Dėde Juza, gal tau ir išverda nėra kas?

– O tau labai reikia?

Paklausė šitaip Juza ir tuoj pamatė: Karusiotės akys pilnos ašarų. Kaip tada, per Adomo ir Uršulės vestuves, kai išvedė šokti.

– Aš tik norėjau...– pasakė Karusiotė proverksmiu.– Tiktai norėjau, kad aš galėčiau tau...

Dvi didelės ašaros nuriedėjo Karusiotės skruostais, sutirtėjo apatinė jos lūpa.

– Dėde Juza... nieko tamsta nesupranti!

– Bėk namo, – pasakė Juza.

Balstelėjo Karusiotė nuo šitų žodžių. Ašarų kaip nebūta. Lūpos kietai sučiauptos. Ir žiūrėjo į Juzą taip, kad tas neišlaikė, nusisuko pusiaugrįža.

– Turiu uogų, – pridūrė. – Pats pasirinkau. Viską pats. Už gerą širdį ačiū, bet nereikia.

Karusiotė pastvėrė krepšį, švystelėjo sau ant peties, net uogos nubiro pusračiu į kiemo smėlį. Ir nuėjo šalin, blyksėdama raudonom, viržių nubrūžintom blauzdom.

Paėmė vėl kuolą Juza. Dirbo, tašė. Gal penkis ar šešis nutašė, o paskui nei iš šio, nei iš to kirstelėjo kirvį kaladėn, dideliais žingsniais ėmė vaikščioti po kiemą. Ir sustojo vidury, irgi nei iš šio, nei iš to. Ir pasižiūrėjo ton pusėn, kur prapuolė Karusiotė. Nenorėjo, o pasižiūrėjo.

O kitą dieną darbas krito Juzai iš rankų. Krūva kuolų gulėjo netašytų, žabarai klojimui kėpsojo

sušiaušta stirta, o rankos nekilo.

Kairabalė vėl buvo pilna žmonių. Kaip vakar. Kaip užvakar. Kaip kiekvieną rudenį. Šūkalojo, juokėsi. Paderėjo šiemet spanguolėlė. Kur akį mesi – uogos, uogos ir uogos. Kai kur nė virkščių nebeįžiūrėsi pro raudoną jų griūtį. Ir vis kone riešuto didumo, kietai įsirpusios baltašonės, tarytum būtų iš sniego, užmiešto geru sveiku krauju. Tai rinko, skynė, raškė žmonės, pasiaikčiodami nuo Kairabalės dovanų gausybės. O Juza stovėjo atsišliejęs nugara trobos sienos ir žiūrėjo iš tolo. Ir nesuprato, kad ieško akimis jos, Karusiotės. O jos šiandien nebuvo tarp spanguoliautojų. Visą dieną, iki vėlaus vakaro, iki sutemų nebuvo. Ir kitą dieną. Ir Juza kiečiau sukando dantis, kad velnias, matyt, koją palūžo, nebeatnešė raistan, ką turėjęs atnešti.

O Karusiotė nebepasirodė nei trečią, nei ketvirtą dieną, nors ir dairinėjosi jos Juza, kuolus tašyti užmiršęs.

O paskui pamatė jis, kad ir kitų žmonių nebelikę Kairabalėj. Ir gervės beišskridusios žiemos metui šilimos pasiieškoti, ir žąsys su antimis paskui jas. Tyku pasidarė Kairabalėj. Tyku ir dyka. Vėl vienas buvo savo kalvoje Juza.

Ir gerai, kad vienas. Kam jam žmonės Kairabalėj? Tegul jie sau, jis – sau. Žinoma, ta mergaičiukė, Karusiotė ta... Galėjo dar paspanguoliauti. Būta ko jai, dėl to vieno žodžio. Na, o kad šitaip, tai šitaip. Tegu ir Karusiotė sau, o jis – sau.

Darbai vienas per kitą gulė pečius. Ruduo nuvirino, nurudino viską aplinkui – nebeatpažinsi Kairabalės. Diena kita, žiūrėk, gruodas surakins maurynus, prakiurs suniūkę debesys, ir rogių jau kelias tau. Į miestelį traukti ar molio – taip nedaug dar jo parvežta smėlyrian versti, žemę taisyti. Čia ir užlos ne visos padengtos samana, prispaustos smėliu. Ir lentynos kėpso priemenės pasieniais: seniai jau sukalė, kabinti paruošė, o nepakabino. Staigi ir vagiai kaduginiai nesužiūrėti, sienon neįkalti, kad patogu būtų pavalkus ant jų, kitokį pakinkymą. Ir kamaraitė uždurėly... Pradėjo ją dar pavasarį, kai tik stogą uždengė su Adomu, o stovi neištaisinėta, daiktui pasidėt ir svečiui pasodint neparuošta. Ir malkų nesukirsta žiemai, ir žabarai ne visi suvilkti į krūvas pašalo laukti. Šaukė darbai. O Juza lyg negalvojo apie juos, nematė nieko. Tumulavo po trobesius ir kiemą, tiek ir visų jo darbų. Net susimąstė kartą: kas gi čia dabar jam? Per visą rudenį tiek ir nuveikė, kad gavo porą daigų Žagarės vyšnių ir pasodino juos, kur gulėjo tie abu, rusas ir vokietis, vienan karstan įgulę, drobės marškonėmis atskirai įsuptais kaulais. Galukojy pasodino. Tegu prigyja, auga. Gerai, kai vyšnia prie kapo. Baltai žydi vyšnia. Visada baltai. Prie kapo kaip tik.

O pasodinęs nuėjo Juza į pašalį ir pakėlė seniai atidėtą liepos nuoskilą. Apžiūrėjo iš visų pusių, suėmė kaltus į rankas. Nelabai žinojo, kas jam išeis iš po tų kaltų, ir stačiai nustebo, kad nuoskilos viršuje ėmė aštrėti erškėčių vainiko spygliai, išplaukė plati kakta, o paskui ir visa Kristaus galva. Drožė dabar Juza, sulaikęs kvapą, ir vis taikė, kad Kristus laikytų galvą pakreipęs, įveiktų paremti ranka smakrą. Kiek buvo matęs Kristų koplytstulpiuose prie kelių arba kapinėse ant medinių stovų su stogeliu viršuje ir net medinėse koplytėlėse, prikaltose prie ąžuolo kamienų, visi buvo pasirėmę smakrą ranka ir pakreipę galvas. Nė vieno Kristaus kitokio. Tai ir šitas turi būti toks. Kaip visų. Ir Juza dar kiečiau gniaužė kaltus rankose. Bet Kristaus galva nė iš tolo nesidavė pakreipiama, ėjo tiesutėlė, tarytum iššauta iš nuoskilos vidaus. Suglumo Juza, pasėdėjo tylėdamas. Ir jau visai sumišo, pamatęs, kad ir iš veido Kristus – nelabai Kristus. Turėjo būti sukritusio veido ir akių, daužymų tinuliuose nugrimzdusių. O čia dabar kas? Veidas tarytum išliedintas, mažiausios raukšlės neįžiūrėsi... Ir dar tie antakiai: standūs, tirštai suaugę. Ir plaukai – kone ligi Kristaus pečių. Ne plaukai, o kasos paleistos...

Pakilo Juza, šalto prakaito išpiltas. Perėjo kiemą kartą ir kitą, tada sugrįžo, ilgai žiūrėjo į savo darbą, sėdęs ant suolo trobos palangėj. Prakaitas vėl išpylė jį, tik ne tas, šaltas, o tirštas, ugninis. Paėmė drožinį į rankas Juza, tylėdamas pastatė veidu į sieną.

Nebesiėmė kaltų į rankas nei tą, nei kitą dieną. Ėjo, krutėjo nuo darbo prie darbo ir, tiktai praeidamas pro nuoskilą, paspartindavo žingsnį. Ligi vėlyvo rudens šitaip. Tiktai pirmošalčiams gruodą traukiant, atsirinko naują liepos medžio nuoskilą Juza. Bet ir dabar neilgam. Nė erškėčių vainiko spygliai neprasimušė, o suprato: bus tas pats. Tas pats.

Nakčia nebesumerkė akių Juza. Gulėjo troboj, lovoj plačioj, minkštai klotoj, klausėsi, kaip tvarte brumzdena prie ėdžių arklys, karvė gromuliuoja pasidūsaudama, kvakšteli per miegą vištos. Tyku, ramu. Nei vilkas į kiemą, nei šeškas patrobiais. Tikro miego metas kalvoj, o miegas neskubėjo, neprisišaukė jo Juza.

Nebeapsikentęs ėjo kieman, sėdo įprastinėn vieton – ant suolo trobos palangėj. Naktis ir ne naktis aplinkui, tiktai padebesijęs priešaušris ar gal vakaro sutemų dulsvis. Debesų properšą užtikęs, pasižiūri žemyn senagalys mėnuo. Balsvėja prieš akis liepos medžio nuoskilos, atremtos veidu į sieną. Tikri vaiduokliai. Net krūptelėjo Juza, tokios jos baltos, šitos nuoskilos, sutemų dulsvyje. O mėnuo vėl pro debesų properšą ir vėl plaukia sau už jų. Prisiminė Juza, kaip amžiną atilsį motutė, pilnaties sulaukus, sakydavo, kad stovi mėnulyje angelas sargas ir laiko rankas ištiesęs, laimina žmones geriems darbams, saugo nuo paklydimų, negerumų visokių. Reikia tik gerai įsižiūrėti, ir pamatysi: stovil O amžiną atilsį senelis Jokūbas kiekvieną kartą pertardavo, kad angelai sargai ir nesargai seniai dangun sulėkė, skraido nardo po baltus rūkus, o mėnulyje boba su naščiais stovi, sulinkusi pusiau nuo kibirų sunkumo, kaip sulinksta visos bobos čia, žemėje. Motutė rūstavo už tokias nedoras kalbas, prašė nors prie vaikų patylėti su savo šventvagystėmis, o senelis varė savo...

Motutės nebėra gyvos. Daug metų nebėra. Ir senelio Jokūbo. Ir tėvo. Atgulė visi. Ir kareiviai du guli. Kone trobos palangėj. Caro ir kaizerio kareiviai. O mėnuo plaukia sau ir plaukia. Tarytum nė negyveno senelis Jokūbas, motutės nebuvo, tėvelio ir tų kareivių, už carą ir kaizerį galvas padėjusių. Nieko nebuvo. Plaukia sau ir plaukia mėnulis.

Pakilo Juza. Stipriai nuspaudė delnais akis. Kas gi čia dabar?

8

Prie didžiųjų akivarų sugirgeno žąsys. Parskrido jos. Jau parskrido. Atsiras ir antys. Ir gervės parliurliuos kabline vilkstine. Aušo vėl pavasaris. Tuoj sužydės gailiai ir pakvips, kad toli aplinkui bus aitru, ir saulašarė tykos užsivėpsojusios muselės ar mašalėlio, ir viksvos spaus aukštyn skustuvinio aštrumo savo laiškus, puplaiškiai kraus žiedą berželių pašakniais...

Pamuistė galvą Juza, vidury kiemo stojęs. Pats nebesižinąs, ką darąs, žengė prie Pavirvės, o čia nusirengė nuogai, pasidėjo drabužius ant kimšo, dar paledijusio, ir brido į vandenį, šaltą kaip ugnis, o įbridęs' griebė rieškučiomis sniegą, užsilikusį karklų pavėnėje, trynė veidą, kaklą, krūtinę. Išraudo, įsiliepsnojo, tarytum ne Pavirvėj, o karštai kurtoj pirty buvęs. O paskui jau troboj, nepataikydamas dantimi ant danties, ilgai ir piktai brūžinosi storu pakuliniu, skersomis dėbteldamas į veidrodžio šukę, įtaisytą sienoje šalia lango. Persivilko apatiniais, ėmęs naujus iš skrynios, paties skalbtus ir velėtus, pasigavo skustuvą ir sujudo gremžti veidą, nepaliestą ašmenų ar ne nuo Kūčių vakaro. O kai užbaigė viską, vienoj ir kitoj vietoj prakirtęs iš atpratimo pasmakrį, tai pervilko ir lovą naujai, o tada nuėjo daryti šarmo, kad sumerktų į jį senuosius patalus.

Saulė jau aukštokai buvo, kai sėdo Juza pusryčių. Nuo visų snūdulių išbudęs. Kando kartą, kando kitą, ir užstrigo žiauberis jam gale gerklės. Ir pajuto Juza: rieda ašara skruostu. Didelė, sunki, niekam nereikalinga ašara. Nustojo valgęs Juza. Parimo ranka ant stalo lentos.

– Juza! Ar gyvas? – išgirdo lauke brolio Adomo balsą.

– Tau ko? – nesvetingai pasitiko brolį.

Pasižiūrėjo Adomas į Juzą, prie slenksčio stabtelėjęs. Ėjo toliau, neskubėdamas sėdo ant suolo. Išsiėmė rūkalą.

– Kokia byzdėlė įkando? – paklausė.– Pasitinki blogiau kaip svetimą.

– O tau ko?

Adomas nusijuokė. Negarsiai, nepiktai. Buvo linksmas. Net pasišveitęs visas, lyg į kokius atlaidus susiruošęs.

– Į kūmus vadint atėjau! – pasakė.– Abu su mano boba prašom, ne vienas aš.

– Kūmus? – perklausė Juza.– Vaikas kieno?

– Kaip sakai?

– Vaikas kieno?

– Kaip tai kieno? Ar juokies?!

– Kad į kūmus, tai kieno?

Adomas sužiuro į brolį.

– Jau ar ausį tau karvė nugulė, ar amalas pritrenkė, kad nebegirdi nieko? Sakau, į kūmus vadinti atėjau. Mano vaikas! Mano pati pagimdė, supranti, ką sakau?

– Pirma nesakei.

Adomas skėstelėjo rankomis, stipriau patraukė dūmo.

– Pagimdė, Juza. Pirmagimėlis man užkrito. Adomu ir krikštysim. Tėvelis buvo Adomas, aš Adomas,, tegul ir mano vyresnėlis bus Adomas, o kai šitaip, tai kaip be tavęs? Užtat ir atėjau!

Juza sėdėjo šonu į brolį.

– Kūma kas?

– Kūma? Gera bus kūma, Juza. Pati Čiovydžio Karusė bus tau kūma!

Smelktelėjo širdį Juzai nuo šito vardo. Karusiotė! Ir tas jos krepšys, pilnas raudonų uogų. Baltų pušies šaknų krepšys prie kojų. Ir tos blauzdos, virkščių nubrūžintos, plyksinčios tikru žaibu, kai ėjo ji šalin. Ėjo ir išėjo, nebepasirodė Kairabalėje.

– Šita piemenė? – proniurzgiais paklausė brolį.

– Kokia ji tau be piemenė! Merga kaip reikiant. Seniai gal matei ją? Išaugo, išdundėjo, kad laikykis!

– Prastesnės neberadai?

– Tai šitaip tu? – sužiuro Adomas.– Atvirai tarus, ir aš nelabai norėjau, tiktai ar bobą peršauksi? Užsispyrė: Karusė ir Karusė, ir kad kitos nebūtų. Ir pačiai Karusei prasitarė, o ta ir tirpsta, – jai nors į ugnį, kad tiktai su tavim. Kaip dabar kitaip bepadarysi? Jau tu, Juza, paklausyk manęs!

Juza neatsakė nei taip, nei ne. Sėdėjo šalia brolio, akis nudūręs žemyn. Adomas krunkštelėjo:

– Juza.

– Nu?

– Ne mano čia, žinoma, reikalas, ir ne aš tau pamokslautojas, tiktai va uždavei tu širdį tai Karusei. Kuo tu ją šitaip, a? Ar ne šikšnosparnio kauliuką nuo skruzdėlyno ėmęs?

– Skalsu kalbos! – subarė brolį Juza.

– Kad nelabai skalsu, Juza. Merga stačiai kliedi tavim. O gal, sakau, tu iš tikrųjų su ja?

– Su piemenėmis neprasidedu.

– Tai į kūmus gi nieko blogo, Juza. Palaikysi mano vaiką bažnyčioj, ir nei sveikas, nei dėkui! – nepasidavė Adomas.

Juza patylėjo, paklausė:

– Ko gi Uršulė ne?

– Ko Uršulė?!

– Prasta tau kūma? Ar gal kad sesuo? Paprašytum ją su tuo Grikapelių slieku, ir baigta.

– Uršulė?! Taigi ar aš nepasakiau tau?! Uršulė pati krikštija. Tik ne sūnų, o dukterį. Nenusisekė mūsų Uršulei. Argi nepasakiau?

– Dabar pasakei. Kada suspėjo Uršulė?

– Ar Uršulė? Tai abejas gi vestuves vienu paėmimu šokom. Parokuok pats: vasara praėjo, ruduo, žiema baigiasi... Kiekgi tau reikia laiko vaikui padaryt?

Juza nieko nebetarė.

– Greitai vėl reikės kūmų, – varė toliau Adomas. – Ne tinginiauti bobą parsivedžiau. Man vaikų reikia daug, Juza. Kad nebūtų kaip dabar: vieną į Grikapelius, kitas – Kairabalėn, ir sėdėk vienas.

Juza grįžtelėjo į brolį. Pirmą kartą matė tokį plepų.

– Skalsu kalbos.

– Teisybę sakai: netingiu. Nieko nebetingiu, Juza. Atitingėjau, kiek turėjau, nebeliko. Tai ką pasakyt bobai dėl kūmijos? Sutarėm? Boba man akis išdraskytų: „Be Juzos nesirodyk!“ – šitaip ji.

Adomas vėl nusijuokė.

– Jeigu reikia, – pasakė Juza.

– Čia jau kita kalba. Vyro čia kalba!

Adomas sujudo keltis, dairėsi kepurės, nublokštos į krikštasuolę.

– Tai ačiū, tai gerai, Juza. O Karusė kokia bus linksma! Krutėsiu, jau krutėsiu namo. Salyklas padiegtas, sužiūrėti reikia, ir avį dar pjauti, ir pikliaus pyragams.

Kilo Adomas, į duris žengė, bet nenužengė. Grįžo prie brolio, sėdo vėl šalia. Juza sėdėjo kaip sėdėjęs.

– Juza.

– Nu?

Ištraukė Adomas iš kišenės rūkalą, atkišo broliui. Tas neėmė, net neatsisuko. Adomas užsirūkė vienas.

– O tu Juza, tu pats ar neketini?

– Šito klausti atėjai?

– Nepyk, kaip brolis broliui aš tau. Negi net nepagalvojai niekada? O žinai, Juza, vedusiam – kita rūgštis gyventi. Visiškai kita. Ko gi tau nepamėginti?

– Rūgštauk į sveikatą.

– Tu nesupyk, Juza. Tiesiai pasakau: vienas argi prabūsi? Šiandien kaip šiandien, o žiūrėk, jau ir senatvė. Prasidės negalės visokios, kaušo vandens nebus kas paduoda, čiobrelių praverda. Tu pagalvok. Mergų dabar pilna. Bet kuri potekinė už tavęs eitų. Kad ir ta Karusė. Užmesk akį: piemenė tai ji piemenė, o pasižiūrėk, boba iš jos, kad prie pečiaus ir prie svečio. Paminėtum mano žodį!

Juza lėtai grįžtelėjo į brolį:

– Nieko tu neišmanai, Adomai.

Adomas kaltai nusišypsojo, ėjo į duris. Juza tylėdamas žiūrėjo jam iš paskos. Tarytum sustingęs, judėti atpratęs.

Toks stovėjo jis ir bažnyčioj, sekmadienį, kai grojo vargonai, o šalia buvo Karusė, išraudusi, tikras bijūnas, ir taip mikliai išvystė ir vėl suvystė brolio sūnų, tarytum kelioliktą vaiką būtų nešusi į krikštą. O už jų abiejų stovėjo Uršulės ir to Grikapelių slieko, to Stepono, kūmai ir tildė klykiančią mergiūkštę vystykluos. Toks buvo Juza ir paskui, už stalo, brolio namuose, kai aplink ūžė svečiai, o šalia jo sėdėjo Karusė, nebe Karusiotė, o iš tikrųjų Karusė, o priešais juos Uršulės ir to Grikapelių slieko, to Stepono, kūmai traukė alų stiklinę po stiklinės, o po kiekvienos stiklinės čia pat ir bučiavosi kaip pasiutę, o žmonės aplinkui linksmai ūžė ir kalbėjo, kad tuoj vėl reikės kūmų, ir visi garsiai juokėsi, o Karusė

nudelbė akis į dubenį su aviena ir sėdėjo nukaitusi.

– Juza, nežiopsok! – girdėjo žmonių balsus.– Šitokią kūmą pašonėj turi, Juza! Cha cha!..

Krustelėjo Juza, pašnairavo į Karusę. Toji žiūrėjo tiesiai į jį. Ir vėl pamatė ašaras Karusės akyse Juza. Kaip tada, Adomo ir Uršulės vestuvėse. Ir kaip Kairabalėj paskui. O Karusė nei iš šio, nei iš to pašoko ant kojų, griebė Juzą už abiejų atlapų ir pabučiavo jį. Tiesiai į lūpas. Ir taip stipriai, kad garsas nuėjo troboj, iš karto pritilusioj, ir pasakė jam, Juzai, į ausį, pūsdama karštu kvapu:

– Galvoji, Vinciūnei tavęs labai reikia?..

Ir nusijuokė, užsivertė stiklinę putoto alaus. Ir žmonės aplinkui suklego sušneko, daugelis vėl ūžė kaip tada, per Adomo ir Uršulės vestuves:

– Ženysis Juza, ženysis! Karusiotė savo paims!..

Panarino galvą Juza. Buvo bekyląs nuo stalo trenkti viską šalin kaip tada, per tas dvejas vestuves, bet suėmė save į rankas. Pylė alų stiklinėn, net puta griuvo per kraštus, tą išgėręs, pylėsi kitą. Ir staiga pamatė Karusės ranką, ištiestą į jį su tuščia stikline.

– Ir man, – paprašė.

Juza pylė jai tarytum sapne, net susidaužti užmiršo. Išgėrė vienas.

Toks ir iš krikštynų išėjo, paryčiui, kai svečių buvo jau gerokai suskystėję, stalai stovėjo nulietomis alum staltiesėmis. Karusės nebebuvo šalia jo. Susiprato, piemenė!

O kai išėjo už vartų, tarytum iš žemės išdygo ji. Stojo šalia ir ėjo kartu. Buvo uždususi, tarytum iš tolo bėgusi. Sunkiai gaudydama kvapą, pasakė:

– Palydėsiu.

Juza atstūmė ranka Karusę. Nelabai stipriai, neužgauliai, o kad suprastų: nereikia lydėti. Ir paspartino žingsnį.

9

Išsklaidė molio krūvas Juza, suverstas pakalvy, suarė, sutaisė su posmeliu, sodino bulves ir bėrė javą. Buvo jau sutaręs su garsiuoju sodininku Skodinių Rapolu dėl obelų sodinių savo sodui ir dėl vyšnių gerų – priedo prie anų, jau pasodintų. Kai ruduo vėl į Kairabalę, tai ir parsigabens, ir susodins obelis užtroby, o vyšnias arčiau langų, kad matytų, kaip jos žydi pavasarį, biteles pasimylėti kviečia. Nes turės jis ir bitelių, ir ne vieną, o dievui padedant, kelis avilius. Ar mažai viržių aplinkui, ar ne plačiai žydi grikiai anoj Kairabalės pusėj? Rudas bus medus, viržių ir grikių, o vis medus. Ir sau, ir geram žmogui, jeigu pasitaikys, Kairabalėn užsuks.

Ėjo vasara. Grojo, giedojo Kairabalė nuo ankstaus ryto, nuo apaušrėlio ligi sutemų. O vėsų vakarą, kai pritildavo užvargę visi tie čivyliukai, vandens vištelės ir perkūno oželiai, margieji rėksniai plėšrūnai kėkštai ir geltonpilviai dagiliukai, lipikai ir pamedulės, tai perimdavo jų giesmę lakštingala ir duodavo garo Pavirvės krūmynuose, kad ir akių nebeįveikei sumerkti nuo to gražumo.

Ėjo vasara...

Susmalėjo pušų metūgiai, sustangrėjo gailiai, lėčiau ir lėčiau besivartė juodnugariai lynai, nusiganę vasaros sotybe lyg meitėliai, niekieno nebaidomi, nebukštinami, ir pasunko gelsvai raudona uogele šermukšnis – tas pirmasis rudens šauklys. Tai tik atgalia ranka prakaitą braukęs, skubėjo Juza sužiūrėti, kur javą krauti, bulvę berti, lino samanokus žardyti, svėrė galvoj rąstų atliekas, minė, ar išteks jų pirčiai užbaigti, ar gal reikės naujų parūpinti. Jeigu gyveni, tai kaip be pirties? Nuo senų senelių neprisimena žmonės sodybų be pirčių. Statė pavieniui, statė ir po kelis susidėję, jeigu vienam kišenė neišnešdavo. Juza jau ir vietą jai buvo parinkęs prie Pavirvės linamarkos, net pirmuosius vainikus paklojęs, bereikėjo varyti sienas aukštyn, stogą dengti, plautus įrengti ir krūsnį sukrauti iš

lauko riedulių. Vieta tikrai gera. Žiemą vėjas suneš čia pusnis aukščiau stogo, taigi išsivanojęs ir pulk į jas tiesiai nuo plautų, ir gulėk, kol pertirpinsi pusnį kiaurai, ligi žemės. Ir atsigausi tada, kitas žmogus kilsi iš sniego duobės. O kad žiemos dar nėra, taigi Pavirvė čia pat. Dumblina, žinoma, dugnu minkštu, bet po vanojimosi gerai ir į ją, taip gerai, kad dieve duok kiekvienam. O daugiau už viską galvojo Juza apie klojinį į Kairabalės krantą, kur prasideda sausi laukai ir kelias bėga tiesutėlis miestelin. Anksčiau tai Adomas talkėjo, žabarus abudu kirto, tempė, į krūvas dėjo. Ir žvyrduobių ieškojo abu, ir patalkėti su vežimu žadėjo. Negi vienam šitoks užsimojimas? O dabar prapuolė Adomas. Kurikadė nebesirodo. Teisingai, matyt, sakoma: vedė žmogus – nebėra žmogaus.

Niekis. Išsivers ir vienas Juza. Sveikata laiko, nuo kitų darbų atsimuš, klojinio imsis. Padarys. Viską padarys. Kūčioms jau ir išsivanos naujoj pirty. Savo pirty.

Taip ir Žolinė atėjo – rugelio sėklos šventinimo diena. Visos parapijos artojai nešė tokią dieną bažnyčion savo lauko grūdą, įbėrę į baltos drobės maišelį, ir dėjo prie šoninio altoriaus, o po viskam kiekvienas atsirinkinėjo maišelį iš krūvos, su grūdais pašventintais, ir, namo parnešę, sumaišinėjo su visa sėkla, bėrė į pūdymą ir ramiai laukė naujos duonos ir naujos skalsos. Visi žinojo: sėkla pašventinta – duonos bus. Kiek atsiminė Juza nuo mažų dienų, visada taip buvo per Žolinę. Kartais ir pats nešdavo, tėvui paliepus, kaip vyriausias, bet dažniausiai tėvas. Pernai metais neturėjo dar savo grūdo Juza. Iš brolio sėklą ėmė, Adomo jau neštą ir pašventintą. Užtat šiemet nuneš ir jis. Kaip visi parapijos artojai. Pirmąją savo sėklą.

O iš bažnyčios reikės užsukti ir Adomo kieman, nes brolis vėl pribloškė jį, atėjęs kviesti į krikštynas. Kokias krikštynas? Kieno? Ir iš kur taip greit? Adomas tik šypsojosi. Jeigu Juza netiki, pamatys pats, tegu tik nepasididžiuoja, ateina. Kūmai tai bus kiti: Uldukiai iš Nociūnų, vyras su pačia. Bet ir jis, Juza, labai laukiamas. Brolis gi. O Uršulei nenusisekė su antruoju. Jai tai ne. Juza buvo beklausiąs, kas gi iš tikrųjų Uršulei, bet Adomas numojo ranka, numykė neatsakęs.

Ir kai nuėjo Juza Adomo kieman, tai pamatė, kad brolis teisybę sakė: vaikai čia buvo jau du – vyresnysis, Juzos krikštasūnis Adomėlis, korėsi iš lopšio, mėgino pastovėti niekieno neprilaikomas ir rėkė iš piktumo, kai kas nors mėgino jam padėti, o mažylis, Juzukas, kūmos mezginiuose įvyniotas, tik markstėsi prieš šviesą. Tikrai ne tinginiauti parvedė žmoną Adomas.

O kūmai, kaip ir buvo sakęs Adomas, iš Nociūnų, brolienės atitekėjimo vietos. Kūma Ona sėdo šalia Juzos prie stalo. Dikta, raudona, kraujas ir ugnis. Nuo pirmųjų putos stiklinių dar labiau įsidegė. Tyčia ar netyčia, o glausčiau prie Juzos, glausčiau:

– Kada gi tu, Juozapėli? Ar taip ir nesusiruoši tarp kelmų, savo toj gyvatynėj? Oi laikas, oi laikas! O gal pripiršti paėmus, ką? – niūktelėjo geležine alkūne, akis primerkusi.– Žinai, mano ranka lengva!.. – Sukikeno, padėjo ranką Juzai ant kelio.

– Žinai, alkanas, ką?..

Patraukė ranka aukščiau, sugniaužė Juzai koją viršum kelio.

– Žinai, sakyk, nebadauk. Yra to gero, tiktai žodelį tark...– visiškai užsimerkė kūma.

Juzą išpylė prakaitas. Pasiuto tos bobos! Viena po kitos! Mėgino šlietis šalin Juza. Matė, kūmos vyrelis Uldukis Povilas, besėdintis iš antrosios pusės, traukia stiklinę po stiklinės ir dėbčioja šnairomis į juos abu. Gero čia nelauk. Buvo tas Uldukis nedidukas, prakaulus, dar nesenas, o pro suskystėjusius plaukus rudai švietė jo galva. Tikras viksvų neišaugėlis. Visiškai neraudo nuo putos, tarytum ne į vidų, o pro šalį liejo alų. Tikrai gero čia nelauk. Tai vėl pamėgino Juza šlietis šalin. Ne iš baimės, o kad neprasidėtų su tuo viksvų neišaugėliu. O kūma nepaleido jam kojos po stalu. Viena ranka laikė, kur sugriebusi buvo, antrąja užsivertė šviežiai pripiltą alaus stiklinę.

– Ar žinai, ką mano motutė sakydavo? – tikra ugnim papūtė Juzai į ausį. – Nežinai, tai pasakysiu, tik paprašyk!

Ir nusikvatojo atsilošdama.

Aplink stalus visi traukė alų ir kalbėjo garsiai, ir juo toliau, juo dažniau vienas arba kitas kilo nuo stalo, skubėjo už trobų, o sugrįžęs vėl tiesė ranką alaus, iš karto įsitraukdamas į šurmulį. Ir daugelis jau dainavo, o kiti ėjo žiūrėti naujagimio, taip laimingai užkritusio Adomui su pačia, kad ir pagirti nebuvo gaila. O kad povasaris, langai visi atidari, tai pririedėjo pilnas kiemas vaikų, kantriai laukiančių kūmos pyrago ir kūmo šaltmėtinio saldainio...

Nė pats nesumetė Juza, kaip ištrūko iš Uldukienės. Lyg ėjo su ja Adomo sodu, lyg alksnynu, tarytum girdėjo nežinia kieno žingsnius iš paskos, o apsižiūrėjo – nėra nei sodo, nei alksnyno, nei Uldukienės. Tylu aplinkui, ir jis, Juza, laukuose beatsidūręs. Vienas. Be kepurės. Ir jau apyaušris visur.

– Velnio boba.

Traukė laukais koja už kojos ir dar kartą pasakė Juza:

– Velnio boba!

Ir suspaudė jam širdį dėl jos vyrelio, to Uldukio, iš tikrųjų tiktai Uldukėlio su vaškine galvos oda pro suskystėjusius plaukus. Gal jis ir ėjo ten, jiems iš paskos, tas viksvų neišaugėlis, ir gal nebe pirmą kartą šitaip, savo pasiutėlei pačiai iš paskos... Ne, tikrai velnio boba! Ir visos bobos, matyt, velnio bobos, pamatė šviežesnį vyrą ir pasiuto. Ir Karusė, matyt, tokia, nors neišsilukštenusi dar, kampuota tebėra, akys žemyn. O gal ir... gal ir... Krūptelėjo Juza. Sustojo vidury kelio. Ne, šito tai ne! Negali būti, kad Vinciūnė – kaip visos. Šito tai ne! Ir gerai, ir labai gerai, kad ji dabar ne čia. O dar gerai, kad toliau ji, Vinciūnė, nuo šitų visų... nuo tokių...

Ilgai stovėjo Juza vidury kelio. Ką su tokiom prasidėt, su ta iš Nociūnų, tai geriau su nieku neprasidėt. Kad nėra kaip reikia, tai ir nereikia. Baigs klojinį nuo kalvos ligi palaukių, pasodins obelėlių, vyšnių pasodins palangėj... Labai gerai, kad Vinciūnė toli. Labai gerai. Pavasarį sužaliuos jaunas sodas. Juzos sodas. Gerai, kad Vinciūnė toli...

Saulė pakopėjo aukštokai, kol pasiekė namus Juza. Pasidarbavo naktį šalna, nelauktai ankstyva, pirmoji. Nulaistė alum šaltekšnynus ir alksnelius Pavirvės krantuose ir orą išgiedrino, kad toliausiai matyt. Skamba oras po mėlynu dangum.

Įėjo trobon Juza, gerai išsiskuto, priešais veidrodžio šukę stojęs, išsiprausė iki juosmens, rankšluosčiu šiurkščiu išsitrynė – alaus tarytum nė galvoj nebuvę. Šviesiom akim ėmė kastuvą į rankas. Nuėjo prie duobių.

Dirbo visą dienelę, o popiečiu atėjo seniūnas Duoba su ilga žalga rankoje. Daug metų buvo Duoba seniūnas, ir vis su ta pačia žalga. Kai susitvėrė lietuvių valdžia, tai ir pasidarė jis seniūnas. Vaikščiojo per kiemus, pliekė šunis žalga, kad jie kaukdami lėkė į pasvirnius, spaudė iš žmonių mokesčius, o jeigu ne šito, ne mokesčių ėjo, tai įteikinėti raginimą stoti teisman arba sūnui šaukimą į kariuomenę. Bijojo Duobos ne tiktai šunes, bet ir vaikai, nors Duoba kaip gyvas nepalietė pirštu nė vieno vaiko, o tiktai šunis. Daug jau metų. Ir ne vienas senųjų kalbėjo, kad negeras, matyt, žmogus tasai Duoba. Kai šuva arba vaikas rėkia nuo žmogaus, tai negeras čia žmogus. Ir ko dabar jam į Kairabalę?

Įbedė kastuvą Juza, ėmė laukti.

– Šuva kur? Šunį paduok! – pasisveikino Duoba iš tolo.

– Pasiimk, jeigu rasi,– pasisveikino ir Juza.

Duoba nesidairė. Žinojo, nėra šitam kieme šunies. Paklausė iš papratimo. Priėjo ir sustojo priešais Juzą kiek ilgas. O buvo jis netrumpas, sulig Juza. Ir tamsus, tarytum iš dūminės pirkios trauktas ir neištrauktas. Pro surūkusius antakius sunkiai tejžiūrėjai Duobos akis.

– Mokesčius ant stalo! – riktelėjo garsiai, tarytum ne priešais vieną Juzą, o prieš visą turgų rinkoje būtų stovėjęs.

– Seniai padėta, – pasakė Juza. – Pavasarį nunešiau.

– Žinom, kaip tu nunešei! Raistinius atkišai, ir jau rodus? O čia kas? – šmukštelėjo žalga bulvių pusėn.– Dirbama žemė čia, o valdžiai – raistinius?

– Raiste ir sėdžiu.

– Kitam giedok. Nematau aš, kur tu sėdi ir kur tu nesėdi? Sukčiai jūs visi! Taip ir taiko valstybę apmauti! Dedi mokesčius ar ne? Gražiuoju klausiu!

– O po velnių ar nenori? – nepiktai pasiūlė Juza. – Už ką man mokėt?

– Valsčiuj pasiklausk. Valdžia tau pasakys!

– Skalsu kalbos.

– Vadinasi, sutarėm. Tenai su tavim kitaip pasikalbės. Šiandien pat perduodu, kad atsisakai mokėt, prieš valstybę eini.

– Gal neskubėk, – pasakė Juza. Duoba pasižiūrėjo į jį.

– Geruoju ir paskutinį kartą: dedi ar ne?

– O po velnių ar labai nori?

Duoba išėjo. Ne po velnių, žinoma, kaip siūlė Juza, o valsčiun, ir iš ten po kelių dienų atėjo popierius, kad šaukia Juzą dėl mokesčių. O kad neskubėjo Juza sulig pirmuoju šaukimu, tai atnešė – vis tasai Duoba – dar vieną popierių, kur buvo užrašyta: jeigu ir dabar nepaklausys, tai bus policijos atvarytas į valsčių. Duoba pats perskaitė šaukimą balsu. Dėl visiško tikrumo. Buvo taip įdūkęs, sakytum ne valstybei, o jam, Duobai, nusuko Juza mokestį. Juza pagyrė Duobą, kad gražiai skaito, ir nuėjo bulvių kasti. Artėjo Mykolo diena, o kas nežino, kad po Mykolo dirvoje užleista bulvelė – nebe ta bulvelė: nemiltinga, nesukrintanti. Jeigu Duoba šito nežino, tai Juza žino. Tokią bulvelę nebent paršui atkiši, ir tai ne peniukšliui lašininiui, o mėsiniam nusižviegėliui. Duoba pastovėjo, pražiojęs burną nuo apstulbimo, pasuko šalin su visa žalga rankoje.

Juza tarė, kad tai paskutinis jo susitikimas su Duoba. Ir apsiriko. Seniūnas vėl pasirodė. Ir ne vienas, o su viršaičio pasiųstu antstoliu, kad tasai parduotų iš varžytinių Juzos „judomąjį ir nejudomąjį turtą“ ir išieškotų piktybiškai nesumokėtus mokesčius valstybei. Taip buvo surašyta rašte, kurį atsivežė šitie du, ir antstolis tuoj ėmėsi darbo. Tik nelabai ką šuto. Žmonių, teisybė, prisirinko Kairabalėn ne taip jau mažai. Vyrų, moterų, net vaikų. Stovėjo Juzos kieme ratu aplink stalą, kurį pats Juza ir išnešė iš trobos, seniūno Duobos įsakytas, ir pastatė vidury kiemo. Stovėjo ir žiūrėjo žmonės į antstolį, kaip tas pasiklojo ant stalo popierius, o paskui išėmė iš odinio portfelio medinį kūjelį, pakaukšėjo į stalą išbandydamas, o paskui su kiekvienu kaukštelėjimu skelbė surašytų Juzos daiktų kainą ir ragino:

– Kas daugiau? Viens! Kas daugiau? Du! Kas daugiau?..

Žmonės tylėjo. Niekas ne tik nenorėjo siūlyti daugiau, o šaipėsi ir rodė, kad nė dykai neimtų, jeigu anstolis ir atiduotų.

Įsidėjo antstolis savo medinį kūjelį atgal į portfelį. Išnyko abu su seniūnu.

O paskui juos ir žmonės. Kai nebėra ko žiūrėti, tai ko gaišti? Ir nė žodžio netarę Juzai. Tiktai matė jis: šaiposi žmonės. Skirstosi ir šaiposi.

Nulydėjo visus akimis Juza. O tada – į Skodinius. Rapolo žadėtų obelų sodinių. O kol pasodino ką gavęs ir parsivežęs, jau ir sniegas iš viršaus, ir šaltelis berakinąs akivarus ir maurynus ilguoju raktu – visai žiemai. Pats laikas kirsti skirpstus ir šaltekšnius klojiniui, parūpinti žabarų arčiau vietos, kad paskui, kai pradės žlegti maurynai, viskas būtų po ranka: imk ir klok.

Tai šitaip gyveno šią žiemą Juza Kairabalėje. Seniūnas Duoba ir antstolis nesirodė, ir Juza buvo tikras: nebepasirodys. Kur ir girdėta už raistą plėšti iš žmogaus kaip už tikrą žemę?! Valsčiuje, matyt, suprato visi tie rašinėtojai, kad niekai, žmonių tik juokui. Ramiai gyveno Juza. Užtat ir darbai tirpo jam rankose. Nubaiginėjo uždurėlį, seniai jau pradėtą, sukirto ir lovą iš likusių dilių, tokią plačią ir ilgą, kad, reikalui atsiradus, galėjai suguldyti tuo paėmimu ne vieną ar du, o tris, net keturis, sudūręs

galvomis ties lovos viduriu, o jeigu skersomis, tai ir visą dešimtį žmonių. Minkštai minkštai išklojo ją čiobrelių šienu, o iš viršaus uždengė šukuoto lino marška, dar motutės, amžiną jai atilsį, austa ir baltai išklojėta rasotais rytais. Sukalė ir stalą Juza uždurėliui. Platų, ilgą stalą. Ir ne ant ožių jo lentą dėjęs, o su keturiom kojom ir pastoliais apačioj. O paskui įtaisė dar lentynas ir sunešė į jas, kas valgoma buvo namuose. Kad stovėtų vėsoj, kvapo nepermainytų, gardumo neprarastų. O viską užbaigęs, kai pasižiūrėjo Juza, tai pamatė, kad troba ne taip sau troba, o trim galais: du iš abiejų kaip visų trobų, o trečias – per vidurį. Tokios trobos dar neturėjo niekas, ir duok dieve kiekvienam tokią trobą. Ir pasidėti, ir pačiam pasėdėti, ir svečią pamylėti vietos į valias.

Ir tada atsiminė Juza, kad neišlaikė jis pažado, duoto Adomui: neišdrožė Kristaus ir neįstatė kryžiaus šovon, kelio alkūnėje, prie Pavirvės tiltelio. Tai kilo kelionėn, išvažinėjo ne vieną kaimą, kol atsiklausė gero liepos medžio drožiniui, o tada plonai išgalando kaltus ir iš naujo sėdo palangėn užbaigti, ko nebuvo užbaigęs.

Kristus ir dabar išėjo jam nelabai koks. Vienas petys aukštesnis, rankos kreivos, aštriai laužtos. Vis dėlto galvą jau pakreipė su visu erškėčių vainiku ir kairįjį šoną turėjo pradurtą. Tai nunešė Juza ir įsodino jį kryžiaus dykumon, o paskui uždengė nauju stiklu, sutausojęs namuose nuorėžą nuo langų, ir užglaistė ją moliu, kad stipriai laikytų.

Ir kai, visa padaręs, grįžo neskubėdamas namo, tai pagalvojo, kad jau gerai. Dabar jau gerai. Dievas jam trobą trim galais, o jis dievui Jėzų kryžiaus šovon – daiktas už daiktą. Jėzus tai, žinoma, galėjo būti ir geresnis, glotniau išdrožtas, tiktai ar geriau, jeigu nė tokio? Ne, dabar geriau. Kaip mokėjo, taip ir padarė. Reikia dar paprašyti kunigą kleboną, kad pašventintų, ir jau gerai. Tada viskas ir visiškai gerai.

## 10

Ir iš tikrųjų viskas tarytum gerai. Pavasaris išaušo šiltas, su tirštais lietumis, sparčiai varančiais pašalą. Kompostas šuto saulėje, kad garas kilo. Ir kelio klojinį gerokai pavarė Juza, belaukė susirakinant žabarų su dumblu, kad pakeltų klojinys arklį ir vežimą. Ir sėklos jau turėjo atsirinkęs geros, net šešiaeilių miežių parūpinęs ir žemųjų grikių, kur aukšti neauga, o grūdą neša stačiai kepurėmis. O juodmargė vėl atvedė veršelį, avis – dar du ėryčius.

Ir šitaip bėgo dabar visi Juzos pavasariai ir vasaros. Ne ėjo, o tikrai bėgo. Niekur nebekėlė kojos iš Kairabalės Juza. Net kitų brolio vaikų krikštynose nepasėdėjo, nors žinojo, kad užkrito dar berniukas ir mergaitė, ir buvo kviestas į krikštynas. Dirbo plūkė Juza nuo ankstaus ryto ligi vakaro. Nieko daugiau.

Vyšnios gražiai prisiėmė. Ir obelys prisiėmė. Įsisiurbė šaknimis į paruoštą mitalą duobėse, kad tiktai žydėjo snigo kiekvieną pavasarį, o žiedus nukrėtusios, nešė uogą ir obuolį, pilnus gerų sulčių. Skynė Juza, virė vyšnių uogienę, rankos neprilaikydamas, o kurių nevirė, tas į indus, ir dėjo cukraus storą sluoksnį, o paskui, aprišęs balta drobule, statė ant lango, priešais saulę, kad šildytų, sultis dugnan tekintų, neapsakomo gardumėlio ir parakinio stiprumo gėrimą sirpintų. Obuolius guldė į sausas durpes, paklojęs jų ant trobos ir tvarto užlų, kad gulėtų ramūs iki Kalėdų šventų ir po jų, kai žmonės jau bus užmiršę net obuolių kvapą, o Juza vis dar turės jų, šitų skaistašonių, svečiui paduoti ir į turgų. Girdėjo Juza išmintingus žmones šnekant, kad po Kūčių obuolio nebeliesk – nei gardumo jis beturi, nei stiprumo žmogui duoda. Girdėti girdėjo, o galvon neėmė, kasdien po obuolį kirto ir sveikatos pasilpimo nė iš tolo nejautė. Matyt, ir išmintingi kartais nukalba, ko nereikia. Stipriai skalsino Juzai gyvenimą jo sodiniai. Ne visi, žinoma. Ne tos vyšnios, prie kapų sodintos. Šitų nelietė Juza. Nė vienais metais. Užtat suskrisdavo čia raudonojo sirpulio lesti pulkai varnėnų, pripuldavo dagiliukai,

įsidrąsindavo net bailieji svilikėliai ir čivyliai. Mylėjosi uogele, čirškė, čiauškėjo lyg vaikai Velykų rytą, Juza nesustodavo praeidamas, ir jam atrodė, kad girdi šituos čiulbuonėlius ne tiktai jis, bet ir tie du po vyšniomis, rusas ir vokietis.

Ir vis dėlto gal ne viskas buvo gerai, kaip Juzai atrodė.

Nelauktai netikėtai pagaudavo Juza, kad dažniau galvoja apie Karusę. Ne apie Vinciūnę, o Karusę. Taip ir matė ją su baltu pušies šaknų krepšiu raudonų uogų arba brolio kūmijos metu. Muistė galvą Juza, vijo šalin, o toji prieš akis ir prieš akis.

O paskui plykstelėjo kalbos po apylinkę, kad negerai su Karose: šunų takais nuėjo merga.

Atnešė šitas kalbas ne kas kitas, o brolis Adomas. Karusė pasidariusi kiekvienam kaimo bernui prieinama, ir dar taip prieinama, kad moterys, ją sutikusios, užsiima sau nosį ir garsiai sako: „Fe!" O vyrai nosių neužsiima. Nė vienas netaria „fe", tiktai ūsus krutina, žiūri apdairom, į kokią pakrūmę Karusė nusibeldusi, kad tuoj jai iš paskos. Senis Čiovydis net už galvos griebiasi. Mėgino žmogus gumbuota obeline, paskui dar vadelėmis, lietaus vandeny pamirkytomis, o niekai jam išėjo. Tiktai rankas sau atmušo senis Čiovydis. Kai merga bernų užsiunta, vadelėmis ar atvėsinsi? Juokas, ir gana. Rėžusi tėvui: „Kad nėra reikiamo, turiu visus!"

Klausėsi Juza šitos brolio kalbos, o širdį jam taip ir nusmelkė: „Kas gi tas reikiamasis?"

Nujautė Juza – kas, bet tuoj ir nuvijo šalin tą nujautimą, tiktai dantis kiečiau sukando.

O Adomas, tarytum atspėjęs, ką galvoja brolis, tiesiai paklausė:

– Senis Čiovydis dar nebuvo?

– Ko jam čia?

– Tavęs užmušti.

Pasižiūrėjo į brolį Juza.

– Juokiesi.

– Koks tau be juokas? Du šunis buvo įsitaisęs Čiovydis. Bernams gąsdinti. Vilkinius, tikrus smakus. Kiauras naktis tie lojo, staugė, grandine daužė. O vieną rytą žiūri senis Čiovydis: guli nebegyvi. Vienas ir kitas. O bernai vėl Karusės pasvirniais, tikras amalas. Tada tai pasakė Čiovydis: „Paminės dar mane Juza!"

– Skalsu kalbos.

– Kad gal nelabai, Juza. Senis Čiovydis įsikalęs galvon, kad per tave Karusiotė. Dukterį, sako, pagadino man Juza.

Patylėjo Adomas.

– O jeigu iš tiesų, Juza? Tikrai tu niekur nieko?

– Su piemenėm neprasidedu.

Adomas pasižiūrėjo į brolį. Patikėjo: nemeluoja tas.

– Jeigu ne, ko gi taip užsiuto merga? – pratarė lyg Juzai, lyg pats sau.

Juza perėjo trobą sykį, kitą. Sustojo prie lango. Tylėjo ir Adomas, likęs vienas prie stalo.

– Gal ir taip, Juza. Ir duok dieve, kad taip. O dėl Karusės – be reikalo tu. Piemenė piemenė, o pasižiūrėk iš arčiau: kokia boba išeis iš tos piemenės!..

– Gal jau gana?

– Vinciūnė tau rūpi, – pratarė Adomas patylėjęs. – Čia ir visa bėda.

– Jeigu rūpi, ne tau, Adomai.

– Tavo bėda, Juza. O dar bėda, kad nebe tavo vieno čia bėda. Pasižiūrėjęs būtum, pašnekinęs tą Karusiotę. Kas kad jaunoka, o tau gal kaip tik.

– Užsisiūk.

Adomas suprato, nebereikia kalbėt. Dairėsi kepurės:

– Krutėsiu.

Sustojo su kepure rankoj.

– Ne dėl Karusės ėjau, – pasakė. – Su mūsų Uršule negerai, va.

Juza grįžtelėjo nuo lango. Laukė, ką dar pasakys brolis.

– Grikapelių sliekas pasiuto.

– Grikapelių Steponas?

– Grikapelių sliekas!

– Daužo?

– Tu iš kur žinai? – sužiuro Adomas.

– Ir tu žinojai! Sliekai visada daužo.

– Nukalbi tu, Juza! Nieko aš nežinojau, nieko nenuspėjau. Žinojęs būčiau, tai negi aš... Juza?! Tu tikrai taip galvoji?

– Dabar žinai, kas iš to?

Adomas net palinko prie brolio, taip neįprasta jam pasirodė Juzos kalba. O Juza nė grįžt. Stovėjo ir. žiūrėjo pro langą.

– Vakar buvo atbėgusi, – vėl prašneko Adomas. – Veidas sudraskytas, vienos mėlynės, drabužiai – per pusę.

– Ko vakar nepasakei?

– Kad ir šiandien ant dveja. Sliekas Uršulei iš paskos atsivijo. „Nemušiau, blogo žodžio nepasakiau; veidą pati susidraskė. Bėgo per sodą ir draskė nagais. Kaimynai matė, gali paliudyt“.

– Rodus patikėt slieku?

– Tai kad ir mūsų Uršulė...

Patylėjo broliai. Vienas prie lango, antras – netoli durų.

– Nesiseka mūsų giminei, – tarė Adomas.

– Reikėjo vakar.

– Gal reikėjo, o gal nelabai reikėjo. Ūmus tu, Juza. Tyli, tyli, o kai jau griebi – kaulai braška! Nutrėškęs būtum tą slieką.

– Seniai laikas.

– Tai kad gal ne. Pakalbino Steponas, atsivijęs iš paskos, petį paglostė, už rankos paėmė, žiūriu, apyverksniai abu. Taip ir namo parsivedė. Viena ranka vyro laikosi, antra – ašaras braukia.

Pasižiūrėjo į brolį Juza:

– Tai ko dabar atėjai?

– Gero nebus. Vėl atlėks per sodą. Kai pradžia sudriskus – gero nelauk.

– Iš karto sakiau. Paklausei manęs tada?

– Uršulė pasirinko Steponą, ne aš...

– Jeigu dar kas, duok žinią. Laiku duok.

Adomas linktelėjo galvą, žengė prie durų.

– Uršulė – sesuo man,– pridėjo Juza.

– Taigi ir man.– Adomas atsisuko, įspėjo: – Čiovydžio gal pasisaugok. Kaip broliui sakau.

Juza nutylėjo. Ilgai žiūrėjo pro langą, kaip tolsta brolis Adomas. Iš pradžių pakalviui, paskui ir klojiniu. Tolyn, tolyn. Ir Juza nesumetė, ko jis buvo atėjęs, ką norėjo pasakyti. Atėjo, vėl išėjo. Ir eina dabar klojiniu.

Tikėjo Juza ir vėl netikėjo, kad Uršulė galėtų pati sau veidą. Meluoja sliekas. Reikėjo pamokyti, atpratint. O jeigu nemeluoja? Jeigu Uršulė iš tikrųjų pati sau veidą nagais išsiakėjo? Ar mažai moterys pridarinėja visokių niekų, kai joms užeina? Uršulė, žinoma, ne tokia, o jeigu? Ir ką jis žino dabar apie

Uršulę? Kartu augo, daug metų abu vienas kitam po akių, tiktai Uršulė ar be ta? Kita rūgštis dabar Uršulė. Kai vyras šalia, nebeieškok vakarykštės mergos.

Ilgai galvojo Juza, o nesumetė kas ir kaip. Tik jautė, kad spaudžia jam paširdžius.

O dar sunkiau susigaudę, kad Karusė galėjo šitaip. Negi kas patikės sveika galva, kad dėl jo, Juzos, ji šitaip? Kokia jis pora Karusei, ir kokia Karusė pora jam?! Kliedi tas Adomas. Visi jie ten kliedi. Ir Čiovydis su visais. Persimiegojo senis, persisapnavo, tai paistėja niekus.

Mojo ranka Juza, ėjo vėl prie darbų. Užsitrenkinėjo jais nuo apaušrėlio ligi sutemų, vėlų vakarą mažai begyvas griūdavo patalan. O neužsitrenkė, neišrovė graužaties, kad Karusė, ta piemenė, gal ir dėl jo. Nebūtų atstūmęs, gal kitaip viskas tada. Tiktai kaip tu suimsi mergą glėbin, kai svetima? Kita širdy. Neišraunama, neišplėšiama.

Ne, negeros atėjo dienos Juzai. Ir naktys.

Ir vieną tokių naktų pasirodė Juzai, lyg nebe vienas jis lovoj. Iš pradžių nesusigaudė pro pusmiegio alpulį, kas ir iš kur čia galėtų būti. Niekad neužstumdinėjo nakčiai trobos durų Juza. Nė velkės neįsitaisė. Kas panorėjęs galėjo įeiti ir vėl išeiti. Galėjo, o kiek minė Juza, visus tuos metus nebuvo atsitikimo, kad kas, jo nepakviestas, būtų įžengęs trobon. Tai kas čia dabar?

O kol taip spėliojo Juza, dvi rankos apsivijo jam aplink kaklą. Tokios šiltos ir minkštos, kad nelabai ir patikėsi, jog šitokios gali būti ne sapne. Užkando žadą Juzai.

– Kaip šaka nulaužta be tavęs... – išgirdo proverksmį moterišką balsą.

Atpažino Juza: Karusė. Tamsoje spaudėsi prie jo, glostė rankomis jam plaukus, ieškojo lūpomis jo lūpų, tikra ugnim kvėpuodama, žodžio nebeištardama. Ir drebėjo visa, tarytum šalčio purtoma. Degė ir drebėjo Karusė.

Labai ne iš karto atglumo Juza.

– Iš proto išėjai!

– Nesitrauk... neatstumk... – glostė jį Karusė, vėl suimdama tamsoje kaklą, karštu rankų žiedu surakindama jį. – Dievo žodžiu prašau!..

Kilo iš lovos Juza. Siekė įžiebti žiburį. O kai atsisuko, nebe Karusiotė stovėjo priešais jį, ta, ilgakaulė, atkištom alkūnėm ir aštriais keliais, o sumitusi standžiakrūtė baltakūnė, mušanti pro marškinius tokia moteriška kaitra, kad Juzai kakta išrasojo. Sapnas ne sapnas, apžavai ne apžavai, gal ir kliedėjimas tikras. Krestelėjo galvą Juza, kartą ir kitą, o nesumojo, ar iš tikrųjų, ar tiktai sapnuoja. O toji artyn prie jo, artyn. Akys pilnos ašarų, marškiniai prasiskyrė ties krūtine visu iškirpimu.

– Nuo ko bėgi?

Kalbėjo nebe proverksmiu kaip lovoje, šalia jo, o pilnu kartybės balsu. Ir ašaros jos akyse nebe tos mergautinės, kokias matė Juza kadaise. Visiškai nebe ta Karusė. Net pašiurpo Juza, atsitrenkė nugara į trobos sieną. Trauktis nebebuvo kur. Karusė įsirėmė krūtimis į jį. Užspaudė lūpomis jo lūpas.

– Ko nedariau, kad išplėščiau tave iš širdies, girdi? – šnabždėjo, atsiplėšdama nuo jo ir vėl pripuldama. – Su bet kuo, bet kaip, bet kada, ar girdi?..

Žodžio ištarti nebeįveikė Juza.

– Ir nieko man neišėjo, girdi? Nieko man neišėjo, būk tu prakeiktas!.. Tik išsivoliojau, išsipurvinau, girdi?..

Ašaros pliūptelėjo jai iš akių, ir buvo dabar ji tokia graži, kokios niekad nebuvo matęs Juza.

– Ir dėl ko? Ar mažai vyrų nepaima tos, kurios norėtų? Kas pasidarytų, jeigu visi dėl mergos... į Kairabalę?! Proto nebeturi tu, Juza. Ir širdies!.. Nieko tu nebeturi, nebe žmogus tu, laukinis žvėris!

Smuko prie Juzos kojų Karusė, apkabino jas, raudodama jau balsu.

– Žiūrėčiau, dabočiau, kasdien šiltu vandeniu kojas tau mazgočiau, savo kasomis nušluostyčiau, kad tiktai su tavim, su tavim, Juza!..

Suprato Juza: dar vienas Karusės žodis, dar vienas atsidusimas, nebeišlaikys jis, suspaus ją geležinėm savo letenom, priglaus, suramins. Ir krūptelėjo nuo tos minties, pastūmė klūpančią Karusę:

– Pasitrauk, išėda!..

Nubalo Karusė, loštelėjo klūpomis, atsirėmė abiem rankom į aslą. Išbalo ir pats Juza. Matė, kaip iš lėto kyla Karusė nuo aslos. Štai jau pakilo. Suglėbė rankom prasiskleidusius marškinius.

– Nepadės tau dievas.

Ir ėjo į duris. Buvo beskubąs artyn Juza. Karusė sustojo, neatsisukdama pasakė: – Neprisiliesk.

Ir išėjo.

## 11

Įtaisė durims velkę Juza. Ilgą ir ne medinę, kaip daugelio kaimuose, o kaltos geležies, su išrantijimais priemenės pusėn, įvertą į tokios pat kaltos geležies pavėras ir taip išmoningai įtaisytą, kad tiktai jis, Juza, niekas kitas, tegalėjo atstumti ją iš vidaus arba iš oro su pritaikytu kabliu. O šitai baigęs, ėjo prie kitų trobų ir čia įtaisinėjo. Tik ne velkes, o spynas, geležines, dideles, parvežęs iš Konelio kromo. Ir kai apsidairė paskui, tai suprato: dabar jau niekas gyvas pas jį į Kairabalės kalvą ir trobą. Nei žmogus, nei kas kitas. Vienas jis dabar. Dieną ir naktį vienas.

O paskui pamerkė į Pavirvę ąžuolą Juza. Ilgą ir storą. Kai tiktai Karusė išėjo, jis ir pasikinkė arklį, ir pirko ąžuolą, sumokėjęs didelį pinigą, o dabar pamerkė, nes nemirkytas ąžuolas – koks gi ąžuolas. Ir ne todėl pamerkė, kad nakčia Karusė jam šitaip: dievas, girdi, tau nepadės. O kad kryžiaus reikia prie namų. Visur gi kryžiai. Kur tiktai kiemas, tai ir kryžius. Po visą Lietuvą šitaip, žinoma, kur geras kiemas. Iš senų senelių šitaip. O Juzos kiemas taigi daugiau kaip kiemas: ne tiktai žmogus čia gyvena, o dar du kapai, kur ilsisi caro ir kaizerio kareiviai. Trys žmonės kieme.

O Karusė... Kuo dėta ta Karusė? Nekviesta – atėjo, nevaryta ir išėjo. Ar tai didelė naujiena jai ateiti, šitiek vyrų leidus ir perlėkus, su kiekvienu pusberniu šiauduose pasivoliojus? Šventai tikėti žmonių kalbom, žinoma, neišeina, bet ir visiškai netikėti neišeina. Žmonės ne visada meluoja.

Šitaip galvojo Juza, ąžuolą merkdamas ir jį pamerkęs. O paskui toptelėjo jam, kad ne, negerai galvoja apie Karusę, netikusiai. Ne pasivolioti su juo atėjo, o ko kito. Ir vis labiau suprato Juza, kad ne taip reikėjo su ja. Ir įsivogė jam širdin gailestis tai Karusei, kuri stovėjo priešais jį tada, visa atlapa ir tokia moteriška.

O kai gailestis perėjo į graužatį, tai surūstėjo Juza. „Negi nežino, neišmano merga, kad širdžiai nepasakysi: jeigu nėra tos, kurios reikia, pasiimk tą, kuriai tavęs reikia! Širdis savo gieda. O kai šitaip, tai kokių perkūnų atsibeldė ji, ta Karusė? Labai čia jai reikėjo!“ Taip galvojo Juza ir varė šalin graužatį. Varė, o neišvarė. Nepašviesėjo jam akyse.

Nuėjo trobon Juza. Pasižiūrėjo į veidrodžio šukę, sienoje įtaisytą. Pats nežinojo kodėl, o pasižiūrėjo. Visada tiktai rytais, kai skutosi, o dabar – nei iš šio, nei iš to. Pats vidurdienis, darbas darbą veja, o jis – priešais veidrodį. Ir pamatė Juza šukėje, kad šarmoja jam paausiai. Jau šarmoja! Pirmą kartą pamatė: laužiasi šalna sruogomis, daugiausia pasmilkiniais, žildo, balsvina visą galvą. Tai jau? Kiekgi jis pagyveno, kad jau?

Ilgai stovėjo ties veidrodžio šuke sienoje Juza. O tada iškėlė kumštį. Dzvingtelėjo stiklas, sidabro kruopomis nužvilguliavo skimbčiodami daužiniai žemyn.

Juza buvo jau kieme.

O čia vėlgi tarytum pirmą kartą pamatė, kaip daug jo padaryta. Iš tikrųjų daug. Karvių melžiamų turi nebe vieną, o dvi, veršelių net tris, o avių visą šešetą. Greit ankšta pasidarys kalvoje. Ir sodas prisiėmęs, lapoja, neša obuolių ir kriaušių tikrą griūtį. Ir avilių po obelim ir vyšniom. Dūzgia,

brumzdžia, medų kaupia, bitelių suneštą iš tolimų palaukių, kur žydėjo geros pievos, iš grikių laukų ir iš pamiškės, kur viržiai mėlynijo žiedais, nė paparčių neužgožiamais. Ir šulinio vanduo jau išdruskintas, nebemuša dumblu, grynos ašarėlės skaidrumo beįgavęs. Ir žolelių visokių pridžiovinta Juzos pilnos palėpės. Dieną naktį gerk sveikatingą nuovirą, o neišgersi.

Tai ėmėsi dabar naujų darbų Juza rankom pasiilgusiom, pečiais išskambėjusiais, ir tirpo jam akyse, ką tiktai ėmęs buvo.

Brolis Adomas stačiai nustėro, visa tai pamatęs, Juzos beveik nebeatpažindamas.

– Gyveni! – tiek ir tepasakė.– Gyveni!

– Dirbu.

– Nedejuoju ir aš, – pasitaisė Adomas. – Ir vaikai man šoktelėjo nuo žemės. Užvadėliai pūdyme ir sūdyme. Gyvenu ir aš.

– Ar daug primeistravai?

– Negi nežinai?

– Į kūmus nebeprašei nuo Karusės karto, koks šuva man palos?

– Tai žinia, – sutiko Adomas. – Gyveni užsisiuvęs raiste.

– Pasakyk, tai žinosiu.

– Tiek ir sakymo. Į kūmus, matai, nebelabai išpuolė tave šaukt. Maniškė užsiuto, kaip kirviu: jeigu su Karusyte jis taip, tai ir mes jam taip. Tu, Juza, nepyk. Nelabai gerai išėjo.

– Kaip ėjo, taip išėjo.

Adomas patylėjo.

– Matau, pyksti,– tarė.– O be reikalo. Ar supaisysi visus bobų rėksmus?

– Ne aš paisau.

Suprato Adomas: tikrai pyksta Juza. Ir nežinojo, ką dabar sakyti ar daryti, kad būtų kitaip. Kaip anksčiau kad būtų.

– Du sūnūs, Juza, – prašneko. – Du sūnūs. O dukterų tai trys. Vyresnioji jau į stakles įšoka, prie liuobos ir prie ruošos. Ir kitos dvi – jai iš paskos. Ne, nesiskundžiu aš, Juza. Kai visi sukamės, tai ir per darbymečius talkos nebereikia. Nebesišaukiam svetimų, Juza.

– Gerai, – pasakė Juza.

– O čia dar mokyklą taigi mūsų kaime atidarė. Lietuvišką mokyklą. Ir mokytoja jau atvažiavo su knygų skrynele. Ar ir šito nežinai, Juza?

– Nebuvo mokyklos.

– Tai prie caro nebuvo, Juza. Prie caro. Dabar kas kita. Dabar Lietuva, Juza. Užtat ir mokyklos. Nėra dabar kaimo be pradinės. O Maldyniškėj, sako, jau ir progimnazija bus atidaryta. Kad toliau vaikam. Į knygas kad toliau.

– Ir leisi, žinoma?

– Jau nuleidau, Juza. Ar daug mes rašto matėm? Tai kaip neleisi? Kad ir jie, kad ir mūsų vaikai būtų kaip mes?

Dabar patylėjo Juza. Malė galvoje, ką išgirdęs iš Adomo.

– Dūsauji ko? – paklausė brolį.

– Ar aš dūsauju?..

– Nesigirk.

– Nedūsauju aš, Juza, – pasakė Adomas. – Ir nesigiriu. Tiktai tu man, Juza, pasakyk: Karusė ar buvo?

– Karusė?..

– Vadinasi, buvo. O senis Čiovydis? Čiovydis ar buvo?

– Šitam ko?

Ilgai tylėjo Adomas. Pakėlė galvą, pasižiūrėjo tiesiai broliui į akis, tyliai pratarė:

– Karusė prapuolė iš namų.

Pasakė šitaip Adomas ir pamatė, kaip sukando dantis Juza. Net žandikauliai suaštrėjo broliui skruostuose.

– Senis Čiovydis trečia savaitė valsčių šukuoja, – kalbėjo Adomas, neatplėšdamas akių nuo Juzos. – Nei gyvos, nei mirusios Karusės. Kaip į vandenį merga.

Nužvelgė brolį Juza.

– Iš kur paėmei, kad ji čia galėtų būti?

– Tiktai spėju, Juza. Tiktai spėju.

– Iš ko spėji?

– Iš tavo balso, Juza.

– Iš ko?!

– Taigi, Juza. Kalba žmonės, lyg prasitarusi Karusė seniui tėvui, girdi, buvęs vienas vyras – visų vyrų vyras, ir tas pasirodęs mėšlų mėšlas. Galvos, žinoma, neguldau, bet kai žmonės sako... Tai ar ne apie tave ji šitaip?

– Mėšlas?

– Karusė taip, ne aš. Ištrūko mergai, ko daug stebėtis. O tada ji – į bažnyčią. Ne sekmadienis buvo, o nuėjo. Kai tik pasakė tėvui, tai ir į bažnyčią. Dabar žmonės kaip susimokę, vienu balsu: Karusė ant kelių prieš senąjį mūsų kleboną, rankas išbučiavusi, su ašarom prašiusi išklausyti jos išpažinties iš viso gyvenimo. Jeneralinės, kaip sakoma. O kai išklausė klebonas, tai priėmė ji komuniją. Ir niekas nuo to karto niekur jos nebematė.

Juza pakilo. Žengė per kiemą, vėl sugrįžo. Sustojo priešais brolį.

– Senis Čiovydis nebe vienam pasakė, kad tasai mėšlų mėšlas – tu. Ir kad pasiims jis obelinę gumbuotąją ir ateis pasikalbėti su tavim. Kai ko paklausti ateis.

– Nėra čia Karusės.

– Aš tai matau, kad nėra. Matau, Juza. O nebuvo? Buvo gi, Juza!

Juza patylėjo.

– Tegu ateina.

Adomas krestelėjo galva.

– Kaip žinai, – pasakė. – Kaip žinai, Juza. Tiktai atmink: senis Čiovydis ant šernų vienas eina!

– Tegu ateina.

– Kaip žinai, Juza.

– Durų velkę laikysiu atstumtą.

– Kaip žinai. Tavo vietoj nepasilikčiau vienas nakčia Kairabalėje.

Nieko nebetarė broliui Juza.

Išsiskyrė tylėdami. Adomas ėjo kelio klojimu, įtraukęs galvą į pečius, lyg ir sumažėjęs visas. Juza žiūrėjo jam pridurmui, kol tas išnyko iš akių.

O Čiovydis nepasirodė Kairabalėje. Nei tą, nei kitą dieną. Senis, matyt, tebešukavo valsčių. Ir Karusės – nė mažiausio ženklo. Praėjo savaitė, prasidėjo ir kita. Juza varė darbus, o vakarais senu papratimu virsdavo lovon ir ilgai gulėdavo, užlaužęs rankas už galvos. Nėjo miegas Juzai. Ir nėjo Karusė iš galvos. Žinojo: nieku dėtas jis čia – Karusės nė pirštu nepalietė, o širdį maudė nujautimas, kad gal ne visiškai taip, gal kaip tik ir kaltas, kad nepalietė. Kiauras naktis šitaip Juza. O rytą kilus, rankos tarytum pakulinės: ką ėmė – nesuėmė, kirto – nesukirto, slydo visi darbai iš jų. Ir galva pasimiglojusi, dažniau ir dažniau sustodavo Juza vidury kiemo arba troboj ir nebesumetė, kur ėjęs, ką daryti žadėjęs, ko dabar sustojęs. Vijo ir nenuvijo minties, kad tikriausiai ne prieš gera šitaip, gal

senatvė sėlina staigi, gal ir kas blogesnio.

Taip dabar ėjo dienos Juzai.

O Karusę surado ne kas kitas, o jis pats, Juza. Nelauktai netikėtai. Ir visiškai neieškodamas. Pati išplaukė Karusė. Ne pavasarį, kai ledonešis eina, viską saulėn kelia, o dabar, beržeDliams nuo šalnų nugeltus, pašiurpus samanoms Kairabalėje. Ir ne upėj ar ežere, kur jaunimas vasarą traukė į gegužines ir kur jis, Juza, su Vinciūne tada...

Ėjo liūnais Juza, spanguolių sirpulio žiūrėjo, o čia – plūduriuoja akivare kažkas pomargis. Pagalvojo iš pradžių Juza, gal rąstgalis koks ar kelmas numaurojęs. Ar mažai iškyla tokių, plūkauja viršum vandens, kol nupilksta nuo saulės ir vėjų viršutinis jų šonas, o tada apsiverčia ir vėl plūkauja sau. Metus plūkauja ir dvejus arba ir trejus. Kol žmonės, žiemą suledėjus liūnams, prišliaužia ir ištempia ilgais kabliais kurui arba kokiam kitam reikalui. Tai buvo bepraeinąs Juza, bet nepraėjo, sustojo, nelabai ir žinodamas kodėl. Krūptelėjo širdis Juzai. Atpažino milo rainuotį, poilgiu kaugu iškilusį viršum vandens. Niekas visoje parapijoje neaudė tokio rašto, tiktai ji, Karusė. Tiktai ji.

Ilgai stovėjo prie akivaro Juza. Kojos jo smigo į samanas, sutelško vanduo aplink aulus, o matė jis tiktai rainuoti – vis tą rainuotį. Kaip atsidūrė čia Karusė? Kaip pribrido? Niekas gyvas iki šiol nė iš tolo nebuvo pasiekęs šito akivaro, tiktai jis, Juza. Ir tik todėl, kad senelis Jokūbas parodė, kaip užčiuopti slaptatakio gruntą. Visi kiti žinojo: ne taip žingsnį čia žengei, ir nebėra tau kelio atgal į namus. Tai kaipgi ji, Karusė?

Labai ilgai stovėjo prie akivaro Juza.

Parėjęs namo, sutaisė ilgą žalgą su geležiniu kabliu, o atgal grįžęs, užkabino juo Karusės rainuotį, iš lėto plūdino arčiau krašto, o kai priplūdino ranka pasiekiamai, pamatė Juza storą ir ilgą geležinę grandinę, perkryžiuotą Karusei ant krūtinės. Atsipalaidavus buvo grandinė. Vienas jos galas nuniręs į juodą akivaro vandenį, antrojo tiktai keli žiedai besilaiko viršum rainuočio. Suprato Juza: buvo akmuo čia pririštas. Nepatikėjo Karusė vandenėlio gerumu, tai prisirišo. Kad trauktų į akivaro juodumą. O akmuo išslydo, paleido Karusę...

Visą naktį kalė karstą Juza. Platų, didelį. Kai žmogus tiek laiko pabūva vandeny – nebe tas žmogus. Ūgis jo kitas. Ir karsto kito reikia. Ne iš karto gi ir atpažino Karusę, iš akivaro ant pakraščio samanų paguldęs. Jeigu ne tas rainuotis... Tai kol sukalė, jau ir dienelė beauštanti viršum Kairabalės. Eiti prie akivaro nebegalima, reikia laukti vakaro. Kai saulė šviečia, kiaurai visur matyt. Pusė parapijos sulėktų. Ne, reikia laukti.vakaro, kai bus galima nuveikti, ko nevalia dieną.

O kad neprailgtų tas laukimas ir būtų laiku padaryta, kas reikia ir galima padaryti, ėmė kastuvą į rankas Juza ir kasė duobę šalia tų dviejų, caro ir kaizerio kareivių. Į pavakarę ir užbaigė Juza. Gera išėjo duobė: plati, gili, kokios dabar reikėjo Karusei.

Prietemėlėje nutempė karstą Juza, virve parišęs, prie akivaro. Pasilenkė kelti Karusės, o tiktai pajudino, grandinė ant jos krūtinės krūptelėjo ir – žemyn. Tiesiai į akivarą. Žiedas po žiedo, ir nebėra. Kliunktelėjo gilumon. Net atsiduso Karusė. Tarytum iš tikrųjų atsiduso. Ir belaukė, kad Juza paguldytų ją į sakingas skiedras savo rankomis sukaltame karste.

Kone ligi apaušrėlio sugaišo Juza, kol įguldė, balta drobe apdengė ir kol pargabeno karstą per samanynus, pakišęs po juo stipriai šakotų lapinių, kad niekur nebenugrimztų, nepaskęstų. Kas nugrimzdo gyvas, nebereikia, kad miręs. O auštant jau ir palaidojo Karusę Juza. Šalia tų dviejų, caro ir kaizerio kareivių.

Sėdo patroby Juza. Neužsirūkė kaip visuomet. Net trobos sienos neatsišliejo. Sėdėjo tiesus, pasidėjęs kepurę sau ant kelių. Lyg ir ne namie būtų buvęs, ne savo kieme, o bažnyčioj ar koplyčioj kokioj. Sėdėjo ir žiūrėjo, kaip iš anapus Kairabalės teka saulė. Teka ir kyla. Iš lėto, o vis aukštyn, aukštyn. Kaip kiekvieną rytą. Kaip visuomet.

– Vyšnelę pasodinsiu, – balsu pasakė Juza. – Tegu žydi galukojy.

Patylėjo, vėl pasakė:

– Tegu žydi.

12

Vyšnelė prisiėmė. Jau kitais metais linksmai nupuro žiedais kartu su tom dviem, prie ruso ir vokiečio. Su visu sodu. Ir bitės ūžė jos žieduose, neskyrė nuo kitų. Daug avilių bičių jau turėjo Juza. Ir visos darbščios, tos bitelės, viena per kitą puolančios nešti koriams saldybę. Rytą kilęs, net pasisaugoti turėjo Juza: išsidirbo darbštuolės taką ore antrojon Kairabalės pusėn, ir, kai užzvimbdavo vienu metu šituo proskrydžiu, atrodė, ne bitės, o artilerijos sviedinys rauna vėją. Šitaip iš pavasario, kol sodas žiedų dar neatvėrė, tolimos pievos šaukė jas. O kai obelys ir vyšnios linko nuo baltų šiltodienio pusnių, aprimdavo, tykiai kopinėjo žiedą po žiedo ir dar tykiau leidosi ant avilio laktų. Bet, kai tik nuplikdavo sodo šakos, pabėrusios obelų ir vyšnių papėdin baltąjį birulį, bitelės vėl oro taku. Pasisaugok!..

O Čiovydis nesirodė Kairabalėj. Visą rudenį. Visą žiemą. Ir visą kitą pavasarį. Juza net dairinėtis liovėsi rytais.

Vietoje Čiovydžio atėjo vėl Adomas. Nekalbėjo šį kartą apie Karusę, nei apie Čiovydį. Sėdėjo tylus šalia brolio. Traukė dūmą.

– Ko dabar? – paklausė Juza.

– Ar aš dūsauju?

– Kokia bėda spaudžia?

Adomas patylėjo. Pasižiūrėjo į brolį. Vėl patylėjo.

– Tiek ir spaudimo, – pasakė. – Vienkiemin varo.

– Tave?

– Visus. Buvo jau ir matininkai. Apėjo laukus, žiūrinėjo pro savo trikojį. Reikės keltis.

– Matau, nelabai nori?

– Niekas manęs neklausia.

– Nesikelk, kad nenori.

– Lengva pasakyti. Atsirado ūlyčioj pūstagalvių, seniūną pasivadino, raštą valdžiai surašė visi suėmę: išdalinkit, girdi, mūsų kaimą! Daug jų, šitų pūstagalvių. Didesnė pusė ūlyčios. Tai dabar griebia ir kas nesirašė, neklausinėja – nori tu ar nenori.

– Ir tu pasirašei?

– Kas tau rašysis!

– Tai kokio bieso?

– Taigi didesnė pusė ūlyčios susirašė. Pats viršaitis buvo atjojęs anądien. O kai viršaitis, kaip tu nepaklausysi? Valdžia!

– Rašto nesirašei, kas tau viršaitis? Žemė tavo, ne jo.

Adomas tik nusišypsojo. Visa apylinkė žinojo ir prisiminė, kaip viršaitis siuntė Juzai raginimą po raginimo sumokėti mokesčius, o paskui atsiuntė ir antstolį, ir kas išėjo iš to atsiuntimo.

– Tau bepiga, – pasakė broliui.

– O kalbėjai, Kairabalėje blogiau man bus.

– Ne visi žodžiai dievo ausin eina. Pasakiau taip, išėjo kitaip. O džiaugtis gal neskubėk. Su viršaičiu juokai maži. Visko dar gali susilaukt.

– Kai susilauksiu – raudosiu.

Adomas patylėjo.

– Kai pagalvoji, – prašneko vėl, – kai pažiūri iš kitos pusės, tai kiek mes gražiausio laiko pražarnojam po šniūrus, ratų ir čebatų perplėšiam. Vienkiemyje šito nebebus. Čia tavo kiemas, čia ir javo laukas, patvory višta, už tvoros banda, viskas vietoj, po ranka. Ar lietus, ar vėjas, ar sniegas ankstyvas, prišokai, prispaudei grėbliu, šakėmis pavėrei – jau tavo, po stogu, prie vietos. Visi susirašė, Juza.

– Tai giedot ar raudot čia atėjai?

– Pakalbėt, Juza. Pakalbėt atėjau. Sakysim, tie bekonai. Anglija visai ištvirko: duok jai kiaulį, raumenėlis kad sluoksniuotas, kad neperlaikytas. Tokį bekoną tik po akių išaugint gali. Tik nusisuk, jau raumenėlis jo kitas. Anglijai tokio nebereikia. O kaip tau bekonas po akių, kai po šniūrus, galulaukes talaškuojamės? Ar gal ne taip kalbu, Juza?

– Atėjai pinigo, ko po galulaukes mane?

– Atspėjai, Juza. Kad jau atspėjai, tai atspėjai!

Juza nieko netarė broliui.

– Išlaidžiu laikai mane, Juza. Visada tokiu laikei, – prašneko Adomas. – O tu pagalvok vis dėlto. Samdinių nebesamdau, visi savi, taigi savam išrūgų pietums neatkiši kaip samdiniui, jam ir drabužio, ir apavo geresnio reikia, ir kasdien, ir sekmadienį į bažnyčią. Ne samdinys gi, ūkininko vaikas. Pats pagalvok.

Atsikrankštė Adomas, patylėjo.

– Ir tas pinigo slidumėlis, sakau! Kiek bespaudi, beprilaikai, žiūrėk, vėl tarp pirštų išslydęs! Kas gi pasidarys, kai trobas iš sodybos teks pajudinti? Troba kol stovi, tai stovi, šimtą metų gal prastovės, o pajudinai – ir nebežinai, ką pajudinai. Trūnėsių krūva belikusi. Iš ko naujas sienas remsi vienkiemyje? O ką matininkui atkiši, kad nenugrūstų tavęs į balas, kelmynėn kokion ar graužan? Visą gyvenimą raudotum paskui, šunį apsikabinęs. Šitaip, Juza.

Juza vėl nieko nepasakė broliui.

– Tai ir atėjau...

Juza tylėjo.

– Pasitariau su pačia: kad brolis nepadės, kas padės?..

– Negausi, – pasakė Juza.

– Negausiu?.. Taigi aš žinau, suprantu: ne per kraštus ir tau. Tarp liūnų sėdi, bekono nepasiaugini, tai ir pinigo stipresnio neužkrinta. Tiktai, sakau, jeigu brolis nepadės... Jeigu brolis, Juza?

– Negausi, – vėl pasakė Juza.

– Negausiu?.. Taigi aš sakau, Juza: ne per kraštus ir tau. Tiktai su pačia pasitarėm... Vis dėlto vienas dvi karves melži, sviesto koks guzas nupuola į turgų, sūris ar varškė. Prieš linasėją sakeisi už sėmenis gerai paėmęs. Vėlgi už medų. O iš turgaus kiek tau reikia? Juchto batai, milo žiponas ant peties – ir bevaikštai pusę gyvenimo.

– Negausi, – trečią kartą pasakė Juza.

Adomas pasižiūrėjo į brolį. Niekad nebuvo pagalvojęs, kad Juza šykštus. Jis ir nebuvo šykštus. Kiek atsiminė Adomas, Juza visada pirmas tiesė ranką, kam ko reikėjo. Kas gi dabar pasidarė?

– Ne išmaldos atėjau, į skolą man, – pasakė su kartumu. – Atsigausiu vienkiemyje, ligi aguonos grūdelio atpilsiu, dar kaupo pridėsiu.

Juza tylėjo.

– Tai neduosi? – jau tiesiai paklausė Adomas.

– Rodus būčiau.

Adomas sukrutėjo ant suolo. Dar kartą pasižiūrėjo į brolį. Pakilo, išėjo rankos nepadavęs. Irgi pirmą

kartą šitaip.

Juza nepajudėjo iš vietos.

Pinigo turėjo Juza. Tiktai kaip duosi pinigą, kai nežinai, kad tikrai reikia? Pinigas toks daiktas, ne iš vėjo paėmei, ne vėju ir paleisk. Tai kaip čia dabar ne vėju, jeigu Adomas pats nežino, tikrai reikia jam ar tiktai potikriai? Svyrūnėlis buvo, toks ir liko. Ir tegu dar pabūna. Kai supras, vėl ateis. Tada ir žiūrėsim. Žiūrėsim tada...

Taip galvojo Juza. O nelabai ramu jam buvo. Gerai, jeigu teisingai broliui pinigo neatkišo. Labai gerai... O jeigu ne? Jeigu neteisingai?

Pinigo tikrai turėjo Juza. Ir ne kokio pinigioko, geležies ar alavo putomis skiesto sidabro, o gryno, rusų caro dar laikais kaltų rublių. Toks pinigas kiaurai eina, visas bėdas muša. Šitų ir buvo pasigaudęs, apylinkės kiemuose užsilikusių. Caro seniai nebebuvo, o jo kalti aukso rubliai buvo. Ir ilgai bus. Gal visada bus. Prie visų valdžių. Taip buvo sakęs Juzai senelis Jokūbas. Ir taip dabar galvojo pats Juza. Senelis Jokūbas nekalbėdavo, ko nežinojo. Juza padalino rublius pusiau, vienus laikė suvaręs už trobos lubų balkio, kitus – užkasęs asloj, tiesiai po tuo balkiu. Ir kiekvieną kartą, kai įeidavo trobon ir atsistodavo toj vietoj, žinojo Juza: stovi jis ant gryno aukso, o viršum jo galvos – vėl auksas. Bolševikai nuvertė carą, o paskui ir sušaudė nuverstą. Su cariene, caraitėmis ir cariuku. Iš caro giminės nieko neliko. Apie tai žinojo visi. Apie bolševikus visada visi viską žino. Net ir tie, kurie nieko nežino, sakosi, kad žino. Žinojo ir gaudė rublį su caro galva, o pagavę kišo kuo giliau, tamsėliau, ir nė vienas nesisakė, kiek pagavo ir kur laiko, o vis norėjo parodyti kitiems, kad nieko nepagavo ir niekur nieko nelaiko. Taigi jei žmonės šitaip, ko gi Juza turi kitaip? Tegu sau stovi pinigas. Ir tegu Juza kiekvieną dieną ant pinigo, o viršum jo galvos kad vėl būtų pinigas.

Tai ar būtų nuskurdęs, jeigu broliui Adomui dabar?.. Ar būtų ubagais išėjęs?.. Ne, ne taip reikėjo su Adomu. Teisingai padarė, tiktai gal iš tikrųjų ne taip reikėjo...

Net akis užmerkė nuo sunkumo Juza.

Žinoma, kai suglaus jo daugėliau, šito pinigo, pajudins kam reikia. Nuneš ir kunigui klebonui: „Kai numirsiu, man mišias. Per visus metus. Ir ne kokias, o giedotines“. Šitaip pasakys klebonui Juza. Reikia iš anksto žinoti, kas bus tau numirus. Užtat kai suglaus dar daugiau, tai vėl nuneš Juza. Nebe mišioms, o paminklui ant kapo. Paduos ir pasakys klebonui, kad gražus būtų paminklas ir kad tvora geležinė aplink. Ir ne kokia, o gero kalvio rankomis kalta. Ir kad vardas su pavarde akmeny, o po vardu šitaip: „Buvau, kuo esi, būsi, kuo esu“. Dar vaikas lankė sykį Juza su seneliu Jokūbu kapus ir pamatė šituos žodžius. Net apsiverkė tada, taip baisu jam pasidarė nuo tų žodžių. Dabar to kapo seniai nebėra: dilgynėmis užaugo. Toje vietoje jau galima laidoti kitą numirėlį. O taip todėl, kad paminklas buvo ne akmeninis, tiktai medinis: nedidelis kryžius su lentele, o ant lentelės – tie žodžiai. Bloga, kai be akmenėlio. Ir jeigu pats nenuneš kunigui klebonui Juza, tai kas už jį nuneš? Nėra kam. Ir jau nebebus kam. Ir liks tada tiktai medinis Juzai. Kaip ano, jau išnykusio. Reikia nešt. Ir reikia duoti kunigui klebonui auksinių. Žinoma, Adomui reikėjo... Kitaip nepasakysi. Nebūtų jis, Juza, išėjęs šunų lodyti dėl šito. Ir Adomas širdin nebūtų taip paėmęs. Vaikščios dabar su rakštim širdy. Ir ne dovanai prašė, tiktai skolon. Ir ne auksinių. Prastais būtų paėmęs, lietuviškais, popieriniais, dar ačiū pasakęs. Tikrai reikėjo. Ištekęs būtų ir kunigui klebonui, ir paminklui.

Taip galvojo Juza, Adomui išėjus. Visą dieną. O paskui ir kitą visą dieną.

Ėmė ir nesuėmė galvon, ko gi su Adomu jis šitaip? Kiek tiktai minė, senelis Jokūbas, o pridurmui ir tėvas vis tardavo: „Laikykitės vienas kito, vaikai, ne dėl kapeikos, dėl sąžinės drebėkit, paskutiniais žmonėmis pasidarytumėte“. Nešvaistė kapeikos nė vienas, neleido vėjais, o kur reikia, tai reikia. Tai ko dabar jis, Juza? Nei pačios, nei marčios, nei vaikų aplink pečių, nieko neturi, ką apvilkt, apaut reikėtų, kam po savęs šio to palikti. Ar tai nebūtų ištekęs tikram broliui, kai tą šitoks reikalas spaudžia?

Užmiršo senelio Jokūbo priesakus. Ir tėvo užmiršo Juza.

O dar labiau ėmė graužtis, kai pamatė, kad vienkiemiai ne tiktai kalboj, o iš tikrųjų. Sodžiuje daugelis jau plėšė trobų stogus, nuardinėjo sienas, vežė, gabeno rąstus. Kur pažiūrėsi, senose sodybose akmenų krūvos drykso ir rąstų naujų eilės, ir trūnėsių geltonos dulkės po orą, ir katės rėkia, nebežinodamos, kur dabar jų namai, ir avys bliauna, nebeatrinkdamos kiemų, o jau tas vaikų linksmas krykštavimas, o tas karstymasis jų, kur tiktai kas apardyta, suversta!..

Tikrai reikėjo neatsakyti Adomui.

Ėjo, dirbo Juza, graužaties spaudžiamas. Gal ne tiek ir graužaties, kiek nežinios: teisingai ar neteisingai su Adomu jis šitaip? Ir pati Kairabalė, ir veidrodiniai akivarai žmogaus ir žvėries nepraeinamose plyniose, ir gervės po kimsynus, ir perkūno oželiai, bekalą savo giesmę, ir žąsys su antimis, vedančios laštakojus vaikus, ir saulės atokaitoj nutvilkę gailiai, baltomis pusnimis tarpkelmių lygumėlėse nugulę pupalaiškiai, ir tekšės, atsukusios saulėn vaškinius uogų gurgulus – viskas tarytum kaip buvę, o tarytum ir nebe taip. Tarytum ankstyvą rudenį viskas, kai išskaidrėja oras ir toli matyti kiekviena žolelė. Tarytum...

Kelis kartus baudėsi Juza Adomo kieman, sugniaužęs saujoj išluptinių su caro galva.

Ir nenuėjo. Nenunešė Juza.

Apžiūrinėjo savo sodybą, laukus įdirbtus, pušis kalvos viršūnėj ir kadugius, tamsžaliais kūgiais sustojusius jų papėdėj. Vis sprendė, kur čia skatiką dar išlupti, naudą išspausti. Vienu tuo spėjimu ir begyveno. Nužiūrėjęs, kad troba įkalvy, sausoj vietoj, iškasė po ja gilų rūsį Juza, išklojo sienas akmenimis rieduoliais. Rudenį sudėjo tenai kopūstų galvas, pastatė raugintų statinę, suguldė burokus, subėrė bulves. Kiaušinius rinko kiekvieną rytą iš po vištų, bet turgun negabeno, o tepė senu riebalu ir spraudė į sausas durpes, kiekvieną atskirai, kad ilgai geri gulėtų. Žiemą, kai žmonės užmiršdavo, kaip ir beatrodo kiaušiniai, vežė juos Juza, skuduru kiekvieną apšluostęs, ir lupo pinigą iš pačios viršaitienės. Ir obuolius taip, ir spanguoles, ir bruknes. Kas tiktai paderėjo sodyboje ir aplink sodybą, vis žiūrėjo Juza, kad niekas pro šalį, kiekviena dievo dovanėlė atsirastų kad po ranka, kai labiausiai reikalinga, už mažą pinigą neįperkama. Ir buvo jam, Juzai, didžiausia šventė, kai, grįžęs iš turgaus, galėjo kirvio ašmenimis kilstelėti lubų lentą ir įguldyti tenai dar vieną ir dar du gelsvuolius su caro galva. Ilgai stovėdavo paskui, nušokęs nuo uslanėlio, ant kurio buvo pasistojęs su kirviu rankoje, žiūrėjo galvą užvertęs, ar gerai guli gelsvuoliai už balkio, ar tikrai gerai. Ir žinojo Juza: po medipadžiais, plūktinėje asloje, guli kiti. Ir tie, ir šitie buvo jo, Juzos, niekieno kito. Net karšta pasidarydavo Juzai, taip jam buvo gera nuo aukso viršuj ir nuo aukso apačioj. Tai šitaip dabar gyvena Juza.

## 13

Išsiklojėjo ąžuolas, kelerius metus Juzos mirkytas Pavirvėje, paskui ištrauktas ir paguldytas po šiaudiniu išilginiu: vėjui pūsti ir kietinti jį. Atėjo laikas statyti kryžių, kaip ir buvo ketinęs Juza. Laikas, atvirai tarus, ne visiškai dar tas. Nė šešeto metelių nepūtė vėjas ąžuolo po išilginiu, o reikėjo mažiausiai dešimt. Tiktai Juza, pats nežinodamas kodėl, sujudo statyti. Be to, ir žemės gerokai sieksnių laikė užgulęs tas ąžuolas, o čia kaip tik naujam daigynėliui gera vieta. Tai paėmė kirvį Juza. Tarė tarpudarbiu, priešokiais ir sukirsiąs, o į rudenį parsivešiąs jau kunigą kleboną. Tegu pataško šventu vandenėliu, sukalba maldas ir pagieda, kas reikia. Jėzų prie kryžiaus kalti jau turėjo paruošęs. Išdrožė pats kartu su anuo, į kryžiaus šovą taikytu. Didelis ir visiškai geras išėjo šį kartą Jėzus. Pakreipta galva ir su erškėčių vainiku ant galvos. Visiškai kaip tikras. O kad būtų dar tikriau, išrašė Juza raudonu dažu didelę žaizdą kairiajame Jėzaus šone, kur buvo Romos kareivio durta ietimi. O

kad liko dažų raudonų, tai prišlakstė ir po erškėčių dygliais. Dabar jau visiškai tikras išėjo Jėzus. Kaip gyvas. Taigi stvėrėsi kirvio Juza. Ir iš karto pamatė: nuo ąžuolo gi šito kirvio ašmenys šoka atgal, kirsk bekirtęs. Tai ne tarpudarbiais, ne priešokiais, o visą rudenį sugaišo Juza ir dar žiemos gerokai dienų užgriebė, kol įnėrė skersinį ir pastatė kryžių, kur jis turėjo stovėti.

O šventinimo dienos rytą du kartus muilino ir skutosi barzdą Juza. Apsitaisė balčiau už sniegą išklojėtais lino marškiniais, naujo milo kelnėmis ir taip išblizgintais auliniais, kad saulė lūžo jo pablauzdžiais.

Kunigas klebonas atsirado gerokai į pavakarę, atlaikęs bažnyčioje mišias ir mišparus. Ir beveik vienu metu su juo pasirodė kviesti svečiai. Nedaug jų buvo, šitų svečių. Brolis Adomas su pačia. Jo vyresnėlis Adomas, Juzos krikštasūnis Adomėlis, kaip jį vadino, nors buvo nebe Adomėlis, o visas Adomas, ūgiu tėvą prašokęs, tik vedyboms neprinokęs, kariuomenėn dar nešauktas. Ir kitas sūnus, Juzukas. Juzos garbei tuo vardu pavadintas. Ir trys dukterys: storablauzdės mergos trumpai pakirptais plaukais – Ona, Marijona, Katrė. Juza pirmą kartą matė jas iš taip arti, tai čia pat sumaišė vardus ir nieku gyvu neatspėjo, kuri jų Ona, kuri Marijona. O dar pasirodė Uršulė su savo slieku, taigi Grikapelių Steponu, dviem vaikais, prisvilusiais motinai prie abiejų šlaunų. O daugiau nieko. Nei kaimynų, nei pažįstamų. Kai savų tiek, kam dar svetimų reikia? Ir prie stalo susėdo po šventinimo tiktai savi, ir kunigas klebonas, kuris irgi buvo savas, kadangi kunigų klebonų kitokių nebūna, tik savi, visur ir visada savi. Kando kumpio ir gėrė midų, Juzos darytą kryžiaus šventinimui, ir kunigas klebonas pasakė, kad gražu būtų, jeigu visuos kiemuos po kryžių, nes namai be kryžiaus – argi namai? Bėda tiktai, kad mūsų žmoneliai nebelabai skuba su kryžiais, verčiau spaudžia seklyčią sau naują, stiklo prieangius ir kitokį nieką savo namuose. Dažnai jau ir praeina pro kryžių, kepurių nebepakeldami, o sausros metu tingi pereiti lauką su giesmėm, atsiklaupti po kryžium ir paprašyti dievo, kad lietaus pakrapintų, kai reikia, arba ir saulės, kai laukai vandenyje garma. Užtat kaip gerai, kad Juza šitaip. Vienas raiste sėdi, rankų pūslėmis duonelės prasimano, o kryžių paėmė ir iškėlė.

Uršulės sliekas, taigi Grikapelių Steponas, net apsiraudojo nuo tokių klebono kalbų. Prisitraukė artyn ąsotį su alum, Juzos darytu, ir nebepaleido, tik pylė stiklinę po stiklinės ir vertė sau, o paskui pasakė, kad ir jis, ir jis pastatys kryžių, garbės gi žodis, kaip dievą myliu, va, kai tik sugrįš, pamerks ąžuolą, o paskui išdžiovins ir sukirs, ir pastatys, ir bus taip, kaip jis sako, ir, kunigui klebonui girdint, sako, tai kitaip ir nebus, tiktai taip, kaip jis sako, nė už ką nenumirs jis anksčiau, negu ąžuolas išmirks!..

Kunigas klebonas šypsojosi, o Uršulė nebeiškentė:

– Nutiltum jau, dievo užmirštas, vištos nuspirtas!

Ir Steponas užsisiuvo, o paskui dar labiau apsiraudojo, jau balsu. Ir abu jo vaikai prisispaudė arčiau motinos ir žiūrėjo į tėvą, taip sunegražėjusį, kaip visada sunegražėja vyrai, liejantys ašaras. Vaikams buvo gėda, o kunigas klebonas pasakė:

– Geros širdies žmogus.

O Juza žiūrėjo ir galvojo, negi čia tas Steponas, mušęs Uršulę, kaip sakė kadaise Adomas, ir sudraskęs jai veidą, o ne ji pati susidraskė nagais, bėgdama per sodą, kaip aiškino Adomui tada Steponas.

O brolis Adomas sėdėjo už stalo tarytum ir ne savas būtų. Tiktai trečią kartą paprašytas, burnon ką ėmė, stiklinę rankoj kėlė. Net pagailo Juzai Adomo. Be reikalo tada jis taip. Dabar linksmesnis būtų. Nutaikęs valandėlę, prisėdo šalia, paklausė senu papratimu:

– Tai ko dūsauji?

Ir brolis Adomas atsakė senu papratimu:

– Ar aš dūsauju?

– O jegu iš tikrųjų?

Adomas patylėjo.

– Skalsu kalbos.

– Tai pasilik po visų.

Adomas vėl patylėjo.

– Šiandien ne. Kitą kartą.

– Kitą tai kitą.

– Nebebus kito karto! – išgirdo Juza brolienės balsą.

Stovėjo ji kitapus stalo, pobaltė, primerktomis akimis. Žiūrėjo Juzai tiesiai į akis.

– Užtenka ir šito, – pasakė. – Ačiū, pakvietei, giminėmis palaikei, bet užteks!

– Be reikalo tu, – mėgino apraminti ją Adomas. – Kas buvo prabuvo, be reikalo...

– Patylėk! – nukirto brolienė.

Adomas iš karto nutilo. Ir kiti aplinkui. Jautė Juza, svyla jam ausys. Brolienė taip ir nebeprisėdo. Kilo nuo stalo ir kiti, nors buvo toli dar iki saulėlaidos. Nespėjo nė susigriebti Juza, ogi vieni du su kunigu klebonu ir belikę sodyboje.

– Neturėk pikto širdy, – pasakė kunigas klebonas. – Neturėk pikto prieš žmones, ir dievas palaimins tave ir tavo darbus.

Nieko neatsakė jam Juza. Tylėdamas pakinkė arklį, išvežė kunigą kleboną namo.

Kol sukorė kelią dvilinką, buvo jau naktis. Šviesi mėnesiena. Iškinkęs arklį, nuėjo prie kryžiaus Juza, nusiėmė kepurę ir atsistojo po juo. Po naujuoju kryžium.

Nutilo nurimo Kairabalė. Užmigo paukščiai, visi mašalėliai. Tykiai stovėjo suvargę samanynų berželiai, mažaūgės pušaitės. Kaitros įšildyti akivarai garavo, dengė Kairabalę baltu rūku. O Juza vis po kryžium su kepure rankoj. Visiškai vienas. Kartu buvo širdy Juzai. Taip kartu, kad nebelabai ir prisiminė, kada taip buvę. Kryžius yra, sodas veša, keroja, o širdy – kartu.

Pagadino šventę brolienė.

Ir nepajuto Juza, kaip šalia atsistojo senasis Čiovydis.

Dabar jie stovėjo abu. Mėnesienoje vienas šalia kito. Ilgai abu. Neišgirdo, tiktai pamatė Juza, kaip krustelėjo smakru Čiovydis, parodė po kojom kapų pusėn.

Linktelėjo galvą Juza. Patvirtino, ko buvo klausęs Čiovydis. Ir vėl jie stovėjo. Visiškai vieni. O akivarai vis garavo, dengė Kairabalę tirštesniu rūku.

Juzai pasirodė, kad ne iš tikrųjų jisai, tiktai sapnuoja, ir Čiovydis netikras. Net Kairabalė, kokią kasdien matė Juza. Ir jis grįžtelėjo į Čiovydį. Žemai palenkta nužilusia galva, o dar žemiau nuleidęs kepurę laiko rankoj. Ir tuo pat metu išgirdo Čiovydžio balsą, irgi tikrą, tiktai tylesnį, negu buvo pratęs girdėti:

– Tiek metų spėjau, dabar atspėjau.

Patylėjo, vėl pasakė:

– Gera jai čia.

O dar patylėjęs pridūrė:

– Geriau kaip gyvai.

Priklaupė senis Čiovydis. Ant vieno kelio, paskui ir ant kito. Persižegnojo, sukrutino lūpas maldai. Kapų kauburėliai veik sudilę, su žeme lygūs, o atspėjo, prie kurio reikia atsiklaupti.

– Nėra čia Karusės! – suriko Juza. – Nieko čia nėra!.. – Garsiai suriko. Kaip nebežinia kada buvo rėkęs Juza.

Senis Čiovydis baigė melstis, neskubėdamas persižegnojo, dar lėčiau kilo ant kojų.

– Ko gi rėki? – paklausė Juzos. – Kad nėra, ko tu rėki?

Daug ko laukė iš senojo Čiovydžio Juza, tiktai ar šito?

– Kaip bedievis koks. Stovi ir rėkia: „Dievo nėra, dievo nėra!“ Kad nėra, ko rėkti?

Nutilo senasis, tuos žodžius taręs. Ilgam nutilo.

– Tu pradėjai, kiti pribaigė. Dabar tegu guli. Tegu.

– Aš nepradėjau!..

– Verčiau būtum, Juza. Verčiau būtum. Negulėtų dabar Karusė čia. Ir vaikų gal būtų užkritę. Anūkų man. Su mergom verčiau vyriškai, Juza. Verčiau vyriškai.

Šaltis nuvolavo Juzai nugarą. Nuo senų senelių girdėjo barant vyrus, kam „pradėjo“, o kad būtų kas už nelietimą – ne, to nebuvo.

– Nelindau aš prie Karusės!

– Tas ir yra. Tas ir yra, Juza. Tu – ne kaip kiti. Tu visiškai kaip tu. O Karusė... Kad tavęs nėra, tai prie kitų. Ir pasiuto... O vyrai... Vyrams tokią tiktai paduok. Tiktai paduok, Juza.

Patylėjo senis Čiovydis, pasakė:

– Jai labai reikėjo tavęs.

– Nesuprantu aš...

– Kad supranti, Juza. Kiek kartų raudojo kniūbsčia griuvusi, žemę nagais draskė: „Jeigu paimtų mane, tėveli mieliausias, jeigu manęs jis panorėtų – kojas kasdien jam mazgočiau, klūpsčia apaučiau!..“ Supranti, Juza. Va tiktai prisipažint sveikatos tau neužtenka.

Šaltis atlėgo Juzai nuo nugaros, o šiurpas nepaleido. Purtė nuo galvos ligi kojų. Ir nežinojo, ką pasakyti seniui Čiovydžiui.

– Už vyšnelę tai ačiū, – pasakė senasis. – Vyšnelė gerai. Tiktai tu, jeigu gali tu, Juza, šermukšnėlę jai. Pavasarį šermukšnėlė kai žydi, daug bitelių pašaukia. Bitelė kai dūzgia – ta pati malda ponui dievui. Tu pasodink, Juza.

Ir jau kitu balsu, nebe prašančiu:

– O dabar eik sau.

Pakluso Juza. O atsisukęs nuo trobos, pamatė: klūpo vėl senis Čiovydis. Ant abiejų kelių. Galva nulenkta. Persižegnojo, palinko dar žemiau. Ir pasirodė Juzai, kad ne maldą šnabžda senis Čiovydis, o kalbasi patyliukais su dukterim. Su Karuse. Užvėrė trobos duris Juza.

Įėjo į vidų, čia dar pastovėjo, o kai atgulė, nakčiai įtemus, tai ir pražiūrėjo aukštielninkas ligi aušros. Kaip tada, kai suprato, kad Vinciūnės jam reikia, o Vinciūnei jo nereikia.

Rytą kilęs, neberado senio Čiovydžio, tik dvi rasos brydės klojinio pusėn. Nieko daugiau.

Rudenį pasodino Juza šermukšnėlę, kaip buvo prašytas, ir toji žydėjo kiekvieną pavasarį, dulkdama šviesiais debesėliais, ir bitės skrido į ją iš avilių, ir svirduliavo tuose debesėliuose, apsunkusios medum, lyg pamergės nuo gero apynio. O kryžiaus papėdėje, visų trijų galvūgaly, pasodino Juza erškėtrožių tris krūmelius, ir tie žydėjo šennukšnėlei iš paskos, ir nešė pailgas kukavines uogas, pilnas juodų grūdų, įsisiurbusių į baltus aštrius uogos pūkus.

Tai jau šitaip dabar gyveno Juza.

## 14

Ir išgirdo sykį nakčia: dūsauja širmis tvarte. Sunkiai dūsauja. Tikro žmogaus balsu. Jau kurikadė matė Juza: pavargo Širmulis. Dėjo jam į ėdžias kur geresnį šieno kuokštą, paberdavo avižėlės miltingesnės, patakšnodavo nakčiai plaštaka pečius ir nugarą. Niekas nebėjo širmiui į sveikatą. Pavasarį kai pakinkė Juza į plūgą, atsiklaupė širmis ant pirmutinių kojų tarp palaidų valkčių ir sudejavo. Nebe darbininkas, odalupiui bereikalingas, niekam kitam. Iškinkė Juza širmį, pastūmė

šonan, pasakė:

– Ganykis.

Nepakilo ranka atiduoti odalupiui, ir širmis ganėsi visą vasarą, sulig kiekviena diena mažiau besuimdamas žolės rudais išjudėjusiais dantimis. O čia ir juodmargė taip sudiržo nuo metų, kad jos mėsos nė vilko dantimis nebeatsiplėši, tik odai betinkanti. Niekas nestovėjo vietoje, viskas seno, klupo, linko. Išvedė turgun juodmargę Juza: vis šis tas už odą. Jos vieton pastatė jaunesniąją dukterį, pačios atsivestą, pasilaksčiusią, teliaus belaukiančią. O juodmargės vyresnėlė jau kelintą veršį vedė, pieno davė per milžtuvės kraštus. Taigi juodmargės lyg būta, o lyg ir nebūta. O širmio vietoj į pavalkus parsivedė Juza treigį derešių, sulygęs jį turguj už įmanomą kainą. Ne iš čigono, žinoma, iš žmogaus. Derešius nuo pirmos dienos neužkentė širmio. Apkramtė, suspardė ir vijo svirduliuojantį aplinkui kalvą, kol Juza, pasigavęs gerą botagą, sugrąžino derešių į protą. Ir avys ėjo dabar rankon, ir bitelės leido naujus spiečius, ir šeškai lindo per adventą į Juzos spąstus, nešė brangų šalčio išskaidrintą kailį.

Viskas lyg ir gerai. Lyg ir nieko. Tikrai nieko. Kaip ir turi būti, kai žmogus nugyvena krūvą metų.

Ir tokiu tai laiku vėl pasirodė Kairabalėj brolis Adomas. Seniai jis bebuvo čia. Nuo pat kryžiaus šventinimo. Juza net sustojo jį pamatęs, taip pasikeitęs per tą laiką buvo brolis. Nužilęs, kupron suniūkęs, ir kailiniai jo nebepasakysi, kada milu mušti ir iš viso ar milu. Ir kvapas brolio nebe tas. Žemele trenkė. Įėjo trobon ir tuoj atsisėdo, ir ilgai tylėjo, stalo pasirėmęs.

– Kryžius, – pasakė.

– Ar ir tu kryžių? – perklausė Juza. – Tai jau vienkiemyje, kad statai?

– Kiti pastatė.

Juza pasižiūrėjo į brolį.

– Kas tau kitas pastatys?

– Visiems kryžius, Juza, – pasakė Adomas. – Dabar jau visiems. Pinigai krinta, ką išauginai – pinga ant akių, o mokesčiai aukštyn ir aukštyn. Prie caro, ir tai tiek nelupo mokesčių, kiek dabar. Nei ko griebtis, nei kur pasidėti nuo tų mokesčių! Ir dar su vienkiemiais... Įlindau besikeldamas į skolą aukščiau ausų, o dabar dar gilyn. Gilyn, Juza.

– Atsivalgė Anglija tavo bekonų?

– Tai kad, sako, kryžius ir pačioj Anglijoj. Visur ta pati užlaidžia. Anądien jaunylis laikraštį buvo parsinešęs, skaitė: visur krizė, niekas nieko nebepasigali pirkti, visi nori tik parduot. Fabrikai sustojo, darbininkai gatvėn išmesti. Kai nėra kas perka, kaip nesustos fabrikai? Kryžius, Juza. Visur kryžius.

Patylėjo Adomas.

– Suraitė mane, – prašneko vėl. – Taip suraitė, geriau nebenorėk. Už litrą pieno degtukų dėžutės nebenusipirksi, o mokesčiai aukštyn, aukštyn. Ir vis terminai, kaip dabar sako: atėjo terminas – dėk pinigą ant stalo! O iš kur dedamieji? Bekonu besirėmęs, kiek grūdo suvariau, kur dabar tas bekonas? Valgyk pats, anglas nebeišsigali. Bekoną valgyt mūsų žmogui?! Taigi ir vištą mūsų žmogus valgo, kai serga arba kai višta serga. O čia tau ar višta? Daug tu prasilaikysi, pats bekoną sutašęs? Ir dar su vaikais man. Vyresnėlis, Adomas, taigi nieko, o jaunėlis – jam tiktai vėjai galvoj, amžinai nosį į laikraštį įbedęs, knygos nepaleidžia iš rankų, kad tik nuo darbo nusisuktų, dykas pabūtų. Ar tai mūsų žmogui dykam būti?

Kalbėjo, dejavo Adomas, o akimis į Juzą: ką tasai pasakys?

– Gal mokslan linkęs jaunėlis? Gal iš jo kunigas išeitų ar gal daktaras?

Adomas garsiai išsišnypštė nosį, nusijuokė negeru juoku.

– Iš manęs tai nesišaipyk, – pasakė broliui. – Kunigas!.. Septynias mylias kulnais į priekį nueisi, kol kleboniją pasieksi!

– Nesijuokiu, – atsiliepė Juza. – Galvoju.
– Kreivai galvoji.
Dabar patylėjo abu.
– O dar trys mergos pasilypėjo, – vėl prašneko Adomas. – Metai kiti, žiūrėk, besižviegauja su bernais padaržinėm. Ar ilgai truks ligi bėdos?
– Kada kas bus, iš anksto raudi, – subarė brolį Juza. – Ne visos prisižviegčioja.
– Pradžiai man poros šimtų užtektų, – pratarė Adomas, lyg negirdėjęs brolio žodžių. – Ar taip jau labai daug? Man dabar kad tiktai mokesčius atmesti, karves išsaugoti nuo antstolio, tada vėl aš ant kojų. Paderės gi javo, linų, gal ir pieninė daugiau pamokės – atsidaužyčiau nuo visų bėdų.
– Dviejų šimtų nebesustumi?
– Sakau, krizė.
– O buvo, kad gerai gyvenai. Laikrodėlis auksinis ant rankos.
Adomas grįžtelėjo į brolį. Neužmiršo, vadinasi. Tiktai geluonį paslėpęs buvo. Atėjo dabar metas geluoniui. Ir už Karusę gal tebepyksta nuo ano pasikalbėjimo. Apniuro Adomas.
– Taigi parduot gali, – pasakė Juza. – Laikrodį, sakau. Dviejų, žinia, negausi, o kai ką gausi.
– Kreivai kalbi, Juza. Vaikų neturi, tai šitaip ir kalbi. Du sūnūs auga, o aš – laikrodėlį iš namų?
– Gal ir duosiu.
Adomas sujudo, sėdo atgal prie stalo, nuo kurio buvo bekyląs.
– Tu visada buvai žmogus, Juza!
– Pinigo negausi, – atvėsino brolį Juza. – Medaus tau duosiu. Su pinigu tai ir man striuka.
Adomas raustelėjo, pakilo:
– Nebegaišinsiu.
– Palauk. Ko dabar? Medų paimsi. Tuojau iškelsiu, atnešiu.
– Pinigo man reikia, ko medum tepi? Laikyk savo medų kur belaikęs, – surūstėjo Adomas. – Kad negali, taip ir sakyk!
– O tu nesuk nosies šalin, – surūstėjo ir Juza. – Ne suėsti duodu, iš širdies. Užpultis kokia, karštis ar vėl kas, medus kaip tik. Šeimyną, pats kalbėjai, turi nemažą, pravers tau.
Nužengė Juza į uždurėlį, atrinko lentynoje puodą kur mažėlesnį, suėmė delnais, atnešė broliui. O tas ėjo atatupstas, atkišęs į priekį rankų delnus.
– Laikyk kur belaikęs... Laikyk kur belaikęs!
– O tu paimk, – ėjo jam priešais Juza. – Tu pirma paimk, tada... tada gal kitą kalbą pradėsim.
Ir tuoj prikando liežuvį. Velnias jį ir patraukė! O brolis nebesigynė, tik žiūrėjo dar kreivomis:
– Taigi neduosi?..
– Dabar neduosiu, – nusibraukė prakaitą Juza, dėjęs puodą ant stalo. – Ateik kada... Po turgadienio ateik. Ar daug, sakei, tau reikia?
– Kad sakiau, tai girdėjai. Nepyksiu, jeigu ir pridėsi kokią šimtinę.
Vėl nusibraukė prakaitą Juza. Tikrai pats velnias patraukė jį už liežuvio. Puodą su medum pastūmė toliau nuo Adomo.
– Tai po turgadienio. Neturiu dabar tiek sutaisęs, – pasakė, žiūrėdamas į šoną.
Išėjo brolis Adomas be pinigų ir be medaus. Nepaėmė puodo. O Juza ilgai sėdėjo prie stalo, kur buvo sėdęs. Niekaip nesusigaudė, ko šitaip pagailo jam pinigų? Vėl pagailo. Ir tai – broliui. Tikram broliui. Negi taip sušykštėjęs būtų? Ne, nebesuprato savęs Juza.
Ilgai sėdėjo vienas likęs.
Pinigų, tų auksinių, nelupo iš po balkio Juza. Ir nekasė iš aslos. Tegu stovi. Šitie tegu. Turėjo nuspaudęs popierinių. Nespėjo išmainyti į gelsvuolius su caro galva. Ne tiek nespėjo, kiek pagailėjo

jau šitų, popierinių. Labai aukštai užplėšė auksinių kainą žmonės. Ir nelabai kas benorėjo išleisti iš rankų, nors visą šūsnį popierinių jiems paklok. Ėję per rankų rankas, sutrinti, ištaukuoti, į pinigą nelabai ir tepanašūs buvo dabar tie Juzos popieriniai. Iškaišiojo juos po visus namus, svirno ir tvarto kertėse į tarpurąsčius. Jeigu vagis, tai ne visus iš karto. Ir jeigu gaisras: vienoj vietoj sudegė, kitoj sudegė, o trečioj nesudegė. Su dievu piršto nesudūrei, ar žinai žmogus, kokia užpultis ir iš kur? Išlaupinėjo dabar Juza iš lovos skersinių, iš po koptūrėlio plytos, jau aprūkusius, ir iš tabokos kapšio dugno. Šluostė kiekvieną, o kai pabaigė, tai ir pirštus nusišluostė. „Šituos valdžia tegu pasiima, – tarė. – Popierinius leido, tai ir jai popieriniai. Vėlgi – ar valdžią pasotinsi, nors ir auksinius sukišęs? Soti valdžia nebūna niekad. Tai tegu ir pasiima savus, va, popierinius, o aukso – išgraužk aukso!“ Ir kai atėjo Adomas po turgadienio, tai atkišo jau Juza lietuviškų litų, du šimtus atskaitęs. Adomui net apatinė lūpa sudrebėjo, taip apsidžiaugė žmogus.

– Jau kad geras tu, Juza, tai geras.

– Skalsu kalbos.

Adomas sugniaužė saujoj gautuosius, iškėlė aukščiau galvos:

– Dabar man ir į Stonkų nusispjaut!

Juza krustelėjo.

– Ko tau tas Stonkus? Ant dantų tau?

– Dar labai ant dantų. Pinigus taigi iš jo skolinausi.

– O sakei, krizė visus bepapjovusi. Kurgi visus, kad yra kas skolina?

– Stonkų papjausi! – nusijuokė Adomas.– Stonkus pats raito visus. Su savo Vinciūnyte prasiskolėlių žemes susišluoja.

– Niekus kalbi.

– Nueik, pasižiūrėk. Pociūnų visą palivarką užkėtė. Palivarką! Buvusių naujakurių žemes...

– Vinciūnė?..

– O! Tavo Vinciūnytė su antstoliu už parankės! Galva tau atsakau.

Linksmai kalbėjo Adomas. Kai žmogus pinigo gauna, jau kitas žmogus. Tylėjo, niuro, delbė akis žemyn Juza:

– Perdedi.

– Tai aš perdedu?! Išsirauk tu bent kartą iš savo Kairabalės, pasidairyk po margą svietelį. Akys tau iš kaktos iššoks, kas darosi visur!

– Iš kokių aruodų palivarką?

– Iš visų, Juza! Stonkus nužiūri, grūdelį į grūdelį svetimuos aruoduos suskaito. Negi mažas, nesupranti? Nuo Stolypino laikų Stonkų sodyba atšakai, medžiais ir taukais apgriuvusi, nepriplauksi, neprasimuši kas nereikalingas. Ir milo vėlykla jam ant Jaros, ir kuliamoji kas mielą rudenėlį iš kiemo į kiemą. Ar tai už dyka žmonėms kulia, mala, velia? Kas dar kitas visam valsčiuj turi vėlyklą? Arba ir kuliamąją? O malūnas? Iš visų pusių žmonėms – Stonkus, Stonkus ir Stonkus. Užtat ir sumokėsi jam, kiek ne tu, o jis tau užgiedos. Ponas Stonkus neskuba paleisti pinigo iš nagų. Su visais samdiniais bylinėjasi dėl algos: nusukta, neatiduota. O tu: iš kokių aruodų?!.

– Jau ir ponu jį vadini?

– O kas jis, kad ne ponas? Kur mala, taigi miltas byra. Ne į tavo, į Stonkaus kišenę, ar nesupranti? Kaipgi jis ne ponas?

Juza tylėjo.

– Jeigu krizė pasilaikys, Stonkus pusę valsčiaus susišluos, pamatysi. Ne tiktai ponu tada, o grapu jį vadinsi!

Kalbėjo Adomas linksmiau ir linksmiau. Pinigus buvo jau suglemžęs į užantį, ir tie šildė jam šoną. Ir

nė dabon jam buvo, kad Juza seniai nebekalba, tvinksta rūstybe.

– Vinciūnė žinojo, už ko teka! – tėškė užbaigdamas.

– Pinigus gavai? – paklausė Juza.– Pinigus, sakau, ar gavai?

– Juza... Kas tau dabar, Juza?..

– Žiūrėk, atgal kad nepaprašyčiau!

Niekad anksčiau nebuvo matęs Adomas tokio Juzos. Prispaudė ranką prie užančio, kur buvo pinigai, žiūrėjo nemirksėdamas į brolį.

– Šito tai nepadarysi, Juza. Tu geras...

– Pabūk ir tu man geras, – atlėgstančiu balsu pasakė Juza. – Prapulk iš akių.

Adomas susigūžė, laisvąja ranka gniaužė kepurę, sulinkčiojo prieš brolį, lyg ir ne Juza čia būtų buvęs, o ponas Stonkus su savo vėlykla, kuliamąja ir palivarku. Ir išėjo. Beveik atbulas išėjo Adomas.

Juza ilgai stovėjo, įrėmęs akis į užsivėrusias paskui brolį duris ir vėl nesuimdamas, ko jis šitaip Adomui? O to kaklas išlaibėjęs, pagaikščiu bemakaluojąs kailinių apykaklės šuliny, tai kam gi jis taip? Žinoma, Vinciūnės valia buvo tekėti už Stonkaus arba netekėti, išmainyti jį, Juzą, į Stonkų arba neišmainyti, čia tai jos valia, tikrai jos. Bet kad ji dar už parankės su antstoliu!.. Ir ko tam Adomui reikėjo dabar? Paėmęs būtų pinigus ir išėjęs, liežuvio nelaidęs. Užkliuvo, matai, jam!

Pamuistė galvą Juza. Negera buvo nuo tokių minčių. Taip negera, kad nei žmogui pasakytum, nei pats išraudotum.

O nuo kokių būtų dabar jam gera?

Nuo kokių?

## 15

Ir vėl gyveno Juza. Pamuistė galvą ir gyveno. Ir bėgo dienos viena po kitos, ėjo savaitės, sliūkė mėnesiai. Dažniau ir dažniau sustodavo Juza prie veidrodžio, įtaisyto sienoje vietoje sudaužytos šukės. Matė: smilkinių šerkšnas laužiasi aukščiau, ir nuo šito šerkšno, veidrodyje atsimušusio, vis labiau niuro Juza.

Negi jau atgyveno, atpoteriavo savo? Negi atvaikščiojo savo stacijas?

Ėmė valgyt medų Juza. Anksčiau į turgų, į turgų taikė, kad pinigo paimtų, už balkio pavarytų ir į žemę ties balkiu, o dabar – burnon. Ne po daug, žinoma. Tik paskutinis išprotėlis ima medaus po daug. Kaip matai kasą pasigadintum. Dar senelis Jokūbas mokė: ant galiuko šaukšto iš ryto, tiek priešpiet ir atgulant ne daugiau.

Kasą irgi reikėjo pasaugoti. O dėl tikrumo užgėrinėjo medų Juza. Ne vandeniu, žinoma. Vanduo, jeigu dar šaltas, traukia medų viduriuos, dujų pridaro devynis maišus, kad visą naktį bumbsėsi lovoj. Užplikinėjo jonažolių Juza, su mėtom pamaišęs, arba ir čiobrelių su pupalaiškiu, gumbažolės su kadugio uogele, dar ir trintos spanguolėlės šaukštą ėmęs. Ir jautė: gerai. Kad jau gerai, tai gerai. Nebeatsiminė, kada galvą jam nuogaras būtų suėmęs, karštis įsimetęs ar nosies pavarvėjimas su čiauduliu. Ko ne, tai ne. Išmanė senelis Jokūbas tuos reikalus.

O biteles kopinėdamas, nužiūrėjo, kad ne tiktai medų ir vašką jos taiso, o dar košelę, gelsvą, kone baltą ir taip jau kvepiančią, jog pasislėpk su visom rezetom ir dobilu raudonu, ir kad šita košele savo motinėlę maitina, o toji po kelias dešimtis tūkstančių kiaušinėlių kasdien sudeda naujoms bitelėms išriedėti. Nustėro Juza, šitai aptikęs. Kiekgi sveikatos šitoj bičių košelėj, kad tiek tūkstančių kiaušinių kelia? O jeigu taip, tai ko gi jam, Juzai?.. Ko gi nepamėginti? Nuo bitelių dar niekas nemirė, tai ko?..

Užkabino Juza korio nuotrupa šitos košelės, ir į burną, ant liežuvio ir po liežuviu. Ir iš karto jam žaibai akyse, ir tai tokie, kad žemė susiūbavo po kojom ir naktis užgriuvo iš viršaus. Nė šulinio

nepasiekė Juza, kniūbsčiomis puolęs prie Pavirvės. Galvą ligi pečių vandenin, ilgai gėrė dumblu trenkiantį vandenį, o rankom sėmė jį ir persiliedinėjo kur pasiekdamas, kol numušė žaibus, vėl pamatė saulę viršum Kairabalės. Net nusijuokė, pakilęs nuo Pavirvės: „Kad stipru, tai jau stipru!" Ir iš tikrųjų buvo stipru. Ne vieną dieną vaikščiojo Juza svirduliuojančia galva, žingsniu linguojančiu.

O paskui neiškentė. Knietėjo jam bičių pienelis. Šitokia stiprybė, o stovi dyka. Tik ėmė dabar ne korio nuolauža, o degtuko galu, dar gerokai padrožęs jį duonriekiu peiliu, kad visiškai jau plonas būtų, pienelio kruopelytę tesuimtų. Ir dėjo po liežuviu, užmerkęs akis, neramiai laukė: keis dabar bus? O dabar nieko nebuvo. Tik salstelėjo burnoj, ir tarytum smagiau, akims lyg šviesiau. O kai darė šitaip mėnesį, paskui ir antrą, vis po liežuviu kruopelę, prie pusryčių sėsdamas, pietų ir vakarienės, tai pajuto Juza, kad kaulai jam lyg paliaunėjo, o raumenys suėjo rankų lenkimuose tikrais rieduliais, ir kojos žengia tarytum ant lingių. Rytais kirdo linksmas, varė darbą po darbo, visą dienelę rankų nepraskėsdamas, o vakare gulęs, tarytum į drungną kūdrą niro – be sapnų, be mažiausio apsivertimo pūtė į akį ligi pat ryto.

Ir nežinia, ar nuo žolynėlių trauktinės, ar šito bičių pienelio, tiktai žmonės, turguje Juzą sutikę, ne vienas tarė, ar tik nesusiradęs jis kokios laumės samanynų akivaruose, gal ir vestuves beruošiąs tas atsiskyrėlis Kairabalės raganius? Ir pats matė Juza, kad gerai, kad jis ne kaip kiti jo metų vyrai. Tie linko, kai kurie jau ir pypkę sunkiai bečiulpė, sukandę ištrupinėjusiais dantimis, o jis ne. Nė iš tolo. Per turgų ėjo ar į bažnyčią suko, vis tiesus, žingsniu tokiu, kad ne kiekvienam ir jaunam, o galvą aukštai ir aukštai, ir žmonės lydėjo jį akimis, o paskui susižvalginėjo tarpusavy.

– Sekasi žmogui. Nei mokesčiai jam, nei krizė, net ne senatvė.

Ir jau kalbos po kaimus ir vienkiemius. Nešvarus, girdi, čia reikalas. Bene bus Juza kodylo gero suradęs Kairabalės kalvų skruzdėlynuose, naktimis besigaivinąs dūmu, tiktai bažnyčioje tesmilkytinu. Gal ir užkeiktą šaknį rovęs raisto maurynuose? Yra tokia šaknis. Kundrotu ją vadina, prie Ramygalos, griovių dumbluose ji kerija. Jeigu prie Ramygalos, tai ko gi ne čia? Ar dumblo mažai Kairabalėj? O gal dar blogiau: gal ir laumės, velėjančios mėnesienos naktimis ilgus savo plaukus Kairabalės akivaruose, užbūrė jį ilgai gyventi, užtat po mirties drauge su jomis jau visiems laikams? Negi dykai žmogui, kaip niekam kitam? Tiek metų vienas tarp gailių ir saulašarių, kur ne žmogui, o raktnugarei gyvatei, driežui, dievo užmirštam vabalėliui vieta!..

Juza tik ūsą pakrutindavo nuo tokių kalbų, o namo grįžęs – tuoj į veidrodį sienoje: ar teisybė, ar tikrai? Ir matė kiekvieną kartą: neperdeda žmonės, tikras žaliūkas, koks nė jaunas nebuvo.

– Ogi ateik,– tardavo vienam ir kitam pavyduoliui.– Duosiu šaknies pauostyt. Kundroto šaknies.

– Tai turi?

– Ateik.

Pavyduoliai, žinoma, nėjo. Nė vienas. Ne iš nenoro atjaunėti, o kad neapsijuoktų tokių pat pavyduolių akyse. Net grįžčioti į Juzą ėmė saugotis.

Ir pradėjo atsisukti į, Juzą, merginos. Pačios jauniausios. Ar paskalos traukė jas, ar gal iš tikrųjų patikėjo, kad raganius jis, o sustingdavo ne viena, jį sutikusi, raudo kaito, ir akimis žemyn. Gerokai suglumo nuo šito Juza: jeigu žmonės ne, tai ko dabar tos merginos?

Ir tada vėl kalbos po kaimus ir vienkiemius: vilko plauką turi Juza, jaunas merginas traukia.

Ir nežinojo, neįtarė niekas, kad ne tas jam buvo galvoj. Kur ėjęs, ką bedaręs, vis žvilgsniu jis iš po sukrūmėjusiu antakių vienon pusėn ir kiton. Net bažnyčioj per mišias šitaip ar turguj per tirščiausią šurmulį tarp vežimų, krūptelėjusia širdim: gal ji, kur nors gal ir ji, Vinciūnė? Ant ratų gal sėdi? Ant sviestų, sūrių? Ant braukto lino tumulų? Ar gal po kromus šilko skarą dera?

Vogčiomis Juza. Niekad galvos nepasukdamas, tik akimis. Ir neužtikdavo jos niekur.

Kokia gi mergaitėlė, nors jauniausia, liauniausia, veidelio skaisčiausio, galėjo užgožti Juzai, bent

priblukinti ją, Vinciūnę?

Nebuvo tokios. Ir nebus. Eik nors skersai išilgai, visą Lietuvą pereik, o nerasi. Ir nė vieno žmogaus, kad būtų taręs Juzai šventos teisybės žodžius: „Kai moteris nemyli, nemato ji tavęs. Ir tu jos nepamatysi. Visada taip buvo. Ir bus taip visada“,

Tai sugrįždavo savo Kairabalėn Juza per kraštus pilna kartumo širdim, sustodavo pavyšny, kur ilsėjosi caro ir kaizerio kareiviai, o šalia jų – Karusė. Ir Karusė.

Kaip gyvą minė ją. Viržių nubrūžintom blauzdom, su baltų pušies šaknų pintine ant peties. Pilna raudonų uogų pintine. Ir su ta ašara akyse. Ilgai stovėdavo jos galukojy Juza. Kuriam gi dabar geriau? Iš akivaro atėjo Karusė ir guli. Guli. O jis, Juza, bičių pienelio ėmęs, o ar tikrai gyvas? Namai jo vis pilnesnį. Kasdien pilnesni... Tai kuriam dabar geriau? Teisingai būtų gal padaręs, kad paėmęs Karusę per žmoną. Begyvenę abu. Abu. Ir jai gal būtų gerai, Karusei. Nedaug rasi šeimų, kur abiem gerai. Taigi bent jai, Karusei. O gal ir negerai. Neužkentęs gal būtų nuo pirmos dienos. Kai viena širdy pikta dilgynėle įsmilkusi, kur tu paimsi vietos kitai? Viena širdis duota žmogui, ir vieta širdy – vienai. Tikrai gal būtų neužkentęs Karusės iš pirmos dienos. Kas gi tada? Abu drauge, ir abiem negera?..

Taip bestovintį ir užtiko Juzą policininkas, atjojęs ant arklio, pabalnoto geru balnu.

– Pasirašyk čia!

– O kas čia?

– O tas, tamsta, kad paskutinį kartą esi įspėjamas dėl mokesčių. Rytoj privalai atvykti į valsčiaus valdybą, priešingu atveju tamsta būsi atvarytas su sargyba!

Šoko policininkas atgal į balną, nušuoliavo klojiniu. Ne viską pasakė policininkas. Išskaitė Juza popieriuje, kad reikia jam ne tiktai atvykti, bet ir sumokėti mokesčius už visus metus. Jeigu šito nepadarys, jo ūkis bus parduodamas iš varžytinių.

Nuėjo Juza.

Stovėjo valsčiaus valdyboje priešais viršaitį, sėdintį už stalo, laikė rankose kepurę ir tylėjo. Ir viršaitis tylėjo. Juza jautė, kaip tirštu prakaitu drėgsta jam smilkiniai.

– Na? – pakėlė galvą viršaitis. – Taip ir tylėsime abu?

– Neskolingas aš valdžiai. Seniūnui Duobai pasakiau. Ko vėl raštus man į Kairabalę?

– Neskolingas? Tuoj aš tamstai kai ką pasakysiu. Prašom sėstis!

– Pastovėsiu.

Viršaitis nuvėrė jį akimis.

– Tamstos valia. Štai ką aš tamstai pasakysiu. Mano tėvelis su tamstos tėveliu armijoje tarnavo, supranti tamsta? Caro armijoje. Visi mes – lietuviai, iš vieno ėjome. Po caro už nepriklausomą Lietuvą kovėmės. Tiktai todėl dar kalbu aš su tamsta. Seniai būčiau sutvarkęs už piktybinį vengimą mokėti mokesčius, o tamsta piktnaudžiauji gerais mano jausmais! Tamsta supranti, ką aš sakau tamstai?

– Neskolingas.

– Vadinasi, tamsta nieko nesupratai?

Juza tylėjo.

– Aš laukiu!

Juza tylėjo. Ką galėjo jis pasakyti? Viršaitis, tegu ir labai plonais poniškais marškiniais, o proto nedaug galvon tegavęs. Buvo sakyta, ne kartą ir persakyta, kad neskolingas jis, Juza, valdžiai. Niekada ir nieko nedavė jam valdžia. Jis ir neprašė nieko. Svetimo jam nereikia.

– Tamsta stebini mane, – vėl prašneko viršaitis. – Vienas toks visame valsčiuje tamsta esi. Jeigu visi pradės kaip tamsta, iš ko statytų valstybė mokyklas, tiestų vieškelius, samdytų policiją žmonių ramybei saugoti? Iš ko ji pagaliau išlaikytų kariuomenę mūsų laisvei ir nepriklausomybei ginti?

– Policijos man nereikia.

– Gal tamstai ir Lietuvos nereikia?
– Kam man policija Kairabalėj?
– Ne visa Lietuva tamstos Kairabalėj!
– Krūmus kirtau, šaknis roviau, klojinį nutiesiau, va, – parodė viršaičiui abi rankas, atlaužąs delnus į viršų. – Šitom, va!
– Tamstos darbštumas mums žinomas, – pasakė viršaitis. – Ką padarei, gerai padarei. Visai Lietuvai į gera. O mokėti vis tiek reikia. Už dirbamą žemę, tamsta juk supranti?
– Liūksotų liūnas. Nuo pasaulio sutvėrimo liūksojo, jeigu teisybę sakysi. Ir dabar liūksotų. O kad aš praariau, tai man dar mokėt? Ačiū iš jūsų nelaukiu, nors ir derėtų, bet mokėti?..
Stovėjo abu vienas priešais kitą. Ir žiūrėjo abu į vienas kitą.
– Tamsta anarchistas! – neišlaikė viršaitis, pašokęs ant kojų. – Kalėjime tamstos vieta. Už įstatymų laužymą, supratai tamsta?
Pasisuko šitai pasakęs viršaitis stalo pusėn, sėdo kėdėn, bet iš to rūstumo nepataikė. Būtų plokštelėjęs į grindis, tiktai nusitvėrė rankomis stalo krašto, užkniubo ant jo. Juza pačiu laiku pastvėrė jį abiem rankom už pažastų, padėjo atsisėsti, kur reikia.
– Ačiū... – iškošė viršaitis pro dantis.
– Aš nelaužau, – pasakė Juza. – Tiktai dirbu. Dirbu aš.
Viršaitis žiūrėjo į stalo lentą.
– Tamsta ne toks kvailelis, – pratarė. – Prašom nelaikyti ir manęs panašiu. Ir prašau tamstą įsidėmėti, ką dabar pasakysiu. Ne kaip viršaitis pavaldiniui, o kaip žmogus žmogui: komedijos baigtos! Leidžiu tamstai šiandien atsiskaityti su valstybe. Centas į centą. Ir įspėju: vėliau kaip šiandien – vėlu bus. Štai už tų durų, – parodė viršaitis pirštu, – už tų durų rasite, kas pinigus priima. Prašau!
Juza stipriau sugniaužė kepurę rankoj, bet nepajudėjo iš vietos.
– Kas dar? – žvilgtelėjo viršaitis. – A! Tamsta, vadinasi, nepasiėmei su savim pinigų, kaip mano rašte tamstai buvo įsakyta? Na, dėl tos mūsų tėvelių pažinties, duodu tamstai laiko iki rytojaus dvyliktos valandos. Štai taip. Lygiai dvyliktą dienos, centas į centą, tamsta!
– Pasiėmiau pinigų.
Viršaitis subarbeno pirštais į stalą. Jo veidas papilkėjo.
– Tai... ko tamsta atėjai?
– Pasakyt atėjau, kad raštų nebesiųstumėt ir policija kad nebejodinėtų.
Pasakė šitaip Juza, suko į duris.
Ir nematė, kad viršaitis dar labiau papilko. Stovėjo už stalo, vėl pašokęs nuo kėdės, o smakras jam krūpčiojo. Pinigų nebuvo pasiėmęs su savim Juza. Neteisybę sakė viršaičiui. Ir pats nežinojo, kodėl šitaip padarė.

## 16

Rytą kilęs, apaušrėliu kaip visuomet, pamatė Juza brolį Adomą, stačiuojantį kieme.
– Vėl bėda kokia?
Adomas stovėjo nušiurpęs, žemai nuvypusia apatine lūpa.
– Ne man, tau bėda, Juza.
– Iš katros pusės?
– Areštuos tave, Juza.
Dabar patylėjo ir Juza. Jautė: bijo brolis Adomas. O ko? Teisybė taigi jo, Juzos, pusėj. Jeigu viršaitis taip labai nori, tegu atsiunčia Kairabąlėn antstolį. Ar daug šuto antstolis anksčiau? Pakaukšės savo

mediniu plaktuku, ir atgal iš Kairabalės. Kaip tada.

– Ko gi pas mane neatėjai? – paklausė Adomas. – Ne brolis, ne giminė, ne savas aš tau?

– Ko man eiti?

– Vienam davei, kitam atkišai, tai dabar, sakau, ir pačiam gal striuka? Ko gi nepasakyti man? Kaip brolis broliui. Sušokę visi būtumėm, atkišę tam viršaičiui, rami galva.

– Turiu.

– Palauk... Turi ir nemoki?

– Už ką mokėt?

– Klausyk, Juza, su valdžia tu nesikapok. Kur matęs, kad valdžia žmogaus teisybės paklausytų? Suvarys tave į ožio ragą kaip bematai!

– Šito pasakyt atėjai?

– Ne tiktai šito. Nunešk tu tuos mokesčius, Juza. Nunešk, sugrūsk jiems tenai į gerklę, o nesikapok! Žinai, kaip jie dabar visi įsiutę?

– Ko gi įsiutę?

– Tavo mokesčiai jiems ne didžiausia bėda, o mainosi laikai, Juza. Ar tu nematai, nenuspėji, užsisėdėjęs savo Kairabalėj? Visais pašaliais žmonės ūžia, kad į pabaigą jau šita valdžia, bus kita. O kai valdžia griūva, ilgus dantis įgauna. Verčiau pasitraukti į šoną, kai ji griūva.

– Iš kur nauja valdžia? Ar prisapnavai?

– Ne sapnų dabar metas, Juza. Adomėlis žinių parnešė iš Maldyniškės. Mainos laikai. Taip mainos, kad ir sapne nepamatysi. Sakau ir vėl pasakau: verčiau geruoju, Juza. Jeigu reikia, pasakyk, visi sušoksim, atkišim iš vieno viršaičiui, tegu paspringsta prieš galą! Gal ir Uršulė prisidės. Sava gi, sesuo.

Juza patylėjo. Standžiau susiveržė kelnių diržą.

– Jeigu nemokėjau, kai valdžia buvo stipri, ko dabar man, kai ji, kaip tu sakai, griūva?

– Juza, mesk tu juokus. Prieš padvėsdama net musė giliau kanda. O čia ar musė? Pridarys griūdama tau bėdos – ligi grabo lentos raudosi!

Vėl patylėjo Juza.

– Negaus viršaitis mano pinigo. Kad atsiminei, širdį rodai, ačiū tau, Adomai. O proto manęs nemokyk. Nemėčiau, kur mesti nereikia, ir nemėtysiu.

Išsiskyrė broliai, taip ir nesutarę. Adomas slinko namo, Juza – prie savo darbų. Mokesčių jis nenunešė viršaičiui. Nei tą, nei kitą, nei trečią dieną. Ir net užmiršo, kaip ragino jį viršaitis. Ir brolio Adomo pranašautoji policija nerodė akių Kairabalėje.

Ir štai tykią ir troškią vasaros naktį krustelėjo iš miegų Juza. Buvo pasilpęs pirmuoju sapno alpuliu ir ne iš karto suprato, kas išmetė jį iš lovos. Sėdo vienmarškinis, basomis kojomis į aslą, ilgai mirksėjo tamsoj. Tiktai pasėdėjęs šitaip, susigaudę Juza, kad ne galvoj jam ūžia, o toliau, tarytum viršum Kairabalės klojinio, gal dar toliau – kelyje į Maldyniškę. Ožia ir trenkia, čerška ir žlega, ir dunda, tarytum šimtai arklių muštų kanopomis. Žengė į kiemą Juza, pastovėjo, kopė į kalvos viršų, sustojo čia tarp varinių pušų kamienų ir žiūrėjo griausmo pusėn. Visas Maldyniškės kelias plyksčiojo žiburiais, trenkė, čerškėjo, žlegėjo, ir vėjas nešė iš tos pusės negardžius dūmus.

Ilgai stovėjo tarp varinių pušų Juza.

– Negi karas? – galvojo. – Negi vėl?

Nuplyksėjo, nužaibavo, nužlegėjo Maldyniškės keliu viskas. Apaušrėliu atgal į žemę sėdo dulkės. Stipriau papūtė įlomėje pabudęs rytys, nunešė šonan dūmus.

Ir atrodė Juzai, tarytum nieko nė nebuvo nakčia, gal tiktai sapne jam pasivaideno. Vėl tekėjo saulė, ankstyva tokia, jauna, šalta rasa išsipraususi. Kaip kiekvieną vasarovidžio rytą. Ir gervės pabudo Kairabalės švendrynuose, antys vedė raibus savo vaikus mokytis plaukti akivaruose, suriko kėkštas

brūzgynuose, sugirgo žąsys, ir balandžiai jau mušė orą tamsiais ir griozdiškais sparnais, o užvargusių, amžinai alkanų berželių lapais riedėjo rasa. Ne, tarytum iš tikrųjų nieko tokio nebuvo šią naktį, ko nebūdavo kitomis vasaros naktimis. Tikėjo Juza, kad nieko, ir vėl netikėjo. Stovėjo ant kalvos, kur stovėjęs buvo tarp varinių pušų, žiūrėjo tolumon į Maldyniškės kelią, jau tuščią, nurimusį, pilka dulkele nugulusį, kokį buvo matęs vakar ir užvakar. Kokį matė daugelį metų.

O kalvos klojiniu, nuo paraistės pusės skubėjo Adomas.

– Matei? Girdėjai? Mūsų valdžia griūva!..

– Kad griūva, negirdėjau.

– Griūva, Juza! – sparčiai žengdamas artyn, tikino brolis Adomas. – Rokuok, jau nugriuvo, nebėra valdžios!..

– Skalsu kalbos.

– Kad iš tikrųjų, Juza! Ir mano Adomėlis taip sakė. O jis žino. Iš pat ankstyvo ryto nukūrė raitas pasidžiaugti, sugrįžęs pasakė: nebėra mūsų valdžios. Buvo ir nebėra!

Nieko neatsakė broliui Juza. Pastovėjo, patylėjo, žengė nuo kalvos trobų pusėn. Adomas suglumęs sekė jam iš paskos.

Tylėdami ėjo broliai, tylėdami ir trobos palangėj susėdo, kaip susėsdavo visuomet, kai Adomas pasirodydavo Kairabalėj. Rūkė kiekvienas savo, ir tylėjo abu. Dabar jau visi paukščiai Kairabalėje siaudėjo, ūbavo, krykštė. Rasa baigė kristi, šiltesniu gūsiu papūtė rytys, visas pritirštęs sakų ir samanų kvapo. Žadėjo būti saulėta, karšta diena.

– Tai tu nesidžiaugi, Juza? Tu visiškai nesidžiaugi?

– Ko gi taip tavo Adomėlis? – išsiėmė iš dantų pypkę Juza. – Ar bolševikai atėjo?

– O ko tu laukei, Juza? Gal anglų? Ar gal amerikonų?

– Buvo jau bolševikai, dabar vėl?

– Tai gal vokiečių tau reikia, Juza? Vokiečių tau?

– Vokiečių ne vokiečių, o džiaugtis ko?

– Taip jau ir nėra ko? O maniškis Adomėlis sako: geriau dabar bus, teisybės daugiau. Kiekgi bolševikai pabuvo, kai tada buvo? Pusantrų gal metelių, ir tai nepilnų. Ką per tiek laiko valdžia gali suveikti? Dabar bus kitaip, Juza. Ne tiktai mano Adomėlis, o pats Šarkiūnas taip sako!

– Maldyniškės kalvis?

– Buvo kalvis. Tau, Juza, aš tiktai nesakiau, o mano Adomėlis seniai su Šarkiūnu. Iš pradžių tai bariau, dabar, žiūriu, gerai išeina. Ir tau gerai, Juza. Jau išėjo tau gerai.

– Jau ir man?

– O mokesčiai, Juza? Mes apsižioplinom, visi užsimokėjom, o tu neatkišai, dabar – pašvilpk tau su mokesčiais. Panaikinti bus visi įsiskolinimai anai valdžiai! Ko gi dar negerai?

Juza ilgai tylėjo.

– Neturėjau įsiskolinimų, – pasakė. – Ariau, sėjau, Šarkiūnas ar Varniūnas už mane nears, nesės, gal tiktai ant sprando užsisės. Šitaip, mano galva.

– Apie kokį užsisėdimą kalbi, Juza?! Nematai, kas darosi? Pilni keliai žmonių, vėliavos visur iškeltos, dainuoja, groja... Adomėlis išlėkdamas tarė: mitingas sušauktas bus, kokio Maldyniškėj dar niekas nematė. Tada ir į Kauną!

– Dainuoja, sakai?

– Ir kaip, Juza! Sako, ir Kaune mitingas bus. Visos Lietuvos mitingų mitingas, kad žinotų visi! Traukiniai, autobusai, mašinos dykai veš visus žmones į Kauną, o po mitingo ir iš Kauno. Dykai, Juza! Į ten dykai, ir atgal dykai. Girdėjai kur tokį daiktą?

– Ir groja, sakai?

– Užtatai gi! O dar kalbi tu, Juza, dar tau nepatinka!..

Adomas taip ir švytėjo visas.

– Ir į Kauną dykai?

Dabar Adomas pasižiūrėjo į brolį.

– Juza! Aš matau, netiki tu. Taigi visiems šitaip pasakyta, Juza!

– Rodus būčiau patikėt.

– Tai ir patikėk! Kas tau neleidžia?

Patylėjo Juza.

– Garvežys traukia, vagonai rieda, ratai dyla, kas tau duos dykai? Eik skersai išilgai, tokios valdžios nerasi. Niekur nerasi, Adomai.

– Tai... tai kas gi išeina, Juza? – skėstelėjo rankom Adomas.– Jeigu kaip tu kalbi, pasikart žmogui ir belieka.

Ne iš karto atsakė broliui Juza. Ir ne atsakė, o paklausė:

– Ko atėjai, Adomai?

Glumo ir suglumo Adomas. Kelintą jau kartą šiandien nežinojo, ką atsakyti.

– Ateidavau tik su bėdom, – pratarė, – sakau, nors kartą su džiaugsmu. Ko tu supykai, Juza?

– Žiūriu, Adomai.

– Kad ne tom akim žiūri. Tavo galva, užsidarius nuo visų sėdėt, plutą kramtyt, naujų bėdų laukt?! Įsiėdė mokesčiai, skolos, kelių taisymai... Užtat ir juda visi, tu tik nematai.

– Ko atėjai? – vėl klausė Juza, iš naujo patylėjęs.– Kad tau viskas kaip ant delno, Kaunan nori dykai važinėti, tai važiuok, mitinguok, ko tu į Kairabalę?

Kimšo pypkę Juza. Lyg laukė, kad brolis greičiau išeitų, lyg nė nebematė jo, šalia sėdinčio.

– Juza, – tyliai pašaukė Adomas.

– Taigi?

– Tau neatrodo, kad geriau bus? Su nauja valdžia?

– Kai kam bus, – išpūtė dūmą Juza, pridūrė: – Kas su valdžia.

– Tai kas gi išeina, Juza? Visi mes durniai, tu vienas – išmanai?

– Savo galvą turi.

– Kokios bėdos lauki, Juza? Kad žinai, pasakyk!

– Senelį Jokūbą pamiršai? Kiek kartų kalbėjo: valdžios mainosi – žmonėms kaulai braška. Nebeatmeni? Caras kai griuvo? Vokiečiai kai bėgo? Bolševikai traukėsi? Tai ir pagalvok, ką sakė senelis Jokūbas.

Adomas tylėjo. Ir matė Juza: galvoja brolis. Sunkiai galvoja. Ne lengviau sekėsi ir jam, Juzai. Sėdėjo ant suolo, atrėmęs alkūnes į kelius, žemai sulinkęs, ir žiūrėjo į žemę. Nežinojo, teisingai kalba Adomui ar neteisingai. Ir gaila jam buvo brolio, šitaip apsidžiaugusio nauja valdžia, ir nebuvo tikras, kad nedera džiaugtis jam pačiam. Gal iš tikrųjų geriau bus, daugiau teisybės žmonėms? Jam tai kas, Juzai, sėdėjo Kairabalėj ir sėdės, nors dešimt valdžių verstųsi per galvą, o broliui gal iš tikrųjų? Šeimyna didelė, mokesčiai pjauna, rūpesčių neatsimuša... Gal iš tikrųjų?

– Anksti giedot ir anksti raudot, – pasakė lyg pačiam sau, lyg Adomui. – Pasižiūrėsim, tada pradėsim.

– Juza, – visiškai tyliai pašaukė Adomas.

– Taigi?

– Sumaišei tu man galvą, Juza.

– Gerai, jeigu aš.

– Klausyk, Juza, – prašneko Adomas patylėjęs, – bėdoje visada tavo kieman traukiau. Jeigu vėl

bėda, ar bepadėsi? Ne man, ne man! – paskubėjo sakyti Juzai, kai tas sužiuro į jį. – Mano vyresnėliui. Visur jam reikia, su kalviu Šarkiūnu visur pirmas, o jei kokios... taigi pirmam ir galva nuo pečių!..

Prakaitas išpylė Adomą, kol tuos žodžius pasakė. Braukė jį atgalia ranka, tuo paėmimu numušdamas nuo skruosto ir ašarą, visiškai nereikalingą, o išriedėjusią. Tylėdamas žiūrėjo į jį Juza.

– Vienas tu, Juza, visi vėjai tau pro šalį, – atgavo balsą Adomas. – Ir uždurėlis, va... Sakau, jeigu negeroji valanda išmuš, tai, sakau, gal, sakau, mano tu vyresnėlį po skvernu... Uždurėlyje gal, sakau. Kad pratupėtų, kol negeroji pro šalį. Ir bulviaduobėn gal būtų galima? Ne ponas, visur pratupės!..

– Atėjai giedodamas, jau amžiną atilsį trauki?

– Sumaišei tu man galvą, Juza!

Ir nė žodžio daugiau nebetarė Adomas. Pakilo iš vietos, uždėjo Juzai ranką ant peties, stipriai sugniaužė. Ir tuoj šalin. Žengė neatsisukdamas klojiniu Kairabalės pakraštin. Ir pamatė vėl Juza, koks vis dėlto nusibaigęs tas Adomas. Net labiau, kaip ateidavo čionai, tikros bėdos vejamas, kai sodžių draskė į vienkiemius ir skolos ėdė žmones. Visiškai gailus pasidaręs Adomas. Ir sunkiu kamuoliu užgniaužė gailestis gerklę Juzai. Žiūrėjo ir žiūrėjo broliui iš paskos, kaip tas eina. Jau priėjo klojinio galą, pasiekė skirpstų brūzgyną, prapuolė iš akių...

Pakilo nuo palangės suolo Juza. Geri įpiečiai. Garuoja, alpuliuoja Kairabalė, muša ištraškėjusiom samanom, įrūdijusiu vandenėliu tarpkelmiuos, pasaususiais maurais, juodu sustingusio suskeldėjusio dumblo kisielium. Pavirvė iš lėto judina vandenis tarp ajerinių šaknų, o jos pakraščiais, karščio išraudoninti, tirštais gurgulais susmalėję, griūva iš kojų gailiai, muša tikru alum. Čia ir girtuoklės atstatė saulei plienines uogas sirpinti, ir mėlynės nutamsėjo nesibaigiančiais kuokštynais, ir bruknės pabiro smulkiais poterėliais tarp stangrių uogienojų, ir gervuogių raupai įsidegė saulėje... Šilta, sotu Kairabalėj.

Net paukščiai pritilo. Akivarų pasamaniais prisnūdo antys, sudabojusios po sparnu raibus savo vaikus. Aprimo gervės, palenkusios galvas į vėsias kelmynų samanas.

Ėjo Juza per Kairabalę tarytum per bažnyčią iškilmingų mišių metu, kai prie altoriaus kunigas kelia ostiją, pritilsta vargonai ir žmonės nulenkia galvas, pilnas vilties, kad ne viskas blogai, bus dar daug gero. Ne vieną kalvą ir ne vieną plynią apėjo šitaip Juza. Nė pats nepamatė vėl atsidūręs panamėj, kur iš ryto sėdėjo su broliu Adomu.

Nebesėdo dabar palangėje Juza, o žengė uždurėlin. Apsidairė, apsižiūrėjo. Žinoma, čia galėtų pabūti žmogus iš bėdos. Ir ne vienas, o du. Gal net keli vienu metu. Jeigu sienas pastumtum pakraščiau, tvarto vidun, tai ir keli. Visa šeimyna, galima sakyt. Nors per žiemą sėdėk, nė lapė nesulos. Iš oro pusės pažiūrėjęs, pats biesas neatspės, kas viduj ir kaip ten viduj. Net iš tvarto pusės ėjęs, ar daug pasakysi, kaip iš tikrųjų? Stovi tvarto sienos ir stovi, o kas tarp sienų – gudriausia čigonė neišburs. Va tiktai, sakysim, žiemą pašildyti reikėtų, dūmai tada. Bet ir čia ne bėda. Trobos krosnies užpakalį uždurėlio sienon įstūmei, ir jau gerai: dūmai pro kaminą iš trobos, o šilima – uždurėlin. Trobon ir uždurėlin.

Pagalvojo šitaip Juza, o paskui sudavė kumščiu lazdyno plėšų bumblėn. Nei iš šio, nei iš to. Nebe pirmi metai stovi čionai ta bumblė, ligi pat užvožio privaryta grūdų. Ne vienas pūras jų čia suėjo. Ir vis – grūdas į grūdą. Šnekasi, skamba rugeliai. O priemenėj stovi dar dvi tokios. Ir pamaltuvyj. Ir sėklai, ir vėplai, kaip šneka žmonės, šitose bumblėse. Ir ne vieniems metams. Rugio ir kviečio, avižėlės baltos kisieliui, miežio šešiaeilio. Visko, ačiū tau dieve. Ir sūrio padžiovinto parūpinęs Juza. Gyvu vašku šviečia ant lentynų kamarėlėj. O kumpių tai ir nuo užpernykščio skerdimo likę. Ir dešrų, gerai rūkytų, ringės kaip dvaro ratlankiai, ir skilandžiai sulig gera statine, per balanėles užveržti. Kvepia neša rūkėsiu ir laukiniu česnakėliu. Savo rankomis daryti, ne Mendelio krome pirkti. Pats nepamatė Juza, kaip praplatėjo, papilnėjo jo gyvenimas. Atėjo gi į viksvas, prie Pavirvės, kur geras šuo

neužklysdavo, o paimk jį dabar. Ir nieko iš kito malonės, vis per darbą, naktis nemiegotas, prakaitu praustus rytus. Savo darbą ir savo naktis.

Nusišypsojo Juza. Pabraukė ūsą, paskui ir kitą. Tegu ateina sūnėnas Adomėlis, jei kokioj. Seniai tėveliuko diržo begirdėjęs, dykai į Kauną ir iš Kauno panorėjęs, tegu sau ateina. Užteks vietos ir duonos jam. Ir ne tiktai jam, o kiekvienam, kam dievas proto davė, bet nedribtelėjo. Ne visada ir dievo ranka dosni. Tegu ateina.

17

Ne, neatminė Juza tokios vasaros, kokios sulaukė šiais metais. Žolė vešėjo, per tai ir muštokės nebespėjo džiovinti Juza: sviestas vijo sviestą. Sūdė jį gera rupia druska ir klojo į molinius, gerai išdegtus, dviem ąsom keliamus. Turgun nebevežė kaip kadaise. Koks dabar turgus, kai su valdžiom šitaip? Molinį po molinio sūdė ir statė kamaroj, vėsioj tamsoj, kur mušė žiemą vasarą neišdžiūstančia žemele, blykčiojo žalsvomis užgardų pelynėmis. Ir spaudė sūrius Juza. Didelius, storus, prėsku sviestu pasluoksniuotus. Guldė juos ant lentų atviram ore, pačioj atokaitoj, ir sūriai degė stangrėdami grynu auksu. Kuris įkietėjo įsauliui, kad ne tiktai dantimis, bet ir kirviu nelabai paimsi, tą kėlė ant trobos aukšto ir dėliojo vėjo perpūtynėj ant lentų. O kad žolelė šitaip, tai ir bitelės, ir bitelės kitaip ratuotos. Ne vieną, o du kopimus ėmė iš avilių Juza. Suko, pildė medum naujas statinėles, dengė storu popierium, stipriai įvaškavęs jį, ir užkalinėjo dugnu. Ne vieną ir ne dvi žiemas, o kiek reikia pastovės šitaip medus. O čia ir javas krovė grūdą pakalviais, kokio seniai bebuvo krovęs, ir bulvelė riedėjo iš po multoninio žiedo, ir spanguolėlė ant kimšų tokia, kad iškaito išraudo visa Kairabalė lyg jaunamartė. Neaplenkė, nepaniekino ir uogelės Juza. Virė, marmeno, ugnį kieme įkūręs, skelto obuolio ar kriaušės pagardinimui įsprausti negailėdamas, nes ir šitų nešė vasarėlė ant sodo šakų šakelių, o išviręs – į medinius ir jas, ir įvaškuotu popierium iš viršaus, paskui ir balta drobele. Pastovės šitaip, palauks reikalingos dienos uogelė.

Net lynai buvo nebe tie .šią vasarą. Nebetūnojo akivarų padugniais, įrausę snukius į maurus ir dumblą, o kėlė juodas savo nugaras ir šildėsi saulėje, kitas net ant šono viršum vandens gulęs. Tikri meitėliai. Vėlgi vijūnai po Pavirvę, karosai klojimo pakraščiais, kur vandens sodželkos susitelkusios, taip ir raibino akis, trindamiesi šonais, dusdami nuo savo pačių gausybės.

Seniai, labai seniai nebeatminė Juza tokios vasaros. Anksti kilo rytais, ligi prietemėlių darbą ginė, saulėtekius ir saulėlydžius rokuot pamiršęs, vien prakaitą atgalia ranka besurodamas nusibraukt. Diena dienon šitaip. Diena dienon. Net pakumpo Juza, delnus kietai atmušė, sukremzlino rankas ir kojas, ir kaulai pasunko taip, kad žemė linko nuo jo žingsnių.

Atsigaudavo tik sekmadienio rytui išaušus, kai laukais plaukė varpų garsai, o darbai davė atokvėpį žmogui. Iš ankstyvos aušros maudėsi tokią dieną Pavirvėj Juza, vilkosi drobės marškiniais, traškančiais naujumu, ir sėsdavo mėgstamiausiom savo vieton: ant suolo trobos palangėje. Net pypkės nekurdavo tada, taip gražu jam buvo. Kad rasa rieda vyšnių lapais, o Karusė ir tiedu, rusas ir vokietis, tyliai ilsisi, ramybę žemėje radę; kad žolelė pakalvy skelia naują laišką, Pavirvėj rausva putokšlė prausiasi, šliejasi brūzgyne vingiris prie šaltekšnėlės. Gražu Juzai sekmadienio rytą. O jau tų paukščių po Kairabalę, o jaugi jų giesmių visais pakrūmiais ir pakimsiais, kad ir bedugniai akivarai įsiklauso, alkanas berželis pakelia akis, pašviesėjęs, palinksmėjęs ir jis. O viršum laukų ir miškų vis garsiau aidi Maldyniškės varpai, aidi ir plaukia artyn, artyn, ir jau visiškai arti...

Žinojo Juza: žilagalvis klebonas laiko dabar sumą, ir žmonės klūpo per visą bažnyčią, nuo sienos

ligi sienos, žiūri į švenčiausiąjį altoriuj, iškeltą šiapus dievo vartų, o kas šiandien negalėjo bažnyčion, ką rišo darbai ir rūpesčiai prie namų, tai trobose skaito iš maldaknygių „Mišių maldas namie pasilikusiems“, kaip skaitydavo kadaise senelis Jokūbas ir skaitydavo motutė, vis jam ir broliui Adomui, ir Uršulei parodydama, kaip laikyti maldaknygę rankoje.

Tai sėdėjo šitaip Juza, ir gera jam buvo, kad nauji lino marškiniai vėsina kaulus, o žemė dar vėsiau aušina kojų padus, lyg ir žinodama, kad rytoj vėl pirmadienis ir visą savaitę nebeprisės Juza, rankų ant kelių nebepasidės.

Ir pagalvojo vieną tokių rytų Juza, kad gal ir be reikalo dabar jis taip, su tais sūriais, sviestu. Vienas negi apvalgys šitiek gero, nunešios tuos visus avių kailius, milus ir čerkesus? O kad šitaip, tai ko dažniau neprisėsti palangėj, nepasidžiaugti, kad gyvas esi, kad rasa rieda, putokšlė prausiasi ir paukščiai ulba po visą Kairabalę? Ar ilgam žmogus gyventi žemėn atėjai? Ar taip jau daug tau duota pavaikščioti, pamatyti? Tai ar verta gi šitaip plėšytis su darbais per dienų dienas, krauti, kaupti, saugoti? Ar ne teisingiau būtų pagyventi vėsiau? Užtat kad ir su valdžiom dabar...

Buvo viena, jau ir kita, gal bus dar kita. Ateis, išpustės, išdaužys, ką gero tu per tiek metų padarei. Trumpam valdžios ateina, visa ko prižada žmonėms, o kai reikia... Va kad ir šita. Gyvai minė Juza, kaip šnekėjo tada žmonės apie jos sudarinėjimą Maldyniškėj. Tuoj po karo, pirmojo to pasaulinio. Žmones valdžion statė iš pačių žmonių, ne ponų kokių. Ir tuoj komisarai po kaimus. Važiuoti, raiti. Surašė, sužiūrėjo žemę, miškus, dvarus, į kiekvieną šitų dvarų po savo žmogų, kad tvarka būtų, kaip sakė ji, valdžia, kad žmonėms geriau, sočiau, žemė dyka kad nestovėtų, miškų niekas svetimas nenaikintų. Gal ir ką gera būtų davusi toji valdžia, tiktai tepabuvo metus ar gal pusantrų, o ką per metus ar pusantrų?.. O čia jau ir kita valdžia. Tuoj ponus atgal į dvarus, bolševikų pastatytus žmones – iš dvarų, daugelį į kalėjimą, kai ką ir prie sienos. Šaudė, tratino. Vietos, matai, jai per maža: gyvi žmonės kliudo. Šita ilgėliau užsilaikė. Dvidešimt gal metų, gal ir viršaus dvidešimt. O dabar ir šitos nebėr. Ateina kita. Ne kita, o anoji, jau buvusi čia, Maldyniškėj. Ir kas atspės, kiek dabar ji pasilaikys ir ko pridarys?

Palangėj ant suolo sėdėjo Juza.

Ir krustelėjo nuo balsų Maldyniškės kelyje. Ėjo tenai žmonės. Kaip į atlaidus kokius, nors ne atlaidų diena buvo. Ir ėjo ne kaip į atlaidus kad eidavo, su maldaknygėmis rankoje, su paskintom gėlėm, tylomis skaičiuodami savo galvoj nuodėmes, kurias teks pasakyti kunigui į ausį prie klausyklos, prisidengus burną ta pačia maldaknyge, kad kunigas girdėtų, o daugiau niekas negirdėtų. Dainavo žmonės. Ir net grojo eidami armonikomis. O kiti važiavo, ir daugelis ne sėdėjo kaip pridera, o stovėjo ratuose stati. Ir šitie grojo armonika. Visą ilgą rytą. Ligi gerų pusdienių.

Ir čia pamatė Juza, kad ateina klojiniu vyrukas su mergina. Nei vieno, nei kito nepažino Juza. O tie ėjo ir iš tolo šypsojosi abu. Vyrukas nešėsi ant krūtinės raudonu audeklu apsiūtą skrynelę, o mergina – be nieko. Ne visiškai be nieko, o su paparčio lapu rankoje. Nusiskynė, matyt, praeidama.

– Sveikas, dėde Juza! – linksmai pasakė vyrukas.

– Sveikas, kad atėjai. O kas per vienas būsi?

– Tai ir nepažinai, dėde Juza?

Pasižiūrėjo į vyruką Juza.

– Ar ne Adomo būsi?

– Tas pats, dėde Juza, tas pats. Adomo sūnus ir pats Adomas! – nusijuokė vyrukas. – Adomėlis. Du Adomai mūsų kieme.

– Tai sveikas, kad Adomo, – pasakė Juza.

O rankos neištiesė pasisveikinti. Taip jau įpratęs buvo: su savais nesisveikinti už rankos. Nė broliui Adomui nepaduodavo, kai ateidavo tas. Ir Uršulei ne. Grįžtelėjo į merginą. Toji stovėjo, sutrikusi nuo

tokio pasisveikinimo su Adomėliu. Gera mergina. Tikra liepa, kakta jai aukšta, akys mėlynos, plaukai kaip linas. Gerų merginų pasiūgėta po karo.

– Čia, dėde Juza, – prašneko Adomėlis, – Adelė čia... Iš Plundakų ji, supranti?.. Mes kartu.

– Kad kartu, ko teisiniesi? Sveika,– ištiesė ranką merginai Juza.

Adelė nukaito, padavė savąją, neatplėšdama akių, žiūrėjo į Juzą.

– Matai, kas darosi, dėde Juza? – vėl palinksmėjęs šnekėjo Adomėlis.

– Žiūriu.

– Visa liaudis balsuoja, naują valdžią renkam!

– Tai ir tu, kur visi?

– Kaip matai, dėde Juza, kaip iš tikrųjų matai! Naują valdžią renkam. Liaudies seimą! Baigta su ponais parazitais. Savo valdžią turėsim!.. Visi kaip vienas šiandien prie urnų. Visi!

– Gerai, kad visi, – pasakė Juza. – O dabar prašom į vidų, prie stalo. Svečiai būsit.

– Ačiū, dėde Juza,– atsišaukė Adelė.– Bet Adomėlis ne taip pasakė. Ne visiškai visi eina balsuot. Jūs ant jo nepykite, dėde Juza.

– Tai tik ligoniai arba nusenę žmonės,– atsiliepė Adomėlis.– Bet jiems nė nereikia eiti, pas tokius mes patys ateinam. Štai ir urną turiu, o Adelė – rinkėjų sąrašus. Ir pas tave atėjom šito. Balso paimt.

– Tai nusenau? Nebepasigaliu pats nueiti?

Mergina linksmai nusijuokė.

– Kad ir juokauti mokate, dėde Juza! Koks gi jūs senis?! Šimtą metų dar gyvensite!

– Ne dėl senatvės, dėde Juza, – padėjo jai Adomėlis. – Iš jautrumo. Pagalvojom: vienam nėra kaip išeiti, ūkį visą palikti, tai ko mums neužsukti pakeliui pas ligonius ir nusenėlius? Ir atėjom.

Juza tylėjo.

– O biuletenį įleist tai čia! – sujudęs Adomėlis parodė siaurą prapjovą skrynelės viršuje.

Bet ir dabar nieko jiems nepasakė Juza. Nė iš vietos nepakrutėjo. Adomas su Adele susižvelgė, laukė, ką pasakys ir darys Juza. O tas tarytum ir svečius užmiršo. Sėdėjo ir tylėjo. Ir tie abu nežinojo, ko jis šitaip. O Juza galvojo, kad jau buvo rinkimai. Ir ne vieni. Kai bolševikai pasitraukė, daugelis ėjo prie urnų. Net jų kaimo kerdžius Madeikis pasiprašė atleidžiamas nuo bandos, išėjo Maldyniškėn ir prapuolė visai dienai. Dainavo tada ir grojo armonika žmonės. Kaip šiandien kelyje į Maldyniškę. Ir sakė, kad dabar renka jau tikrai savo valdžią. Lietuvių, savų žmonių. Ir kad bus dabar nebe gyvenimas, o rojus. Ir tuoj pamatė baigę rinkti, kad rojaus nematyti, o rojų žadėjusi nauja valdžia lupa mokesčius pikčiau už carą, linus vežti parduoti į Rygą nebeleidžia. Caras svetimas buvo, ne lietuvis, rusas, o į Rygą taigi važiuok, kas nori, ir pardavinėk tenai, ką turi, ir pinigo parsivežk, kiek susėmęs. O kai tik savo valdžią išrinko žmonės, tai ir nebe. Dabar, girdi, siena tarp Lietuvos ir Latvijos. Nespėjo atsispjaudyti žmonės, o čia vėl reikia eiti balsuot. Ir vėl iš visų pusių žmonėms, kad kas anksčiau buvo – prabuvo, o dabar valdžia bus jau tikrai sava. Iš biednų. Kerdžius Madeikis nebesiprašė nuo bandos, o žmonės nebedainavo ir nebegrojo armonika. Kurie ėjo, nuėjo, suleido biuletenius į urnas ir vėl parėjo. Šitaip buvo tada. O išrinkta valdžia nė metų neišsilaikė: pavasarį žmonės balsavo, o advente pykšt žinia iš Kauno, kad jau po valdžios. Kariuomenė su šautuvais ir dviem tankais atėjo prie seimo ir išvaikė, prezidentą Kazį Grinių jo paties namuose užrakino, kad niekur neitų ir nesikištų, ir dabar jau kita valdžia. Ne žmonių rinkta, o pati atėjusi. Su kariuomene atėjusi. Ir prezidentą pastačiusi kitą: nebe Kazį Grinių, o Antaną Smetoną. Šitaip buvo. Laikėsi tasai Antanas Smetona, laikėsi, o tada vėl pykšt iš Kauno žinia, kad valdžia jau pati ruošia naujus rinkimus. Tiktai ne seimo, o prezidento. Ir ne rinkimus, tiktai perrinkimą to paties Antano Smetonos prezidentu. Rinkimų kortelėje nieko daugiau ir nebuvo įrašyta, tas vienas Smetona, niekieno nerinktas, o kariuomenės prezidentu padarytas...

– Dėde Juza, gal mes galėtumėm greičiau? – paklausė Adomėlis.

Tarytum iš miego krustelėjo Juza. Pasižiūrėjo į abu.

– Pabūsiu, – pasakė. – Be balsavimo pabūsiu.

Dabar Adomas su Adele vėl susižvalgė, paskui atsisuko. Juza tylėdamas kimšo pypkę, kietai spausdamas multoninę nykščio nagu. Ir tiktai įkūręs ją, pasakė abiem:

– Tiek metų buvęs, pabūsiu vėl.

– Tai, dėde... išvarai mus? – paklausė Adelė.

– Nei šaukiau, nei varau. O kad nesėdate mano troboj, svečiais nenorite pabūt, ko gaišti?

– Bet, dėde Juza! – sujudo Adomėlis. – Kaipgi tu nesupranti?! Balsavimai taigi vyksta, šimtu procentų reikia juos pravesti, o tu – atpakaliom. Gėdą nori man padaryt? Ir Adelei?..

– Palauk, Adomėli, nesikarščiuok, – palietė jo ranką Adelė. – Nereikia.

– O kaip reikia? Kad žinai, – pamokyk! – virė Adomėlis.– Dėde! – atsisuko jis vėl į Juzą. – Nejau iš tikrųjų nesupranti, kokias istorines dienas gyvenam ir kaip svarbu dabar seimo rinkimai?! Jeigu iš tikrųjų taip, tai tu, dėde Juza, vienas toks belikęs visoj Lietuvoj!..

Žodžio nebetaręs, kilo nuo suolo Juza. Pasuko prie Pavirvės, ėjo koja už kojos. Tolyn ėjo Juza.

Jaunųjų jis nematė, atsukęs jiems nugarą, o žinojo: eina ir jie šalin. Tolyn ir jie. Ne į Pavirvę, o pakalviui, paskui ir klojiniu, o paskui išgirdo, kad sustojo abu. Dabar sustojo ir jis, Juza, ir grįžtelėjo sustojusių pusėn. Adomėlis plėšė Adelei iš rankų biuletenius, o toji nedavė, buvo net berėkianti, o paskui stipriai pastūmė Adomėlį atbulą, nuėjo viena su biuleteniais rankose. Adomėlis dar pastovėjo, pasitaisė skrynelę ant krūtinės, tada žengė ir jis Adelei iš paskos. Taip jie ir prapuolė paraisčio brūzgynuose iš akių.

Dabar Juza vėl buvo vienas. Pypkė užgeso jam dantyse. Laikė ją rankoj, o pats vis žiūrėjo ton pusėn, kur prapuolė tie abu. Adomėlis ir Adelė.

## 18

Jau į rudenį apsižiūrėjo Juza: geležis namuose besibaigianti. Ir ne tiktai geležis. Žibalas tamsaus stiklo butelyje dugną siekia, ir druskos nuobaigų belikę. Reikia į Maldyniškę. Kol keliai nesubjuro, sniegas neužvertė, reikia.

Apaušrėliu išsiruošė Juza, gyvulius ir vištas visai dienai sužiūrėjęs. Pervažiavo klojinį, įropojo įkalnin, o tada jau į kelią tikrą, per laukus ir slėnius. Ir nusistebėjo Juza: anksčiau tokiu metu artojai skuto ražienas, gyvuliai rimo pirmųjų šalnų pamuštoj žolėj, o piemenys, krūvon susimetę, kepė bulves padirvyje įkurtame ugniakure, visi išsipaišinę, tikri velniūkščiai. Ir visi linksmi, dantis baltus rodo. Kurgi ne! Ruduo eina, ganymas į pabaigą, ar kas yra linksmesnio šitiems žebriukams? Taip būdavo. Kai tik į rudenį, tai šitaip. O dabar – nei žmogaus laukuose, nei gyvulio. Voratinkliai žvilguliuoja ant rugienų, nieko daugiau. Taip ligi Kaulakio vienkiemio. Amerikonu vadino žmonės šitą Kaulakį. Buvo metas, kai paliko jis troboj jauną žmoną su pirmagimiu ir išėjo Amerikon „pinigo užsikarti“. Nepanoro žmogus sėdėti sodybėlėj, iš tėvo gautoj, kur, stojęs ant vienos ežios, lengvai apspjautum priešingą. Aštuonetą metų užgaišo Kaulakys Amerikoj. Jaunoji žmona Ona sūnų augino, pati arė, akėjo, sėjo ir pjovė, ir kūlė pati, ir turgun važiavo, šio to prasimaniusi, į vežėčias įsimetusi, o sekmadienių pavakariais, kai aplinkui aidėjo dainos ir liurliavo armonika, sėdėjo gonkeliuose ir žiūrėjo tolyn, kur bėga baltas kelias, ir visi žinojo, ko ji sėdi. Todėl ir sulėkė iš visų pusių, kai vieną tokių sekmadienio pavakarių parsirado Kaulakys su dviem sunkiais lagaminais rankose, ir žiūrėjo, kaip šitas Kaulakys, kieman žengęs, ant kelių atsiklaupė ir lūpomis į žemę – pabučiavo žmogus. Daugelis moterų net apsiašarojo tada. O

Kaulakys sūnų į glėbį. Geru bandaganiu betapusį sūnų. O antrąja ranka Oną apkabino aplink kaklą. Ir stovėjo jie visi trys, kad moterys apsiraudojo balsu. O paskui Kaulakys trobos galą nuardė, statė aukštą seklyčią, o kad pati troba nebūtų žemesnė už seklyčią, jai apačion, prie pamatų, porą naujų rąstų vainikų pavarė. O kai pradėjo skaldytis kaimas į vienkiemius, paprašė Kaulakys atrėžti jam nusiliūksėjusio raisto, kad daugiau žemės hektarų už netikumą jam tektų. Daugelis juokėsi tada, o Kaulakys griovius liūne varė, vandenį nuleido, ir visi pamatė: aria Kaulakys. Liūną aria! Kur pempės ir laukinės antys perėjo, kur net kiaulės nusisukdavo prabėgdamos – aria! Užsičiaupė, pašaipokliai. O Kaulakys samdinius berną ir mergą į namus ir spaudė juos prie darbo kaip save patį, kad kaulai braškėjo. Daug metų šitaip. Kol šeimininkė Ona prigimdė savų darbininkų ir kol tie plūgą ir dalgį nulaikyti išmoko. Atkrito tada Kaulakiui samdiniai, pati šeimyna visus darbus rūpino.

Ir, šitai prisimindamas, pamatė Juza, kad ne dykas dabar Kaulakio vienkiemio laukas, o visa krūva žmonių bešmėžuojanti. Žengia, rėkia vienas per kitą, balto lazdyno dvišakiu matuokliu žemę pamatuoja, tada sukasa kapčių, įkala storą kuolą ir vėl rėkaudami tolyn su lazdyno matuokliu rankose. Ir pamatė Juza, kad matuoklį laiko rankose ne kas kitas, o Adomėlis, brolio gi Adomo sūnus. Odine kepure, kokios niekad neturėjęs, net švarku odiniu ligi kelių ir dar žemiau kelių. Prilaikė arklį Juza:

– Čia dabar išdarinėji?

– Žemę dalinam, dėde Juza! – linksmai pasakė Adomėlis.– Visus dvarus šitaip ir buožių ūkius. Kam per daug, nupjaunam, kam per mažai – pridedam. Tegu aria, gyvena.

– Žemė tiems, kas ją dirba! – šūktelėjo iš būrio žmonių mergina, ir Juza atpažino Adelę.– Pagal teisybę, dėde Juza!

Stovėjo smagi, įkaitusiais veidais, šypsojosi jam. Patylėjo Juza, vadeles rankoj laikydamas.

– Išeina, Kaulakys nedirba?

– Samdinius laikė, buožė jis, dėde Juza. Argi, dėde, nežinai, kaip išnaudojo samdinius? Dabar tam galas.

– O be to, – pasakė Adomėlis,– Kaulakys pats paprašė, kad paimtumėm. Buožė tai jis buožė, o supranta: atėjo laikas pasidalinti su neturinčiais. Jeigu netiki, pats paklausk, dėde Juza.

Tik dabar pamatė Juza Kaulakį. Tarp šurmulingųjų stovėjo, aukštai prasišovęs viršum visų baltai nužilusia galva.

– Vis tiek paims, – pasakė Juzai, kai tas įrėmė į jį akis. – Geriau pačiam, gražiuoju.

Pasakė ir nusišypsojo Kaulakys. Ne visiškai nusišypsojo, tiktai puse lūpų.

– Užtat jam trisdešimt ha paliekam, – atsišaukė Adomėlis. – Už sąmoningumą, dėde Juza! Kitiems pjaunam ligi dvidešimties, o Kaulakiui – ne.

Paragino arklį Juza.

Maldyniškėj priešais Konelio parduotuvę sustojo Juza. Kaip sustodavo visuomet, geležies namuose pritrūkęs. O atrodė dabar čia viskas ne kaip visuomet. Anksčiau, žiemą ar vasarą atvažiuotum, priešais šitas duris, ant grindinio akmenų, gulėdavo krūva geležies juostų. Pasirinktinai, ilgų ir trumpų, plačių, siauresnių, visiškai siaurutėlių, storų ir plonų, ir jau tokių, kad nė geležies juosta nepavadinsi, tiktai vielos atkirpa. Ir kam reikėjo kokios geležies, tas rodė nykščiu, kiek kirsti, o Konelis tuoj užrėždavo žymę baltos kreidos gabalu, kėlė ant akmens, gerokai prasišovusio tarp kitų rinkos akmenų, Konelienė statė kirstuvą ašmenimis į atžymą, laikydama jį už ilgo medinio koto, o Konelis didžiulį kūjį į rankas ir taip dėdavo į kirstuvo pentį, kad skardas ėjo lig pašventoriaus, ir visa Maldyniškė žinojo: Konelis sulaukė naujo pirkėjo. Ir taip linksma žmonėms nuo šito būdavo, kad kitas, žiūrėk, ir ne taip jau verktinai geležies pritrūkęs, ėjo pas Konelį, rodė nykščiu, kur užrėžti, o paskui net sulaikęs kvapą klausėsi, kaip skardas nuo Konelio kūjo eina per Maldyniškę.

O pačioj parduotuvėj, gilioj ir tamsioj, visuomet žėruodavo medinės dėžės baltų uknolių, švitėjo skardos plokštės, atremtos visu ilgu pasieniu, o kitame pasienyje stovėjo stalas, išrakštejęs, su daugybe skrynelių ant plačios jo lentos, o skrynelėse vinys, smulkios ir rupios, ilgos ir trumpos. Kokių parodysi, tokių įbers tau Konelis į svarstyklių lėkštę ir visada pasvers teisingai, nors tu ir katalikas, o Konelis – ne katalikas. O kiek laisvų grindų parduotuvėj buvo likę, tai rangėsi geležinės grandinės, storos, alyva įteptos ginti nuo rūdžių, dryksojo pančiai, rakinami arkliams ant vienos kojos, kad nepavogtų jų, išjojus naktigonėn. Ir dalgių stovėjo eilės, įvyniotų į riebų popierių, ir plaktukų jiems plakti, žibalinių lempų ropinių, ir stiklų toms ropinėms, baltų knatų žibintams ir jau nebežima kam reikalingų daiktų. Niekas kitas nepardavinėjo geležies Maldyniškėj, tiktai Konelis, ir niekas visame valsčiuje nežinojo, kam, kada ir ko reikia, kaip žinojo Konelis. Kiekvieną valsčiaus žmogų, senas jis būtų ar jaunas, mažas ar didelis, geriau už Maldyniškės kleboną pažinojo ir žinojo Konelis. Kiekvieną. Krautuvės viduj, diena tai būtų ar naktis, vasara ar žiema, visuomet apytamsa, o visų juodžiausias čionai – pats Konelis. Tikras šėtonas juodos dervos plaukais, apsiraičiusiais apie galvą ir storą sprandą, plyksinčiais antakiais, pilnom ugnies akim, kad žiūrėk neatsižiūrėsi. Ir net savo kvapą turėjo Konelis, kokio neturėjo niekas kitas Maldyniškėje, nei visam valsčiuje. Aitrų, aštrų, vyrišką kvapą.

Taigi priešais Konelio duris ir sustojo Juza. Ir primerkė akis – taip nepatikėjo, ką pamatęs. Akmuo priešais duris, tas prasikišėlis iš kitų, tai tebebuvo, o viso kito – nė padujų. Rinkos grindinys pašluotas, šiaudelio ir šapelio niekur neužgriebsi akim. Pastovėjo Juza, žengė į vidų. Konelis sėdėjo palinkęs už ilgojo išsirakštijusio stalo. Lyg iš tikrųjų Konelis, bet tarytum ir ne tas. Pagungęs, rankom nuleistom, žilų plaukų sruoga persiūtu viršugalviu. Įsižiūrėjo apytamsoj Juza. Nėra ant stalo dėžių su vinimis, nėra grandinių žemėje, nematyti ir dalgių, įvyniotų į riebų popierių.

– Sveikas, Koneli, – pasakė Juza.

– Sveikas, Juza, sveikas! – kilo nuo stalo Konelis. – Sveikas būk, seniai bebuvai, Juza!..

– Ko gi kromą taip išpūstėjai, Koneli?

– O tau daug geležies reikia, Juza?

– Daug ar nedaug, iš kur bešusi? Kaip pašluotas tavo kromas.

– Kas klausia, iš kur šusi, Juza? Konelis klausia, ar daug tau reikia.

– Nepasakysiu, kad daug. Žiema, va, griūva ant pečių, pats metas pavažas sužiūrėti. Čia ir pavasaris ar ilgai užgaiš? Noragui reikia, akėtvirbalių kokio desėtko, ratlankiams dar aptraukti geležies. Tiktai ar nesišaipai iš manęs, Koneli? Išpūstėtas gi visas tavo kromas!

– O kur buvai, Juza, kai geležis buvo? – paklausė Konelis.– Prieš mėnesį geležis buvo, tavęs nebuvo. Žmonės visi buvo, ėmė geležį, tavęs nebuvo. O dabar bariesi: išpūstėtas, išpūstėtas!

Pasižiūrėjo į Konelį Juza. Apsidairė iš naujo po parduotuvę. Dyka visur.

– Tai ir nebėr geležies?

– Ir Konelio nebėr, Juza.

– Juokiesi tu, Koneli, – pasakė Juza, pasižiūrėjęs iš padilbų. – Neapakau aš. Matau, kas yra, ko nebėra.

– Kad neapakai, tai gerai. Juza. Akys – tai turtas. Tik ar tikrai žinai, kad matai Konelį, Juza? Pasižiūrėk dar kartą, Juza. Ar tikrai matai? Tu pasižiūrėk, tada teisingai pasakysi.

Juza apglumo. Neatrodė, kad Konelis juoktųsi iš jo, liepdamas pamatyti, ką ir be žiūrinėjimo matė Juza labai gerai. Ne, nesijuokė Konelis. Niekada Konelis nesijuokė iš Juzos. Ir dabar ne. Buvo kaip visuomet. Ir tada sumetė galvoj Juza, ką ir anksčiau buvo sumetęs: žydas visada žydas, ne kiekvieną kartą suprasi, ką jis tau sako ir ko nepasako. Pasižiūrėjo dar kartą į Konelį ir šyptelėjo jam.

– Buvo Konelis, Juza, nebėra Konelio. Dabar valstybinės prekybos pardavėjas, Juza. Konelio tu nematai, Juza.

Pritilo Konelis, paskui pasakė nei iš šio, nei iš to:

– Tu geras žmogus, Juza.

– Ar kad nosis ilga? – paklausė Juza.

Ir pamatė, kad Konelis suėmė pirštais savo nosį. Suėmė ir laiko. Ir žiūri į jį, Juzą.

– Ko tau bloga mano nosis? – paklausė Juzos.

– Ne apie tavo, apie savo kalbu,– iš naujo suglumo Juza.

– Tavo nosis kaip nosis, Juza. Ko tau bloga tavo nosis?

Paleido Konelis savo nosį, vėl paklausė:

– Ko ji tau nepatinka?

– Man gera, tiktai bobos va sako, kad vyrai geri. Kieno nosis tokia, tai geras.

– A–a–a! – loštelėjo atgal Konelis. – Tai ilga, Juza! Tavo ilga ir mano ilga, tai mes abu, Juza–a–a!..

Ilgai juokėsi Konelis. O kai pabaigė, tai pasakė:

– Tegu tavo nosis, ir tegu mano nosis stovi, kur turi stovėti nosys, o tavo senelis, Juza, senelis Jokūbas visada pirko geležį iš mano senelio. Iš mano senelio Genucho. O tavo tėvas, Juza, pirko geležį iš mano tėvo. O tu, Juza, tu visada pirkai geležį iš manęs. Iš Konelio tu pirkai, Juza. Nei karto niekur kitur, tiktai šitam krome, Juza. Tai dabar pasakyk: ar daug tau reikia geležies?

– Taigi sakiau. Kad neturi geležies, kam vėl klausi?

– Prapulk dabar, Juza,– pamojo ranka Konelis. – Iš mano kromo... atsiprašau, ne iš mano kromo, Juza, iš valstybinės parduotuvės, kur dabar dirba Konelis. Paskui atsirask, Juza. Kai pritems, tai tu atgal, Juza.

Buvo Konelis aukštesnio ūgio už Juzą, tai pasilenkė, kad tas gerai girdėtų, ir pasakė:

– Duosiu!

Net atatupstas paėjo Juza nuo šito Konelio žodžio.

– Prapulk, prapulk, Juza, – nedavė jam atitokti Konelis. – Komisija po komisijos čia eina, Juza, nori pagauti Konelį vagiant, tai prapulk, paskui atsirasi. Argi tu nematai, Juza, kaip daug čia yra ko pavogti? O Konelis vagis, Konelį reikia saugoti. Prapulk, prapulk, Juza.

Kone stumte išstūmė iš parduotuvės.

Pastovėjo rinkoje Juza, suko į kitas parduotuves. Jų buvo daug Maldyniškėje, šitų parduotuvių. Gal dvidešimt. Gal ir trisdešimt. Neskaičiavo Juza, tik matė, aplink visą rinką. Ir prie kiekvienos durų sėdėjo barzdoti žydai, šildėsi saulėje, primerkę akis. Prastomis dienomis šitaip. Atrodė, nei jiems rūpi ką parduoti, nei kas užsuks ar neužsuks į jų krautuvių vidų. Tiktai turgaus dienomis pasidarydavo judrūs, skubrūs, skvernais plasnojančiais: rėkė šaukė pirkėjus kiekvienas pas save, o prisišaukę skubėjo sverti druską ir potašą, alūną ir grišpalą, pylė žibalą, traukė iš statinės silkes už uodegos ir skaičiavo jas, mesdami ant storo popieriaus lapo ir sakydami:

– Šotlandiška! Dar viena šotlandiška! Ir dar šotlandiška! Ne silkė – sviestas! Ir vėl viena šotlandiška!..

O sumetę ant popieriaus tiek, kiek prašė pirkėjas, skubėjo šluostytis rankas ir ėmė pinigus jau švariomis. Pinigus visuomet švariomis.

O dabar ne turgaus, o prasta diena, ir jie vėl snūduriavo prie durų, kaip ir dera prastomis dienomis.

Ėjo prie vieno jų Juza, paskui prie kito. Pirko druskos, prisipylė žibalo tamsaus stiklo butelį. Viso šito buvo. Ne taip kaip Konelio parduotuvėje.

– Sveikas, dėdžiau! – išgirdo balsą už savo nugaros Juza. Buvo jau apsipirkęs, vėl išėjęs į rinką Juza. O čia kalvis Šarkiūnas bestovįs. Tas pats, velnias tasai, gražuolėlis Šarkiūnas, nuo ryto ligi vakaro pliekęs kūju savo kalvėj, Maldyniškės pakraštyje. Ir prisiminė Juza, kaip turgadienių pavakarę grįždami užsiulioję turgininkai grūdosi prie tos kalvės, vienas per kitą rėkė paukštelėti kūjeliu atsipalaidavusį

pasagos uknolį, riesti nusizulinusį užkaištį, tabaluojantį ašyje lyg menturis, arba užveržti ienų atasieją, kad ratai riedėtų kelio viduriu, o ne iš pagriovio į pagriovį arba ir visai į griovį, kelias prieš akis ilgas, o bobos kantrybė baigia išsekti, pasižiūrėk pats, kaip ji kėpso ant pasostės! Turgininkų „bobos" iš tikrųjų sėdėjo plonai sučiauptomis lūpomis, rūstybės pašiurpinta skarute ant galvos, sunkiai berakindamos širdyje, kas buvo likę iš jų kantrybės. Gražuolis Šarkiūnas šiepė sniego baltumo dantis, kiekvieną vakarą šveičiamus storo milo nuokirpa su muilu, suprakaitavęs, garbanotas, paišinas. Kalė, pliekė, trinksėjo, kas kam buvo reikalinga, ir vis akimis į moteris ant pasostės, ir tos jau šiepėsi jam ir akių nebevaliojo atplėšti. Ir arkliai linksmai žvengė aplinkui, ir žmonės laidė gerkles. Tikras poturgis, smagesnis už patį turgų. O kai šitaip, tai kas tau ramiai pravažiuos? Visi stabdė arklį ties Šarkiūno kalve, žiūrėjo, kaip tas velnio gražuolis ir šėtono vaikas vijurku sukasi tarp ratų, pliekia kūjeliu ir muša kūju, kur paprašytas, ir šiepia dantis, jau niekieno neprašytas, o paskui nulydi akimis nuvažiuojančius, kviečia užsukti vėl, kai ateis turgaus diena, išklibs uknolis ar atsipalaiduos atasieją.

Tarytum niekad juodos nakties nematęs, saulėtą rytą gimęs ir saulėtas dienas gyvenantis, toks buvo Šarkiūnas. Visi žinojo; augina kalvis du vaikus ir žmoną turi, kokios toli aplinkui paieškosi.

O dabar stovėjo priešais Juzą. Nei paišinėlio, nei juodymėlio, išsiskutęs, tarytum atlaidų sulaukęs, plaukais, sušukuotais į viršų. Žiūrėjo į Juzą, šypsojosi.

– Gerai, kad pasirodei, dėdžiau, – pasakė. – Jau pats norėjau šaukti, atsiprašau, kviesti. Adomėlis daug man kalbėjo apie tamstą. Na, užeinam, užeinam! – paėmė Juzą už parankės.

– Aš tau ne dėdė, – mėgino ištraukti ranką Juza.

– Teisingai sakai, tamsta. Draugas Juza, štai kas tamsta. Na, žengiam!

Ir pamatė Juza, kad jau eina. Šalia Šarkiūno eina. Ir ne kurion kiton pusėn, o prie namo, kur jau buvo būvąs, kai pašaukė jį sumokėti mokesčių viršaitis.

– Ko pas viršaitį mane? – trūktelėjo ranką Juza. – Nieko man tenai nereikia.

– Atsiras reikalų! – nusijuokė Šarkiunas, nė per plauką neatleisdamas Juzos rankos.

Taip jie perėjo ilgą koridorių, kirtusį visą namą išilgai, įėjo į didelį kambarį su durimis visose sienose, pilną žmonių. Vienas atsiskyrė nuo visų ir kone bėgte prie Šarkiūno:

– Draugas pirmininke, aš dėl žemės komisijos!..

– Minutę, minutę, draugas Urniežiau, – nusišypsojo kalvis. – Žmogų štai atleisiu, tada užeik.

Sujudo iš vietų ir kiti, apstojo Šarkiūną, skubėjo pasakyti, ir pasakyti garsiau už kitus, kad kalvis išgirstų.

– Minutę, tiktai minutę, – šypsojosi Šarkiūnas. – Kantrybės, vyrai, kantrybės!

Nė nepamatė Juza, kaip atsidūrė su Šarkiūnu viršaičio kambaryje. Iš karto atpažino Juza. Viskas kaip buvę, tik viršaičio nėra.

– Prašom sėstis, draugas Juza! – pastūmė jam kėdę kalvis. Pats apėjo aplink stalą ir taip pat atsisėdo. Ne kur kitur, o viršaičio kėdėn. Apsidairė šitai pamatęs Juza.

– Viršaitis neateis?

– Niekas čia nebeateis, draugas Juza. Pakviečiau tave, kad pasakyčiau: valdžia, draugas Juza, mūsų valdžia, nubraukė tamstos įsiskolinimą – valstybei. Neblogai, a? Ką pasakysi?

– Neturėjau skolų.

– Turėjai, draugas Juza. Dokumentus suradom. Mokesčiai už dvidešimtį metų nemokėti.

– Nereikėjo mokėti, tai nemokėjau.

– Reikėjo, draugas Juza. Dokumentai rodo, nebūtum išsisukęs, anksčiau ar vėliau paskutinį pinigėlį būtum atnešęs. Dabar nubraukta. Gera valdžia, ką?

Patylėjo Juza. Pasižiūrėjo į Šarkiūną, sėdintį kitapus stalo, viršaičio kėdėj.

– Tu dabar valdžia?

– Liaudis dabar valdžia, draugas Juza. Liaudis! Aš tiktai pildau liaudies valią.

Šypsojosi kalvis Šarkiūnas ir žiūrėjo į Juzą. Gerai žiūrėjo. Taip gerai, kad akys jam sužiburiavo džiaugsmu.

– Seniai, seniai norėjau pašaukti... atsiprašau, pakviesti tamstą, – pasakė. – Vis ruošiausi paklausti: gal tamsta žemės norėtum? Geros žemės gabalą, ką?

– Kad turiu, – pasakė Juza. Krunkštelėjo, pridėjo:

– Geležies noragui reikia. Atvažiavau, nėra.

– Kokia tamstos žemė! – nusijuokė kalvis.– Gyvatynas. O mes geros galime duoti. Turim! Šitoks vyras kaip tamsta, šitoks darbininkas, o gyvatyneje sėdi! Imk, ark. Šimtą kartų daugiau naudos duosi ir sau, ir darbo žmonėms, ir visai šaliai. Teisybę sakau. Žemės dalinimo komisija čia pat dirba. Užeik, pasakyk, gausi. Šitaip, draugas Juza!

– Tai kad turiu,– vėl pasakė kalviui Juza. – Turiu aš žemės.

Kalvis Šarkiūnas nebesišypsojo.

– Vadinasi, atsisakai? Gaila. Geros būtumėm atrėžę.

– Ar ne iš Kaulakio rėžęs? – paklausė Juza.

– Kaulakio? – sužiuro kalvis į Juzą. – Kaulakys, Kaulakys... palauk! Šitas amerikonas? Ko tamstai parūpo Kaulakys? Giminė? Bičiulis? Pažįstamas? Samdinių prakaitu pralobęs parazitas! Tamstai jo gaila?

Ne iš karto atsakė kalviui Juza. Ir ne atsakė, o paklausė:

– Kad valdžia esi, kur geležį dėjai?

– Vėl tamsta apie geležį!

– Noragui man reikia. Buvo pilna, kur padėjai?

Kalvis Šarkiūnas vėl šypsojosi.

– Yra geležies,– pasakė. – Yra, draugas Juza.

– Kad nėra.

– Yra, draugas Juza. Visko yra.

– Tai gal atkirstum noragui?

– Ne taip kalbi, draugas Juza. Reikia teisingai žiūrėti ir teisingai suprasti. Yra geležies. Visai pakankamai. Nacionalizaciją pravedam, privačią nuosavybę suvalstybinam, tai sunkumų šiokių tokių atsirado. Laikinų sunkumų, draugas Juza. Laikinų! Baigsim nacionalizaciją, prekybą sutvarkysim visiškai kitaip: valstybė, liaudis perims ją į savo rankas, nebebus sukčiavimų, išnaudojimo. O tamsta paniką keli, draugas Juza. Reikia teisingai suprasti: be sunkumų negalima. Kaip nebus sunkumų, kai dar ne visi nori gyvenimą naujai pertvarkyti? Tamsta net nenujauti, kiek atsirado kenkėjų, trukdytojų. Tie patys prekybininkai! Kiek jie išgrobstė, kiek suslėpė nuo liaudies! Kad pasinaudotų paskui, spekuliuotų iš po skverno, juodąją rinką Maldyniškėj įvestų!..

Net kvapo pritrūko kalvis Šarkiūnas. Krankštelėjo, pasižiūrėjo į Juzą, nusišypsojo, kaip buvo šypsojęsis iš pradžių.

– Kantrybės, draugas Juza, – pasakė. – Kantrybės reikia daugiau. Viskas susitvarkys.

– Kantrybės tai turiu, geležies nėra.

– Štai ir gerai. Palauk... – sujudo kalvis. – Jeigu su geležim taip striuka, raštelį duosiu. Nueisi su rašteliu pas Konelį ir išskirs iš rezervo... iš mūsų fondo!

– Už raštelį? – nesuprato Juza.

– Už pinigus, draugas Juza,– nusijuokė kalvis. – Pinigai kol kas nepanaikinti. Ne komunizmas dar.

– Tai kam raštelis?

– Raštelis? – dar linksmiau nusijuokė kalvis. – Kad geležies gautum, draugas Juza. Iš mūsų fondo!

Palinko ant stalo raštelio rašyti kalvis Šarkiūnas, o kai pasirašęs pakėlė galvą, kambaryje nebebuvo Juzos. Patraukė pečiais kalvis, apsidairė. Ne, nebebuvo Juzos. Priėjo prie lango, atmetė ranka užuolaidą. Ir pamatė kalvis: dulsvose sutemose eina gatve Juza. Iš lėto eina. Ir dar kartą patraukė pečiais kalvis Šarkiūnas.

Visai jau sutemus, pavažiavo į Konelio kiemą Juza. Ne iš priekinės, o iš antrosios parduotuvės pusės. Konelis įguldė jam į ratus geležies, kiek tasai prašė: plūgo noragui, pavažoms, ratlankiams. Pinigus suglobė tamsoj neskaičiavęs, net nepasižiūrėjęs į juos. Kiek padavė Juza, tiek suglobė. Ir tuoj išrakštėjusio stalo stalčiun visus. Tarytum ir ne pinigai čia buvę, tiktai kliuvinys rankoms. Tada paprašė Konelis:

– Šiaudais gerai perkamšyk, Juza. Geležį šiaudais. Kad nesusiliestų. Labai skamba, kai be šiaudų iš miestelio, ar tu supratai?

Padarė, ko buvo prašytas, Juza. Tada Konelis jam į pačią ausį:

– Jeigu vėl prireiks, kelią žinai, Juza. Jeigu prireiks, tau sakau, Juza.

Ilgai kraipė galvą, grįždamas tamsoj laukais į savo Kairabalę, Juza.

O sugrįžęs dar ilgiau stebėjosi, tiktai dabar pats iš savęs: nesumetė geležies vežimdėtės pasienyje, kur visada sumesdavo parvežęs, o nutempė daržinėlėn, įvarė į šieno prėslą ir užmindinėjo kuokštomis. Tarytum ir sava buvo geležis, savais pinigais pirkta, o tarytum ir ne savo, nepirkta. Ilgai užmindinėjo tamsoj šieno prėslą Juza.

19

Lynai nusileido akivarų bedugnėn, sukišo snukius į šiltą dumblą ilgajam miegui. Vėgėlės neršė Pavirvėje. Mėlynas rūkas užtvino Kairabalę.

Ėjo žiema.

Dar prieš Kūčias – šalčiai. Ankstyvesni už kitų žiemų, ir tai tokie, kad surakino Kairabalę nuo vieno krašto ligi kito, užmarino, ką gyvą radę. Ir pašaukė vėją. O tas – pusnimis viską, berželių tik viršūnės kyšojo viršum baltų suvertimų. Net Juzos trobesių šelmenis pamurdė. Nepatikėtum, kad ateis dar pavasaris, sugurgės Pavirvė, atšus akivarai ir gervės suurliuos iš pietų pusės.

Kiekvieną žiemą kilo Vidugirėn Juza. Kairabalė tiktai žagarėlį nešė, o žagarėlis kas? Purkštelėjo, krosnin pamestas, ir nebėra. Nei šilimos, nei žarijos skalsos. Pliauskos krosniai reikia šalčių metu. Beržo arba juodalksnio. Tai iš rudens, sulig pirmuoju pašalvenimu, užsikišdavo už juostos kirvį Juza, traukė Vidugirėn, o čia nužymėtoj prokirtoj guldė medį, krovė į rietuves, kad, rogių kelio sulaukęs, parsivarytų namo. Kilo Vidugirėn ir šiais metais. Rietuvės, sukirstos dar iš rudens, glūdėjo po sniegu. Pats laikas sprausti derešių į rogių ienas.

Išvažiavo su geru patamsėliu Juza. Ligi Vidugirės gal dešimt kilometrų, ir pačia Vidugire, ligi kirtavietės, penketą pašokėti. Kol nukarsi, pasikrausi, atgal parsivarysi, žiūrėk, vėl naktelė. Viską reikia daryti laiku. Laiku. Dienai prašvitus, jau pritilusia giria važiavo Juza podairom vienon ir kiton pusėn. Pušynai, beržynai, eglynai, leverdynai. Išlakių karklų pulkai sniegan nunirę iki pažastų. Ir prakirtos nuo praėjusių metų dar neužakusios, ir vilkapievės prie kelio, ir krūmų telkinėliai, kur pašakniais upeliai po ledu gurgena, sniege ir sniege.

Pakrutino vadeles, paspėrino arklį Juza. O pats vėl akimis į medžius, į krūmus. Baigia aušti, rytų raudonė blėsti. Tylu aplink. Ramu. Ir pagalvojo Juza, kaip dar mažas išvaikščiojo jis šitą giria skersai ir išilgai. Ne vienas, žinoma. Su seneliu Jokūbu abu. „Miesto gali nepažinti žmogus, giria reikia pažinti“, – kalbėdavo senelis, imdamas paauglio metų Juzą už rankos. Išvedžiojo, papartynais išbraidė visą Vidugirę, aprodė ir Kairabalę. Ir pasakojo, kaip senovėje, kai senelis jaunas dienas gyveno, rimo

Vidugirėje ir Kairabalėje briedžiai, plėšė paraisčių ir paežerių velėną šernai, didumo sulig geru kumeliu, baltu žaibu plyksėjo pralekiančios stirnos, giedojo, šnarėjo, sparnais mušė vandens ir girios paukščių debesys, o medžių pakojais sėlino pasalūnė lūšis. Dabar pritilusi Vidugirė. Briedžių – nė vieno, šernų pamažėję, paukščiai dar gieda, bet ar be taip? Viską apsakė senelis Jokūbas. Ir aprodė viską. Užmerktom akim nuo vienos palaukės ligi kitos galėjo pereiti Vidugirę Juza. Skersai, išilgai, įkypai – kaip tiktai nori. Ir džiaugėsi kiekvieną kartą girion žengęs, kad pavasarį sprogo medis ir krūmas, ievos alpo nuo žiedų naštos, traškus vingiris krutino gelsvą savo kepurę; o rudenį – kad raudona putino uogele dega giria, grynu klevo auksu šviečia, žemai lenkia kekėtą šermukšnio varį, kvepia guote ir gruzdu. Senelis Jokūbas mokė jį, Juzą: kad girion eini, ne svečias eik, o savas, ne tiktai malkų prisikirst ar grybą raut, o pasižiūrėti, kaip medelis auga, samanėlė pažemiu driekiasi... Vis tasai senelis Jokūbas, amžiną jam atilsį.

Taip galvojo žiemą ar vasarą girion ėjęs arba važiavęs Juza. Ir dabar taip. Tarytum gyvas stovėjo prieš akis senelis Jokūbas.

Ir tarytum iš snūdulio krūptelėjo rogėse Juza. Ir sustingo, nė kojos neiškėlęs iš rogių. Prakirtos pakraščiais žydėjo karklai. Tikrom žiedų kepurėm linko žemyn. Ir visi – raudonai. Taip jau raudonai, kaip ir sniegas po jais tarytum krauju sruvo.

Tylėdamas nusiėmė kepurę Juza. Ilgai stovėjo vienplaukis, sakytum ir ne girioj būtų buvęs, o bažnyčioj kokioj. Šiurpas nusmelkė širdį Juzai.

– Kraują šaukia, – prisiminė senelio Jokūbo žodžius.

Seniai tarė Jokūbas tuos žodžius. Prieš daug metų. Stovėjo tada Juza, prisispaudęs prie senelio šlaunies, kietai įsikabinęs jo rankos, ir žiūrėjo akis išpūtęs į neregėtą daiktą: žydinčius karklus. Žiemą žydinčius. Kaip žydi dabar.

Ne visai kaip dabar. Tie posmulkiu sproguliu buvo perskėlę bumbūras, apsibėrę raudonais karoliukais, ir gana. Ir gana. Bet senelis Jokūbas dar kartą tarė tada:

– Kraują šaukia, paminėsite mano žodį, vaikai.

Ir neapsiriko senelis. Jau pirmąją vasarą po karklų kraujo griuvo karas žmonėms ant galvų. Toli griuvo. Kur caro Rusijos žemės panoro japonai. Bet vyrus rovė ir iš čia. Iš visur. Ir vis pačių geriausių metų, stipriausius, darbščiausius, sveikiausius. Karas buvo išrankus. Neėmė pirmųjų nuo krašto, o vis pasirinkdamas, atrinkdamas. Ir labai nedaug pašauktųjų tepaleido atgal. O kuriuos ir paleido, tai be rankos, be kojos arba su neatkosėjamu smauguliu, šiltine viduriuose. Šitie gulė karstan jau namie, gražiai sudėję rankas ant krūtinės. Raudojo jų žmonės po kaimus ir vienkiemius. Skalsų kraują pašaukė tada karklų žiedai.

Bet žydėjo gi jie tiktai posmulkiu sproguliu.

– Kokį kraują dabar pašauks? – galvojo Juza, sugniaužęs rankoje kepurę.

Nuo tos dienos su ankstyvu ryto apaušrėliu kilo iš miego Juza. Kaitriai kūreno krosnį, šovė į ją vieną duonos minkymą, paskui kitą ir trečią. O kai duona pastangrėdavo po pluta, vėl kaitriai kūrė krosnį. Nebe kepalus, o duonelės riekes šovė dabar Juza ant karšto laito, prieš tai pamirkęs kietai {sūdytame vandenyje. Riekės gruzdėjo, rietė kraštus, kvepėjo rugiu, kad troba tvino sočiu kvapu. Trijų kepimų duoną šitaip Juza. Džiūvėsius krovė į maišus, dėjo uždurėlyje, įsprausdamas tarp jų pelynų kuokštus, kad pelės negraužtų, gyvis neįsiveistų. Sužiūrėjo ir medų Juza. Ir rūkėsius kelerių metų, užsibuvusius ant aukšto. Perglostė, peršluostė, naujais kopūstlakščiais perklojo džiovintus sūrius, įkietėjusius ilgai rytdienai. Sužiūrėjo ir čerkeso lenkimą, ir šventinę milo eilutę, nė karto neužsivilktą, ir aulinius batus, dar prie senelio Jokūbo siūdintus.

Tada – vėl į Vidugirę. Ir nusiimdavo kepurę kiekvieną kartą kirtimų properšą pasiekęs: tebežydėjo karklai. Taip žydėjo, tarytum visiškai ne žiema dabar, o vasara, ir ne karklai čia, o pilnaviduriai bijūnai.

Degė, skaistino sniegą, šalčių nepabūgę. Daug dienų matė tokius Juza. Ir paliko tokius girioj, pakrovęs ir nusivarydamas paskutinį malkų vežimą.

O kai parsivarė, tai pametė miegą Juza.

Rodos, padarė viską, kaip priguli: velykinę atliko, priėmė komuniją iš kunigo klebono rankų, mišias gedulingas už mirusius užpirko. Ne taip sau mišias, kaip daugelis atkiša mirusiems, nebepasigalintiems geresnių reikalauti, o giedotines, su išstatymu vidury bažnyčios ir su žvakėmis ant viso didžiojo altoriaus, taigi trigubai brangesnes. Viską padarė kaip žmogus Juza. O miegas prapuolė.

Tai vakarais ir gultis lovon liovėsi Juza. Kas iš to gulimo, kai žinai, kad akių nesumerksi, tiktai prasikeiksi kiaurą naktelę, rytą kilsi sumuręs, suniuręs, niekam doram nebetinkamas. Slinko vakarais už stalo, į kailinius įsivilkęs, medipadžiais kojas apsiavęs Juza. Rėmėsi alkūnėm į plačią uosinę stalo lentą ir sėdėjo, kumščiais smilkinius suėmęs. Kartais kūrė pypkę, čiulpė aitrų rupiai pjaustytos multoninės dūmą, o kai nebelikdavo ką čiulpti, nepaleido kandiklio iš dantų, naujai prikimšti užmiršęs, pakšėti metęs. O kartais ir nekūrė, be pypkės dantyse spaudė smilkinius kumščiais. Žiburys nedegtas. Tamsu troboj. Dar tamsiau už trobos. Stūgauja vėjas pašelmeny, kaukinėja vilkai laužynuose. Už sienos, šiltam tvarte sudavė kanopa sartis, tykiai mykia pro miegus juodmargė, pasitaisė ant laktos nutirpusias kojas gaidys. Viską girdi Juza, viską žino, tarytum net mato, kaip miega paukščiai užvėjingose trobų pakraigėse, ilsisi žmonės pritilusiose vienkiemių sodybose, pati žemė ilsisi po storu sniego apklotu. Nemiega tiktai jis, Juza.

O kai pakilo jaunas mėnuo, tai ir sėdėti sveikatos nebepriteko. Ilgai žingsniuodavo po trobą, sunkiai belsdamas medipadžiais į plūktinę molio aslą, paskui ir kieman, ir stovėjo šaltyje, sumetęs kailinių skvernus vieną ant kito. Matė kryžių, jo šešėlį, kaip mėnulio peršviestas debesėlis atgulusį ant žibuliuojančios pusnies. Žinojo Juza: čia ilsisi uogautoja Karusė, suradusi sau vietą, kur ilsisi tie du, vėlgi nežinia, iš kur atėję, kodėl čionai galvas paguldę, tarytum nebūtų turėję nei savo krašto, nei savų kapinėlių po skarotom eglėm, kur guli savi ir kur reikia atsigulti kiekvienam, kas yra savas tiems, kurie jau guli.

Ligi aušros prastovėdavo mėnesienoje Juza.

## 20

Ėjo pavasaris.Be drungnų vėjų, kaip pavasarių priimta buvo, be saulės plykstelėjimų ir žaibų debesų properšose, o apyverksnis, neįšplėšiamai purvan įtežusiom kojom, kiauras dienas sugaištantis ties kiekvienu šuntakiu. Ne pavasaris, o pirmametis našlys. Net varlės neskubėjo leisti kurkulų. Tylėjo paukščiai kemsynuose. Berželiai tirtino juodai suvirbalėjusias per žiemą šakas, šaukdami ir neprisišaukdami šiltesnio gūsio. Pavirvės krantuose ievos nesprogo kone ligi Sekminių.

O pirmąją Sekminių dieną nelauktai netikėtai – griausmas. Ir tai toks, kad krūptelėjo visa Kairabalė baltų žaibų ugnyse. Ir iš karto lietus. Tirštas, šiltas. Nušniokštė, išprausė Kairabalę, sakytum jaunamartę prie altoriaus išruošė, ir tada jau lyg iš dievo rankovės: sušneko sušnaro, metūgius į saulę ir lapus, ir smalos praveržulius ant kamienų, net viksvelė užgrojo.

Ir – medonešis. Irgi ne kaip kitais pavasariais, o toks, kad, rytą kilęs, pasisaugodavo bitelių tako Juza. Ne bitelių takas, o tikras ugninis proskrydis per sodybos kiemą. Ūžė ūkė, svimbė zvimbė nuo saulėtekio lig gero popiečio. Bitelės tarytum ir ne bitelės, o kulkos kirto orą proskrydžiu, nė viena nieko neužkliudydama, niekur neatsitrenkdama. Tai tik sustodavo Juza kur nuošaliau ir žiūrėjo, klausėsi, tikėdamas ir vėl netikėdamas šitokia bitelės galybe ir jos gražumu, kai ne viena, o visu aviliu

ji eina. Ir suspausdavo širdį Juzai, kad taip mažai tepagyvena darbštuolė bitelė. Nė negyvena, tiktai dirba, dirba, dirba. Visas dvidešimt keturias dienas, gamtos motinėlės jai skirtas. Ir pačioj šitų dienų pradžioj, kol sparnai dar nekelia ir medaus iš žiedo paimti ji neįmano, jau triūsia po avilį: šluoja, dulkina, vėdina savo namus. O kai tik sveikatos įgavo, sparnus ištiesino – medonešio ugnin. Neša gabena gardžiausių žolynėlių kvapais smilkstantį nektarą, žiedų dulkeles duonelei ruošti, krištolinio skaidrumo vandenėlį pavargstančioms atsigaivinti. O čia, žiūrėk, trys savaitės prabėgusios, vėl nebekelia bitelės sparnai. Senatvė. Tada atgal į avilį bitelė, vėl juda kruta kiek beišgalėdama, rūpina darbus, jai dar pakeliamus. O kai išmuša paskutinioji, tykiai išeina bitelė ant laktos, krinta sodo žolės tirštumon ir ilgai guli, laukdama sveikatos paėjėti toliau, o sulaukusi – eina, eina, eina pažoliui, kad toliau nuo avilio, iš kelio toms, jaunoms, svimbiančioms į avilį su kvapiu nešuliu. Senatvė neturi kliudyti jaunystei. O kai ir kojos nebeklauso, priglusta bitelė žolės pašaknin ir tyliai numiršta, kaip tyliai miršta visi, kas dorai dirbo, ne našta kitiems, o reikalingas buvo.

Ir Juza sukrusdavo prie savo darbų, kad nestovėtų dykas, kai bitelės šitaip. O sulaukęs sekmadienio, kai visi žmonių darbai nutrūksta, prisėsdavo jis arčiau avilių, ir šviesu jam būdavo širdy ne tiktai, kad sekmadienis, kad saulė danguje, o kad taip darbščiai, taip gražiai nugyvena bitelė ir numiršta, lyg ir ne bitelė būtų, o žmogus – darbštus, niekad nelaukiantis ko gauti iš kitų, o visą gyvenimą žiūrintis, ką galėtų duoti kitiems. Yra gi ir tokių žmonių. Negali nebūti, kai žemė, tirštai sužydusi pievų margumu, sveria iš dirvos rugį, vėsina ūksmingas girias, šnekina upelį ir šaltinėlius. Ne, negali tokioj žemelėj neišaugti gerų žmonių. Tai kildavo Juza taip pasėdėjęs, tarytum pečiais paplatėjusiais, ėjo prie darbų, laukiančių jo: karvių milžti ir paukščių lesinti, komposto permaišyti ir sodinėlių sužiūrėti, derešiaus statytį į vagą, lino velėnos padaboti. Žmogaus kiemas – tąsia avilys: ką patausosi, tai turėsi.

Daug metų šitaip buvo. O dabar stovėjo Juza pačiame bitelių proskrydyje ir lyg nematė, net negirdėjo darbštuolių. Stovėjo ir galvojo, kaip daug proto davė dievas bitelei, o svarbiausia – supratimo, kam ji gyvena, kam dirba, ko numiršta. O jis, Juza? Ar labai žino, ką žino bitelė? Jau ir jo dienų ratas dilsta į nuobaigas, greit ir jam nuo laktos. O ką suprato jis, Juza? Kam dirbo, plūkė, rankų nepraskėsdamas? Kam sukrovė tas statinėles medaus; tų sūrių lentynas, rūkėsių visokių? Kam saugojo, tausojo, net broliui Adomui rankos neištiesė, kai tas atėjo bėdos spaudžiamas? Nebuvo dienos, kad nenusmelktų širdies Juzai tas prisiminimas. Ir nebuvo dienos, kurią nebūtų jis pagalvojęs apie Vinciūnę. Kaip gyva prastovėjo prieš akis visus tuos metus Kairabalėj. Dešimtis ilgų metų, aštria dilgynėle įaugusi į patį kraują Juzai, neišraunama, sūriausiu prakaitu neišplaunama, rūpesčiais neužgožiama. Tai ką suprato, ko pasimokė iš bitelės Juza? O dabar ir mokytis nebe laikas. Dabar jau į senatvę, arčiau laktos jis, Juza... Ir karklai pražydo, tai gal ir nebe jo vieno, gal visko dabar pabaiga?..

Pamuistė galvą Juza. O nakčia, pačiu akmeningiausių įmygiu, išgirdo krumpliais mušant į lango stiklą.

– Dėde Juza... dėde, dėde!..

Šaukė nežinia kas. Ir šaukė prispaustu balsu. Matyt, burną saujon suėmęs.

Kėlė Juza pasunkusią galvą, lyg akmenį padirvės velėnoje rovė. Pusaklis pasiekė duris, sugraibė velkę:

– Įeik nerėkęs.

Ir ilgai žiūrėjo į pribuvėlį, markstydamasis nuo žibalinukės šviesos, kurią pats ir įdegė. Nepažino nelaukto svečio. Net matęs kur neprisiminė. O tas stovėjo, sujudęs nuo galvos ligi kojų.

– Kas toks būsi?

– Tai ir nepažinai, dėde Juza?!.

Vėl nužvelgė pribuvėlį Juza. Vyriokas gal pirmojo ūsų skutimo, gal ir vyrėlesnis metus kitus. Plačių

pečių, tankiai suaugusiais antakiais. Ir taip trenkia nubraidytu rūbu, seniai neperautom kojom.

– Iš kur būsi? – atsikrenkštė Juza. – Ir kas per vienas?

– Padėk man, dėde, – paprašė tas. – Puožo Stonkiukas aš, jeigu nepažinai, dėde. Vinciūnės gi sūnus! Adomėlis aš.

– Vinciūnės?..

– Motutė pasiuntė pas tave. Padėk, dėde.

Juza tylėjo, įrėmęs akis į pribuvėlio antakius. Atpažino juos. Vinciūnės buvo antakiai. Ir duobutė skruoste.

– Motutė taip ir pasakė: bėk, sakė, vaikeli, kol gali, mums niekas gyvas nebepadės, o tau – dėdė Juza. Tiktai Juza!.. Gražiai paprašyk, sakė motutė, ir, kad aš prašau, pasakyk. Mes pražuvę, o tu bėk!

Neramus, iškrikdytas buvo svečias. Kalbėjo ir vis nenustigo vietoje. Kone bėgte per trobą, paskui atgal, dar bjauriau sutvoksdamas dumblu ir nubraidytu rūbu. Sustojo priešais Juzą.

– Penkta diena po miškus, po balas! – pasakė, kietai gniauždamas kumščius. – Trupinio duonos burnoj neturėjau... Ar padėsi?

– Nesuimu galvon,– prisipažino Juza patylėjęs.

Svečias žiūrėjo į Juzą plačiai atvertomis akimis.

– Tai ar apsimeti, dėde? Ištremia gi mus! Iš Lietuvos veja! – rėkte išrėkė.

Dabar jau Juza žiūrėjo į svečią plačiai atvertomis akimis.

– Nieko nesuimu, – vėl pakartojo.

– Ko gi čia nesuimti! Motutė su tėveliu traukinyje. Šimtai, gal ir tūkstančiai dabar traukiniuose! Gal ir Smolenską pravažiavę... toliau rieda... į Sibiro sniegynus! Ir brolis tenai su jais, ir sesuo!.. Visa mūsų šeima traukinyje!.. Palauk, ateis dar mūsų valanda! – suriko svečias nebe savo balsu.

Tylėdamas žiūrėjo į jį Juza. Nesuprato, ką tasai šneka, tiktai jautė, kad šiurpsta jam nugara.

– Nebeapsimetinėk, dėde, gana! – išgirdo Juza.– Niekad nepatikėsiu, kad nieko nežinai! Jeigu nenori padėti, tai taip ir sakyk. Yra dar žmonių Lietuvoj! – suko į duris. – Ne visus... ne visus išgabeno!

– Negaliu patikėt, – pasakė Juza vis labiau šiurpstančia nugara.

Svečias atsisuko nuo durų, pasižiūrėjo į Juzą, matyt, patikėjęs, kad tasai tikrai nežino.

– Kulokai mes, dėde Juza, – pasakė visiškai tyliai. – Buožės, kaip dabar vadina. Žemės turėjom perviršų, malūną, vėlyklą, samdinius išnaudojom, kaip dabar sako. Tokius – į Sibirą, dėde Juza. Nuo mūsų kiemo ir pradėjo!.. – vėl užvirė svečias, sugniaužė kumščius. – Nakčia atsigrūdo, tegu prakeikimas krinta ant jų galvų! „Nedelsiant susiruošt, šiltų daiktų pasiimt, maisto daugiau, vandens įsipilti". O kieme jau burzgia sunkvežimis, ir šunes kaukia po visą apylinkę, visuose plačialaukių, taigi buožių, kiemuose žmonės rauda, žemę bučiuoja, eidami pro vartus... Šitaip, dėde Juza!

– Negali būti.

– Pasižiūrėk, pasiklausk, ko tiktai nori, pasiklausk! Visus surinko, kas tiktai žemės daugiau, kas dirbti netingėjo, gaspadorius buvo!

Tylėjo Juza. Žiūrėjo į Vinciūnės sūnų ir tylėjo.

– Negali būti, – pratarė vėl.

– Negali?! Tu jų dar nežinai, dėde Juza! – suriko svečias.– Būtų ir mane! Būtų!.. O motutė pastūmė tamsoj šalin, į sodą:

„Bėk, vaike, prie Juzos, tiktai prie Juzos!" Būtum girdėjęs, kaip tie rėkė ir šaudė man iš paskos!

Pritilo svečias, išpūtė susitvenkusį krūtinėj orą.

– Dėde Juza, tai... iš tikrųjų nieko nežinojai?

Juza tylėjo. Atrodė svečiui, negirdi tas nieko ir nemato.

– Dėde Juza! – pašaukė garsiau.

Juza krustelėjo, lyg iš gilaus miego budo. Pasižiūrėjo į svečią.

– Ir motutę, sakai?

– Visus!..

Kietai sukando dantis Juza.

Svečias sėdo ant suolo. Užmerkęs akis, dunkstelėjo pakaušiu į rąstų sieną. Paskui dar. Ir dar.

– Dabar man tik baisumą pralaukti, – pasakė neatmerkdamas akių. – Kol gaudynės baigsis. Pagalvok, dėde Juza, kur dabar galėtum užkišti mane. Šito irteprašau. Prie akivaro kokio, kimsynėj nepraeinamoj. Aš ir pralauksiu. Visus raisto užkaborius žinai, taip sakė motutė. Aš ir pralaukčiau, kol valsčių baigs šukuoti. Kol baigs... O tada... tada manęs plikom rankom nebepaimsi!

Patylėjo.

– Tai kaip, dėde Juza?

Nepatikėjo Vinciūnės sūnumi Juza. Iki galo nepatikėjo. Bet ir nebuvo tikras, kad tas meluoja. Gal ir perdeda kiek – apie tuos šunis, kaukiančius plačialaukių kiemuose, ir kad žmonės žemę šitaip, atsiklaupę žemę... lyg Amerikon kokion išeidami. Perdeda iš to baisumo Vinciūnės sūnus. Žinia, perdeda.

Įkūrė Stonkiuką tarpusienio uždurėlyje Juza, sutaisęs lovą ant dviejų ožių, pamesdamas ant jos gerą krėstinių šiaudų kūlį ir pridengdamas marškone.

– Atsipūsk, – pasakė svečiui.

Kaitriai iškūreno pirtį Juza, prišildė vandens visą kubilą, išvanojo nusivedęs Vinciūnės sūnų, padavė jam drobės marškinius, nė karto nedėvėtus, o prie jų ir kelnes pakulinio rainuočio, kokias mūvėjo pats. O dumblu sušvinkusius Vinciūnės sūnaus įmetė rėčkon karšto šarmo ir uždengė dangčiu nuo nereikalingos akies. Ir kai, viską padaręs, sėdo su svečiu prie stalo, tai pamatė, tarytum ir ne svečias, o pati Vinciūnė sėdi priešais jį.

Tie antakiai, aštrūs kaip dalgis, ir akys, pažvilgusios ugnine drėgme. Kaip tada, beržyne, per gegužinę. Ir ta duobutė kairiajame skruoste... Kietai užmerkė akis Juza, galvą papurtė.

– Tu valgyk, – pastūmė skersai stalo dubenį su mėsa. – Daug valgyk. Penkis šmotus, o šeštą tai mažesnį,– nusišypsojo.

– Nežinau, kaip bedėkoti, dėde. Skolingi mes neliksim!

– Nežinai, tai nesakyk.

Vinciūnės sūnus nusisuko, pakilo nuo stalo. Ir matė Juza: akys jam pilnos ašarų, smakras dreba, tuoj verkti pradės.

– Valgyk! – pasakė Juza.

Ir kai tas prisivertė vėl atsisėsti, kilo nuo suolo pats. Kieman žengęs, pasižiūrėjo į obelis, nokinančias rausvasonius vaisius vėsioj lapų tirštumoj. Ir vyšnias, degančias saulėje uogų raudone. Į šermukšnį, jau sumezgusį uogų kekes, dar žalias ir kietas. O paskui ir į kryžių, po kuriuo guli tie du. Viename karste abu, bet kiekvienas savo drobėje. Taip reikėjo padaryti, taip ir padarė jis, Juza. Ne vieni du guli šitie, rusas ir vokietis. Guli ir Karusė šalimais. Viena guli. Karstą padarė jai Juza platesnį kaip tiem dviem, o ji viena. Viena guli.

Stovėjo, žiūrėjo Juza. Ilgai stovėjo.

Krustelėjo tik išgirdęs žingsnius klojinio pusėj, pasuko galvą ir pamatė: ateina klojiniu Adomėlis. Brolio Adomo sūnus. Saulė šviečia, paukščiai ulba, o jis eina. Šyptelėjo į ūsą Juza: buvo vienas Adomėlis, dabar jau ir kitas. Du Adomėliai jo namuose. Tiktai šitas, nors vasaros karštis, o apsiavęs auliniais batais. Odiniu švarku. Ir kepure odine. Kaip tada, rudenį, „amerikono“ Kaulakio žemę nukerpant.

– Sveikas, dėdžiau! – pasakė Adomėlis dar iš tolo.

O pats akimis vienon pusėn ir kiton. Į trobą, į tvartą, priepirtin, vėl į trobą. Ir vis galvos nepasukdamas. Lyg peliautojas katinas ar šeškagaudis pusbernis.

– Ką pametei? – paklausė Juza.

Adomėlis priėjo, nusižliaugęs prakaitu. Braukė jį rankove, iš naujo apžvelgdamas viską aplink.

– Dėdžiau, – atsisuko į Juzą, – ar nieko nematei čia?

– O ką būsi pametęs?

– Ne juokų dabar dienos, dėdžiau. Ar tikrai niekas nepasirodė? Nepraėjo pro šalį? – Iš ryto, kai atsikėlei, brydžių rasoje ar nematei? Dėdžiau, tu man viską atvirai! – ne prašė, o įsakinėjo Adomėlis.

– Būtų ką sakyti, pasakyčiau.

Adomėlis įsisiurbė akimis į Juzą. Žiūrėjo nemirksėdamas.

– Ne juokų dienos dabar, dėdžiau, – pasakė, ką jau buvo sakęs. – Tu suprask. Klasinis priešas pakėlė galvą. Į miškus kai kam pasisekė paspukti. Supranti, ką tai reiškia? Laukia tiktai patogios valandos, tada iš karto su ginklu prieš mus! Todėl pasakau ir įspėju: jeigu tu iš savo geros širdies padėsi tokiems, priglausi ar pamaitinsi, o paskui nutylėsi, kad matei, bus labai prasti juokai tau, dėdžiau.

Juza patylėjo. Pasižiūrėjo Adomėliui tiesiai į akis:

– O tu, parše, ko mane gąsdini?

Adomėlis nudelbė akis. Pamaigė bato smaigaliu žemę. Ir vėl akimis į Juzą:

– Negąsdinu, tik pasakau.

Patylėjo, paklausė:

– Ar žinai, kad Puožo Stonkaus sūnus pabėgo?

Ir, nelaukdamas, ką atsakys Juza, pridūrė:

– Šaulių būrio vadas buvo. Visą apylinkės jaunimą terorizavo!

– Šito negirdėjau.

– Sakyk, dėdžiau, ar neužsuko jis kartais pas tave? Gal tau ir nematant įlindo kur? Ar esi tikras, dėdžiau, kad ne? Visą valsčių iššukavom – kaip skradžiai žemę Stonkiukas. Niekur kitur jis negalėjo dingti, tiktai čia, dėdžiau!

– Tai paieškok, jeigu tikrai čia, – pasakė Juza. – Pats paieškok.

Adomėlis balstelėjo. Vienu šuoliu nuo Juzos, antruoju – prie pirties, plėšdamas ginklą iš po odinio švarko. Prisiplojo pirties pasienyje, pistoleto vamzdžiu virstelėjo duris, apdairomis įčiuožė vidun, o neilgai trukęs – atgal iš ten. Ir tuoj ant aukšto, po žemutėliu pirties stogu. Bet ir čia neilgam. Nučiuožė nugara kopėtėlėmis žemyn, spyrė praeidamas rėčką su Stonkiuko švinkusiais. Juza krūptelėjo: „O ką, jeigu nukels dangtį?" Bet Adomėlis nekėlė, o vėl prie Juzos:

– Pirtį kam kūrenai, dėde Juza?

– Pasistačiau, tai kūrenu.

– Iš ryto? Ir ne šeštadienis šiandien. Kaip suprasti, dėde Juza?

Juza tylėjo, žiūrėjo į brolio sūnų. Ir nė pats nepajuto, kaip iškėlė kumštį. Sunkų, šlėginį. Neatminė, kad būtų bent muselę kada nutrėškes, skruzdėlę tyčia užmynęs ar gyvuliui sudavęs be reikalo, o dabar – pakėlė. Ir Adomėlis išsitiesė kieme kiek ilgas, nė akimis sumirksėti nespėjęs. Juza stovėjo, laukė sūnėno pakylant, o nesulaukęs ėjo prie šulinio, pasėmė vandens, šalto ligi ašarų, ir šliūkštelėjo Adomėliui ant galvos.

– Jukš iš mano kiemo, – pasakė. Ir nuėjo trobon.

Buvo taip įjudęs, kad pirštai jam drebėjo kemšant pypkę. Ilgai kūrė ją, nepagaudamas lūpomis dūmo, ir krustelėjo, išgirdęs neįprastus garsus sau už nugaros. Atsisuko ton pusėn, o čia tarpusienio durys prasivėrusios, ir stovi jose Vinciūnės Adomas su šautuvu rankose.

– Išsirioglino, suskis?

– Šautuvą kur ėmei?

– Viską girdėjau, uždurėlyje būdamas. Suskio laimė, kad nosies nekišo čia. Nudėjęs būčiau kaip šunį!

– Šautuvą kur ėmei?

– Uždurėlyje, dėde Juza. Pasirodo, dėdė ginklą belaikąs. Na, ačiū. Pasisekė man!

Sužiuro Juza. Seniai užmiršęs buvo, kad užkišo tarpusienyje šautuvą. Vieną iš penkių, kuriuos aptiko, kasdamas šulinį, kitus keturis suleidęs į akivarą. Šitas buvo blizgiausias, mažai šlyno užgautas, tai pasiliko sau. Dėl visa ko. Ir šovinių trejetą apsodų. Ir štai dabar kaip išėjo...

– Šautuvą tai atiduok, – pasakė Vinciūnės sūnui, tiesdamas ranką.

– Šautuvo tai neatiduosiu, – atsakė jam į toną Stonkiukas. – Kad pirmas pasimaišęs ubago šmotas plikom rankom mane paimtų? Nieko nebus, dėde.

– Atiduok šautuvą, tau sakau!

– O aš tai ir pertepiau jį, – nusišaipė Stonkiukas.– Su sviestu, ačiū, dėde Juza, labai gero man atnešei. Kaipgi tu, dėde, taip ilgai neteptą laikei? Šautuvas taigi rūdija. Pasižiūrėk, dėde Juza. Rūdi–i–ija!

Brakštelėjo Stonkiukas šautuvo užraktu: atidarė, vėl uždarė.

– Dabar manęs nebepaimsi!

Juza tylėdamas pakilo, žengė artyn, ištiesė ranką, kietai pasakė:

– Šautuvą, snargliau!

Ir pamatė, kad šautuvas atstatytas į jį. Vamzdžiu į krūtinę.

– Nurimk, dėde, kol geruoju prašau, – pasakė Vinciūnės sūnus.

## 21

Ilgai juodėjo klanas vidury kiemo. Juzos palietas. Paskui išdžiūvo. Kiemo žemė vėl pasidarė vienoda. Kaip anksčiau buvusi.

Bet ne kaip anksčiau dabar gyveno Juza. Rytą kilęs, sunkiai galvodavo: eiti jam uždurėlin ar ne? Vinciūnės sūnus, šautuvą pasigavęs, tarytum pasiuto. Nebe svečias, o šeimininkas. Sėdėjo ar gulėjo uždurėlyje, stačiavo ar sukosi rūkyt, šautuvo nė akies mirksniui iš rankų. Su ginklu ir Juzą pasitikdavo, kai tas nešė, ko reikia: „Šitą padėk čia, o kitą va čia! – nurodinėjo šautuvo vamzdžiu. – Dabar gali nebegaišti, eiti sau, dėde Juza!“ Kitaip nė nekalbėjo, tik paduok, padėk, išeik. Giliais vidurnakčiais, kiek tų vidurnakčių bebuvo vasaros metą, išslinkdavo Stonkiukas kieman. Ne kartą matė Juza: mankštinasi Vinciūnės sūnus. Su šautuvu rankose. Paskui vėl į vidų. Užsistumia duris iš vidaus. O būdavo, kad išeidavo klojiniu iš Kairabalės ir sugrįždavo tik apaušrėliu. Nusibraidęs, nusiplūkęs ir visada – pašiepiamai išviepęs lūpas. Kartais nė apaušrėliu nesulaukdavo jo Juza. Prapuldavo dviem trim dienom.

– Pavalgyt nešk, – tiek ir pasakydavo, vos tik sugrįžęs, nežinia kur buvęs ir ką veikęs.

Užmiršo miegą Juza. Nakčia ilgai sėdėdavo ant lovos krašto, nukoręs basas kojas į plūktinę aslą. Žinojo: negerai šitaip. Kad nakčia su šautuvu po miškus Stonkiukas – negerai. Kelis kartus baudėsi eiti ir išdėti Maldyniškėje kas ir kaip. Nujautė širdis: reikia taip padaryti, negerais reikalais naktimis slankioja su ginklu Vinciūnės sūnus. Ir nepakilo, nenuėjo. Ir nežinojo, kodėl taip darė, o ne kitaip.

Tarpais atrodydavo Juzai, kad nieko šito nėra jo namuose, sapnuoja jis, ir gana. Ir darbus dirbo kaip sapne Juza. Plakė dalgį, suko jį pievoje pakalvėj, arė plėšė pūdymą, ir vis tarytum rūke, miglose, tarytum ir ne jis čia, o kitas eina už jį, dirba už jį, gyvena už jį. Net galvą kresteldavo Juza, mėgindamas nubusti, nuvyti šalin negerą sapną. Bet sapnas nebėgo. Ir Juza vėl ėjo nuo darbo prie

darbo kaip užsuktas.

Todėl ir apsidžiaugė, pamatęs vieną pavakarę ateinant brolį Adomą. Seniai bebuvo Kairabalėje Adomas. Nė karto po Adomėlio, kai tas ieškojo čia Stonkiuko. Atrodė dar labiau nupilkęs, vėl palaibėjusiu kaklu, nors laibėti jam lyg ir nebebuvo iš ko.

– Ar begyvas? – tykiai paklausė.

– Krutu, – atsiliepė Juza. – Krutu. O tu?

– Tai, žinai, mažai. Mažai aš bekrutu, Juza.

Nusivedė brolį daržinėlės pašalin Juza. Toliau nuo trobos. Susėdo abu ant kaladžių. Kūrė pypkes.

– Gal bėda kokia ar ko reikia? Tu pasakyk, – pirmą kartą šitaip prakalbino brolį. – Tau aš visada, pats žinai...

– Adomėlis pasiuto.

– Adomėlis? Ko jam?

– Visada nedadurtas buvo, dabar pabaigė. Ant manęs taip ir užriko: „Sėdėk namie, kad neišmanai! Istoriniai įvykiai vyksta, tai sėdėk, nedrįsk žingsnio iš namų!“ Man, tėvui, jis šitaip. Girdėjai kur tokius daiktus? Kaip daboklėn uždarė mane, mano paties namuose!..

– Ir sėdi?

– Kad nebeatrenku, Juza, sėdžiu ar nesėdžiu, gyvenu ar nebegyvenu.

Patylėjo Adomas, paklausė šviesesnėm akim:

– Tai tavęs nelietė?

– Manęs? O kas galėjo mane? Už ką?

– Kas visus, Juza.

– O kam aš reikalingas?

– Ir šito nebeatrenku, Juza, kas reikalingas ar nereikalingas. Matei, kas po valsčių darosi?..

Juza patylėjo.

– Daug paėmė? – paklausė, nežiūrėdamas į brolį.

– Daug, Juza. Visus paėmė!

– Visus tai gal ne.

– Mažai ir paliko. Juodviršį iš Pavalaknės susėmė, Skodinių Vaitonį. Kam žemės per dvidešimt hektarų, tą į ratus. Po visą valsčių šitaip, Juza. Katės rėkia po dykus kiemus...

– Kokios katės?

– Katei žmogaus taigi nereikia. Katė prie namų. Šunes paskui žmones nusivijo, o katės – prie namų, Juza. Rėkia dabar, nieko neprisileidžia.

Juza pakilo nuo kaladės, pavaikščiojo pašaliu, sugrįžo ir žiūrėjo į brolį.

– Perdedi.

– O dar Jončį paėmė...

– Kokį Jončį? Nuo Dvaramiškio?

– Šitą, Juza. Šitą.

Juza gerai pažinojo Jončį. Nė trijų hektarų žemės neturėjo žmogus. Gyveno pamiškėj su žmona. Bevaikiai. Abu nugyvenę penketą dešimčių metų.

– Koks iš jo buožė?

– O kad Stonkiukas pabėgo.

– Stonkiukas? – krustelėjo Juza. – O ko čia kaltas Jončys? Gal jis... Stonkiukui pabėgt padėjo?

– Kur jis tau padės! Matyt nematė to Stonkiuko.

– Tai už ką?

– O kad vieta dyka popieriuose pasidarė, Juza. Supranti?

– Nesumetu.

– O ko čia nesumesti, Juza! Kai vieta dyka popieriuose, taigi žmogaus reikia tai vietai. O kur tu paimsi tą žmogų? Stonkiukas taigi papurkšt iš pačios panosės! O čia Jončys kaip tyčia išėjo. Arti savo lauko. Nei galvoj jam kas ir kaip. Išėjo ir aria.

Juza pajuto šaltelį nugaroj.

– Šito negali būti, Adomai!

– Ne iš vieno, iš daugelio girdėjau.

Nusisuko nuo brolio Juza. Negalėjo žiūrėti jam į akis. Smulkus drebulys krėtė jau visą. Smilkiniuose tvinkčiojo, tarytum kas daužė juos plaktuku iš vidaus. Lyg per miglas girdėjo brolio Adomo balsą:

– O Jončienė tai pati paskui vyrą. „Kad mano vyrą, tai ir mane, ir mane, viena nebūsiu!" Gyveno abu, ir išvažiavo abu. Nebėra Jončių, Juza. Vėl pritilo Adomas, tada pasidžiaugė:

– Ačiū dievui, kad tave ne. Ačiū dievui!..

Čiuptelėjo prigesusį rūkalą Adomas. Pasižiūrėjo į nusisukusį brolį.

– Ko ten stačiuoji dabar? Jeigu gaišinu, pasakyk. Atėjau, pamačiau, sveikas tu, gyvas, savo namuos, dabar galiu ir eiti.

Sugrįžo Juza. Sėdo vėl ant kaladės. Drebulį buvo suspaudęs, tik šaltelį dar jautė nugaroj.

– Nelabai kokių naujienų tu man atnešei, – pasakė. Adomas nieko nebetarė. Sėdėjo broliai ant kaladžių. Visiškai jau raudonas degė dangus vakaruose, žadėdamas saulę ir karštį rytdienai. Skaisti buvo toji raudonė. Ir tylus buvo pavakarys. Sėdėjo broliai.

– Aš tai su prašymu, – pratarė Adomas.

– Ačiū dievui, – išpūtė orą Juza.

– Dėl Adomėlio, Juza. Jau kalbėjau tau. Gal, sakau, padėtum, kai ateis negeroji?

– Ko blogesnio lauki?

– Šitaip ilgai nebus, Juza. Negali šitaip ilgai būti. Kai padaugini, tai neilgam. Užtat ir sakau, nuošaly tu gyveni, niekam akies neužkliudai, tai kas bepadėtų, jeigu ne tu?

Juza nekrustelėjo. Laukė, ką dar tars brolis.

– Ligi tol Adomėliui ir plaukai ataugs. Bus kaip žmogus. Kaip visi.

– Kokie plaukai?

– Taigi nusikirpo. Sako, taip komisariškiau. Kai prie odinio žipono skusta galva, tai komisariškiau.

– Diržo negalėjai jam paimt?

– Čia tai teisybė, Juza. Reikėjo paimt. Tiktai mažam reikėjo, Juza. Kol užpakaliukas minkštas. Dabar – šaukštai po pietų. Sudiržo užpakalys, proto nebeįplieksi pro tą vietą.

Juza linktelėjo galvą.

– Tai ko gi norėjai? – paklausė brolį.

Adomas atsakė ne iš karto. Saulė, jau beužriedėjusi anapus girių, švietė iš tenai tirštėjančiu raudonumu. Patraukė vakaro vėsa. Akivarai tykiai smilkė baltą rūką. Sumigo gervės ir kas tiktai gyvas Kairabalėj, prisiplasnoję karštyje, prikimšę gurklius riebaus vikšro ar šaltapilvės varlytės. Jau ir mėnulis pasikylėjo iš ano Kairabalės krašto. Jaunutis dar, nė sidabro nespėjęs pasisemti iš vakar dienos. Ir lyg susigėdęs savo jaunumo prieš abu brolius, nužilusius ir sėdinčius tylomis, užsiglaudė už debesėlio.

– Juza, – pašaukė Adomas.

– Taigi?

– Ar tu atsimeni, kaip mūsų senelis Jokūbas mirė?

– Senelis? Ko tau dabar galvon?

– Suklaupėm, jeigu atsimeni, visi. Ratu suklaupėm. Žvakę uždegėm, rankas pradėjom bučiuoti, o tas bartis: „Kur lendat? Nevertas esu. Būčiau žinojęs, kad tiktai šitiek galiu, vienuolynan būčiau stojęs,

dievuliui pasimeldęs, gyventi jūsų nė vieno nepaleidęs, nuodėmės gal nespaustų dabar manęs". Atsimeni, Juza?

– Mažai begyvas buvo senelis. Nebesižinojo ką šnekąs.

– Kad gal ne, Juza. Kad mirdamas žmogus, girdėjau, visada teisybę pasako. Gerai, jeigu kliedėjo, kaip tu sakai, o jeigu ne? – atsigręžė Adomas į Juzą. – Žiūriu dabar į savo Adomėlį... Gerai, jeigu kliedėjo senelis Jokūbas. O jeigu ne, Juza? Jeigu ne? Žmogus tiktai mirdamas ir pasako visą teisybę.

Atsisuko į brolį Juza, nužvelgė jį, sumenkusį, sulaibėjusiu kaklu.

– Patylėtum, – pasakė. – Tavo galva, nė gyvent nebeverta? Vienuolynan, tavo galva? Ar gal jau tiesiai kapo duobėn? Iš lopšio ir duobėn?

– Tu manęs namo nevaryk, – paprašė Adomas.– Pats išeisiu. Širdį man užgulė, Juza, o tu varai.

– Aš nevarau.

– Kad nevarai, tai pasakyk, ko gi šitaip man su tuo vaiku? Su Adomėliu? Žiūrėjau taigi kaip visus, prie darbo spaudžiau kaip visus, o ko tas mano vaikas – ne kaip visi?

– Daug labai nori, Adomai. Medžiai girioje, ir tie ne vienas į vieną.

– Medžiai plaukų neskuta.

Juza vėl nužvelgė brolį.

– Baik raudot, – pasakė kone rūsčiai. – Nešiojiesi su tuo savo Adomėliu. Plaukai, plaukai... Koks išaugo, tokį turim. Kad pasidarys blogai, ateikit į Kairabalę nors visi, vietos atsiras. Ką beišraudosi? Niekai!

– Kad jis ir mažas ne toks buvo, – varė savo Adomas. – Visi jam, būdavo, užkliūva, visur jam reikia. Nutvėrė ką meluojant, tuoj į snukį. Silpnesnį kas pastūmė, vėl į snukį. Kiek kartų pareidavo namo apdaužytas, iškruvintas. „Aš už teisybę", – kirsdavo man, kai subardavau.

– Be reikalo bardavai.

– Už teisybę be reikalo.

Patylėjo Adomas. Tykiai pašaukė vėl:

– Juza.

– Taigi?

– Juza, sakau, gal ir mums reikėjo? Vienuolynan gal, sakau, ir mums? Kaip senelis Jokūbas norėjo. Kas iš tokio gyvenimo?

Šaukštai po pietų.

Dirstelėjo Juza trobos pusėn kartą ir kitą. Tamsoje skendėjo troba. Ir visiškoj tyloj. Buvo jau naktis. Šilta vasaros naktis. Ir neramu, negera buvo Juzai: nėjo iš galvos Stonkiukas. Ir siurbėsi širdin Adomo šnekos apie senelį Jokūbą, apie vienuolyną. Rado apie ką kalbėti! Ir rado laiką!..

– Tu manęs namo tai nevaryk, – vėl paprašė Adomas. Juza nieko neatsakė. Vidurnakčio tirštuma buvo jau praėjusi, rūkas atsisiuvo nuo akivarų, supienėjęs kabojo viršum samanynų lygiai nupjauta apačia. Varguoliai berželiukai ir kemsynų senmergės pušelės atrodė tikri skenduoliai, besivaideną rūko gelmėse. Ir mėnulis, gerokai pabėgėjęs dangumi aukštyn, nebeturėjo už ko glaustis, tai žiūrėjo žemyn, mušė sidabru rūką. Rytų pusėj jau ėmėsi raudonė. Ne ta, rytinė, tiktai priešaušrinė, nedrąsi lyg nekviesta viešnia.

– Taip ir prasėdėjom, – pasakė Juza. – Ir nakties nebe kas liko.

– Nedažnai pasėdim šitaip abu. Tiek metų nugyvenom vienas ir kitas, o šitaip – nedažnai.

Nutrūko kalba Adomui, krūptelėjo, įsiklausė.

– Juza, tu girdi?

Toli, anapus Maldyniškės ar dar toliau, tarytum suūžė, sutrenkė. Paskui nutilo. O paskui – vėl. Ir vėl. Nepasakysi, griausmas tenai ar vėjas, gal ir audra po karštos dienos. Tiktai iš kur imsis audra, kai

dangus pilnas žvaigždžių? Adomas sugriebė Juzą už rankos:

– Arčiau! Daug arčiau, girdi, Juza? Vėl arčiau!..

Ir iš tikrųjų buvo arčiau. Ne ūžmas ar vėtros gausmas, o trenksmas. Artyn, artyn... Ir sudrebėjo žemė po brolių kojomis. Abu pašoko, nusitvėrė rankomis vienas kito. Virš galvų, griausdami, drebindami orą ir žemę, skrido lėktuvai. Ne vienas kitas, kaip praėjusią vasarą, kai atėjo laisvė, anot Adomėlio, o dešimtys, gal ir šimtai. Ir taip žemai, kad krūmai gludo prie žemės nuo staugiančio po jų sparnais vėjo.

– Karas... Juzuk, taigi karas! – suriko Adomas.

Juza nebepažino brolio. Lūpos baltos, akys – stulpu į viršų.

– Liaukis! – subarė.– Kas duos dabar karą? Manevrai kokie...

– Juzuk, broliuk, karas! Vėl karas... Prapuolėm, Juzuk! – šnabždėjo Adomas.

– Niekus šneki! Koks tau čia dabar karas? Sekmadienio gi rytas, ar biesas kariaus!..– barė brolį Juza, o pats jautė, kad suspaudė jam širdį.

– Juzuk, broliuk, ogi visi karai prasideda sekmadienį! – jau balsu šaukė Adomas. – Kiek tiktai buvo karų, visi – sekmadienį, sekmadienį, sekmadienį! Prapuolėm, Juzuk... Dabar tai jau prapuolėm!

Juza pasimojo užrikti ant brolio, bet tą pačią minutę išgirdo driokstelėjus sprogimą rytų pusėj. Paskui ir kitą. Ir trečią. Ir žemė susiūbavo po brolių kojomis. Stipriau nusitvėrė abu vienas antro.

– Panevėžį daužo, gal ir Kauną! – kaleno dantimis Adomas. – Tu girdi, Juza? Daužo Panevėžį!

– Kas duos Kauną? Kaunas toli.

– Lėktuvui argi toli, Juza? Lėktuvas ne vežėčios, jam visur arti. Girdi?

Sprogimai griaudėjo nauji ir nauji. Ir artėjo į Kairabalę. Pakraščiais jau degė kažkas, ir aušros raudonė maišėsi su gaisrų pašvaistėmis. Ir lėktuvai skrido vis tirštėjančiais šuorais, ir nuo jų ūžimo drebėjo žemė.

– O sakei, manevrai... – šnabždėjo Adomas. – Kur tau čia manevrai? Karas, Juzuk, tikras karas!

Nieko nebeatsakė broliui Juza. Pro lėktuvų ūžmą ir pro sprogimus pagavo ausimi trobos duris brakštelėjus. Atsisuko, o duryse – Stonkiukas. Šautuvą iškėlęs aukščiau galvos, rėkė ne savo balsu:

– Laisvė! Laisvė Lietuvai! Valio-o-o!.. Aleliuja, dėde Juza! Linksma diena-a mums nušvi-ito! – užtraukė velykinę prisikėlimo giesmę. – Aleliuja, aleliū-ū-ūja!..– Ir nusikvatojo tikru pamišėlio juoku.

Išpylė prakaitas Juzą. Šaltas ir tirštas. Grįžtelėjo į brolį Adomą. Tas stovėjo, nupilkęs lyg žemė, nežiūrėjo į Juzą.

– Ačiū tau, dėde Juza! – rėkė Stonkiukas. – Už priglaudimą, už ginklą, už viską! Lietuva neužmirš, šimteriopai atlygins savo sūnui, tikram lietuviui. Paminėsi mano žodį!

Ir akimis į Adomą. Linksmumas iš karto prapuolė jam iš veido. Ėjo artyn, šautuvą atkišęs. Įrėmė vamzdį Adomui į krūtinę. Juza pajuto, kad spaudžia jam smilkinius, sugniaužė kumščius. Bet Stonkiukas jau nuleido šautuvo vamzdį.

– Nešausiu! – nusijuokė. – Dėdei Juzai ačiū pasakyk. Kad ne jis, su tamsta ant dveja būtų. Labai ant dveja!

Užsimetė šautuvą per petį. Nusispjovė Adomui po kojų.

– O su tamstos išpera Adomėliu dar sudursime pirštus. Prisiekiu Lietuvos vardu!

Ir pasuko klojiniu iš Kairabalės.

Lėktuvai skrido dabar visiškai pažemiu, tarytum ne bombų mesti, o rugienų skusti išsiruošę. Žemė ūkė ir dejavo nuo jų ūžmo. Visas dangus rytų pusėj degė tamsiai raudonom aušros ir gaisrų pašvaistėm. Juza ilgai žiūrėjo į Vinciūnės sūnų, kaip eina tasai su šautuvu ant peties tolyn klojiniu ir tolyn. Dideliais, sparčiais žingsniais eina. Su šautuvu ant peties. Jo, Juzos, šautuvu. Tiesus, žingsnį muša kariškai. Kaip šauliai mušdavo, Maldyniškėj paraduodami švenčių dienomis. Daug kartų matė

Juza šitaip žengiant šaulius. Krestelėjo dabar galvą, lyg vėl mėgindamas nuvyti sapną. Grįžtelėjo į brolį. Adomas žiūrėjo tiesiai jam į akis. Suprato Juza, ką brolis galvoja apie jį.

Nė lašelio kraujo nebebuvo likę Adomo veide.

– Judošius tu, – pasakė, nesukrutindamas lūpų.

## 22

Nuo to ryto nebesudėjo bluosto Juza. Naktys dabar jam ėjo kaip toji, kai sugrįžo iš Vinciūnės vestuvių. Ir dar toji, kai pasižiūrėjo į žydinčius karklus Vidugirėj. Ilgas valandas gulėjo Juza daržinėlėje atmerktomis akimis, užlaužęs rankas už galvos. Šienas, jau šiųmetinis, traška, kvepia čiobreliais ir baltaisiais dobilėliais, o miego nepašaukia Juzai. Tylu visur. Sumigo susnūdo visi vabaliukai, nė vienu lapeliu nesujuda berželiai, o miegas neina net pačia miegiausia tyla ir miegiausiu metu. Ir neina Juzai iš galvos negeras vardas, kuriuo pavadino jį brolis Adomas. Ir pats Adomas tarytum gyvas stovi prieš akis. Nė vieno lašo kraujo jo veide. Stovi. Ligi aušros, ligi saulei patekant, prieš akis ir prieš akis.

Dieną geriau. Tegu ir vaikščiojo svirduliuodamas, akimis, svylančiomis nuo nemigos, bet geriau. Kopė medų Juza. Jau antrąjį šią vasarą. Daug jo nešė bitelės. Lyg ir ne galvoj joms, kad karklai žydėjo kaip raudoni bijūnai, kad praėjo nudundėjo frontas ir kad nežinia, ko dabar laukti ir sulaukti. Ir tikrino korius Juza, išpjovinėjo akutes su motinėlės užperu: kad neišsiristų, neskaldytų šeimynos į spiečius. Kokie dabar spiečiai? Nieko nebereikia. Ropinėjo ir daržo tarplysvėmis, rovė žliūges ir balandas, tiesino, retino gelsvai raudonų morkų mišką. Tvėrė dalgį rugiapjūtei. Karas, o rugys neturi birti šiaudo pašakniu. Ant stalo rugiui vieta.

Tikrai dieną geriau.

Nuo darbo prie darbo eidamas, ne kartą dūmojo Juza, kur dabar tasai... Vinciūnės sūnus tasai? Ar sudūrė pirštus su Adomėliu, kaip žadėjo? Grasindamas žadėjo. Ir kur dabar Adomėlis, ar išsaugojo galvą?

Brolis Adomas kaip pavadino Juzą negeru vardu, tai ir akių neberodė Kairabalėj. Žinia, nė laukti nebėra ko. Nebepasirodys, nebeateis. Bet ko gi sesuo? Uršulė ko? Negi Adomas būtų jai susakęs viską? Tai ko gi ne? Anksčiau, būdavo, kai tiktai kokia bėda kuriam, tuoj visi trys krūvon: pasitaria, išsišneka, iš vieno ima bėdą už ragų. Ir atmuša kartu ėmę, nugena šalin. Bet tai seniau šitaip. Dabar ne. Uršulė jau ir anksčiau tarytum atskilo nuo brolių, lyg ir seserim savęs nebelaiko. Savo gyvenimo, savo rūpesčių žiūri. O dabar ir Adomas. Vienas likęs jis, Juza. Toks vienas, koks niekados nebuvo.

Ne kartą baudėsi eiti pas Adomą Juza. Pasakyti, kad neteisingai suprato jį, kad nieko bloga jis negalvojo. Ir šautuvo nedavė Stonkiukui. Ir išklausyti, ką Adomas pasakys. Tegu bara, tegu rėkia, tegu keikia, kad tiktai ne šitaip kaip dabar. Ne šitaip.

Daug kartų baudėsi. Ir nenuėjo. Nepasakė. Neišklausė, ką Adomas būtų sakęs. Stingo kojos Juzai kiekvieną kartą.

Lėktuvai jau nebeskrido viršum Kairabalės, kaip buvo skridę pirmą, antrą, trečią, ketvirtą karo dieną. Nebeterškė ir vokiečių motociklai pakairabalės keliais, nebeūžė sunkvežimiai, pilni ginkluotų kareivių aukštai paraitytomis rankovėmis, rėkaujančių nesuprantama kalba. Nugriaudėjo, nubildėjo, nušniokštė karo vėtra, tolyn ir tolyn. Tiek ir liko, tie dulkių debesys. Iš lėto sėdo jie ant laukų ir pievų, storu pilku giedravalkiu traukė Kairabalės akivarus, ir lynai žiopčiodami pramušinėjo bukais snukiais tą giedra vaikį, gaudė ir gėrė orą, pasistuksendami standžiomis uodegomis vandens gilumoje.

Vienas buvo Juza.

Ir kai gulėjo jis vieną tų bemiegių naktų užlaužtomis už galvos rankomis, išgirdo lyg ir šmirinėjant ką patrobiais. Įsiklausė Juza, suprato: graibo žmogus tamsoj trobos sienas.

– Juza, Juza!.. – išgirdo šaukiant tyliu balsu.

Paskui žmogaus žingsniai artyn prie daržinėlės. Artyn. Subeldė į duris:

– Juza, Juza!..

Čiuožtelėjo Juza nuo šieno, pravėrė daržinės duris. Tamsoj atšlijo sunkiai įžiūrimas šešėlis.

– Čia tikrai tu, Juza?

– Konelis? – suglumo Juza, atpažinęs balsą. – Kaip tu dabar čia?

– Ne vienas Konelis, Juza. Mano Goldą čia. Konelytės trys čia. Padėk, Juza.

Konelis kalbėjo tamsoj, iš tolo. Greičiau pajuto negu akimis pagavo Juza, kaip atšlijo nuo daržinėlės sienos keturi šešėliai. Priėjo tylomis ir suklaupė visi keturi jam prie kojų. Moterų veidų nebuvo matyt. Visos apsimuturiavusios galvas tamsiom marškonėm, ir visos keturios pravirko ar gal užgiedojo tylią žydišką giesmę. Lingavo visu kūnu į šalis ir giedojo. Giedojo ir lingavo. O gal raudojo ir lingavo. Juza nesusigaudė. Visos keturios vienu metu: vienon pusėn ir kiton pusėn. O Konelis spraudė Juzai į rankas nežinia kokį daiktą, apvalų ir slidų, įšildytą Konelio delnų.

– Vienas begali padėt, Juza, – kalbėjo. – Visur viskas matyt, visur atranda, visus nusivaro. Tu geras žmogus, Juza. Taip ir mano Goldą sako. O Goldą visada žino, ką sako.

Juzai pasirodė, kad sapnuoja. Ėjo atbulas, stūmė šalin Konelio ranką, barėsi:

– Ką tu kiši dabar man?

Ir pajuto, kaip ciksi delne tas įspraustas daiktas. Apvalus, Konelio delnų įšildytas.

– Ar ne laikrodį tu man?

– Giminės laikrodis, Juza. Auksinis. Faberio darbo. Caro rūmų tiekėjo Faberio, Juza. Ant šešiolikos akmenų deimantinių. Paimk, Juza.

Tarytum trenktas per galvą, su laikrodžiu rankoje, stovėjo Juza. Iš karto prisiminė, kaip ketvirtadieniais, turgaus dienomis, lygiai dvyliktą valandą išeidavo Konelio senelis Genuchas į rinką priešais geležies parduotuvę ir užvedinėdavo raktu šitą laikrodį: gergžt gergžt gergžt!.. Ir visi žinojo: dabar lygiai dvylika valandų. Ne prieš dvyliktą ir ne po dvyliktos, o lygiai dvylikta. Aplinkui net turgininkų derybos pritildavo. Visi žiūrėjo, kaip Konelio senelis užvedinėja laikrodį. Ir visi žinojo tikrą laiką. Patį tikriausią, koks tiktai galėjo būti nustatytas. O kai baigęs sukti raktą, Konelio senelis paukštelėdavo laikrodžio viršeliu, tai krūpteldavo visi ir tuoj nusijuokdavo, taip smagu buvo turgininkams girdėti šitą paukšt! Dar mažam Juzai esant, šitaip būdavo, paskui jau ir suaugus. O kai numirė Konelio senelis, tai išėjo į rinką prie geležies parduotuvės slenksčio Konelio tėvas ir suko raktu: gergžt gergžt gergžt!.. Ir visi vėl krūpteldavo, o paskui nusijuokdavo, išgirdę laikrodžio viršelį paukštelėjant. Ir laikrodis rodė laiką taip teisingai, kad pats kunigas klebonas pasitikrindavo pagal jį savo kišeninį šveicarų darbo, gal per pusę mažesnį ir užsukamą ne raktu, o tiktai už rauplėtos galvelės laikrodžio viršuj. Viską prisiminė Juza.

– Šitą laikrodį man?! – stūmė atgal Koneliui į rankas Juza.

Moterys sukrūpčiojo prie Juzos kojų. Dabar jos nebesimeldė ir nebegiedojo. Jos verkė. Ir verkė taip, kaip niekad verkiant negirdėjo Juza. Stovėjo nieko nebesumodamas ir tiktai išgirdo Konelio balsą:

– Tai ir tu nepadėsi, Juza? Matau, nebepadėsi. Kad nepaėmei, tai nepadėsi. Niekas dabar nebepadės Koneliui. Taip ir mano Goldą sakė, kai bėgom iš Maldyniškės: „Jeigu ne Juza, niekas kitas!“ Visus žydus Maldyniškėj paėmė, Juza, visus nusivarė, o mes bėgom. Goldą žino, ką sako. Nereikėjo bėgti.

Kalbėjo Konelis tyliai, tarytum ir ne žmogus prašnekęs, tiktai lapelį pakrutino naktinis vėjas. Juza

nubraukė rankove prakaitą, nei iš šio, nei iš to išpylusį kaktą. Jam pasirodė, kad kraustosi jis iš proto.

– Ko gi tau padėti? Ir ko tau nepadėti? Kas pasidarė?

– Kas pasidarė, Juza? Tu klausi, kas pasidarė? Ar tu galvoji, aš žinau, kas pasidarė? Tu šitaip galvoji, Juza?

– Kad tu nežinai, kas žino?

– Klausyk, Juza. Aš tau sakau: visus Maldyniškės žydus paėmė, nebėr Maldyniškėj žydų. Daug dienų mes miške, Goldą ir aš, ir Konelytės trys. Mes pabėgom, Juza. Žalią grybą valgėm miške, uogą valgėm, samanoj miegojom, o tu klausi, kas pasidarė? Po miškąą dabar pilna hitlerininkų tarnų su baltais raiščiais ant rankų, Kairabalę supa, mūsų ieško, pabaiga mums, Juza. Jeigu nepadėsi, pabaiga!..

Laikrodžio Konelis nebespraudė Juzai į rankas. Pasakė ir stovėjo tamsoj. Didelis, mažai teįžiūrimas. O moterys prie Juzos kojų vėl pravirko balsu. Patyliukais, bet balsu. Juza žiūrėjo į jas ir negalėjo suprasti, kuri čia Goldą, kuri ne Goldą ir ko jos nori iš jo. Jos ir Konelis. Ir išgirdo Konelio balsą:

– Žydas aš.

– Žydas? Kas, kad tu žydas?

– Kas, kad aš žydas? Tai žydas aš, Juza! – pasakė Konelis.

– Ir kas, kad tu žydas? Visą laiką tu žydas, ir kas? Palauk, Koneli... Ar neprisidirbai tu ko prieš valdžią? Gal nusukai ką? Su ta geležim gal tu?

Pirmą kartą šitaip daug kalbėjo Juza. Net kvapo pritruko Juzai. O Konelis nesuprato.

– Žydas aš, – vėl aiškino. – Ir mano Goldą žydė. Ir Konelytės žydės. Tėvas buvo žydas, senelis žydas...

Juza žiūrėjo tamsoje į Konelį. Paskui į moteris. Tos pakilo, susiliejo vėl su daržinėlės siena.

– Ko visą laiką giriesi: žydas, žydas, žydas!.. – užsirūstino Juza.– Nematau, kad tu žydas?!

– Sušaudys mane, Juza. Ar tu supranti, Juza? – Konelis krustelėjo nuo Juzos rūstybės. – Jeigu tu nepadėsi, sušaudys. Ir mano Goldą sušaudys, ir Konelytes. Nieko nebebus, Juza.

– Už ką?

– Žydas aš.

Juza nieko nebeatsakė, taip buvo suglumęs. Sušaudys? Ims ir sušaudys? Už ką? Tiek ir nuodėmių Konelio, kad gelžgalį kada kreiviau atkirto. Kas už tai šaudo? O kad žydas, tai ar vienas Konelis žydas? Pilna Maldyniškė žydų. Ir ne tik Maldyniškė. Kur tiktai miestelis, tai ir žydas. Kaipgi be jų? Jeigu ne žydas, kur tu, žmogus, ir geležies nusipirktum? Siūlų, adatų, varvelio batams? Gal čigonas tau parduos?..

Net nusišaipė Juza tamsoj. Bet čia vėl išgirdo Konelio balsą. Tykiai kalbėjo Konelis. Maldyniškėj nebėra žydų. Nė vieno. Niekur Lietuvoje nebėr. Surinko vokietis iš miestų, miestelių ir tuoj liepė prisisiūti visiems prie rankovių geltonas žvaigždes ir vaikščioti ne ten, kur žmonės eina, o gatvės viduriu, tiktai viduriu, kad visi matytų. O dar liepė žiūrėti, kad prie nieko neprisiliestų ir kad niekas prie jų. O paskui suėmė visus ir išvarė.

– Kur išvarė?

– Išvarė, Juza. Sakė, griovių kasti, namų statyt, kelių tiesti, siūti arba kalvėje kalti, Juza. Išvarė, tiktai nenuvarė, kur sakė. Prie darbų nenuvarė, Juza. Iššaudė. Daug iššaudė, Juza.

– Iššaudė? Kaip iššaudė? Kas? Už ką?

– Oi, Juza! Geras tu žmogus, Juza! – pasakė Konelis tamsoj. – Žydai jie, Juza. Žydai, o tu klausi, už ką šaudo! Oi, geras tu žmogus, Juza.

Goldą ir Konelytes vėl sulingavo verkdamos, o Konelis ėmė iš naujo sprausti Juzai laikrodį į rankas:

– Paimk, tu paimk, Juza! Faberio darbas. Visos Rusijos carui darė Faberis. Caras kiekvienoj kišenėj turėjo po Faberį. Ir ant sienų turėjo, Juza. Carienė pabunda iš ryto ir tuoj žiūri į Faberį ant sienos, ir

žino, kiek pramiegojo. O, Faberis! Faberis, Juza!.. Faberis sekundės anksčiau ir sekundės mažiau nepaduos, toks Faberis! Juza, tu visada buvai geras žmogus, ir protingas žmogus tu visada buvai, tai ar tu dabar būsi neprotingas, Juza?

Atstūmė laikrodį Juza. Nelabai tesumesdamas, ką daro, žengė trobon, įžiebė tenai žibintą, sugrįžo su juo rankoje, pasakė:

– Tai gal einam?

Daržinėlėje pakabino žibintą ant balkio, stojo ties prėslo viduriu ir ėmė pešti šieną.

– Imk ir tu, – pasakė Koneliui.– Ko stovi dykas? Antrasis geležinis peštuvas styrojo čia pat, iškišęs iš prėslo

drūtgalį užriestu galu. Konelis patraukė kartą, paskui antrą, vėliau tempė kablį iš šieno, atsispyręs abiem kojom į prėslo rentinį. Kablys – nė iš vietos. Juza purkštelėjo į ūsus, pastūmė Konelio kablį gilyn, paskui į save, ir kablys išėjo aikštėn su geru šieno kuokštu.

– Pirma gilyn reikia, paskui atgal. Gilyn ir atgal, gilyn ir atgal!

Konelis taip ir padarė, ir net nusijuokė, kai jam pradėjo sektis. Pešė abu. Konelį prakaitas išpylė, ir Juzai trenkė į nosį negeras kvapas nuo Konelio. Peršlapusiom drapanom, balų dumblu mušė Konelis.

– Ale gi smirdi, – neiškentė Juza.

– Kaip nesmirdėsi, Juza? Iš namų bėgom, kvepiančio muilo pasiimt užmiršom. Ar daug muilo Kairabalėj? Reikia smirdėti, Juza.

Gal pasivaideno Juzai, o lyg nusijuokė Konelis tamsoj. Net pešęs nustojo Juza, klausėsi, ar iš tikrųjų. O Konelis rovė ir rovė peštuvu. Ir vėl suėmė savąjį Juza.

Šieno kaugė augo ant daržinėlės laito, o pešėjai jau įsiėjo į prėslą. Lyg šieno būdoj atsidūrė abu. Ir ėjo toliau, kol barkštelėjo peštuvais į priešinę daržinėlės sieną.

– Perspaudėm, – pasakė Juza.

Uždengė išnuogusią sieną vėl šienu, pats ėjo į kiemą, nešė iš pašalio žalgas ir lotas, likusias nuo trobos stogo, ėmė remti jomis šienkamarės viršų ir šonus, kad neišsiklaipytų, neišgriūtų. Užtaisė viską, tik provėrą paliko žmogui pralįsti į vidų. Konelis baudėsi padėti jam, bet Juza ranka parodė: nereikia, pailsėk.

– Tai tu supratai, Juza? – paklausė Konelis. – Jau supratai?..

– Skalsu kalbos.

Šnarpšdamas dirbo toliau Juza. Šienkamarė prėsle išėjo plati, aukšta: gulėk arba sėdėk, o kad nori – stačias stovėk. Paėmė žibintą Juza, dar kartą įlindo į vidų, patikrino sužiūrėjo kiekvieną žalgelę sienoje ir lubose: viskas gerai, vienas daiktas negerai. Tai atnešė Juza drenažo vamzdį. Seniai mėtėsi po namus šitas vamzdis. Kažkada rado jį Noriūnų dvaro laukuose. Ėjo pagrioviu laukais, žiūri: varva vanduo iš vamzdžio griovio šone. Labai geras, šaltas vanduo. Juza atsigėrė, paskui ir nusiprausė, toks geras tas vanduo buvo vasaros karščio metu. O tada suėmė vamzdį abiem rankom ir patraukė į save, o kad tasai pasidavė, tai parsinešė jį namo, nelabai sumesdamas galvoj, kur dėti ir ką su juo daryti. Taip ir atsirado vamzdis iš pradžių jų namuose, o paskui ir Kairabalėj, kur nusikėlė gyventi Juza. Dabar atsiminė jį. Nulindo į šienkamarės gilumą, pašaukdamas kartu ir Konelį, įstūmė vamzdžio galą tarp daržinėlės sienrąsčių, parodė:

– Pro šitą ir darysi. Lengvojo.

Dabar jau viskas buvo kaip reikiant. Tai pasakė Koneliui Juza:

– Pašauk savo bobas.

Konelis nuėjo atsivesti moterų, o Juza trobon. Čia paraikė duonos, papjaustė mėsos, sukapojo kietą sūrį, prikošė pilną ąsotį giros ir nunešė viską daržinėlėn. Konelis stovėjo ties šienkamarės provėra, matyt, laukė Juzos.

– Bobos kur? – paklausė Juza.
Konelis parodė ranka į šienkamarės vidų.
– O tu ko ne viduj?
– Juza...– pratarė Konelis, – norėjau pasakyti tau, Juza... Ar tu žinai, ką norėjau tau pasakyti?
Buvo jau praaušę, ir Juza pamatė: netoli ašarų Konelis.
– Aš turiu pasakyti, Juza. Jeigu mane atras... daržinėlėj jeigu atras, supranti? Mane ir mano Goldą, ir Konelytes... tu būsi sušaudytas, Juza. Vienoj duobėj būsi. Su.mumis vienoj duobėj. Vokiečiai taip pasakė ir ant sienų užrašė: kas už žydą, tą – su žydais. Aš turėjau tau pasakyti, Juza. Anksčiau turėjau, o nepasakiau. Bet ir dabar ne vėlu tau žinoti, Juza. Tu dabar turi laiko pagalvoti.
Juza patylėjo.
– Skalsu kalbos! – subarė Konelį.
– Aš turėjau pasakyti, Juza. Aš ir mano Goldai pasakiau: pasakysiu Juzai, o Juza pagalvos, ką jam daryti. Tu pagalvosi, Juza? Tu dar pagalvosi, tada man pasakysi. Tikrai, Juza?
Vienu niūktelėjimu įstūmė Konelį šienkamarėn Juza. Pats įėjo iš paskos. Išdėliojo žibinto šviesoj ką atnešęs. Išėjęs užrėmė žalgomis provėrą, uždriekė šienu ir apipešiojo taip, tarytum nieko kito čia nėra, tiktai šienas. Šienas ir šienas.

## 23

Dar saulelė nepatekėjo, o Kairabalės klojiniu pamatė beateinantį Stonkiuką Juza. Ne vienas ėjo Stonkiukas, dar penki vyrai jam iš paskos. Visi su šautuvais rankose ir baltais raiščiais ant rankovių. Ir visi akimis į Stonkiuką. Taip ir žiūrėjo, ką tas pasakys, ką lieps. O Stonkiukas be šautuvo, su pistoletu rankoje. Ir švarkas jo nebe tas, su kokiu atbėgo pas Juzą, o juodas. Ne odinis, bet blizga pikčiau už odinį. Iš gumos, matyt.
– Sveikas, dėde! – pašaukė iš tolo.
– Gal ir sveikas.
– Žydus kur padėjai?
– Ar žydų tau prireikė?
– Tu, dėde Juza, nejuokauk, istoriniai laikai atėjo. Sakyk tiesiai, kur užkišai?
– Kad užkišau, tai pasiieškok. Gal tau geriau seksis? – nusišaipė į ūsus Juza. – Man tai nesiseka.
Stonkiukas nužvelgė skersomis Juzą, atsisuko į savuosius, nieko nepasakė, tiktai galva kryptelėjo. Penketas puolė su šautuvais į visas puses. Vertė kniso, taršė naršė trobą, paskui ir tvartą, ir kluoną, du įšoko daržinėlėn, badė šakėmis šieną, vienas net ant prėslo užsikorė. Ir sugrįžo visi patrobin, susmurę, prakaitu sužliugę.
– Nieko nesurasta, tamsta leitenante! – mušė auluotų batų kulnais.
– Žiopliai! – tiršta raudonė nukaitino Stonkiukui žandus.– Ieškot, kol bus surasta!
Vėl viską aukštyn kojomis Juzos sodyboje. Net į šulinį nusileido vyrai, apžiūrėjo kiekvieną rentinio skersinį. Ligi pavakarių užgaišo. Ir vėl:
– Nieko nesurasta, tamsta leitenante!..
Stonkiukas pasižiūrėjo į Juzą. Tas sėdėjo ant suoliuko palangėje. Neskubėdamas pakšėjo pypkę. Stonkiukas sėdo šalia, pamojęs savo vyrams traukti šalin.
– O gal geruoju, dėdžiau? – paklausė.– Aš juk ir areštuoti tave galiu. Perduosiu paėmęs, kur reikia, ar besugrįši gyvas?
– Perduok, tada žiūrėsim.
Stonkiukas patylėjo.

– Labai jau tu ramus, dėde Juza, – tarė. – Ir labai man nepatinka tavo ramybė. Tai gal iš tikrųjų geruoju, ką?

– Rodus būčiau, – pasakė Juza. Vėl patylėjo Stonkiukas.

– Man labai gaila, – pratarė. – Nesupranti padėties, dėde Juza. Žydai turi būti nušluoti nuo žemės, ir jie bus nušluoti, slėpsi tu porą žydų ar neslėpsi. Anksčiau, vėliau – vis tiek surasim. Tada ir tave, dėde Juza, o kam tau šito reikia? Prieš vėją nepapūsi, kaip žmogus tau sakau.

Juza tylėjo.

– Būk ir tu žmogus, dėde Juza. Konelių visa šeima pabėgo, pėdos veda į tavo kiemą, niekur kitur. Paskutinį kartą geruoju tave prašau.

Juza pasilenkė, iškratė pypkę, daužďamas ją į bato užkulnį, atsitiesė, pasižiūrėjo Vinciūnės sūnui į akis.

– Negausi žydų. Jeigu ir turėčiau, neatiduočiau tau.

Pakilo Stonkiukas nuo suolo, patempė švarko skvernus žemyn.

– Kalba dar nebaigta. Dar nebaigta, dėdžiau! Pakilo ir Juza.

– Kaip dievas duos, – pasakė. – O dabar lauk iš mano namų.

– Ką–ą–ą?!

– Kol geruoju prašau.

Pasakė šitaip Juza ir ėjo artyn prie Vinciūnės sūnaus. Buvo sujudęs, kad nebematė, kaip išbalo Stonkiukas ir kaip nuskubėjo tolyn klojiniu, o paskui jį ir tie penki.

Gal savaitę neatlėgo Juza. Kur ėjo, ką darė, vis galvą muistė, patikėdamas ir vėl netikėdamas, kad gali būti taip, kaip yra, ir kad Stonkiukas, tasai gi, Vinciūnės gi sūnus!..

Nebepasirodė Kairabalėje, kaip žadėjęs buvo. Ir tie penki ne. Gal patikėjo juo, Juza, o gal po kitus paraisčius, kitus miškus medžiojo žmones. Daug raistų ir daug miškų aplinkui Maldyniškę. Yra kur pamedžioti, kai žmogaus nebelaikai žmogum, tiktai žydu.

Susiruošė vieną dieną pirties kurti Juza. Pats metas buvo. Konelių kvapas mušė iš šienkamarės per visus čiobrelius. Užeitų kas svetimas, iš karto suprastų. Iškūreno pirtį kaitriai Juza, seniai kaip bebuvo kūręs. Ir akmenų pašovė krūsnin. Labai gerų riedulių parinkęs laukuose ir atvežęs klojiniu. O kai tie sužėravo raudoniau už pačią ugnį, ėmė juos ilgom medinėm replėm Juza ir pavaliui narino į vandens kubilą, pilną ligi kraštų. Kubilas kunkuliavo, varė aukštyn debesis garų ir dundėjo geležies lankais, trim eilėm juosiančiais jo šulus. Sumerkė į kubilą vantas Juza. Kad atšustų, gerai prie kūno liptų, kai pradės vanotis. O tada paruošė antrą kubilą vandens, jau vasarodrungnio. Muilams nusiplauti. Ir dar trečią, visiškai šalto. Persilieti, kai nukeips besivanodami ir gulės pasliki ant plautų. O pačius plautus nuplikino verdančiu vandeniu iš kubilo, kai tas dar be vantų šniokštė ir kunkuliavo nuo ugninių akmenų. Trynė juos senos vantos drūtgaliu, dar kartą nuplikino. O tada atnešė priepirtin ąsotį stiprios naminės rūgšties, užkimšęs jį susuktu rankšluosčiu. Ir savo paties apatinius, gerai išvelėtus ir iškočiotus, gulėjusius skrynioj ir laukusius, kada prireiks. Ir savo čerkesines kelnes, ir to paties audimo švarką. Daug ko prinešė priepirtin Juza. Neužmiršo nė marškų drobinių keturių. Kad apsivilktų ir įsisiaustų Koneliai po maudynės šitais ir pabūtų su jais, kol išskalbs ir iškrės nuo gyvio pirties paluby ant kartelės savuosius.

Ruošė pirtį lyg prieš šventes kokias Juza, pats nelabai sumesdamas, kodėl daro šitaip, o viską sutaisęs, nuėjo šaukti Konelio į garą. Tas paprašė moteris leisti pirtin pirma jų, vyrų, bet Juza žinojo: tiktai įleisk moteris pirtin, tai ir pražilsi, belaukdamas už durų, kol jos viduj išsitalaškuos, o sulaukęs neberasi pirty nei garo, nei vandens karšto. Todėl jau nuo senų senelių vyrai ėjo pirtin pirma moterų. Taip bus ir šiandien, ne kitaip, nors kažin kaip tasai Konelis prašytų. Konelis nusileido, kadangi buvo tiktai svečias Juzos namuose, ir tai dar nekviestas, neprašytas, gal ir nelabai lauktas. Juza ilgai vanojo

pirty, pasiguldęs visą ilgą Konelį ant vidurinių plautų, o tam pradėjus rėkti, kad jau jau jau nebeišlaikys, pagirdė jį rūgštim, atsinešęs ąsotį iš priepirčio, ir perliejo kibiru vandens iš trečiojo kubilo. O kai Konelis vėl pasidarė Konelis, liepė jam kopti ant viršutinių plautų Juza, pats gi pasėmė pilną medinį kaušą vandens ir, užtaisęs jį batvinių rūgštim, šliūkštelėjo ant krūsnies akmenų. Ugninis garas šovė pirties palubin, ir Juza, iš naujo ėmęs vanoti Konelį, pamatė, kad tas neberėkia, tiktai guli nukeipęs, mažai begyvas ant viršutinių plautų. Tai nutempė žemyn, išbogino priepirtin ir, atšliejęs prie sienos, girdė šalta rūgštimi, kol nuvanotasis atvirto žmogum. Tada atgal į pirtį.

Išėjo po visa ko abu, svirduliuodami nuo garo ir laimės, pašaukė moteris, palydėjo jas ligi pirties durų, ir davė Juza visoms po muilą, kone pusės plytos didumo, paties Juzos namie virto su akmenėliu, aštraus kaip šarmas. Ir moterys užsibuvo pirty kone ligi aušros, kaip ir nuspėjo Juza, o kai išėjo įsisiautusios į drobės marškas, tai nešėsi po pažastim savo drabužių žlugtą ir buvo užsidengusios veidus, kaip ir tą pirmąjį vakarą, kai atsirado Kairabalėje. Juza ilgai žiūrėjo, kaip jos eina priešaušry, lyg ir ne moterys, o laumės iš senelio Jokūbo pasakos, ir jam suspaudė širdį, kad šitaip jos eina, veidus užsidengusios nuo jo. Nieko gi bloga nebuvo joms padaręs Juza. Ko gi dabar jos ne tiktai kūną, bet ir galvas užsidengė? Ir ko akis suka nuo jo, Juzos?

## 24

Vidurnakčiais nuo širdies maudimo pradėjo pabusti Juza. Išeidavo kieman į šiltą nakties orą, sėsdavo ant suoliuko trobos palangėj ir sėdėdavo. Vienas sėdėdavo Juza. Ir atrodydavo jam tada, kad ne tiktai čia, palangėj, o visoj Kairabalėj jis vienas. Nėra nei Konelių, nei nieko kito. Vienas. Tyku aplinkui, ramu. Tiktai pelėda ūkauja anapus Kairabalės. O jis sėdi. Sėdi ir nelabai žino, ko tą širdį jam šitaip maudžia ir ko jis sėdi šitaip vienas.

Tikėjo ir vėl netikėjo Juza, ką išgirdęs buvo iš Konelio ir ką sakė Stonkiukas, tasai gi Vinciūnės sūnus, atėjęs Kairabalėn ieškoti žydų. Žinoma, karas. Kare žmogus – nebe tas žmogus. Labai visko iš žmogaus karo metais galima laukti. Bet negi šitaip? Negi iš tikrųjų reikia šaudyti žmogų už tai, kad jo nosis ilgesnė už kitų arba kad plaukai ne kaip kitų? Taigi ir jo, Juzos, nosis ilgesnė už daugelio. Ir jo. Tai išeitų, ir jį, Juzą? Ir plaukų žmonės turi ant galvos labai visokių. Daug juodų. Daug šviesių. Ir potamsių yra. Net raudonai rudų pasitaiko. Tai kaip dabar?

Ir neiškentė Juza. Išsiruošė Maldyniškėn. Sėdomis nedaug suprasi žmogus. Sėdomis, vienoj vietoj bekiūksant, ir pačiam pradės vaidentis, ko nebuvę ir būti negali.

Išėjo iš anksto ryto ir tuoj už Kairabalės klojinio pamatė, kad visur dyka, vėjas groja rugienose, viskas suvežta, tiktai nerautų linų užuogana belikusi – skambalioja sėmeningom galvelėm. Ir varnos negerai, rudeniškai rėkia pakelės medžiuose. Būdavo, vis po žemę varnos – vaikšto, ieško, tylėdamos plėšia iš dirvos vikšrą ar slieką, o dabar medy, ir netyli nė viena. Ir pamatė Juza iš tolo, kaip viršum klebonijos sodo plaukia debesyse baltoji Maldyniškės varpinė. Debesys stovi vietoje, o ji plaukia. Gal šimtus, gal ir daugiau kartų ėjo šituo keleliu Juza. Kai mažas dar buvo, prie pirmosios komunijos motutė už rankos jį vedė, paskui ir pasiūgėjęs, į pečius sumitęs. Ir kiekvieną kartą matė iš tolo baltą Maldyniškės varpinę. Lijo ar snigo, saulė švietė ar vėjas ūžavo laukais, vis ta varpinė balta. Net tėvelį su motute į kapus palydint, tokia ji buvo. Ir dabar ėjo Juza, užsižiūrėjęs į ją, varpinę, ir vėl nebetikėjo, kad Konelis teisybę būtų sakęs. Karas, žinoma. Bet ar tai pirmas karas žmones užgriuvo? Kiek žmonės gyveno, karai ir karai. Vienas po kito. Paklausk kokį nori senelį, ką jis pergyveno, ką matė, kiekvienas pasakys: karas buvo. Toks ir toks karas, o dar buvo šitoks. Tik tada pridės, kaip žmonės gyveno prieš karą ir kaip po karo, kas gimė prieš karą, o kas po karo, ir vedė kas arba mirė. Ir visada pridurs, kad prieš karą gerai gyveno žmonės, o po karo... po karo – labai visaip. Karai ir karai. Ne iš dangaus gi ir

tie kaulai po vyšniomis, netoli Karusės. Karas. Ir negi tiktai žmonės kariauja, mušasi? Visi kariauja. Kas tiktai gyvas, tai ir griebia kitą už gerklės. „Pasižiūrėk į skruzdėlytes, – ne kartą kalbėjo senelis Jokūbas Juzai, sėdęs miške prie didelio skruzdėlyno. – Dirba skruzdėlytės. Neša tempia, stato grebėstuoja savo namus. Tiktai ar visos? Tu pasižiūrėk!" Ir parodė senelis Jokūbas Juzai, kad yra skruzdėlės darbininkės, bet yra ir kitoniškų: su plačiom replėm iš priekio, aštriom lyg išgaląsti kardai. „Kareiviai, – pasakė senelis Jokūbas,– visą kariuomenę turi skruzdėlynas, visą armiją pulti, kariauti, užiminėti ir plėšti kitus skruzdėlynus!" Nelabai suprato tada Juza senelio Jokūbo žodžius, tiktai pajuto, kad negera jam pasidarė. Jis mylėjo skruzdėles. Jam patikdavo pasilenkti prie skruzdėlyno saulėtą vidurdienį, kai jų, šitų skruzdėlių, daugiausia viršuj, ir purkštelėti seilėmis. Tūkstančiai skruzdėlių kaip bematai pakeldavo savo užpakaliukus ir purškė Juzai į veidą šlapumais, o nuo tų šlapumų net akys superštėdavo, tarytum kas gailios rūgšties būtų į jas. Ir žinojo iš senų žmonių Juza, kad labai sveika akims šitaip, nuo trachomos ir kitokių supūliavimų padeda. O senelis parodė, kad skruzdės ne tik purkšti moka, bet kariauja, užmušinėja viena kitą, tarytum ir ne skruzdės būtų, o žmonės. Bitelės kariauja ir žuvys vandeny, peteliškės ir uodai, kiekvienas šapaliukas mušasi su kitu. Ko gi žmogus geresnis už šapalą? Kad visi, tai ir jis. Ir jis...

Muistė galvą nuo tokių minčių Juza, vienas eidamas laukais. Na, tegu ir taip. Tegu ir karas. Tai ko gi žmonės dabar ne kaip per kitus karus? Per karą šaudė vienas kitą ir durtuvais badėsi tiktai fronte, niekur kitur, o dabar nebežinia, kur frontas, kur ne frontas: ten šaudo ir čia šaudo. Fronte vyras prieš vyrą eina, vieno rankose šautuvas ir kito rankose šautuvas, kas pirmas iššaus, tas gyvas liks. O čia? Kaipgi dabar čia?

Taip galvojo Juza. Visą kelią iki Maldyniškės ir net įeidamas į Maldyniškę, kai jau baigėsi laukai ir prasidėjo miestelis. O įėjęs tuoj ir sustojo, pamatęs, kad lyg ir ne Maldyniškėn atėjo, ir ne jos rinkoj atsidūrė, o gal Alizavoj arba Gelažiuose. Iš visų austerijų, kur turgininkai gerdavo magaryčias, sukirsdami delnais derybas, buvo likusi tiktai ugnies išpleškinta dykynė su išsivartaliojusiais, nuo karščio suaižėjusiais akmenimis, plėnimis pelenų, krūvomis juodų anglių. Ir vietoj nesuskaitomų žydų krautuvėlių, stovėjusių siena į sieną, tiktai viena kita, ir tos, likusios, plačiai pražiodintomis susikreivojusių durų atvartomis; ir Konelio geležies „kromo" kur būta, tai akmuo išlindęs iš grindinio ir kėpso, kaip kėpsojo kadaise, kai Konelis geležį kirsdavo ant jo, o daugiau nė ženklo iš viso „kromo". Stovėjo ir žiūrėjo Juza.

– Tau ko dabar šičia? – išgirdo vyrišką balsą.

Ne iš karto atpažino Urniežių Juza, matytą valsčiaus name, kai nusivedė jį tenai kalvis Šarkiūnas.

– Žiūriu.

– Daug buvo žiūrinčių, mažai liko matančių. Tai ko tau iš tikrųjų?

– Žydus kur padėjot?

– Tai gal tau ir komisarų reikia?

Grįžtelėjo į Urniežių Juza:

– Kokių komisarų?

– Išduodamų, parduodamų, štai kokių! Didelę paklausą dabar turi komisarai. Paskubėk, jeigu turi, o tai kaina nukris!

Dar labiau grįžtelėjo į Urniežių Juza. Kokias čia užuominas jam daro? Ir pamatė Juza: įpykęs Urniežius, stačiai įdūkęs ant jo, Juzos.

– Geruoju sakau: kraustykis iš čia! – iškošė pro sukąstus dantis.

– Tu ko dabar?

– O aš tau vėl geruoju: kraustykis ir smirdėk savo Kairabalėje!

Stovėjo Juza. Žiūrėjo į Urniežių. Niekas su juo taip nėra kalbėjęs. Niekas ir niekuomet. Ir pajuto

Juza, kad veržia jam smilkinius. Kaip geležiniu ratlankiu aplink galvą. Ir tada Urniežius žengė artyn, pasilenkė prie pat ausies Juzai:

– Ne manęs, savo Stonkiuko paklausinėk apie žydus!

Kraujas griuvo į širdį Juzai, o veidas baltyn, baltyn.

– Ir apie pirmininką Šarkiūną paklausk! Ir tuos biedniokus, kurie žemės buvo gavę iš buožių laukų. Ir apie komunistus, komjaunuolius, tarybinį aktyvą... Apie visus paklausk savo išsaugotinį!

– Palauk... – sunkiai vėrė lūpas Juza.

– O tavo išsaugotinis ar laukia? – nukirto Urniežius. – Tasai, ką lašiniais Kairabalėje šėrei? Ginklą kuriam davei? Ar gal nebeatsimeni?

Ko nesusverdėjo Juza. O Urniežius šiepėsi vis blogesniu šiepuliu. Lūpų kraštuose pasirodė jo dantys, o iš priekio ne. Nebuvo matyti priešakinių Urniežiaus dantų.

– Šautuvą kuriam davei! – drėbė į veidą Juzai.

– Palauk... Šautuvą?..

– Ne kačergą gi! Kačergas tu, nebijok, sau pasilieki. Pravers dar tau lašinių čirškalams pamaišyti. O su tavo šautuvu Stonkiukas po Maldyniškę. Dabar tai jau numetė, atidavė prastesniems už save. Su pistoletu tavo išsaugotinis, lašiniais šertas, minkštai migdytas, lig pusrytėlių nepritžadintas, kaip toj dainoj. Vyriausias Maldyniškėj!

– Stonkiukas... – tiek ir beišspaudė Juza.

– Tavo išsaugotinis! Paklausk, tai sužinosi, kur Maldyniškės žydai, aktyvas kur. Tau jis pasakys. Tau, geradariui šventam, viską jis pasakys!

Dėjo šitaip ir dėjo Urniežius. Ir nebesurado kvapo, nei ką prieš sakyti, nei klausytis Juza. Vieną tą kartą ir tematė šitą Urniežių iš arti. Žinojo, gyvena Maldyniškės pakrašty, turi žmoną, vaikus ar ne du, vasarą eina per vienkiemius plūktinių tvartų statyt, iš to ir verčiasi. Tylus visada, nelabai ir atskirsi nuo kitų. O dabar stovėjo priešais Juzą kitas. Svetimas stovėjo. Ne Urniežius, o teisėjas.

– Valsčiaus name dabar tavo išsaugotinis, – lyg per miglas girdėjo jo balsą Juza. – Nueik, pasibučiuok. Nedykai giriasi visiems, kaip tu Kairabalėje jį popinai. Sušlavė visus su savo draugužiais. Žydus ir ne žydus, aktyvą ir ne aktyvą, ant ko tiktai dantį turėjo!

Tylėjo Juza.

– Ropok į savo Kairabalę, dar geruoju sakau. Kol žmonės nepamatė čia tavęs. Kaulelių nesurinktum!..

Tai šitaip kalbėjo Urniežius, o Juza stovėjo priešais jį, žemiau ir žemiau lenkdamas galvą. Jis nebežinojo, kiek ilgai stovi, tik vienu metu nelauktai netikėtai suprato, kad nebegirdi Urniežiaus balso, ir, kai pakėlė galvą, pamatė: nebėra ir paties Urniežiaus. Lyg žemėn būtų prasmegęs. Vienas stovėjo vidury Maldyniškės Juza. Tarp suaižėjusių nuo ugnies akmenų. Pamuistė galvą Juza. Vėl pasirodė jam, kad sapnuoja. Stovi ir sapnuoja.

25

Parvežė molio Juza, Kairabalėn grįžęs. Šviežio, labai gero molio. Vieną vežimą parsivarė, paskui antrą, o galvoje sumetęs, ir trečią. Minkė su atsijotu smėliu, drėbė į medinę sankalą, savo paties sumuštą dar pirmaisiais naujakurystės metais, darė plytas. Dėjo jas eilėmis įsauliui, graužingame kalvos šone, kur vėjas pūtė kiaurai, o saulė neskeldino. Kad sustangrėtų, mūrui tiktų. Pridaręs kiek reikiant, ėjo trobon Juza, nuardė visą duonkepės užpakalį, iškėlė tarpusienio duris, stovėjusias priešais, prakirtinėjo plačiau durų spragą. Plati pasidarė prokirta. Kaip tik krosniai pramūryti kiaurai sieną. Prasiskiedė krėtalo Juza, ėmė kelnę į rankas ir plyta po plytos vedė krosnies užpakalį ligi sienos,

o paskui ir per sieną, į uždurėlio vidų, kad, žiemą krosnį pakūrus, šildytų ji savo priekiu trobą, o užpakaliu – uždurėlį. O įėjimą į uždurėlį prakirto kitą: iš tvarto. Gerai nudabojęs, kad būtų kaip užremti žalgomis ir uždriekti trintu šiaudu: yra durys, o lyg ir nėra. Šitaip reikia dabar.

Dirbo Juza priešokiais, nuo vieno ar kito darbo atsiplėšęs, prie naujų neprisisiuvęs, tai, kol užglaistė visus tarpuplyšius, duris sutaisė, sienas balta kalkele iš naujo pabaltino, pasunko ir debesys viršum Kairabalės, pilni pirmojo sniego, murzino vandens ir kaulosūkio žmonėms.

Liko dar aukštinis. Buvo prakirstas lubose dūmą traukti ne tik iš trobos, bet ir iš uždurėlio, tik ne tiesiai kaip troboje, o per lentų rankovę, atvestą iš tenai. Stipriai susidūmojo Juza. Niekad tokio aukštinio su lentų rankove nebuvo kirsdinęs Juza, net akyse nematė, tai ir nesumetė, nuo kurio galo pradėti. O gal nereikėjo nė prasidėt? Kaip tik plytų nuo krosnies mūrijimo liko, paties Juzos darytų ir išdegtų. Ir geležies mūro rišalui yra. Tos pačios geležies. Konelio parduotos patamsėlyje. Taigi gal kaminą tuo paėmimu? Daugelis aplinkui jau su kaminais, o jam, Juzai, dūmai akis ėda kiekvieną rytą, rūbo visas siūles pergeria, kad jau trenkia jis dūmais tarp žmonių, bažnyčioj ir turguj. Ligi gruodo ir išvestų tą kaminą. Kūčias jau be dūmo atšvęstų. Kaip visi tie, su kaminais sodybose aplink Kairabalę. Baudėsi Juza ir vėl nesusibaudė. Kaminas, žinoma, gerai, tik visiškai be dūmo vėlgi nei šis, nei tas. Dūmas šilimą užlaiko. Taip užlaiko, kad visas trobos kertes prisotina ligi antro kūrimo kitą rytą. O su kaminu visaip pasitaiko. Nuo dūmo tai ir blakės rėkdamos bėga iš namų, ir kitoks gyvis nesilaiko, o nuo kamino kas tau bėgs? Kiekvienas taiko prie kamino, kad vėsiai, be dūmų smalinio. Tik užgesink žiburį lovon gulęs, jau blakė tau prie šono: valgo tave, ėda, tarytum tiktai jai ir esi čia paguldytas, niekam kitam. Kiek žmonių, tų, su kaminais, nešėsi iš Maldyniškės sierą, negesintą actą, kitokias išmones: rūkė, smilino iš puodo šukės, visus sienų plyšius iš vidaus ir iš oro purkščiojo, o kas gero? Nieko iš to gero. Siera blakei tąsia kodylas. Tik palinksmėja, dar kiečiau kanda! Juokas vienas, nieko daugiau.

Net nusišypsojo Juza, viską apsvarstęs, apdūmojęs, o tada – kirvį į rankas ir ant užlų.

Lentų rankovę kol išvedė iš kamarėlės į trobą, užstūmimą jai sutaisė, jau ir gruodas sudavė per klojinį, rakino Kairabalės samanynus ir akivarus. Taigi atėjo metas išvesti Konelius iš tos šienkamarės daržinėlėje. Kad arklį dovanojai, pridėk ir balną.

– Geras tu žmogus, Juza, – tiek ir pasakė Konelis.

Juza sumurmėjo, kad gal geras, o gal ir nelabai geras: tarpusienyje vietos vienam ar dviem įsisprausti, o jų kiek? Penketas jų. Tai ar stačiomis tarpusieny visiems? O kiek ilgai žmogus išlaikysi stačias?

– Kas sako, kad ilgai, Juza? – atsiliepė Konelis. – Žmogus tiktai gulomis ilgai išlaiko. Kapuos ilgai. O kol gyvas, neilgai, neilgai, Juza. Ar tu sėdėk, ar stovėk, – vis neilgai.

Juza nieko nebepasakė, suko tamsoje tvartų pusėn, parodydamas visiems eiti paskui jį. O kai suėjo šitaip kamaraitėn, pamatė Juza, kad vietos čia ne tik sustoti, bet ir atsisėsti yra kur – ant jo paties įruoštų gultų pasieniuose. Ir prie ko prisėsti yra. Savo rankomis buvo sukalęs stalą Juza, platų ir ilgą, kad ne tik penkis, dar kitus penkis susodintum.

– Langų tai nėra, – pasakė.

Konelis sustojo kamaraitėje ir žiūrėjo į Juzą, žibinto rausvai apšviestą. Žiūrėjo ir šypsojosi. Ir visos moterys šitaip. Stovėjo aplink Juzą galvų nebepridengusios, ir Juza tuoj pamatė, kad labai dar nieko ta Konelienė. Goldą šita. Žibintas taip sau apšviečia, drumzlinai kažkaip, ir Konelienė, nebepasakysi, kad jauna, baltas šerkšnas įsivijęs jai į plaukus, juodus ir tirštus, o vis tiek. Vis tiek! Labiausiai tai akys. Tikros juodosios slyvos, ir dar pažiburintos aštrumais kampuose, tarytum sidabru įžvilgusios. Tik pasižiūrėjo tom akim, ir tu jau matai: šita moteris nieko nenori, kad tiktai tau būtų gera. Tiktai – kad gera tau. Nieko kita jai nereikia. O kai atsisuko Juza į Konelytes, tai pamatė, kad šitos dar

žiburingesnėm akim. Ir žiūri lyg iš apačios, galvas truputėlį panarinusios.

– Biednas tu, Juza, – išgirdo Konelio balsą.

– Ko jau?.. – nuleido Juza ranką su žibintu.

Dabar šviesu buvo tiktai prie žmonių kojų. Nebematysi nei Goldos šerkšno, nei Konelyčių panarintų galvų. Prapuolė tamsoj.

– Geras, geras, o biednas tu, Juza, – vėl pasakė Konelis. Juza metė ant stalo dėžutę degtukų, pamojo ranka tamson:

– Lempa čia!

Išėjo, kietai virstelėjęs durimis.

Lempą jis irgi iš anksto buvo pakabinęs ant sienos. Labai gerą lempą, žalsvo stiklo ropine ir visiškai skaidriu viršutiniu stiklu. Seniai buvo ją pirkęs, namo parsigabenęs, o nedegė nė karto. Nebuvo verktino reikalo. O dabar pakabino. Tegu įsižiebia Koneliai. Tegu. Viskas tegu. Ir koks aš jiems, po biesais, „biednas"!.. Tvartan žengęs, ėmė užtaisinėti žalgomis ir Šiaudais uždurėlio angą Juza. Paliko tiktai siaurutį pralindimą iš vidaus į tvartą. Ties pačiu žalosios snukiu. Ne daržinė čia, drenažo dūdos neįdėsi, kai surems Konelius didelis reikalas arba ir mažas, tegu pro čia, žalosios pasnukiu, eina. O kai užbaigė viską, tai nusišypsojo Juza: labai gerai sutaisė viską, nereikalinga akis gali dairinėtis po tvartą nors kiaurą dieną arba naktį, pasišviesdama žibintu, o regės tiktai šiaudagaliuotą sieną, nieko daugiau. Nieko daugiau. Ir pamatė Juza, kad žaloji liovėsi gromuliavusi ir žiūri į užtaisytas duris.

Žiūri ir tyli. Ir negromuliuoja.

– O kas tau rūpi? – nepiktai subarė karvę Juza. Ir karvė vėl pradėjo gromuliuoti.

Nuo tos nakties ankstutėliai budo rytais Juza. Kūrė permūrytą krosnį, kad pašiltų uždurėlis, taisė viralą, kepė raguolius grikinius ir žirninius padieniui, kad nenusibostų, o prie raguolių darė ir dažinį trintų bulvių. Bulvelės šiemet, ačiū dievui, paderėjo baltos, miltingos, kad ir mirties patale tokių užsinorėsi. Ir raikė duoną Juza. Rupiai savo paties maltą ir savo paties keptą duoną. Malūnan kaip gyvas nebuvo vežęs grūdo duoninio ir net ėdalinio. Toks ir miltas iš po malūno girnų. Trintu akmeniu sukvipęs. Ir geležim. Ne tiktai žmogus, o peniukšlis kiaulis nuo tokio milto snukį šalin suka. Grūdas tada tiktai ir grūdas, kai pusgrūdžiu permuštas, baltą savo miltą žmogui rodo. Iš tokio duoną kai pakepsi, tai ir pauosčius karšto jos kvapo – pusę alkio šalin. Šitokią duoną raikė Juza. Storom abišalėm raikė, kaip riekiama sau, ne svečiui nekviestam. Dėjo ją prie viralo ir šalia mėsos ant plačios lentos ir nešė viską uždurėlin, abiem rankom suėmęs už kraštų, o Konelis pirmiausia prie duonos ranką tiesė, godžiai uostė tamsrudžius žiauberės sprogulius ir kalbėjo kiekvieną kartą:

– Kai žmogus geras, tai ir jo duona... Kad jau duona, tai duona! Oi vei, Juzos duona!

Nešė ir pieno Juza, prikošęs dar šilto, aukštą molio puodynę, ir medaus, rankos neprilaikydamas, ir kopūstų raugintų, iš statinės maltuvėje ėmęs, vėsių ir pamargintų spanguolėle, dažnai ir juodnugarį lyną, tik ką iš akivaro trauktą, keptuvėj su svogūnais iščirškintą, ir teisinosi kiekvieną kartą, kai Koneliai aikčiojo nuo tų gardybių:

– Kuo bagotas, tuo ir rodus.

Žinojo Juza, kad žydų dievas – ne katalikų dievas: neleidžia kiaulienos, taigi pačios gardžiausios mėsos, ragauti. Ilgai gailėjosi žydų Juza, paskui papjovė ėmęs dveigį jautuką. Kad nevalia geros, tegu bent šitos. Buvo taikęs jautuką į turgų kapeikėlei prasimanyt, bet kai toks reikalas, tai jau toks. Susūdė jautieną medinėj geldoj, savo paties ištąsytoj iš storos drebulės, ilgai laistė rašalu ir vilgė trintu česnaku, kadangi be česnako žydui mėsa – tąsia katalikui be druskos, o paskui ir išrūkė kadugio šakele. Tai išėjo mėselė, kad, tarpusienin nunešus, Koneliui akys iš kaktos lindo, o Goldą su Konelytėm stačiai žydėjo, žiūrėdamos į Juzą. Matė Juza: paskaistėjo per šitas dienas Goldą su Konelytėm ir taip jau išgražėjo, kad nelabai ilgai pažiūrėsi į jas. Ir Konelis pasakė, giliai atsidusęs, ką

jau buvo sakęs:

– Biednas tu, geras tu, biednas mūsų tu Juza!..

– Ką turiu, tuo duriu...

Taip atėjo į Kairabalę žiema. Tikra jau žiema, ne pašalvenimų traškulėliai pasamaniais. Užklojo užnešė samanynus storom pusnim, užplienino akivarus, ligi pažastų nuskandino sniege verklius berželius ir varganas raisto pušaites. Nei paukščio praskrendančio, nei žvėries. Tik vėjas stūgauja per naktis, aštriai galanda, ką pakeliui radęs. Žinojo Juza: pats adventas, vilkų rujavimo metas, verčiau nekišti nosies iš trobos. Bet žinojo ir daugiau: metas ruoštis Vidugirėn, malkų kitai žiemai parūpinti. Tikrai metas. Pražiopsosi žiemos kelią, kai pirmas sniegas susmenga, keliai prasimuša, dantimis kalensi prie šaltos krosnies, apšerkšnijusių langų. Žinojo, o nekilo Vidugirėn. Tarytum gyvi stovėjo Juzai prieš akis karklai, raudonom kepurėm žydėje pernai, kruvinu atomūšiu nulieję sniegą aplinkui. Išeidavo vienas kieman, ilgai stovėdavo šaltyje ir vėjyje, o paskui sugrįždavo į trobą: ne, šiandien dar nevažiuos, gal rytoj arba ir poryt...

O dienos bėgo, bėgo, bėgo. Gilėjo žiema.

26

Saldų rytomiegį gėrė Juza. Ne rytomiegį, teisybę pasakius, povidumaktinį miego medų. Ir tarytum ėjo ledu. Ne ledu, o sausoledžiu. Vanduo šalčių nusekintas, kritęs toli apačion, o ledas kabo ore nubalęs, bekraujis. Trakšt trakšt trakšt!.. – skeldėja Juzai po kojų. O jis eina tolyn, tolyn. Vis eina Juza. Jau ir antrasis ledo kraštas matyt rūkuose. Trakšt trakšt trakšt!.. Tuoj žemė. O ledas: pykšt! – išilgai. Juza į lūžinį šlamokšt. Alkūnėmis sausoledžio briaunų laikosi, o kojos – vandeny. Nedaug to vandens, o siurbia, siurbia kojas gilyn. Tuoj įsiurbs jį visą. Ir mato Juza, kad sausoledžio kraštai traukiasi tolyn ir žemė už sausoledžio bėga tolyn, tolyn, tolyn...

Suriko Juza, oro pritrūkęs, alkūnėmis į ledo briaunas sudavė, kabinasi už jų, stiebiasi, plėšia kojas ir plėšiasi pats iš siurbiančio vandens, ir jau mato: nebeišsiplėš. Suriko, kiek kvapo beturėdamas...

Ir pabudo Juza. Ilgai sėdėjo lovoje, nesuprasdamas, kur jis dabar, braukė marškinių rankove prakaitu nužliugusį veidą, žiūrėjo tamson apdujusiomis akimis ir vis nesusigaudė, kas jam. Ausyse tebegirdėjo sausoledį skylant: pykšt pykšt! Tarytum čia, po kojom, tarytum ir ne čia, ne Kairabalėj, gal Vidugirėj ir gal net už Vidugirės.

Užsimetė skrandą Juza, basnirta į medipadžius įsispyrė. Apėjo apžiūrėjo kiemą, kiekvieną namų kampą. Tyku visur. Ramu. Karvės gromuliuoja tvarte, Koneliai miega uždurėlyje. Ramu. Pasuko atgal į trobą Juza.

O čia vėl: pykšt pykšt pykšt!.. Ir taip arti, tik ne po kojom, o Kairabalėj. Negi besapnuojąs? Ir vėl į kiemą Juza, įsiklausė įtempęs ausis. Lyg ir niekur nieko. Tiktai naktis užtirštusi. Tikras priešryčio užtėmis kieme. Ir sniegas krinta tamsoj. Tykiai krinta. Retas, šlapias. Koks retai teiškrinta advente, kai vilkai giriose stoja ant užpakalinių kojų ir mušasi lyg išgėrę bernai dėl mergos, o vilkė šiepia dantis ir laukia, kuris bus stipriausias. Pastovėjo Juza, pasiklausė. Tyku. Tikrai tyku. Tuoj pradės aušti.

Trobon grįžęs, įkūrė pypkę Juza. Gulti per vėlu, keltis per anksti. Pasirėmė alkūnėmis stalo, žindo aitrų multoninės dūmą.

Ir staiga: bar bar bar!.. – į langą iš kiemo pusės.

Tykiai beldė. Taip tykiai, kad ne iš karto sumojo Juza, ar tikrai beldžia kas, ar vėjas medžio šakomis į stiklą,

– Ką dievas neša? – pamėgino įžiūrėti svečią pro šerkšno įsiuvas lango stikle.

– Dėde, dėde Juza... – tyliai pašaukė balsas iš kiemo. Šaltis nubėgo Juzos nugara. Pažino tą balsą ir

nepažino. Nepatikėjo, ką išgirdęs. Adomėlio buvo balsas. Atidarė duris Juza:

– Įeik, įeik.

Įėjo dviese. Sustojo prie slenksčio tamsoj. Vienas stovėjo tiesiai, antras pusiau kabojo, įsitvėręs pirmojo peties. Vėrė akimis tamsą Juza.

– O kas šitas? – paklausė.

– Vasia, dėde Juza.

– Koks Vasia? Ar ne rusas?

– Kareivis. Iš apsupimo prasilaužė rudenį, badavo miškuose, dabar mūsų, partizanų, būry. Buvo mūsų būry... kai būrys buvo. Padėk, dėde Juza. Ant kulnų mums lipa!..

– Kas lipa?

– Stonkiukas su policininkais. Užsirovėm ant jų pasalos. Šaudant girdėjai? Jei gali – negaišk, jeigu ne – sakyk. Trauksim kitur, jeigu negali. Kiekviena minutė brangi!

Juza pridengė ranka akis nuo šviesos. Nusivarę, nusidriokę abu. Nebe žmonės, tik nuobridaus rūbo tumulai. Vasios ranka aprišta. Ir galva aprišta. Ir visas rišalas įtamsėjęs, kad nebežinia kuo žmogus ir aprištas.

– Vienas tu taką per Kairabalę žinai, dėde Juza, – skubėjo pasakyti Adomėlis. – Pervesk mus. Tamsoj, pro akivarus, kad nei lapė nesulotų. Nėra mums kito kelio, ir nėra kito išsigelbėjimo. Iš visų pusių apsupti!

Juza nutraukė nuo karties savo aulinius. Šventinius aulinius, kurie kabojo čia kelintą jau žiemą, ant kojų maunami tik per atlaidus, Kalėdas arba Velykas. Pamėtėjo Adomėliui.

– Maukis šitais.

– Bet, dėde Juza... Čia tavo šventiniai!..

– Negaišk!

Priklaupė ant vieno kelio prie lovos Juza, ištraukė iš po jos kitus, jau kasdieninius, gerai pabrydėtus purve ir sniege. Šituos padavė Vasiai. Atmetęs skrynios dangtį, traukė iš jos kojines, storo vilnos siūlo megztas, vienas ir kitas.

– Persiaukit abu.

– Dėde, nebėra gi ir laiko! – trypčiojo Adomėlis su Juzos auliniais rankose. – Ant kulnų lipa!..

– Neužlips, – pasakė Juza. – O kad nuogas išbėgsi – pirmam pakelmy nukeipsi. Tada užlips. r

Užgriebė gale stalo kepalą duonos, tik vakar prariektą, lino rankšluosčiu pridengtą, atriekė didesnę pusę. Įsigulęs indaujon, šmaukštelėjo peiliu lašinių palties, įsuko drobėn, atkišo Adomėliui:

– Paimk.

Iškėlė iš skrynios ir kelnes dvejas rainuoto storo milo. Susuko, suveržė virvagaliu, pasitaikiusiu čia pat po ranka.

– Kad taip jau lipa, su savim neškitės, – pasakė. – Anoj pusėj persimausit. Ir pavalgysit anoj pusėj.

Žinojo Juza slaptatakį. Pro akivarus, per plūdinius, linguojančius žmogui ligi pažastų, nė mėsėdo šalčių nesurakinamus. Parodė jam senelis Jokūbas. Vienam iš visos giminės. Bet parodė vasarą, ir dar dienai šviečiant. O dabar nei vasaros, nei dienos. Kaip maiše dabar Kairabalė. Ir snyguriuoja, kloja šlapiu droblium. Tai baksnojo Juza žalga, kas sprindis tikrino, statyt koją ar nestatyt, o pastatęs ilgai klausėsi, ar negurgia po padu pragaištinga provėra, ar nesiviepia tarp samanų bedugnė. Taip ėjo Juza, kas žingsnis užgriebdamas aklinoj tamsoj slaptatakio kimšą, stangrų ir drūtą, dažnai po vandeniu, po samanų liūksynu pagurusį, vis proniurniais tardamas jaunikliams:

– Iš paskos man. Tik iš paskos. Pėda į pėdą, nei per aguonos grūdą šonan.

Jaunieji irgi turėjo rankose po žalgą, o ant pečių nešėsi ką gavę iš dosnių Juzos rankų. Prakaitas pylė abu, žiūrėjo akis išpūtę, o nieko nematė, tik Juzos nugarą tamsuojant. Taip varėsi visi trys. Iš

šono pažiūrėjęs, nelabai pasakytum, kurion ir pusėn traukia – iš lėto judėjo vyrai. Naktis jau nusibaiginėjo, kai pasiekė antrojo Kairabalės kranto šilojus. Sugirgždo stiprus ledas po kojom. O sniegas drengė, kaip ir derėjo auštant, nuklojo baltai visus tris, per du žingsnius neatpažintum kuris kas. Sustojo Juza, parodė įkalnės pušynėlio pusėn:

– Ropokit.

– Tai ačiū, dėde Juza! Išgelbėjai mudu su Vasia. Kaip gyvas, kaip gyvas neužmiršiu!.. – drebėdamas nuo jaudulio, šnekėjo Adomėlis.

– Užmirši.

– Dėde, ką šneki?!

– Ropok!

Matė Juza: mažai kas jų belikę, dvilinki, gali sakyt, kvapo nebesuima. Tik antakiai kruta po šlapiu sniegu, nieko daugiau. Adomėlio rankos lyg šarmo nuėstos: storos, raudonos, pirštai į visas puses, šautuvo nebenulaiko. Ir Vasia ne ką geresnis: muturiuotas, permuturiuotas, jau visiškai įjuodusiu rišalu. Nutraukė nuo rankų ūšmalines pirštines Juza, pamėtėjo brolio vaikui.

– Ropok! – pasakė trečią kartą.

Ir ilgai stovėjo, žiūrėjo, kaip eina jie ir kaip įeina pušynėlin kitapus Kairabalės. O sniegas vis krito iš pilkų, mažai tepraaušusių aukštybių. Šlapias ir sunkus. Va ir nebėra abiejų, įsisuko pušynėlin, prapuolė iš akių.

Palinko Juza prie varguolio berželio, nusilaužė jo viršūnę, o eidamas atgal, užšlavinėjo šituo berželiu pėdas. Savo ir tų abiejų. Kad neliktų negerai akiai ar šuniui pasalūnui. Taip ir ėjo Juza slaptatakiu atgal, kol pamatė, kad nebereikia užšlavinėti: sniegas dengė viską nebeįžiūrimai. Bloškė berželiuką šalin Juza, ir tas įstrigs šaltekšnyne drūtgaliu žemyn ir stovėjo šitaip, tarytum nei kitur augęs, nei laužtas buvęs. Dabar Juza beturėjo žalgą rankoje.

Pasibaksnodamas ja, traukė namų pusėn.

Ir galvojo visu keliu, kad gerai, bet ir nelabai gerai išėjo. Brolio vaikui šventinius aulinius tai atidavė ir pirštines ūšmalines, o apie brolį Adomą taip ir nepaklausė, nė žodžiu neužsiminė, kaip laikosi brolis, kaip gyvena. Tarytum nė nebuvę brolio, tiktai jo vaikas, Adomėlis, bėdon įkliuvęs. O brolis taigi Judošium jį išvadino ir nuo tos negeros dienos nė žingsnio Kairabalėn. Taigi reikėjo paklausti. Bent paklausti. Gal vokiečiai Adomą griebia už jį, sūnų Adomėlį, kad tasai su šautuvu, su Vasia. Gal ir iš namų išvarė, gal ir sušaudę bus brolį Adomą. Paklausęs būtų, o Adomėlis tikriausiai žino. Kur tu matęs sūnų, kad apie tėvą nežinotų. Ir pasakyti reikėjo Adomėliui, kad už Judošių nepyksta Juza. Maža kas gali žmogui ištrūkti nuo liežuvio, kai širdis užverda. Ne, nepyksta Juza, ir, kai pamatys tėvą Adomėlis, tegu pasako: už nieką nepyksta Juza. Jaugi laikai dabar tokie, kad nelabai susigaudysi, ką tu, žmogus, padarei kaip Judošius ir ką ne kaip Judošius. Kokie čia piktumai? Ir dar reikėjo pasakyti Adomėliui, kad jo, Juzos, durys visuomet atviros broliui Adomui. Ir ne tiktai Adomui, bet ir jam, Adomėliui. Ir Vasiai. Visų jis lauks, visiems bus rodus. Žinoma, jeigu Adomas nusistatė neiti, tada nieko nebepadarysi. Nereikia tada. Tegu neina, kad tiktai piktumo širdy nelaikytų. Ne piktumų dabar metas...

Štai kaip reikėjo pasakyti Adomėliui. O jis nepasakė.

Papurtė galvą Juza:

– Nelabai gerai, tai jau tikrai negerai išėjo.

Priešaušry stovėjo kieme Juza. Prakaitu žliuginas, kaip ir tie abu, jaunieji, storai apsnigtais kailiniais. Pakėlė akis, nužvelgė sniege nuskendusius brūzgynus ir pamatė ryto aušroj: Stonkiukas besėlinąs paguromis artyn. Ne vienas, o su kitais keturiais. Matyt, niekur jau Stonkiukas nebėjo vienas. Mėlynai apsitaisę tie keturi, šautuvus rankose laiko, o Stonkiuko puskailiniai milu mušti, trumpai pakirpti, kad būtų matyti kelnių galifė viršum batų aulų. Ir ne šautuvu ginkluotas, o nedidoliuku pistoletu, kaip buvo sakęs Urniežius Maldyniškėj. Laikė jį ne dešinėj kaip visi, o kairėj rankoj, toli atkišęs į priekį. Ir sėlino jie visi penki taip, tarytum ne ieškotų, ko jiems reikia, o jų pačių ieškotų tie, kuriems reikia jų, visų penkių. Kone dvilinki visi, pažemiu, pažemiu, nuo krūmo ligi krūmo. Juzos kiemą pasiekę, pasisklaidė iš krūvos. Keturi aplink sodybą susibedė per ariamą varsną vienas nuo kito, o Stonkiukas – kieman, pistoletą rankoj dar labiau atkišęs. Kaktomuša susitiko su stovinčiu Juza, suriko:

– Kur velnias tave nešioja?

– Savo kieme stoviu. O kur tave? – atklausė Juza.

O akimis – sau už nugaros: ar užsnigo, kur jo eita, pėdos mintos? Ir lengviau atsikvėpė Juza: ne, nebėra pėdų. Užklojo, uždrengė sniegas. Nieko nebėr. Nekaltu veidu atsisuko į Stonkiuką Juza:

– Tai kur, sakai, tave?

– No, no! Kitaip man pasijuoksi, dėdžiau! – rėkė Stonkiukas, krūpčiodamas iš pykčio, gal ir baimės. – Tu man dar pasijuoksi!..

Priėjo visiškai arti. Sniegu drėbtas, nudrėbtas. Net plaukai jam šiuršėjo po apsnigta kepure. O akys raudonos, pilnos karščiuojančių varvalų. Ir pasakė Juzai visiškai tyliai:

– Atiduosi partizanus!

– Tai partizanų dabar?

– Kaip su žmogum su tavim kalbu, dėdžiau. Geruoju.

– Gerai, kad geruoju. Tiktai iš kur imsiu tau partizanus? Tu man geruoju, ir aš tau geruoju: ko neturiu, taigi neturiu.

– Vadinasi, nematei? Ir nieko nežinai? – primerkė akis Stonkiukas.

– Tai kad ne.

– Ne viską pasakei, dėdžiau. Tai pasakyk dabar man štai ką: jeigu surasiu tavo namuose partizanus, tau geriau bus?

– O tau? – žiūrėjo Juza tiesiai į akis Stonkiukui.

– Mesk juokus, dėdžiau! Ne mažas vaikas esi. Tiesiai pasakau: jeigu rasiu, paklosiu visus kartu su tavim, kur suradęs! Ar supratai?

Stonkiukas patylėjo.

– Tave – šalia jų, dėdžiau. Krūvoj kaulų pūdyti!

O kad Juza tylėjo, pamojo ranka Stonkiukas tiems keturiems. Ir tie prisislinko negaišdami, sustojo ratu aplink Juzą. Petys prie peties. Ir šautuvai visų rankose. Vamzdžiais į jį, Juzą. Jautė Juza, kaip tirštėja prakaitas jam ant kaktos, po kailine kepure. Buvo bekeliąs ranką nusibraukt, bet nuleido vėl. Stovėjo, įrėmęs akis į Vinciūnės sūnų. Ir tas stovėjo, įsisiurbęs akimis į Juzą. Prakaitas dabar pylė abu. Juzai žliūgtelėjo iš po kepurės, riedėjo smilkiniais. Stonkiukas nubraukė savąjį atgalia ranka, pamojo keturiems:

– Apieškot! Nuo galvos iki kojų! Visus namus išverst! Kad šiaudelio neperžiūrėto nepaliktumėt!

Išgirdo Juza, kaip traška jo puskailinių brūzguliai. Vyrai plėšė drabužius jam nuo pečių. Šaltom sugrubusiom rankom grabaliojo po švarku. Prakaitas jau ne riedėjo Juzai, o žliaugė visu kūnu. Tik pakaušyje buvo šalta. Taip šalta, kaip niekad anksčiau toj vietoj.

– Tai buvo, – pasakė Stonkiukui.

– Vis dėlto?! – sujudo tas.– Kas tokie, dėdžiau? Iš kur? Gal Adomėlis, tasai suskis? Ir kur dabar?.. Gal paslėpęs tebelaikai?

– Nepažinau – kas, o buvo.

– O iš tikrųjų?

– Tamsu dar buvo. Prieš aušrą. Ėjo, praėjo, nebėr.

– Kur praėjo? Kur pasuko? Na?

Juza vėl pasižiūrėjo į Vinciūnės sūnų. Veidas pykčio iškreiptas, nieko nebelikę iš Vinciūnės. Ir jo dabar valia. Stonkiuko. Pistoletas rankoj. Ir tie keturi su šautuvais. Kad tiktai namų krėsti nepradėtų. Penki žydai – ne adata šieno kupetoj. Ir Juza pats nepajuto, kaip paklausė Stonkiuką:

– Šautuvą kur padėjai?

– Šautuvą? Kokį šautuvą?!

– Mano, kieno dar? Išnešei, be nieko mane palikai. Kur šautuvas?

Įtraukė krūtinėn oro Juza, pridėjo:

– Su šautuvu aš gal ir tuos... partizanus tuos būčiau pristabdęs. O nuogom rankom kaip? Ėjo ir praėjo, manęs nepasiklausė.

Kalbėjo Juza, o šalta jam buvo ne tiktai pakaušyje. Šiurpas ėjo per visą nugarą. Tikras šerkšnas nugaroj. O užsičiaupi nebeturėjo sveikatos:

– Nei aš dabar, nei tu beturi. Kur mano šautuvas?

Ir tuoj pamatė, kaip įsideginėja raudonė Stonkiuko veide. Vienoj vietoj ir kitoj. Buvo baltas, o dabar nusiplieskė ugnim. Ir susigriebė už šonų Stonkiukas, nusikvatojo visa gerkle ir ilgai juokėsi, išsižergęs priešais Juzą. Ir staiga, liovęs kvatoti, pasakė labai tykiai:

– Eik trobon, dėdžiau.

– Nušausi ir čia, – nepajudėjo iš vietos Juza.

– Eik trobon, dėdžiau, – jau visiškai tykiai pasakė Stonkiukas.

Įėjo Juzai iš paskos su pistoletu rankoj. Ir tuoj akimis į visas kertes. Nužvelgė nužiūrėjo. Užkliuvo perstatytos krosnies.

– Matau, netinginiavai, dėdžiau?

– Dievo visiems liepta krutėt.

– Gerai, jeigu dievo.

Suprato viską Stonkiukas. Dėl to ir skubėti jam nebebuvo ko. Sėdo ant suolo, ruošėsi rūkyti, o sujudęs buvo, kad drebėjo rankos, pirštai nebenulaikė nei popieriaus, nei tabako. Iš kelinto sukimo nesuėmė, vis popierius pusiau, tabakas – žemėn.

Ir Juza suprato. Tylėdamas perėmė iš Stonkiuko rankų rūkalą, nelinkstančiais pirštais suriteno plonytę suktinę, kietą kaip kauko spenys, atkišo atgal neseilėtu ir neklijuotu popieriaus kraštu:

– Užbaik pats.

– Patylėk, dėdžiau!

O suktinę paėmė Stonkiukas. Patraukė popierių per apatinę lūpą, užspaudė nykščiais, įdegė ir giliai patraukė dūmo.

– Patylėk, dėdžiau, – pasakė vėl, išpūsdamas iš burnos tamsiai mėlyną kamuolį.

Juza nusivilko kailinius, gražiai pakabino ant karties, šliūkštelėjo vandens į plačią geldą, pasilenkė ties ja. Ilgai prausėsi Juza, nieko nebetarė, net neatsisuko į Stonkiuką, tarytum to ir bute čia nebuvo. Vanduo, per naktį priemenėj stovėjęs, išraudonino Juzai pečius, kaklą, krūtinę. Stonkiukas ir dūmą pamiršo, taip žiūrėjo į Juzą.

– Velnią dabar sugalvojai?

Juza sustojo, atkišęs vandeniu varvančias rankas, užsimerkęs ilgai nesugraibė rankšluosčio, o suradęs prispaudė šiurkščią drobę prie akių ir palaikė šitaip.

– Reikia būti švariam, – atitraukė rankšluostį nuo akių. – Kai nudėsi, kas benupraus?

Stonkiukas grikštelėjo dantimis, buvo bešokąs rėkti, o čia trobos durys – pokšt! – ligi galo, įgriuvo vidun vienas tų keturių. Pats ilgiausias, raupų išėstu veidu.

– Nieko nerasta, tamsta leitenante!

– Nešdinkis! – išspaudė pro sukąstus dantis Stonkiukas.

– Klausau, nešdintis!

Išlėkė priemenėn. O Stonkiukas įsakė:

– Atsistok prie sienos, dėdžiau. Gražiai atsistok. Veidu į sieną, supratai? Ir rankas pakelk. Aukštai pakelk. Aukščiau galvos. Delnais į sieną, ar supratai? Ir pastovėk šitaip. Kol pasakysiu, kad nebereikia.

Juza padarė, kaip liepė jam Vinciūnės sūnus. Matė tiktai sieną priešais. Savo paties rankomis ręstą, su gerom samanom tarprąsčiuose. Girdėjo, kaip žengė laukan Stonkiukas ir kaip užrėmė duris iš priemenės pusės, o paskui rėkė ant tų keturių antrame trobos gale, patvartėje ir tvarte. Pokštelėjo durys, rėkė ne tiktai Stonkiukas, bet ir tie keturi. Ilgai visi. O kai pritilo, išgirdo Juza: rauda moterys. Taip rauda, kad Juzai šiurpas per visą kūną. Baigė aušti kieme. Moterys raudojo jau pasiūbaudamos, o Konelio balso nebuvo girdėt. Juza nebesumetė, kiek laiko stovi jis šitaip – veidu į rąstų sieną, rankomis aukščiau galvos. Ir jam pasirodė, kad jis ne stovi savo troboj, kaip Stonkiuko pasakyta, o sapnuoja. Tiktai sapnuoja. Štai atmerks akis ir pamatys viską, kaip buvus, kaip iš tikrųjų yra.

– Atsisuk, dėdžiau!

Laikė rankose laikrodį Vinciūnės sūnus. Tą patį, rusų caro rūmų tiekėjo Faberio darbo. Šešiolikos akmenų. Paukštelėjęs auksiniu dangteliu, atidarė, vėl uždarė, nuslydino šoninėn kišenėn.

– Tai susmirdėlius šeri, dėdžiau? Ką?

Pasižiūrėjo Juza į Vinciūnės sūnų. Žinojo: nieko nereikia nei sakyt, nei atsakyt.

– Persivilkt švariais leisk, – pratarė.

– Ką zurzi dabar? – subliuvo Stonkiukas. – Dar tau pasišaipyt iš manęs? Norėjau kaip žmogus, dabar aš tave... kaip šunį! Kaip šu-u-ūnį!.. Supratai, seni? Už tokį dalyką... gulsi šalia susmirdėlių, ir nei dievas, nei velnias tau nebepadės! Persivilkti, matai, dar tau. Atsigulsi kaip stovi!

– Čia nudėsi ar kieman pasivedėsi?

– Arklį, arklį kinkyk! – suriko Stonkiukas, pritrukdamas oro.

Arklys kieme buvo jau pakinkytas. Įspraudė jį tarp rogių ienų tie keturi. Konelytės ir Goldą nebeverkė, tik žiūrėjo, nieko nebematydamos, tarytum giedravalkiu užtrauktom akim. Ir Konelis buvo čia. Didelis, tamsus, gauruotas. Ėjo visi į roges, bet nepriėjo, o sustojo priešais Juzą ir nusilenkė jam. Žemai nusilenkė. Tada jau sėdo į roges.

– O šitas? – parodė šautuvo vamzdžiu į Juzą ilgiausias iš keturių, raupų išėstu veidu. – Su šituo kaip?

– Pats sutvarkysiu, – pasakė Stonkiukas.– Nešdinkitės!

– Klausau, nešdintis! – norėjo plokštelėti kulnais raupuotis, tiktai šlapdribos sniegu pliurkštelėjo tarp kojų.

Išvažiavo visi klojiniu, murzlinai patamsėjusiu nuo šlapdribos. Ir kai rogės prapuolė iš akių anapus brūzgynų, Stonkiukas iškėlė aukštyn pistoletą ir šovė, paskui dar kartą ir dar.

– Trobon, dėdžiau, – pasakė tykiai. – Ir sėdėk kaip pelė po šluota. Pamatysiu kur, nudėsiu vietoj!

O troboj arti Juzos priėjo Stonkiukas, vis dar su pistoletu kairėj rankoj. Žiūrėjo ne į akis, o Juzos marškinių prokirpon, kur krūmėjo žili ir tiršti krūtinės gaurai. Ilgai žiūrėjo Stonkiukas.

Tarytum rinko vietą, kur šauti reikia, ir vis negalėjo surasti. Ir nelauktai netikėtai nusijuokė.

– Supratau, kodėl motutė netekėjo už tavęs, dėdžiau. Dabar supratau.

Ir ilgai dar juokėsi šitai taręs Stonkiukas. O paskui nei iš šio, nei iš to nunėrė ranką Juzos marškinių prokirpon, užvyniojo ant piršto žilų plaukų kuokštą ir patraukė į save. Stipriai patraukė. Kuokštas liko Stonkiukui ant piršto, o Juzos krūtinėje subolavo išrova, lėtai tvinkstanti raudonais lašais.

– Dabar atsiminsi, dėdžiau!

Ėjo į duris, bet prie slenksčio sustojo, atsisuko į Juzą.

– Nė laikrodžio nepasiėmei, – tarė, primerkęs akis. – Šėrei, dengei, slapstei, o nepaėmei! Kur kitą tokį kvailį surasi?! O dabar, žinai, ką aš padarysiu? Pasakysiu Koneliui, kol dar gyvas, kad tyčia neėmei laikrodžio, mums saugojai ir pats užrodei mus ant jo. Išdavei Konelį!

– Tu nepadarysi šitaip.

Nusijuokė Stonkiukas Juzai į akis, išėjo. Dabar jau visai išėjo. Uždarė duris iš priemenės pusės, tik nebeužrėmė jų. Pykšt pykšt pykšt! – išgirdo Juza. Šaudė Stonkiukas. Ėjo kiemu ir šaudė.

28

Lyg sapnuodamas stovėjo troboj Juza ir lyg sapnuodamas įsibėrė saujon pataiso šarkakojo sporų, užspaudė jomis išrovą krūtinėj. Ir kaip sapnuodamas gyveno paskui visas dienas. Ėjo, krutėjo, dairėsi į debesis pavasarėjančius, o vis lyg per miglas, pilkas ir tirštas. Glostė derešių, nežinia kaip atsiradusį kitos dienos rytą kieme su ienomis ir rogių šipuliais, o tarytum nematė jo, nejautė, kaip tas niūksi jį snukiu, prašosi pašnekinamas. Ir su kitais gyvuliais šitaip. Viskas dabar kitaip atrodė Juzai. Spaudė mintis, kad negerai, kai žmogus išeina, o blogiau ir būti nebegali, kai išeidamas sunkų akmenį tau širdy palieka. Ir vieną mįslę beminė: „Negi iš tikrųjų bus pasakęs Koneliui Vinciūnės sūnus, ką žadėjęs pasakyti? Negi iš tikrųjų Konelio akyse išdaviku perstatęs jį, Juzą?"

Lyg per rūkus matė Konelį prieš akis. Didelį, juodą, kaitriomis akimis. Ir Konelienę šalia jo. Gražiąją Goldą. O Konelytės vis tarytum ėjo ryto aušroj, įsisupusios į baltas marškas, veidus užsidengusios. Nuo pirties prie uždurėlio eina. Jau prie avilių, tarp avilių, ir prapuolė, ištirpo priebrėškyje, nė viena uždurėlio nepasiekusi. Kiekvieną kartą ligi avilių ir tarp avilių, o tada ir nebėr. Nė vienos.

Stipriai trynėsi kumščiais akis Juza: „Negi iš galvos kraustausi?"

Ir krūptelėjo vieną rytą, prie pakraštinio avilio atsidūręs. Nuo tylos krūptelėjo. Visuose aviliuose bitelės jau bunda, ūžia, brumzdžia, pavasarį šaukia, o šitam – sakytum kape. Palinko prie jo Juza, ausį priglaudė: tikrai kaip kape. Šaltis nupurtė Juzą. Negi blogiau būtų sužiūrėjęs, laktų prieš šalčius neužtaisęs, nepadunksnojęs vidurgavėniu? Iš naujo palinko Juza, prisispaudė ausim prie egliažievių ant stogelio, ir vėl – tarytum kape. Atsitiesė Juza, persižegnojo, kepurę nusiėmęs, ir ilgai stovėjo šalia avilio. Tada, egliažieves šalin kėlęs, stogą į viršų patraukė! Ir pamatė Juza: bitelės visos aukštyn sukopusios, kezulais kabo prie viršutinių rėmų skersinių, ir visos – nebekruta. Taip ir stovėjo Juza, pakėlęs avilio stogą, imdamas ir nesuimdamas galvon, kad bitelių nebėra, mirė bitelės. Visa korių apačia kiaurai jų išvalgyta, kruopelės nebelikę, o pačiam avilio dugne šiaudų išpūkintų pasukta. Palietė išpūkimus Juza, o iš tenai pelytė. Pilka, žvitri, drąsi, kaip retai būna pelė šalia žmogaus. O po ja, po pelyte, – jos vaikai keturi. Nuogi, plonakakliai, akimis užsiūtom ir papilvėm nurausvėjusiom. Nė cypti dar neišmokę.

Ėjo trobon Juza, susiieškojo sietą švarų, žąsiasparnį džiovintą. Grįžęs prie avilio, švelniai sušlavinėjo biteles į sietą. Ir nunešė, gražiai sušlavęs, prie kryžiaus, kur gulėjo tie abu ir kur Karusė. Iškasė čia duobę, ne tokią, žinoma, kaip tiem abiem ir kaip Karusei, vis dėlto kapo duobę, išklojo sausais ajerais, subėrė biteles, ir iš viršaus vėl jas ajerais, kad nemuštų žemė darbininkėlių. O viską baigęs, atsitiesė Juza ir vėl pagalvojo: „Negi tikrai iš galvos kraustausi?"

Metė ir nesumetė, ko visiems aviliams nieko, o šitame va pelės? Ir ko saulė vis teka kiekvieną rytą, tarytum nežinotų, kad vakare vėl reikės nusėsti atgal? Žiū, ir gervės jau parskrido Kairabalėn, ir antys su žąsimis... Lyg nieko, lyg Konelio su Goldą ir Konelytėm niekas neišvežęs rogėmis klojiniu. Jo rogėmis. Skrenda. Gal ir kiaušinius sudėjo, perėti taisosi. Ir berželiai papuro žalsvu skaidruliu, ir lynai akivaruose krutina juodas nugaras, ir gailiai vėl dulksta paraisčių, kaip kitais pavasariais. O Faberio darbo laikrodis taigi Vinciūnės sūnaus kišenėje. Ir nejau Stonkiukas tarė Koneliui, kad Juza išdavė jį? Nieko prastesnio nebesugalvosi, kaip stovėti Koneliui prie kapo duobės, prieš pat sušaudant, ir sužinoti šitokį dalyką. Gerai, jeigu supras, nepatikės Konelis, o jeigu ne? Nieko blogiau nebegalėtų būti.

Šitaip dabar gyveno Juza.

Ir kai pamatė vieną rytą brolį Adomą savo trobos palangėj bestovintį, tai vėl stipriai patrynė kumščiais akis:

– Ar tu?

– Dovanok man, Juza.

Priėjo Juza, sėdo ant suolo trobos palangėj, brolį pasodino šalia.

– Tai tu man dovanok... – tikėjo ir netikėjo, kad mato jį, Adomą. Vėl mato. Gyvą, tikrą. – Čia tikrai tu?

– Judošiaus neturėk širdy, Juza.

Pamatė Juza: kruta ašara brolio akyse. Ir apatinė lūpa jam kruta. Ir barzdos šeriai.

– Raudi? – paklausė Juza, lyg nematytų, kaip yra iš tikrųjų.

– Nelabai ir tu sausas.

Ir tada uždėjo abi rankas broliui ant pečių Juza. Neatsiminė, kad būtų šitaip kada nors, o dabar ėmė ir padarė. Ir stovėjo jie abu vienas prieš kitą, padėję rankas vienas kitam ant pečių. Dideli, petingi, ilganosiai. Ir abiejų akyse krutėjo ašaros. Krutėjo, bet nekrito. Nė vienam.

– Neraudok, – pasakė Juza.

– Negera gyvent, Juza.

– Nuo ašarų nebus geriau.

– Mano jaunėlį paėmė.

– Juzuką? Kas? Kada?

– Stonkiukas su policininkais. Šiandien paryčiui.

– Atėjo ir paėmė? Be niekur nieko?

– Už Adomėlį, – ašara išsilupo Adomui iš akių, – „Jeigu neatsiras per dvidešimt keturias valandas, sušaudysiu šitą kaip įkaitą!“ Taip pasakė Stonkiukas: kaip įkaitą!

Dabar ašaros viena po kitos riedėjo Adomo skruostais. Niekad nebuvo matęs Juza taip verkiančio brolio. Apsidairė tarytum pabūgęs, kad kas nors pamatys jį tokį. Suglėbė, daugiau stumte negu veste įtraukė trobon.

– Palauk, kur varai?.. – ėjo Adomas atatupstom. – Kur aš tau dabar surasiu vyresnėlį?.. Kokiu paveju ieškosiu?..

Juza baigė įtraukti brolį, pasodino gale stalo ant suolo, pats sukosi podėlio pusėn, išlupo molinėlį su pienu, dar šiltu, rytą sukoštu, spraudė broliui į rankas.

– Patrauk, – pasakė kietai.

Adomas žiūrėjo į brolį apstulbusiom akim:

– Ko man pieną kiši?

– Tai tau blogiau?

– Ką... kas blogiau?

– Kad nežinai, kokiu paveju?

Adomas nustėro. Žiūrėjo į Juzą ir nesumojo, ką pasakyti.

– Jeigu žinotum, daug ieškotum?

Dabar Adomas sugriebė molinėlį ir ilgai gėrė užsivertęs. Tada nubraukė atgalia ranka lūpas.

– Tavo teisybė, – pasakė.

– Tai geriau?

– Tavo teisybė, – vėl pasakė Adomas, galvą nulenkęs žemyn. O paskui sujudo sukruto, tarytum uždilgintas.

– Šneki tu, Juza, bet šneki! Kas geriau? Ir kas blogiau?! Kad ne vyresnėlį, tai jaunėlį, o kad ne jaunėlį, taigi vyresnėlį! Tai kas gi blogiau?

– Nerėk, – paprašė Juza.

– Vyresnėlį atiduot ar pigiau? O jaunėlį už vyresnėlį? Auginai, liūliavai, popinai? Žinai, kaip vaiką atiduot! – šaukė Adomas smarkiau ir smarkiau. – Ateik, pasižiūrėk, kaip mano pati rėkia, visi namai rauda! Ateik, tada pasakysi, geriau man ar blogiau!..

– Nerėk, – vėl paprašė Juza.

– Vaikas – ne gervė tavo prakeiktoj Kairabalėj, ne tilvikas parugėj! Ateik, tai sužinosi, kaip vaiką atiduot!..

Išbalo veidas Adomui. Rankos taip drebėjo, kad nebenulaikė molinėlio, ir tas kerkštelėjo į aslą.

– Nerėk, – trečią kartą paprašė Juza.

Buvo jis nubalesnis už brolį, tik akim sausom. Ir rankas valdė kietai. Nė vienas pirštas nesudrebėjo Juzai, Stipriai suėmė brolį už pečių, pasodino atgal ant suolo ir palaikė, kad tasai atsigautų, tada pats sėdo šalia. Ilgai tylėjo abu.

– Juza, – pašaukė Adomas.

– Pats galvoju.

– Aš ir sakau, Juza. Uždurėlyje Stonkiuką tu saugojai. Prapuolęs būtų be tavęs. Tai negi iš jo žmogaus nieko nebeliko? O jeigu tu, Juza, į Maldyniškę, jeigu tu? Pasakytum jam, kad tau jis dabar... kaip tu jam. Ar nueisi tu, Juza?

– Pats galvoju.

– Ant kelių puolę, tau dėkotumėm, Juza!

– Neskubėk.

Širdį nusmelkė Juzai. Kaip galėtų dabar pasirodyti Maldyniškėj? Po to, ką jam buvo pasakęs Stonkiukas? Adomas taigi nežino, kad Stonkiukas savo galva paliko gyvą jį, Juzą. Nudėti turėjo vietoje. Užtat ir šaudė pyškino kieme. Apmovė tuos keturis. Turėjo gi nugabenti jį Maldyniškėn. Kartu su Koneliais. Aiškiai dar buvo likę žmogaus Vinciūnės sūnuje. Bet likę tiktai jam, Juzai. Ir tiktai tol, kol jo paties, Stonkiuko, galvai negrėsė bėda. O kai jis nueis, kai pasirodys Maldyniškėje?..

– Žinau, Juza. Galvijas jis ir šėtonas, bet, sakau, tavęs gal ir paklausytų, – kalbėjo ir kalbėjo Adomas. – Tegu ir nepaleidžia jaunėlio, tiktai kad ne prie sienos tegu. Ne kulką kakton. Tegu uždaro, jeigu reikia. Vokietijon, girdėjau, darbams daugelį veža, tai paimtų ir jį... Ir padirbėtų vaikas, šventai padirbėtų, sveikatos jis turi. Jeigu reikia padirbėti Vokietijoje, ko gi ne? O paskui ir sugrįžtų namo. Kai pasibaigs viskas, tai ir sugrįš. Man kad tiktai ne kapan Juzuką, kad pati neraudotų šitaip.

– Kas pasibaigs?

– Karas kai pasibaigs. Visą gyvenimą karas nebūna: užėjo, žiūrėk, praėjo. Kaulus tik pasaugoti, kai eina. Padėjai gi, uždurėly laikei, kai Stonkiukui bėda buvo, negi dabar ims ir nepaklausys tavęs, Juza?..

Juza tylėjo. Svėrė brolio žodžius.

– Žmogus jeigu ir pūva, kiaurai nesupūva, Juza, vis žmogaus lieka. Užtat ir kalbu, ir kalbu, Juza...

– Patylėk, – visiškai tyliai paprašė Juza. – Patylėk, Adomai.

29

Ėjo klojimu, paskui ir laukais Juza. Ėjo sunkiai, koja už kojos. Dar sunkiau galvojo, kad nereikia eiti, su Stonkiuku nebus kalbos. Turėjo nušauti jį Stonkiukas tada, Konelius kai išvežė tie keturi su tuo ilgšiu raupų išėstu veidu. Turėjo nušauti, o nenušovė – gal kad Vinciūnės sūnus, gal ir kad atsiminė, kaip Juzos uždurėlyje sėdėjo. Ne kaip Stonkiukas, kaip Vinciūnės sūnus sėdėjo. Stonkiuko nebūtų gal priglobęs Juza. Tikriausiai taip būtų buvę. O dabar reikia eiti. Reikia. O kaip eiti? Ir dar visiems Maldyniškėje matant? Ko gero, Urniežiui. Gal ir tam ilgšiui raupuotam? Taigi tikras tasai ilgšis, su raupų išėstu veidu tasai, kad nudėjo tada Stonkiukas Juzą Kairabalėj. Dabar iš karto pamatys, kad nepadarė Vinciūnės sūnus Juzai, kaip buvo sakęs: pats, girdi, sutvarkysiu. Pasakė, o nepadarė. O ilgšis girdėjo. Ir tie su šautuvais. Visi keturi girdėjo. O dabar gyvas ir sveikas Juza. Ir atėjo Maldyniškėn, tarytum nei Konelių buvo jo namuose, nei tie keturi suradę Konelius ir išvežę juos rogėmis per klojinį...

Lėčiau žengė Juza. Kai nežinai, ar gerai eini – sparčiai nepažengsi. Visiškai sustojo po topoliu prie kelio. Aitriai kvepėjo topolis smalingais lapais. Ir laukai visi kvepėjo. Šviežia žeme ir gležnu dirviniu asiūkliu vėsiam paežery, blyškia žolele papieviuose, pernykštės smilgos puviniu. Stovėjo Juza, traukė į plaučius orą, o galvoj vis tas pat: nereikia eiti pas Stonkiuką, nebus kalbos su Stonkiuku, bus bėdos pačiam Stonkiukui, o eiti reikia, niekur nepasidėsi...

Žengė vėl Juza.

Stonkiuką surado raudonajame mūre. Senas buvo tas mūras. Kiek tiktai atminė Juza, toks ir toks. Prie caro pristavas čionai šeimininkavo, prie bolševikų – revkomas veikė, paskui viršaičiai, vienas po kito, dabar... kas gi dabar? Viskas keitėsi, o mūras stovėjo. Raudonų plytų sienomis, šimtui metų statytomis. Daug visokių valdžių perstovėjo šitas mūras, o kiek dar perstovės!

– Velnių, velnių dabar tau, numirėli neužkastas? – užriko Vinciūnės sūnus, Juzą pamatęs. – Kulką atsivijai?

Mažakalbis buvo Juza. Nuo mažens toks. Ir vėliau. Daug ko išmoko, o ilgos kalbos – ne. Net maldaknygę skaitydamas, ieškojo kur trumpiau, mažiau galvą dievui suka. Tai ir dabar dviem žodžiais išklojo reikalą, tiesiai paklausė:

– Šaudysi?

Stonkiukas blykstelėjo. Žiūrėjo į Juzą. Lūpos jam pamėlo:

– Tegu Adomėlis ateina!

– Kad ateis, tai juos abu? Adomėlį ir Juzuką?

– Tegu ateina, tada žiūrėsim.

– Adomėlis sau, Juzukas – sau. Ne bolševikas jis, Juzukas.

– Iš kur taip jau žinai? Raiboji gegelė tau pakukavo?

– Sakau, tai žinau.

– O kur Adomėlis?

Juza jautė: pila prakaitas jį visą, o nugaroj – šalta. Kaip tada, priešaušry, kai vedė jis per Kairabalę Adomėlį su Vasia. Kietai sugniaužė pirštus Juza, nurijo sunkumą gerklėj.

– Juzuko kraujas – ant tavo galvos, dėdžiau. Atėjai, tai pasakyk, kur Adomėlis. Kur dabar jis, šitas driskius, ir ką jis veikia? Viską žinai, o šito nežinai?

Kalbėjo Stonkiukas, kreivai šypsodamasis, o akimis į jį, Juzą. Siurbėsi gilyn. Nebe Vinciūnės sūnus. Net nebe Stonkiukas. Šuva pasalūnas sėdėjo priešais Juzą už viršaičio stalo.

Dabar pajuto Juza, šalta jam nebe vien nugaroj. Pastiro nuo galvos ligi kojų. Žiūrėjo nemirksėdamas šuniui pasalūnui į akis. Tiesiai į akis. O tas nusijuokė žmogaus balsu ir paklausė:

– Kas prie šito stalo sėdėjo, dėdžiau?

– Sėdėjo?.. Viršaitis čia sėdėjo.

– O kur dabar viršaitis, dėdžiau?

– Viršaitis?..

– Tai nežinai, ką? Gegutė raiboji tau nepakukavo? Na, tai aš tau pasakysiu. Sibire viršaitis!

– Kaip... Sibire? Už ką?

– Adomėlio pasiklausk! Savo tų... bolševikų!

Blykšmė išnyko iš veido Stonkiukui. Tiršta raudonė nutvindė skruostus, sprandą. Ilgai tylėjo Juza.

– Šarkiūnas kur? – paklausė.

– Kokio dar tau Šarkiūno?

– Čiagi sėdėjo. Kur dabar tu.

Stonkiukas pašoko nuo kėdės, nusmaukė delnais skruostus:

– O kur mano tėvai, ką? Ar nepasakytum kartais, kur dabar mano tėvai?

– Žinai be mano sakymų.

– Visą Lietuvą būtų išvežę! – suriko Stonkiukas. – Visą mūsų tautą! Tik nesuspėjo, driskiai prakeikti!.. Hitleris kulnus pamušė, atnešė lietuviams laisvę, išgelbėjo!..

Juza stovėjo priešais Stonkiuką. Jautė, kaip širdis dunksi krūtinėj. Kurčiai dunksi.

– O tu už juos! Už kraugerius!.. Kulką atsivijai? Gerų žmonių mes neliečiam, pats žinai. Saugom gerus žmones. Atiduok Adomėlį bolševiką, – paleisiu šitą, gal dar geras žmogus bus. Atiduok Adomėlį! – jau ne suriko, o subliuvo Stonkiukas, trenkdamas kumščiu į stalą. – Neatiduosi – Juzuko kraujas tau ant galvos!..

Ir kai tik suriko, tuoj durys už jo nugaros – brakšt. Nebuvo matęs šitų durų Juza, nei viršaičiui tada čia sėdint, nei dabar. Net neįtarė, kad yra jos šitoj sienoj. Dabar įėjo pro jas dviese. Ilgšis raupų išėstu veidu ir kitas, Juzos nematytas. Ilgšis taip ir sustingo, ir tuoj ranką ant pistoleto, akimis – į Stonkiuką.

– Nepribaigiau, – išgirdo Juza Stonkiuką tariant. Krūptelėjusiu balsu pasakė Stonkiukas. Ir taip tyliai, kad sunkiai tesugavo Juza.

– Paimt! – pridūrė jau kitu, savo paties balsu.

Žemai po raudonuoju namu, rūsyje, atsidūrė Juza. Girdėjo, kaip užsitrenkė durys jam už nugaros, brūžtelėjo geležinė velkė, sužvango raktai. Rūsio prieblandoj apsižiūrėjo Juza. Sienos pilkos. Nuo dulkių pilkos ir nuo voratinklių, o dar nuo blausumo. Nedaug šviesos čia leido langelis, skersiniu ilgiu iškirstas rūsio paluby ir užpintas geležiniais virbais gero piršto storumo. Daug kartų ėjo Maldyniškės gatve pro šitą raudoną mūrą Juza. Ir matė jį, mūrą. Su langais, durimis, akmeninėmis pakopomis į šitas duris. Kai žmogus iš sodžiaus į miestelį, tai mato daug daugiau už tuos, kurie visą laiką miestelyje. Daug, o ne viską. Va šito langelio, užpinto geležiniais virbais, nematė, nematė jis, Juza. O kad nematė, tai nė į galvą jam, kas už to langelio ir kad gali tekti jam už jo, to langelio, ant paversto seno kubiliuko prisėst. Pro šalį vis eidavo Juza. Maldyniškėj buvo ko geresnio pasižiūrėt. Bažnyčia balta, ant kalvos pasistojusi, iš visų pusių per dešimt, gal ir daugiau varstų regima. Šventorius su žydinčiom liepom ir su klebonų kapais po šitom liepom, palei storą mūryto akmens tvorą. Vėlgi didžiulė medinio namo siena, numargusi skelbimais apie ruošiamas gegužines, savybės vakarėlius jaunimui ir apie išvaržomus ūkius už skolas valstybei. Daug ko buvo pasižiūrėti Maldyniškėj. Kam gi ateis į galvą žiūrinėti sudulkusį langelį, užpintą gero piršto storumo virbalais?

Temo Maldyniškėj, ir temo raudonojo mūro rūsy. Juza buvo vienas. Vienas po visu raudono mūro namu. Sėdėjo, suėmęs delnais skruostus, alkūnėmis atsirėmęs į kelius, ir galvojo, kad Kairabalėje

paliko šį rytą ganytis derešių, pririštą ant nelabai ilgos grandinės. Juodai gal išgraužė derešius pievą, kiek leido grandinė, ir stovi dabar nuknebinęs galvą tarp priešakinių kojų. Kiek dar stovės šitaip? Ar ateis kas, susipras perkelti kiton vieton? Ir karvės neišleistos pasilaigyti iš užugardės, veršelis gal visas kojas pasidaužė bezyliodamas... Ir bitelės rytoj rytą pabus aviliuose ir išskris be jo, be šeimininko, akies...

Bent Juzuką būtų išlupęs Stonkiukui iš nagų! Nesušaudę gal būtų. O nesurado reikalingo žodžio Stonkiukui. Dabar Juzuką pastatys prie duobės. Gal jau ir pastatė. Nestatytų, jeigu gautų jo vieton Adomėlį. Arba tą, arba šitą... Arba ir abu. Visaip gali būti. Atvesi Stonkiukui Adomėlį, o tas – ir tą, ir šitą. Abu prie duobės. Kurį gi lengviau atiduotų brolis Adomas? Abu gyvi, o vieną reikia statyt prie sienos. Reikia. Karas visada žmonių galvas ima. Negali karas be žmonių galvų. Nedykai žydėjo karklai pačiu įžiemiu. Pašaukė kraują. Marias kraujo... Tai kurį dabar? Kurį?..

Konelio taigi nebėra, – stipriau suspaudė delnais skruostus Juza. Ir Goldos. Ir Konelyčių. Gražiųjų Konelyčių visų trijų. „Kraują šaukia“, – kalbėjo senelis Jokūbas, pamatęs įžiemiu pražydusius karklus girioje. Ir pašaukė tada. Tiktai ar tokį? Grynas juokas, kai pasižiūri, kokį pašaukė dabar! Nuo senų senelių nieko tokio neatsiminė...

O derešius gal visiškai juodai išgraužė žolę. Labai trumpa grandinė. Kaip tyčia paėmė šį kartą trumpesnę derešiui Juza. Ir dar juodžiau išgrauš. Niekas nesugrįžo, kas pakliuvo Stonkiukui į nagus, ko gi jam, Juzai, kitaip? Pats ir kaltas. Ko reikėjo eiti vilkui į dantis? Vėlgi kaip galėjo neiti, kai Adomas šitaip?..

Visiškai sutamsėjo langelis rūsio palubyje. Naktis atėjo į Maldyniškę. Tyku visur. Miega Maldyniškė...

Ir staiga supokšėjo rūsio durys. Akinanti balta šviesa trenkė Juzai į akis.

– Kelkis, seni! – nepažįstamas balsas rėkė iš anapus šviesos. – Marš marš!..

Šviesa plykstelėjo rūsio durų pusėn, parodė kelią Juzai. O šalia atsistojo du. Iš abiejų pusių po vieną. Gal tie patys. Stonkiuko kambaryje kur buvo, gal ir kiti.

– Nesidairyk, šunie! Rankas užpakalin! Ant sprando rankas! Marš!..

Nesidairė Juza. Ėjo, sunėręs rankas sau už sprando, kaip buvo sakyta. „Jau ir mane, – galvojo. – Ir mane“. Ir keista buvo Juzai, kad nebaisu jam. Visiškai nebaisu. Tarytum ir ne jį veda dabar iš rūsio, o kažką kitą, net nepažįstamą jam, Juzai. O jis tiktai mato, kad veda. Nieko daugiau, tiktai mato. Kiek kartų buvo galvojęs apie paskutiniąją, kiek kalbų visokių prisiklausęs Juza. Kaip kas mirė, kokius paskutinius žodžius tarė, vieną už kitą šiurpesnių kalbų, nuo kurių kūnas pagaugais ėjo. O dabar – nieko. Lyg ir ne šaudyti jį varo Maldyniškės gatve, o taip sau jis eina. Eina ir žiūri, kokia tyki Maldyniškės gatvelė. Iš abiejų jos pusių mediniai namai stovi apaušrėlio pilkumoj, visų durys ir langai uždaryti, uždaryti, uždaryti... Ir obelys anapus tvorų tykios, ir vyšnios su slyvom. Iš tikrųjų kaip sapne viskas. Medis gi šlama, kai ne sapne. Net ir tyliausią naktį šlama medis. Ir namų langai žiūri, kai ne sapne. Nors vienas, nors pats mažiausias, o žiūri. Užkelk vartus, uždaryk visas langines, ųžstumdyk velkes, o namas – žiūri. Kai ne sapne...

– Greičiau tu, bolševikų šunie, žydberni prakeiktas!.. Pakėlė galvą Juza. Tykiosios gatvelės su negyvais namais jau nebebuvo. Apaušrėlio pilkumoj tamsėjo laukai. Balsvas rūkas p]ūkavo viršum jų.

– Marš marš!.. Stot! Nė iš vietos!..

Sustojo Juza ir pamatė: nebe laukai jau, o dideli medžiai aplink. Ir pilna akmenų po medžiais. Aukštų, pailgų, plokščių, nugulusių į žemę, ir apvalainų. „Žydų gi kapai!“ – mušė į galvą Juzai. Tikrai žydų. Ne kartą užklydinėjo į juos dar vaikas būdamas, paskui ir vėliau. Ir vėliau. Traukė akį didelės žvaigždės, iškaltos akmenyse, kokių niekas ir niekur neiškaldavo katalikų kapinėse. Ir įrašai ant akmenų, kokių niekur kitur negalėjai pamatyti, tiktai čia, po šiais dideliais medžiais. Tai dabar stovi jis

vėl tarp šitų akmenų. Su didelėm žvaigždėm ir iškaltais įrašais, kokių nėra niekur kitur. Tai vėl žydų kapuose Juza...

Ir tuoj pamatė, kad nebe vienas stovi. Daug žmonių tamsoj. Daugiau kaip akmenų žemėje. Ir stovi tokie tylūs, kad gal čia ne iš tikrųjų, gal tiktai sapnuoja jis? Vėl sapnuoja! Šitaip tylūs žmonės gali būti tiktai sapne. Niekur kitur. Kai kurie jų slinko Juzai pro šalį. O vienas nė nepraslinko: priartėjo ir sustojo visiškai šalia. Krustelėjo nuo tokio artumo Juza, atsisuko. Salia stovėjo moteris, apsimuturiavusi galvą tamsia skara. Ne viena, su dviem vaikais prie kojų. Laikė abu už rankų. Stovėjo ir laikė.

– Ko tau čia su vaikais?

Moteris neatsakė, pajudėjo Juzai pro šalį. Tada ir Juza moteriškei iš paskos. Tylon, tarp medžių, tarp žmonių, tarp akmenų. Ėjo moteris su vaikais. Ir ėjo Juza. Ir niekas nešaukė ant jų: „Marš, marš! Stot! Nė iš vietos!" Ir daug žmonių pajudėjo. Siūbtelėjo tikra žmonių griūtis. O paskui sustojo visi. Ir tada pamatė Juza, nebe tarp paminklinių akmenų stovi jis, o jau kitoj žydų kapų pusėj, priešais negilią lomą. Du ilgi volai suverstos žemės tamsėjo lomos dugne. Ir du grioviai išilgai šitų volų. Gilūs, juodi. O už jų, šitų volų ir griovių, įžiūrėjo vėl žmones Juza. Jų buvo mažiau kaip čia, šitoj pusėj, bet ir jie buvo tikri. Ne šešėliai, o žmonės, tiktai atėję ne su Juza, o iš kitos pusės. Ir moteris šalia buvo tikra, ir abu vaikai prie moters kojų, padavę po vieną ranką motinai. Matė Juza: viskas tikra.

– Motut, motut! – truktelėjo motinos ranką mažesnysis. – Motut, ar dabar šaudys tėvelį?

– Tylėk.! – užspaudė moteris vaikui burną.

Daug kas atsisuko į vaiko balsą. Vyrai ir moterys. Buvo gerokai praaušę, tai matė Juza: žiūri žmonės į vaiką. Tyli ir žiūri. Visi tyli. Moteris palinko prie mažojo, glostė galvą, nebarė, o prašė:

– Dėl dievo švento, Joniuk. Tylėk, Joniuk!..

Ir kai ji šitaip paprašė, aplinkui tuoj pasidarė dar tykiau. Taip tyku, kad girdėjai garuojant žemę, šviežiai suverstą įlomėje. Ir Juza vėl suprato, kad šitaip tylu gali būti tik sapne. Ir tokie ilgi ir juodi grioviai išilgai suverstos žemės volų – tik sapne. Ne sapne niekas nekasa tokių griovių kapuose. Ir nebūna taip tyku kaip dabar, kai ausyse spengia nuo tylos ir tuo pačiu metu tarytum girdėti kažkas, ir girdėti ne čia, šalia tavęs, o lyg už miško ar už debesų, kai lyg šaukia tave kas, lyg gieda šventas giesmes iš tolo arba tik vėjas dulksvena, pienės pūką neša. Taip tylėjo dabar žmonės ir ta moteris su dviem vaikais prie kojų. Ir visi žiūrėjo kiton kapų lomos pusėn, kur sujudėjo žmonės ir ėmė leistis prie šviežiai sukastos žemės volų. Artyn ir artyn. Ir tada pamatė Juza: ne visi eina, net nelabai daug, gal dvidešimt, gal ir per dvidešimt. Galvas palenkę, sunėrę rankas sau ant sprando. Kaip Juza Maldyniškės gatvėje visiškai dar neseniai. O paskui juos žengė kiti. Daug daugiau buvo šitų. Gal du, gal ir tris kartus tiek. Ir visi su šautuvais rankose. Ir kai nusileido tie ir šitie prie ilgųjų griovių, sukliko vis tas pats mažylis Joniukas:

– Motut, tėvelį... tėvelį matau!..

Sprūstelėjo moteriškei iš rankų, šaukė:

– Tėveli, tėveli, tėveli-i-i!..

O kai prilėkė prie tų, pirmųjų, be šautuvų, tuoj ir pripuolė prie vieno jų, stipriai apkabino rankomis tėvo šlaunį:

– Ir motutė čia, tėveli, ir Petriukas... Tu nebijok, nebijok!.. Mes visi čia!..

Pasižiūrėjo Juza: ogi Šarkiūnas tenai, su vaiku prie šlaunies. Maldyniškės gi kalvis. Nusibaigęs, šeriais apaugusiu veidu. Nebe tas, kadai šiepęs sniego baltumo dantis, vakarais šveičiamus storo milo nuokirpa su muilu, amžinai paišinas, garbanotas, pliekęs kalvėje kūju, kad apylinkė skardėjo. Net šeriai jam ant veido pražilę. Pečiai žemyn nuleisti. Ir vis dėlto tikras Šarkiūnas. Niekas kitas.

Ir kol žiūrėjo Juza, moteriškei iš rankų ištrūko jau antrasis vaikas. Rėkdamas lėkė ir jis, kur buvo nulėkęs mažylis, apkabino antrąją tėvo šlaunį, ir jie stovėjo prie griovio krašto jau trise. Vyresnėlis

rėkė ne savo balsu, o mažylis šaukė:

– Nebijok, tėveli, nebijok! Mes kartu, mes kartu!..

– Vaikus, vaikus gelbėk! – pradėjo šaukti žmonės aplinkui moteriškę.

– Motina esi, gelbėk! Sušaudys tau visus tris!.. Dabar ir moteris pasileido įlomėlėn. Prie savųjų, tų trijų. Supoškėjo šautuvai. Viena salvė, kita. O paskui jau palaidi šūviai, vienas kitas. Kalvis Šarkiūnas sulinko pusiau, griuvo duobėn kartu su abiem pribėgusiais. O moteris susigriebė už krūtinės, loštelėjo atgal, krito aukštielninka. Ne duobėn kaip kiti, o ant jos krašto. Aplinkui rėkė žmonės, prie Juzos stovėję, ir rėkė tie, anapus kapų įlomės, ir net griovy rėkė jau nušauti. Ir abu berniukai rėkė duobėj. Juza nepajuto, kaip atsidūrė prie vyrų su šautuvais, sugriebė vieną už atlapų, purtė, šaukė:

– Vaikus, vaikus, vaikus?..

Ir tik spėjo pamatyti, kaip nežinia iš kur išniręs Stonkiukas užsimojo pistoleto rankena ant jo, Juzos. O paskui jau nieko nebematė Juza. Sapnas nutrūko.

## 30

Savo troboj pabudo Juza. Ir savo lovoj. Kaip pabusdavo kiekvieną rytą. Tiktai šiandien vėliau. Tiek vėliau, kad saulė jau aukštai danguje ir šviečia pro trobos langus. Įstrižai šviečia, vadinasi, geri pusryčiai beatėję. Nusistebėjo Juza. Kiekvieną rytą kirdo apaušrėliu, kaipgi dabar šitaip? O dar labiau nusistebėjo, pamatęs brolį Adomą. Sėdėjo Adomas prie stalo ir nieko nedarė, laikė abi rankas padėjęs ant stalo lentos. Seniai pažįstamas Juzai rankas, ilgas ir kremzlėtas, išsišovusiais pirštų krumpliais ir dar labiau išsišovusiais riešų kauliukais. Žinojo Juza: kai gerai padirbėji, tai rankos ir šitokios. Nėra ko nė žiūrėti. Tiktai kodėl jis sėdi dabar, brolis tasai, Adomas? Sėdi ir nieko neveikia. Ir sėdi čia, čia, ne savo troboj?

– Pramigau, – pasakė Juza.

Adomas neatsisuko. Lyg negirdėjęs būtų ar apsimestų neišgirdęs. Nė rankų nepajudino, laikė jas pasidėjęs kone skersai visą stalą.

– Pramigau, – vėl pasakė Juza.

Bet Adomas ir dabar lyg niekur nieko.

Kilo nuo lovos Juza. Senu papratimu kilo ir tuoj suprato, kad neatplėšia galvos nuo pagalvės. Akyse ėmė jam suktis žali ir raudoni ratilai, galvą smelkė ir trenkė, tarytum kuliamoji rulia būtų per ją važiavusi, o paskui sudunksėjo nuo veržulio aplink pakaušį. Pakėlė ranką Juza, užčiuopė, kad galva tikrai apveržta iš visų pusių, nors ir ne geležiniais lankais, kaip suveržiamos būdavo rulios, o baltais aprišalais iš visų pusių. Aikštėje likusi tiktai nosis ir lūpos.

– Negi tebesapnuoju? – nusistebėjo Juza. – Adomai, negi tebesapnuoju?

Dabar Adomas išgirdo. Priėjo, palinko prie brolio.

– Gulėti reikia, Juza. Nekrutėti tau reikia.

– Ko nekrutėt?

Adomas pasižiūrėjo į jį, pasilenkė arčiau:

– Vėl negirdžiu aš, Juza. Lūpos tau kruta, o balso nėra.

– Neliesk tu jo, – subarė Adomą moteriškė. – Pasakyta buvo: ramybė visų pirma!

Ne tiek pamatė, kiek pajuto Juza, kad nuo jo galvūgalio šliejosi brolienė, brolio Adomo žmona. Atėjo nuo galvūgalio, sustojo prie lovos krašto. Dabar Juza jau matė ją.

– Tau būtų šitaip užvožę, daug išrėktum? – barė vyrą. Nustūmė Adomą šalin, kamšinėjo Juzai apklotą iš vienos pusės, iš kitos. Gal pirmą kartą taip iš arti matė brolienę Juza. Gerokai jau pakritusi šita Nociūnų Malaišyčia. Buvusi Malaišyčia, dabar – Adomo pati. Paausiai jau šarmtelėję, akys

nusėdusios raukšlių sąrangynuose.

– Už Juzuką ačiū, Juza, – ištarė ji.

– Taip jau ačiū, taip ačiū, Juza! – atsišaukė ir Adomas.

– Nesušaudė, Juza. Vokietijon pakrovė, – dėkojo brolienė. – Traukinys ėjo, tai ir pakrovė. Dievas duos, gyvas išbus, sugrįš. Tikrai duos dievas... Ačiū, Juzai

– Ko jam dabar neišbūti? – vėl atsišaukė Adomas.– Kad Juza šitaip padėjo, kad jau pakrovė, ko neišbūti? Kai nesušaudytas, tai ir sugrįš! – skubėjo pasakyti.

– Nerėk prie ausies! – subarė Adomienė vyrą.– Ar nežinai, kad tylėti dabar reikia? Juzai tylėt, ir mums su Juza. Pasakyta buvo ar nebuvo?

Brolis Adomas užčiaupė ranka sau burną, kad tikrai nebekalbėtų. Kita ranka patraukė uslanėlį arčiau lovos. Sėdo ir žiūrėjo į Juzą. Matyt, nebe pirmą kartą barė Adomą žmona. Ir nebe antrą. Įprato baramas Adomas.

– Ir tau patylėt, Juza, – pasakė brolienė, nors Juza nė burnos nebepravėrė. – Labiausiai – tau. Gulėk sau ir gulėk. Daktaras taip ir pasakė: gulėt ir pagulėt. O namus, ruošą apšoksim, tu negalvok. Kai žmogui šitaip užvažiuoja, reikia tykiai gulėt.

– Koks daktaras? – sukrutino lūpas Juza.

– Keturias dienas buvai negyvas! – atsiliepė Adomas, matyt, vėl neišgirdęs Juzos balso. – Keturias!..

Ir tuoj akys jam pilnos ašarų. Sugniaužė pirštais apkloto kraštą, palaikė, paleido.

– Vėl tu! – suriko brolienė.

– Ar aš ką sakau?.. – krūpčiojo lūpos Adomui. – Aš gi nieko... Tiktai kad žinotų. Juza kad žinotų... Nei aš betikėjau, nei tu pati tikėjai, kad atitoks, o dabar rėki ant manęs!..

– Nejudink ligonio, – tyliau pasakė brolienė, pati netoli ašarų.– Tykiai jam reikia. Buvo pasakyta, ar užmiršai?

Brolis Adomas nieko nebesakė, nuėjo prie lango ir atsistojo prie jo, atsukęs nugarą. Ir pamatė Juza, kad vienas brolio petys nusileidęs daug žemiau už antrąjį. Kairysis petys. Niekad nematė šito, dabar apsižiūrėjo. Gal taip nė nebuvo, o tiktai nuo saulės šitaip? Kai saulė šviečia įstrižai, daug daiktų kitaip atrodo. Gal ir nedreba tie pečiai, kaip pasirodė Juzai? Ko jiems drebėti, ne žiema, ne šalčiai. Tikrai nuo įstrižos šviesos pro trobos langą. Juza užmerkė akis. Jam pradėjo raibti jos. Nuo saulės, nuo brolio Adomo, stovinčio tenai prie lango su nuleistu kairiuoju petim, ir nuo brolienės, virbančios ir virbančios aplink lovą.

– Eitum namo,– išgirdo brolienės balsą Juza. – Užsigavo, matykit, stuobriuoja, nugarą atsukęs! Nėra ko čia dviese veikti.

Pamėgino atmerkti akis Juza. Norėjo pamatyti, ar tebeturi Adomas tą laikrodį, kurį nusipirko, niekam nieko nesakęs. Kai dar jauni buvo, tėvą tik ką palaidojo. Ar tebeturi? Juzai gilstelėjo širdį iš gailesčio broliui. Stovi ten, prie lango, su nuleistu kairiuoju petim. Tarytum nieko daugiau troboje nėra, vienas jis. Ir žmona jį bara... Bet atmerkti akių neįveikė Juza. Blakstienos sakytum švininės, spaudė ir užsispaudė.

Ir ne tik akys šitaip. Rankos ir kojos – kaip akmeninės. Nė vieno piršto nepajudinsi. Ir po krūtine taip traukia, tarytum uždėjo kas lentą iš viršaus, o ant lentos susėdo gal keturi, gal ir šeši vyrai. Pasirodė Juzai, kad grimzta jis gilyn nuo šito sunkumo ir kad viršum jo užsilieja rūkas, toks tirštas, sakytum įšilęs akivarų vanduo, kai lynai iškiša galvas ir žiopčiodami gaudo orą.

– Tuoj pasitaisysi, Juza, – girdėjo brolienės balsą lyg ne čia, šalia lovos, o labai iš toli, gal net iš antrosios Kairabalės pusės. – Diena kita, ogi jau bekruti po namus. Kaip ridikas būsi, Juza, kaip niekur nieko, tau sakau ir pasakau!..

O Juza grimzdo gilyn ir gilyn. Girdėjo ir grimzdo. Tirštas rūkas vis labiau užliedinėjo jį. Tuoj visai

užlies, nieko nebematys ir nieko nebegirdės Juza.

– Dienelė, sakau, kita, ogi daugiau ir nereikia, – girdėjo brolienės balsą. Dar girdėjo.

Nelabai kokia pranašautoja ji pasirodė. Ne dienelė kita, o saulė gerokai suko į rudenį, kol pakilo iš lovos Juza. Ir ne geruoju, ne vienas pats, o daiktų nusitverdamas, brolio Adomo ir brolienės prilaikomas iš abiejų pusių. Ir jau kieme ilgai laukė, kol žemė nustos suktis aplink jį, kad galėtų žengti pirmąjį žingsnį. Tarytum ne iš trobos būtų išvestas, o trauktas iš akivarų, uždusęs ir mažai begyvas. Ir stebėjosi neatsistebėdamas, kad tai nuo vieno, tiktai vieno sudavimo per galvą žmogus toks pasidarytų. Visiškai nebe tas, o kitas žmogus.

Ir jo namai buvo tarytum kiti, nebe tie, kokius paliko, išeidamas į Maldyniškę. Viskas lyg ir vietoj, smilgos šiaudelis neprapuolė, o nebe tie. Svetimų rankų paliesti namai. Štai ir bitelės koptos, medus imtas, suktas... Tiktai pasuktas, o ne išsuktas.

Vaško krituliai kalasi molinėliuose viršum, skruzdėlių margai priropoję, girtos visos ir nebegyvos. Skruzdėlės meduje? Nebuvo matęs Juza šito savo namuose. Va ir derešius iškaulėjusiais šonais. Pakėlė galvą, pasižiūrėjo į Juzą ir... nesužvingo, nepasisveikino kaip dera su šeimininku. Svetimas, nebepažįstamas. Ir žaloji šitaip. Žiūrėjo į Juzą ilgėliau už derešių, lyg ir ašarą išmušė jai rudeninė saulė iš akių. Ir – nieko. Nusisuko žaloji prie ėdžių. Negerai, kai per ilgai užtrunki žmogus kur nereikia. Štai ir stogo kraigas kėpso, skeltą skiauterę iškėlęs vėjams ir lietui, ir vyšnių niekas nesuskynė laiku, stirkso varnėnų apkapoti juodi kauliukai ant atsikišusių šakelių, nė žemėn nekrinta. Nejau negalėjo brolis Adomas kartele stogo prislėgti? Ko gi nepakilo rankos brolienei arba ir Uršulei vyšnių pasisiekti? Bent prasivirusios būtų. Sau prasivirusios, ne jam, Juzai. Žinojo iš jų kalbų, kad buvo čia visi pasimainydami, dieną naktį Juzą dabojo. Taigi, o namų nesudabojo...

Ir pasirodė Juzai, kad ir jis dabar čia lyg nebe savas, ne šeimininkas, gaspadorius, o prašalaitis: ėjo pro Kairabalę, užsuko klojiniu, stovi, žiūri, ir neilgai stovės, eis toliau. Savo keliu eis. O koks tas jo kelias? Kur jis ėjo ligi šiol ir kur dabar eis?..

Pamuistė galvą Juza, vydamas šalin netikusias mintis. Niekur jis neis, parėjo, sugrįžo, namie. Čia jo namai, kitų nėra. Ir nebuvo niekad. Ir nebebus kitų namų.

– Eik, Adomai, – pasakė broliui. – Tiek sugaišai, savo ūkį gal užleidai, be sūnų abiejų likęs, reikia ir tau.

– Ar kliedi? – pastatė Adomas akis. – Rankų kojų nepasigali pakelti, pargriūsi ėmęs, kas pakels, sužiūrės? Ir ko man namo? Ruduo, viskas pašluota!

– Nebegaišk.

Adomas nusijuokė, taip kvailai jam atrodė Juzos raginimas.

– Tu gi Adomėlį man gelbėjai, – pasakė, – Juzuką giltinei iš nagų išplėšei, tai aš dabar tave vieną, Kairabalėj vieną?!

– Ne pirmas kartas man vienam. Prigaišai, gana.

Stovėjo kieme abu. Adomas žiūrėjo į Juzą. Gaila jam buvo brolio, bet ir pikta ant jo. Išvaro! O jis gi nė padėkoti nespėjo Juzai. Dėkojo, daug ką aptarė, apšnekėjo, o kai reikėjo apie sūnų vieną ir sūnų antrą, kaito skruostai Adomui ir balsas nesidavė paimamas. Taip ir bėgo šitos dienos. O dabar jį išvaro, padėkoti kaip žmogui neduoda.

– Pabūsiu, – pasakė Adomas. – Varyk tu mane ar nevaryk. Kol sustiprėsi, varyk ar nevaryk.

– Prisistiprėjau, gana, – atsakė Juza. – Tikrai gana.

Ir nusisuko. Žiūrėjo į karklus ir juodalksnius prie Pavirvės, į nusiraudojusius berželius antroje ištakų pusėje. Į visą Kairabalę žiūrėjo Juza. Ir grįžtelėjo tiktai išgirdęs brolio žingsnius. Tolyn ėjo klojiniu Adomas. Tolo, pilkuodama tarp šaltekšnynų, brolio nugara. Ir palenkta galva. Žemai palenkta, kaip palinksta, kai žmogui širdis užgauta.

Ir kai išnyko brolio nugara iš akių, žengė tarp vyšnių prie kryžiaus Juza. Nesuprato, ko eina, o nuėjo. Sustojo, kur ilsėjosi Karusė ir tie abu, rusas ir vokietis, įvyniotais į drobę kaulais, nežinia ko Kairabalėn atėję, o čia ir atgulę.

– Tai guli? – paklausė Karusės.– Tai ir guli?

Balsu paklausė, o toji neatsiliepė. Ir Juza sumetė, kad mirusių nereikia kalbinti. Žinojo ir anksčiau, bet sumetė tik dabar. Kas numirė, kalbink nekalbinęs, tyli. Ir tylės. Su kieka žmonių susitikti tenka, kol jie gyvi. Išsikalbi su jais, pasijuoki, alaus patrauki ir padainuoji. O atgulė po kryžium, ir nebėr. Guli, tyli. O jeigu atsiliepia kuris, tai ne iš kapo, tiktai sapne. Ateina ir kalbina tave. Ir vaikštinėja visur arba sėdi. Tarytum nė numiręs nebūtų. Arba ir važiuoja vežimu, net darbo kokio nusitveria. Visiškai kaip gyvas. Kaip tikras, ne numiręs. Ir kažkodėl mirusio sapne niekad nepamatysi kape, net pašarvoto ar apgiedamo. Numirėliai sapne viršuj vaikšto, sėdi, važiuoja, ranka moja tau visiškai kaip tikri. Dievas gal ir sapną davė žmogui, kad pamatytum tikrus tuos, kurių nebėra, o tau reikia pamatyti. Motutę, sakysim, arba tėvelį, o dar ir senelį Jokūbą. Kurgi kitur pamatysi juos, jeigu ne sapne? Ir ne tik pamatysi, o ranką pabučiuot gali, padėkoti, kad jie geri tau buvo, ir pasakyti, kad tu nelabai geras jiems buvai, ir paprašyti, kad atleistų tau už negerumą. Mirusių reikia šito paprašyti. Kol jie gyvi, tai nepaprašai jų šito. Užtat kai numiršta, tada jau reikia. Vėlinių naktį, sakysim, kai stovi, uždegęs žvakę kapo kryžiaus papėdėj, ir kai gėlių padedi. Tada tai ir reikia atsiminti, kad kaltas tu prieš juos. Kas numirė, prieš tą ir kaltas tu!..

– Tai ir guli? – vėl paklausė Juza Karusės, užmiršęs, kad nereikia šito daryti, ir paklausė tykiai, nė pats savo balso neišgirdęs.

O Karusė vėl nė garso.

Merga ji buvo, žinoma, niekai. Kas netingėjo, su tuo ji ir prasidėdavo. Kaip tokią į namus? Prie vieno stalo? Vėlgi – Vinciūnė. Šitiek metų praėjo, nužilo Juza, o ji – prieš akis ir prieš akis. Tai kaipgi su šita, kita? Niekai.

Bet gal nederėjo ir su Karuse kaip jis, Juza? Būtų kitaip gal ir ji tada. Praėjusi būtų pro tą akivarą, berenkanti spanguoles. Stovėjo prie vartų... Kaip stovėjo! Prie kojų krepšys baltų pušies šaknų, pilnas raudonų spanguolių... Na, ne taip jau visiškai raudonų, o pusraudonių. Spanguolės, tiktai šalčių pamuštos, užsidega raudone, o rudenį pusraudonės: šonas raudonas, šonas baltas. Margos buvo spanguolės Karusės krepšyje. Ir pati Karusė – kaip spanguolė. Skruostai dega, kakta balta. Gera kakta. Visa Karusė – gera. Gal tikrai nereikėjo šitaip? Ėjusi būtų ir praėjusi pro akivarą.

Krestelėjo galvą Juza ir pamatė: jau pavakarė. Baltai garuoja Kairabalė. Net kryžius papilkėjęs nuo rūko, o jo viršaus veik nebematyti. Kaip debesėlin kokin nuniro kryžius su prikaltu Kristum. Ir šulinio kieme visai nebematyti. Ir krūmų anapus šulinio. Tiktai vyšnios beįžiūrimos. Šitos, prie kryžiaus. Su paukščių nulestom uogom. Su juodais kauliukais, užsilikusiais ant plonų kotelių.

Ilgai pastovėta Juzos.

## 31

Karčius pelynus gėrė Juza. Užsivirino ir čiobrelių. Paskui ir puplaiškių, ir vingirių, net gysločių lapų. Ir viskas buvo niekai. Gal žolelės nuvėsusios, vėjų gal supūstos ant trobos aukšto, kur džiovė jas Juza. Neatleido kaulų nė viena. Atsiminė avietėlių beturįs. Ne virtų, o palaužytų su šakelėmis. Virtos prakaitavimui niekai. Su šakelėmis reikia. Pagėrė ir tų. Ir paprakaitavo kaip reikiant. Ir vėl – niekai. Geriausia būtų bičių pienelio.

Sąnarius žmogui suspyruokliuoja, raumenis stangrina. O kur paimsi? Ruduo. Neišsiteko rankų vasarą, dabar – po laiko. Po laiko dabar.

Kiekvieną rytą, stojęs skustis barzdos prieš veidrodį sienoje, matė Juza: paseno dar viena naktim. Daug paseno. Kaip anksčiau nepasendavo per metus. Skustuvas čirpė žandais kaip per gruodą, kur kliudęs plauką, kur nekliudęs, o pažandžius teko tempti iš vidaus, įkišus burnon nykštį, kad išluptum prisišeriavusį brūzgyną.

Kiekvieną rytą dabar šitaip.

Bet čia dar ne visas blogumas. Kas tas žilas plaukas? Pragyventi metai ir kiekviena pragyventa naktis plauką žmogui žildo. Taip buvo visuomet. Ir ne jam vienam. O bėda, kad kaulus suėmė Juzai ir vidun kas įsisėdo, nė nesuprasi. Lyg maudulys, lyg veržulys. Įsisėdo ir nebeišsėda. Kiek jau laiko. Rokuok, nuo sugrįžimo iš Maldyniškės. Laiko surakinęs, oro pagauti nebeduoda, krūtinę tarytum girnapuse spaudžia. Viskas kitaip pradėjo eiti Juzai. Žiūri į Kairabalę, o prieš akis tik pilka. Pilka ir pilka. Ir daiktai nebenorėjo klausyti Juzos. Ėmė nuo durų kibirą už pasaito, o tas pasitraukė šalin. Iš po pat rankos. Ėmė antrą kartą – vėl tas pats. Pastovėjo Juza, pasižiūrėjo į kibirą. Išėjo tuščiom rankom į tvartą. Taigi į tvartą ėjo, o apsižiūrėjo, kad užtrobin jo nueita. Lyg pro miglas viskas, pro tirštą rūką. Tarytum budo po to apaušrėlio Maldyniškės žydų kapuose ir vis nepabudo. Ne gyveno, sapnavo Juza.

Ir jau visiškai tarytum sapne pamatė vieną naktį brolio sūnų Adomėlį savo troboj. Buvo jau žiema. Adomėlis stovėjo priešais jo lovą, apsiavęs ilgais auliniais batais, užsikabinęs šautuvą ant peties su nuleistu vamzdžiu žemyn. O už Adomėlio pamatė ir Vasią. Iš karto atpažino jį, nors tas buvo dabar ne toks kaip tada. Nenusibraidęs, be aprišalų. O už šitų abiejų stovėjo troboj dar keli vyrai. Visi su ginklais. Kalbėjosi tarpusavy, patys įdegė lempą paluby, tarytum ne jie čia svečiai, o jis, Juza.

– Tai sveikas, dėde, sveikas! – pasakė Adomėlis.

– Sėskis, – pakvietė Juza, tikėdamas ir vėl netikėdamas, kad čia iš tikrųjų Adomėlis.

– Kaip gerai gyvas, dėde?

– Krutu, – kilo Juza nuo lovos. – Kaip čia atsiradai?

Adomėlis nusijuokė.

– Taigi durys tavo neužstumtos, dėde. Ėjau ir įėjau.

– O reikia užstumt?

Adomėlis vėl nusijuokė.

– Mano dėdė visada šitaip, – pasakė kitiems linksmai. – Visais pasitiki, nebijo. Aukso žmogus!

Dabar nusijuokė ir vyrai, o tarp jų išgirdo Juza ir moterišką balsą. Pasižiūrėjo ton pusėn.

– Ar ne Adelė būsi?

– Sakiau, atpažins! – pasakė Adelė Adomėliui.

Linksmai pasakė. Ir tuoj prie Juzos. Pasodino ant suolo, pati sėdo šalia.

– Ar leisi pabūt su tavim, dėde?

– Sėskis.

– Taigi jau sėdžiu! – juokėsi mergina.

– Kad sėdi, ko klausinėji?

Adelė nuščiuvo, o Adomėlis priėjo artyn.

– Ne taip pradedi, – tarė Adelei. – Mes sužeistų turim, dėde Juza. Atvedėm, iš anksto neatsiklausę. Reikalas prispyrė. Ar nepriglaustum? Nedaug turim, du, ir neilgam. Mums tiktai lėktuvo sulaukti. Permesim į Didžiąją žemę. Kaip pasakysi?

Juza pamatė tarp ginkluotų vyrų du visiškai jaunus. Vienam galva aprišta, kaip tada Vasios galva, tiktai baltu švariu rišalu. Kito – ranka aukščiau alkūnės. Vienas stovėjo ant savo kojų, antrasis rėmėsi nugara staktos. Ir abu šypsojosi Juzai, nors netarė nė žodžio.

– Kaip pasakysi, dėde? – vėl paklausė Adomėlis.

– O Stonkiukas? – paklausė Adomėlį Juza. – Atras su savo policininkais. Viską žino mano kieme.

– Stonkiukas? O Stonkiuko nebėra, dėde. Ar nieko negirdėjai?

Juza pasižiūrėjo į brolio sūnų.

– Nudėjo kas?

– Dar ne, dėde. Gyvas ir sveikas Stonkiukas. Paaukštinimą gavo. Už kruvinus darbelius. Apskrities centre dabar sėdi. Panevėžyje. Negi iš tikrųjų negirdėjai, dėde?

Juza patylėjo.

– Uždurėlin vesk, – pasakė.

– Auksinis tu žmogus! – sujudo Adomėlis. – Ir neilgam gi. Be to, neužkarsim visos naštos tau vienam. Adelė pasilieka. Gydys juos, sužiūrės, dar tau pačiam padės po namus. Mes ir vaistų paliksim, dėde.

– Skalsu kalbos.

– Aš tiktai tam kalbu, kad nepagalvotum ko, dėde.

Nieko nebesakė Adomėliui Juza. Įdegė žibintą, ėjo pirma visų, rodė kelią. Prie uždurėlio slenksčio sustojo, iškėlė aukštyn šviesą ir laikė, kol Adelė ir kiti vyrai įruošė tuos abu. Tada žengė atgal, vėl pirma visų. Kieme užgesino žibintą ir ilgai klausėsi, kaip vyrai atsisveikinę eina tolyn. Sniegas girgžda jiems po kojų, trakši ledeliai, brumzgia priminta samanėlė, o jie eina. Ir Adomėlis su jais. Ir žingsniai vis tyliau, tyliau. Jau ir nebegirdėti.

– Jie sugrįš, – pasakė Adelė tamsoj.

Krustelėjo Juza. Buvo pamiršęs, kad ji turi likti su juo.

– Kaip dievas duos, – pasakė.

– Sugrįš, dėde. Ir laisvė sugrįš Lietuvai. To ir išėjo mūsų vyrai. Gražu bus gyventi žmonėms!

– Kaip dievas duos.

Nebeliko sapnų Juzai. Ištirpo miglos. Rytą kilęs, pamatydavo Adelę jau seniai ant kojų. Žvitriai sukosi mergina. Žiūrėjo sužeistų, skalbė, kuopė visus pakraščius, ir Juza net krūptelėjo, sykį pamatęs, kad lyg ir šviesiau pasidarė namuose. Ilgai nesumetė, ko šitaip. Stovėjo troba, ir stovi troba, kiekvienas daiktas savo vietoj, ir naktys ilgos, kaip dera žiemos metu, o – šviesiau. Ėjo, rūpino darbus Juza, nužengdavo pakalvėn pasidairyti pavasario, o sugrįžęs matė: vėl pašviesėję!

– Tu nagus prikišai?

– Iš dyko buvimo, dėde.

Nukaito Adelė. Paklausė, nežiūrėdama į Juzą:

– Negerai, kad nesiklausus? Gal tu pyksti, dėde?

Nepasakė Juza, kad negerai. Nepasakė ir kad gerai. Parptelėjo į ūsus, nusigręžė į langus. Tie švieste švietė. Ir trobos asla šviežutėliai ištrinta šluotražiu, geltonu smėleliu pabarstyta. Pilna šito smėlio buvo kalvoj, gelsvėjo kiekviename pakalvės žingsnyje, o neparsinešė Juza, nepabarstė net Velykų rytą. Adelė parnešė, pabarstė. Ir lovos užtiesalas tiesutėliu išilginiu lenkimu bėga per visą lovą, ir dengia, kad šiaudagalio prasikišusio nepamatysi. Visada kreivai tįsojo užtiesalas, atgalia ranka užmestas, vienu kraštu šiauduotą pasienį nuogino, antruoju aslą šlavė, o dabar, va dabar, bėga išilginiu lenkimu. Ir pagalvės tarytum nebe tos. Kėpsojo pilkais zmekuliais savaičių savaites, dabar gurgžda išsniegintais užvalkalais, pūpso, įmuštos iš visų keturių pusių, išsipūtusios kone ligi lubų.

– Kam čia reikėjo?

– Rankų neturiu kur dėti, dėde Juza, – teisinosi Adelė visiškai nekaltu balsu, iš karto supratusi: nepyksta Juza. – Namie taip įpratus. Nuo mažų dienų.

– Jeigu jau tikrai... Jeigu rankų nebeturi kur dėti, tai jau ačiū, tiktai nereikia.

Juza padilbomis žiūrėjo į ją.

Adelė linksmai nusijuokė.

O vieną rytą atėjo iš tarpusienio ankstėliau. Tvarsčių pritrūkusi. Ar neatsirastų namuose kokia sena marška arba nuorėža kokia? Kad tiktai drobinė būtų. Marška, žinoma, atsirado. Suklojėta, užskalbta, bet tikros drobės. Adelė pasidarė aštraus šarmo, skalbė, velėjo, džiovino kieme ant vėjo, o vėlų vakarą atsinešė trobon ir raižinėjo siaurom atkirpom. Juza sėdėjo čia pat, laikė dantyse pypkę, užmiršęs ją įkurti, ir žiūrėjo, kaip mikliai dirba Adelės rankos, kiekvienas pirštas stačiai virba jai iš nekantrumo.

Pakėlė galvą Adelė, pasižiūrėjo į jį, šyptelėjo.

– Dėde Juza, o tu mylėjai kada nors?

Juza net krūptelėjo. Niekas šito nebuvo jo klausęs. Nė karto. Tai stipriau sukando pypkės kandiklį Juza.

– O tave, dėde Juza? – pakreipusi galvą, žiūrėjo į jį Adelė.– Tave ar mylėjo?

Juza vėl nieko neatsakė.

– Nepyk, dėde, – kaltai paprašė Adelė. – Man tik taip sau parūpo.

O kad Juza vėl nieko nepratarė, iš naujo prašneko Adelė:

– Gyveni vienas, nuo visų atsiskyręs. Argi visada taip? Buvai gi tu jaunas, gražus, tikriausiai ir pasišokti jauniman nueidavai, tai aš ir pagalvojau... Gražus gi tu buvai, dėde Juza! Tik nesupyk, gerai?

Juza išėmė pypkę iš dantų. Patylėjo. Adelė nukaito, suglėbė ką priraižiusi, pasakė labanaktis ir išėjo pati ilsėtis. Taip pasibaigė tas vakaras Adelei ir Juzai.

O miegoti ji buvo įsitaisiusi ne troboj, kur Juza, ir ne uždurėlyje, kur tie abu, o viršuj, ant užlų. Kiekvieną vakarą lipo tenai kopėčiomis, o užlipusi užtraukdavo paskui save ir kopėčias. O rytais nuleisdavo jas atgal ir nusileisdavo pati. Trobon žengusi, pūkštelėdavo į plačią geldą ledinio vandens, tik ką pasemto iš šulinio, ir prausėsi pasiūžčiodama. Iš pradžių ligi juosmens, paskui ir blauzdas, ir tos degė tamsraudone ugnim. Krūtinė taip ir laužėsi jai iš rūbo, veidai skaistūs, vėsūs, ir tokia jau švaramėgė, stačiai girgždėjo visa. Juza nusisukdavo, kai ji rytais šitaip, o toji nė dabon. Lyg ir ne vyriškis būtų buvęs Juza, tiktai dėdė. Net ne dėdė, tiktai senas, nužilęs žmogus.

– Tai tekėsi? – paklausė kartą Juza.

– Ar aš tekėsiu? – sužiuro Adelė.

– Už Adomėlio, sakau, tekėsi?

Adelė prunkštelėjo, primerkė akis.

– Kad mes jau, dėde Juza.

– Ką jau?

– O kaip vyras ir žmona.

Juza ilgai žiūrėjo į ją.

– Vyras? – perklausė ją. – Žmona? Be niekur nieko?..

– Be ko be nieko, dėde Juza?

– Ne mano reikalas.

Adelė sustojo priešais jį. Nebeprunkščiojo, tik žiūrėjo. Labai gerom akim žiūrėjo į Juzą.

– Ar ne bažnyčią turi galvoj, dėde?

– Ne mano reikalas, – vėl pasakė Juza.

– Taigi ir mes, dėde Juza! Baigsis karas, nueisim, susituoksim. Kaip visi. O dabar kaip? Argi, dėde, nežinai, negirdėjai? Gaudynės visur, griebia jauną ir seną, Vokietijon vergauti gabena, apkasų kasti į frontą. Tik pasirodyk jiems, gatvėj ar bažnyčioj!..

Juza patylėjo, padilbomis žvelgdamas į Adelę. Žinoma, teisybė jos, Adelės. Tiktai ar visa?

– Galėjot palaukti, – pasakė. – Šiandien karas, rytoj nebe karas.

– O jeigu aš myliu? – įrėmė akis Adelė į Juzą.

– Kaip kam išeina.

– O kaip man išeina? Kasdien po kulkomis vaikštom, iš po kiekvieno krūmo mirtis mūsų tyko. Tai laukti?

Juza tylėjo. Adelė vis dar žiūrėjo akis įrėmusi, o paskui ir nusišypsojo. Ir priėjo prie Juzos. Sėdo šalia jo, ant suolo.

– Aš kodėl klausiu, dėde Juza? – pratarė patylėjusi. – Noriu sužinoti: sutuoktuvės svarbiau ar meilė?

– Mano viena giesmė, tavo – kita.

– Kita? Tai pasakyk man, dėde Juza, štai ką, – neatstojo Adelė. – Žinoma, jeigu nori. Jeigu nenori, tai nereikia. Ir nepyk tu ant manęs. Nieko blogo aš negalvoju, tiktai noriu žinoti. Iš tavęs paties. Tu tikrai... tikrai nieko nemylėjai, dėde Juza?

– Jau klausinėjai šito.

– O iš tikrųjų? Jeigu visiškai iš tikrųjų?

Nieko neatsakė jai Juza. Net negrįžtelėjo Adelės pusėn.

– Ir tu pragyvenai čia, Kairabalėj, visiškai vienas? Be niekur nieko, dėde Juza? Ir kai jaunas buvai, gražus?.. Tu gražus gi buvai. Tu ir dabar gražus!.. Tai ir tada? Taip nieko, be nieko, dėde Juza?..

– Skalsu kalbos.

Adelė pakilo. Pastovėjo prie lango, atsisuko į Juzą. Buvo dabar ji netoli ašarų.

– O aš girdėjau, tu labai... labai, dėde Juza!

– Šuo loja, vėjas nešioja.

– Iš žmonių girdėjau, ne iš šunų. Tai melavo žmonės? – Ašaros išsprūdo jai iš akių. Piktai nubraukė jas kumščiu. Priėjo visiškai arti Juzos.

– Nemylėjai tu, dėde Juza!

Krustelėjo Juza. Jautė, kaip kraujas nusėda jam iš skruostų. Akyse patamsėjo. Prisispaudė krūtine prie stalo krašto Juza. Taip sėdėjo. Laukė, kol praeis negerumas.

– Nieko nemylėjai! – jau balsu pravirko Adelė. – Ir dabar nemyli nieko. Nieko!.. Tu priglaudei mus, dėde Juza, duonos kąsnio nepagailėjai, tu labai geras, o iš tikrųjų? Ar užėjai nors kartą, nors vieną kartą? Pakalbėjai kaip žmogus su žmogum, pasėdėjai su jais? O tiems kaip, sužeistiesiems kaip, dėde Juza? Sėdi abu, pajudėti iš vietos negali ir vis galvoja, kad pyksti tu ant jų, kad kliudo tau... Ne, nieko tu nemyli, dėde Juza!

Sustojo vidury trobos Juza. Tik dabar prisiminė, kad iš tikrųjų... iš tikrųjų nė karto nebuvo uždurėlyje. Pirmąjį vakarą, kai nuvedė visus, pats neužėjo. Ir antrąjį vakarą. Paskui jau visus vakarus. Prieidavo prie durų, paduodavo per slenkstį Adelei dubenį su mėsa, medinę dėklę su paraikyta duona, medum, sūriu pakapotu, ir atgal. Tuoj ir atgal. Nė karto per slenkstį Juza. Nė vieno karto. Taip buvo. Ir net į galvą neatėjo Juzai, kad gali būti kitaip. Kad reikia kitaip. Ir štai dabar – Adelė. Stovėjo priešais ir žiūrėjo į jį pilnom ašarų akim. Nebeverkė, bet ašaros nedžiūvo jai. Ir matė Juza: laukia, ką jis pasakys. Ir nežino šita mergaičiukė, kad viskas toli ne taip. Kai prasiverdavo rytais šitos durys, kai pamatydavo jis, Juza, stalą, tą ilgą platų, jo paties rankomis sukaltą, už kurio sėdėdavo abu Koneliai ir visos trys Konelytės, viena už kitą gražesnės, ir tuos gultus pasieniais, kur ilsėdavosi jie naktimis, tai iš kur galėjo paimti tiek sveikatos Juza, kad įžengtų į vidų? Tik šaltis jam nugaroj kiekvieną kartą, tik šiurpas per visą kūną. Stovėdavo ir laukdavo Juza, kad Adelė greičiau paimtų dubenį ir medinę dėklę ir kad jis galėtų atgal. Atgal, atgal. Toliau nuo stalo, to ilgojo, jo paties rankomis sukalto. Ir nuo tų gultų pasieniais. Toliau, toliau...

Pasižiūrėjo į Adelę Juza. Kraujas tvilktelėjo atgal jam į skruostus. Aštriu peršuliu apsėmė visą veidą.

– Suduok dar, – pasakė Adelei.

Ir troboj pasidarė taip tylu, tarytum nebuvo čia nei Adelės, nei jo, Juzos. Nieko gyvo nebuvo troboj.

– Dėde Juza! – klyktelėjo Adelė. Nieko neatsakė jai Juza.

Priėjo Adelė, paėmė jo ranką, pabučiavo ją.

– Atleisk man, – paprašė tyliai.

32

Kiekvieną rytą šokdavo iš miego Adelė anksčiau už visus. Trobon nusileidusi, palinkėdavo Juzai labo ryto, šyptelėdavo iš tolo, ėmė į rankas rankšluostį, muilą. Prausėsi ji prie šulinio ir sugrįždavo iš ten, kalendama visais dantimis. Ne kartą sakė jai Juza:

– Persišaldysi.

Ir kiekvieną kartą Adelė atsakydavo jam:

– Gal nesušalsiu.

Ir vėl nusišypsodavo jam, Juzai.

Ne, nebe ta buvo dabar Adelė.

Ir jis, Juza, tarytum nebe tas. Kai Adelė trobon, jis iš trobos. Taria, kad darbas jį traukia. Žinia, kai yra namai, tai rūpinkis nors kiauras dienas, nors visas naktis, o darbai vis nepadaryti, neužbaigti, nelauktai užgriuvę. Čia tai teisybė. O jeigu iš tikrųjų? Šito nežinojo Juza.

Abu dabar jie taip su Adele.

Abu.

O į uždurėlį ir dabar nėjo Juza. Bet ir neskubėjo atgal, padavęs Adelei dubenį ir dėklę su kuo reikia. Ir matė pro jos pečius, kad sveiksta tie abu, Adomėlio atvestieji. Aiškiai sveiksta. Aprišalų vėl sumažėję, ir skruostuose besirpuliuojanti raudonė. Nelabai dar skaisti, bet jau. Jau. „Gerai, kad šitaip“, – pagalvodavo Juza, bet žodžio netarė. Nei Adelei, nei tiem abiem. Kai gerai, kam kalbėti? Ir sužeistieji abu nusišypsodavo iš tolo Juzai. Ir stovėdavo abu prie ilgojo stalo. Nė vienas nesėsdavo, kol Juza prie slenksčio. Ir Adelė su jais. Dubuo vidury stalo, o jie visi trys – prie stalo. Juza šitoj pusėj slenksčio, tie trys – kitoj.

Taip dabar ėjo rytai. Ir ėjo dienos.

„Ir tegu sau eina, – galvojo Juza, – tegu. Dienų daug žmogaus gyvenime. Viena praeina, kita ateina, paskui dar kita. Ir visos – viena į vieną. Nelabai ir pasakysi, kuri trečiadienis, o kuri sekmadienis. Ir kam dar sakyti? Visos išaušta nežinia iš kur, visos prapuola, vėlgi nežinia kur. Ir tegu sau. Tegu“.

Ir darbus nelabai beskyrė Juza. Orams prasausus, arė dirvą pakalvy, o atrodė jam, kad tiktai sapne eina paskui plūgą. Ir derešius atrodė kaip sapne: ne arklys, tiktai rūkas, judantis Kairabalėj, nors kanopomis ir muša žemę, kaip nemuša arkliai sapne. Ir su rasodos daiginimu buvo šitaip, ir su sėmenų sėja plėšto dirvono velėnoj. Net prie akivarų, kai lupo jis iš vandens ant vąšio juodnugarius lynus pamylėti tiem abiem, stovintiem prie ilgojo stalo uždurėlyje. Ir net naktimis, kai išeidavo tie abu į kiemą patraukti gero oro, Juzai vėl atrodė viskas kaip sapne. Tumuluoja žmonės pavasario nakties tamsoj, ir tumuluoja krūmai už kiemo, ir kryžius tarp vyšnių, ir aviliai po obelimis. Sapnas, ir gana.

Ir tiesiog krūptelėjo Juza, kai vieną gilų vidurnaktį vėl pamatė prie savo lovos brolio sūnų Adomėlį. Ištiesė pro miegus ranką, palietė brolio sūnaus rūbą: rūbas buvo tikras, ir Adomėlis tikras. Tik be kailinių dabar. Milo pusšvarkį susiveržęs plačiu odos diržu. Vadinasi, daug dienų praėjo. Ir Adomėlis visiškai tikras. Ne sapne, ne rūkuose. Tikras.

– Tau ko? – nuleido kojas nuo lovos Juza. Pasižiūrėjo į Adomėlį, ir širdis jam krustelėjo. Taip pasiilgo jo, savo brolio sūnaus. Niekad nebuvo pagalvojęs, kad gali šitaip, dabar pamatė. Nelengvai slėpdamas džiaugsmą, pakvietė:

– Sėskis jau, sėskis.

– Pasiimti atėjau, dėde Juza. Seniai būčiau, bet lėktuvas užgaišo. Ar labai prikamavom tave?

– Skalsu kalbos, – pasakė Juza. – Išgert nori?

– Juokiesi, dėde Juza. Laiko nė minutės.

– Ant žolelių turiu.

– Nesijuok, dėde. Tik pasiimti mums, ir einam.

– Taip, matai, imsi ir pasiimsi! – porūsčiai tarė Juza.– Nei sveikas, nei išlupk?

Ir nelaukė, ką jam atsakys brolio sūnus. Nuėjo prie podėlio trobos kerčioj, tylėdamas sutaisinėjo užkąst, paėmė pilvotą juodo stiklo butelį užpiltinės. O kai atsisuko su visu tuo rankose, tai pamatė, kad Adomėlis ne vienas troboj. Su juo dar du vyrai. Abu nematyti. O prie jų ir tie du. Iš uždurėlio. Ir Adelė su jais, jau užsirišusi skarelę ant galvos, su ryšulėliu rankoje. Ir visi žiūri į jį, Juzą. Gerai žiūri. Labai gerom akim.

– Mano prašymo taigi nepeikit, – pasakė Juza, apglumęs nuo tų gerų akių. – Prie stalo, va čia. Ant žolelių, sakau. Niekur tokios neparagausit, eik skersai išilgai. Gurkšneliuką tik įpylei, akims ir šviesiau. Ir kojos kitaip mina. Gurkšneliuką, o jos ir kitaip. Kojos, sakau...

Pradėjo ir nebeįveikė sustoti Juza. Nebeatsiminė, kada būtų šitiek žodžių bėręs. Kas gi jam dabar čia? Nežiūrėdamas į nieką, ėjo prie stalo, dunkstelėjo pilvoto butelio dugnu į lentą, prapūtė kvapu drumsto stiklo taurę, ištrynė ją nykščiu iš vidaus ir pripylė ligi pat kraštų.

– Kaip eisit ant sausųjų? Ar galvoj negerai? Niekas neina ant sausųjų!..

– Nereikia, dėde Juza, – atsišaukė Adomėlis. – Lėktuvas laukia. Kiekviena minutė brangi!

– Ir kam taip daug? – atsišaukė Adelė. – Kas šitiek išgers!

– Kurgi daug? Kurgi čia daug? Ligi kraštų, nė lašo viršaus.

– Kad nereikia, dėde Juza!

– Ir laiko – nė minutės!

– Vadinasi, peiki? – sustojo Juza su buteliu rankoj.

– Na ką tu, dėde!..– pasakė Adomėlis.

Vyrai stovėjo nuleidę galvas. Nepajudėjo nė vienas. Vyriausias čia, matyt, buvo Adomėlis. Tyku pasidarė troboj.

Pirmoji atglumo Adelė. Pasuko pro vyrus, stiklą rankon, ir – vienu užsivertimu. Ir krunkštelėjo taip gardžiai, tarytum nieko kito niekad nebūtų nė dariusi, tiktai traukusi Juzos žolelių užpiltinę. Atkišo Juzai tuščią:

– Įvarvink, negailėk!

– Čia kita kalba, – sukruto Juza. – Čia tai jau kita!

Ir paleido stiklą ratu, kaip derėjo geroje draugėje. Ir vyrai išgėrė paeiliui, o paskui jau ir kando, kas Juzos padėta. Ir Adelė kando su visais, šluote šlavė Juzos paruošimus.

– Čia tai merga, – vėl pagyrė Juza. – Lėktuvas, lėktuvas... Pirma su žmogum pabūk!

Vyrai nusijuokė. Ir Adomėlis su jais kartu.

– Vasia dabar kur? – paklausė Juza. – Ar gyvas Vasia?

– Vokietį muša, – atsakė Adomėlis.

– Vadinasi, gyvas.

– Su tavo auliniais nesiskiria ir vis mini tave. Kietas, sako, senis, tiktai kietas iš viršaus, o širdį turi auksinę.

– Skalsu kalbos.

– Dabar Vasiai pasakysiu, kad atsimeni jį. Vasiai bus linksma.

– Skalsu...

Adomėlis sėdėjo prie stalo, ginklą tarp kelių pasistatęs. Laužė duoną, ėmė pirštais mėsos. Juza prisėdo kitame stalo gale, prieš tai dar kartą paprašęs visus sėstis, nesididžiuoti. Pusiaumirka žiūrėjo, kaip mala jauni ir aštrūs brolio sūnaus dantys. Gera buvo Juzai. Visada jam buvo gera, kai svečias namų rūgšties nepeikia.

– Artėja frontas, dėdžiau, – pasakė Adomėlis, ranka sugaudamas trupinius. – Bėga vokiečiai. Naktimis nieko negirdi?

– Kietai miegu.

– Pažadins! Mūsų „katiušos“ kai duoda – žemė dreba. Tuoj išgirsi, dėdžiau. Ir savo akimis pamatysi, kaip armija išvaduotoja neša laisvę Lietuvai.

Pasižiūrėjo į Adomėlį Juza:

– Gerai, kad laisvę. Ir apsidairė troboj.

– Kurgi vyrai? – paklausė. – Adelė kur?

Troba buvo tuščia. Adomėlis suko durų pusėn.

– Palauk, – sustabdė jį Juza.

Įžiebė naktinį žibintą. Abu su Adomėliu perėjo tamsią priemenę, išėjo kieman. Čia, netoli šulinio, stačiavo vyrai, ir Adelė su jais kartu. Juza užgesino žibintą, laikė jį nuleidęs kairėj rankoj, dešinę davė vyrams paspaust. Tie ėjo tamsoj iš eilės, ir Juza nebeatrinko, kuris čia kuris. Vėl kaip sapne. Krustelėjo ir tarytum išbudo, kai pajuto saujoj šiltą Adelės ranką. O po jos – vėl viskas kaip sapne. Tik išgirdo prie pat ausies Adomėlio balsą:

– Atleisk, dėde, privarginom.

– Skalsu kalbos.

Vyrai apsupo jį ratu, ir jis išgirdo, kaip tamsoj kalba jie, kad jis, dėdė Juza, ne kas kita, o tikras partizanas, dabar jau tikras liaudies keršytojas. Vyrai kalbėjo tyliai, bet labai aiškiai, ir Juza sužinojo iš jų, kad išlaisvinta Tarybų Lietuva, o išlaisvinta ji bus labai greit, niekados nepamirš jo žygdarbio.

Juza stovėjo tamsoj. Stovėjo ir tylėjo, nuleidęs žibintą kairėje rankoje. Nebe pirmą kartą girdėjo jis taip šnekant. Susirinkime girdėjo, kur buvo pakviestas dar iki vokiečių, kai dalino naujakuriams žemę, ir mitinge Maldyniškėj, kai Raudonoji Armija atnešė Lietuvai laisvę. Mitinge buvo žmonių gal visa tūkstantis, gal net daugiau. Vienas tada kalbėjo, pasilypėjęs ant pakylos, sukaltos iš baltų lentų, o tūkstantis, gal ir daugiau kaip tūkstantis, klausėsi jo kalbos. O dabar Juza klausėsi vienas, o keli vyrai kalbėjo jam. Ir prisiminė Juza, kaip Stonkiukas buvo kalbėjęs jam.

Irgi vienam. Ir kaip žadėjo jis, kad Lietuva neužmirš jo, Juzos. Ne Tarybų Lietuva, o Lietuva...

– Skalsu kalbos, – pasakė vėl.

Ir tuoj pamatė, kad vyrų nebėra aplink. Ėjo tamsoje vyrai klojinio pusėn. Visiškai tykiai ėjo. Kaip tada, kai pilna sniego dar buvo, ledas laikė Pavirvę surakinęs, o jie atvedė tuos du. Taigi tykiai. Jau ir nebegirdėti. Tiktai krūmai šlama vasaros nakty. Pavirvė krutina meldus.

Ir net loštelėjo Juza, pajutęs tamsoj, kaip apsivijo jo kaklą dvi šiltos rankos.

– Romantikas! – išgirdo Adelės šnabždesį.

Pabučiavo į skruostą, paskui į antrą, tada atstūmė abiem rankom, ir – tolyn nuo jo. Tolyn, tolyn, tolyn. Ir jau nei jos, nei tų, visų kitų.

Kone ligi ryto prastovėjo kieme Juza su nuleistu žibintu kairėje rankoje.

## 33

Nemelavo Adomėlis. Gal ketvirtą, gal ir penktą naktį po svečių išgirdo Juza pro miegus: dunda. Kilo iš lovos, ėjo kieman, tikrai dunda! Labai dar toli, o tikrai. Net derešius neramiai sužvingo, pakalvėje

ganytis paleistas. Ir jau raudoni ugnies pašvaitai lipo dangum iš tos pusės, kur dundėjo. Toli dar. Už Debeikių, gal ir Kamajų ar Užpalių. Ir Juza pagalvojo, kad čia gal ir ne tas, apie ką buvo šnekėjęs Adomėlis, gal tiktai vėtra ateina iš rytų pusės su perkūnijomis. Vėtros ėjo Kairabalėn iš vakarų pusės. Ir vėjai aštriausi, ir lietūs iš vakarų ir iš vakarų. Bet gali ateiti ir iš rytų. Argi negali? Vėtros eina iš visur. Ir dabar buvo panašu į vėtrą. Iš pradžių griaustinis, paskui vėjas plėšia medžius, krūmus, užtraukia dangų debesimis, kad jau naktis viršum žemės, sušniokščia lietus, ir tik tada tie ugnies pašvaitai. Perkūnijoms ir vėjams iš paskos. Ir tada visi žino: dega trobos, perkūno įtrenktos, dega miškai. Visada taip. Tai ir dabar. Ir dabar taip. Ir tuoj pamatė Juza, kad vis dėlto ne. Dangus pilnas žvaigždžių, vėjelio nė mažiausio, ir perkūnija muša ne padrioksėjimais kaip vėtroje, o dunda, dunda, dunda, stačiai ūžmas per visą padangę. Nemelavo Adomėlis.

Ir kitą naktį šitaip. Ir trečią. Nė gulti nebegulė Juza, stovėjo tamsoje kieme, klausėsi. Ir pamatė vienu paryčiu, kad dunda ir žėruoja nebe rytų pusėj, o kairėj ir dešinėj, ir net priekyje, kur saulelė vakarais leidžiasi. Karas atėjo ir ėjo šonais, lenkdamas Kairabalę ir Maldyniškę. Užskrisdavo tiktai lėktuvai. Visi nakčia. Ir tiktai nakčia. Daug jų buvo, tų lėktuvų. Daugiau kaip anų, karo pradžioj, su juodu kryžium po sparnais. Stačiai debesys lėktuvų. Ir visi sunkūs. Ir skrido ne aukštybėse, kaip anie, o pačiu pažemiu. Ir ūžė, kad žolė Kairabalėj ploškėsi prie samanų, o Juzai spaudė smilkinius. O paskui vėl nieko. Užskrido ir nuskrido, nei bombų metę, nei kulkosvaidžiais patratėję, kaip tie, karo pradžioj. Lėktuvai buvo kiti ir skrido kiton pusėn.

O auštant pamatė Juza: varo žmonės gyvulius iš namų. Tylėdami gena Vidugirės pusėn. Ir prisiminė Juza, kad nebe pirmą kartą žmonės šitaip. Ir per aną, seniai praėjusį karą gyvulius į mišką, į mišką. Ir vaikus, ir net moteris – į mišką. O kai kas ir grūdų maišus, ir net daiktus iš trobų. Kai tiktai karas, tai žmonės ir šitaip. Šitaip. Tiktai per aną karą varė viską nakčia, o dabar – auštant. Ir net dieną. Pakopėjo Juza į kalvos viršų ir žiūrėjo. Pliekia gyvulius žalgomis, kapoja botagais ir rėkia. Abu rėkia – gyvulys ir žmogus. O gyvulių nebe kas likę. Kaip visada karo metu. O arklių nemušė. Niekas. Arklius vedė už pavadžių tylomis, taikydami nuošaliukais, pakrūmėm. Bet ir juos į mišką. Visi į mišką, į mišką. Nė vienas – iš jo. Ne taip kaip per aną karą. Tada žmonės palikdavo miške gyvulius, vaikus, moteris, dar kokį piemenį, kur paaugesnį, o patys traukė namo, kasė duobes pasodėse, griuvo į jas ir laukė, prisiploję žandu prie duobės krašto, kada tas karas eis ir praeis, gyvulius galima bus parsivaryti ir vėl pradėt viską iš naujo. Dabar kitaip. Karai, matyt, ne visi vienodi. Ir žmonės nevienodai laikosi per karus. Kiek bestovėjo Juza kalvos viršuj, nė vieno nepamatė sugrįžtant.

Kiekvieną rytą lipo kalvos viršun Juza. Stovėjo, ranka prisidengęs akis, dairėsi po apylinkes. Tuščia ir dyka visur. Praūžė pradundėjo karo vėtra. Nuskrido lėktuvai saulėlydžio pusėn. Tyku. Dyka. Net paukščiai neskraido. Tyku. Ir tiktai kelintą rytą pamatė Juza, kad vienoj ir kitoj vietoj pajudėjo girios pakraštys.

Iš pradžių apdairomis pasirodė žmogaus galva, paskui jau visas žmogus, o jam iš paskos – karvės ragai arba arklio kamanota galva. Po vieną, po vieną, o paskui ir daugiau. Dar daugiau. Ir jau tikras amalas iš miško! Laukais ir pievomis, keliukais ir protakiais. Ir vis bėgte, bėgte. Ir nė vienas nepakėlė rankos su žalga ar botagu: gyvuliai patys bėgo, ir bėgo taip spėriai, kad ne kiekvienas jų šeimininkas spėjo iš paskos. O arklių nevedė niekas. Ant arklių jojo raiti. Be balno ir be pavadžių. Ir arkliai žvengė, kad laukai skardėjo. Ir paukščiai jau iš visų pusių. Saukė, čiauškėjo, giedojo, pursnojo po Kairabalę, po pievas, po arimus. Tarytum ir ne vasara dabar, o tik pavasaris, linksmas ir saulėtas. Iš visų paukščių tiktai varnos tupėjo eglių viršūnėse. Juodos, niūrios, tylios. Net širdį dunkstelėjo Juzai: ko gi jos dabar šitaip, ar negera ką nujaučia, gal ir laukia ko negera?

Ilgai prastovėjo kalvos viršuj Juza.

O kai nusileido žemyn, pamatė brolį Adomą, sėdintį įprastinėj vietoj, trobos palangėj, ant suolo.

Net sustojo Juza, taip nebuvo laukęs brolio. O tas atrodė dar labiau sukritęs, kaulai stačiai laužėsi aikštėn kaip šaknys ratų nu važinėto į pušų papėdėj. Tiktai akys švietė tokiu tykiu ir graudžiu džiaugsmu, kokio nebuvo nė karto matęs brolio akyse Juza. Pakilo Adomas, patylėjo, paprašė:

– Pasibučiuokim, Juza.

Stovėjo taip arti, kaip niekad anksčiau, o Juza visiškai prastai matė brolį. Lyg per tirštą lietų, kai tas krinta vasarą į lapiją, lyg per skaidrų orą, kai juda jis laukuose vasaros kaitroj.

– Ko gi raudi? – paklausė Adomas.

– Kad ir tu.

Antrą kartą mušėsi ašaros Juzai į akis. Pirmą, kai Adelė jam tada, troboj, kad nemyli jis nieko ir nemylėjo. O dabar – antrą. Tiktai tada nugniaužė ašaras Juza, neparodė Adelei. O dabar – ne. Pamatė Adomas.

– Kad ir tu, – vėl pasakė broliui. – Ir tu.

Apsikabino abu, stipriai pasibučiavo, o iš glėbio nepaleido. Stovėjo, kietai suėmę vienas kito pečius, ir juokėsi. O paskui Adomas atgalia ranka numušė ašarą nuo skruosto.

– Kaltas, Juza. Adomėlis sugrįžo, pasakė viską.

– Skalsu kalbos.

Susėdo broliai ant suolo. Siekė traukti multoninės Juza, bet neištraukė.

– Juzukas ar parėjo?

– Laukiu, – atsakė Adomas. – Laukiu, Juza.

– Pareis. Karas kai baigiasi, pareina žmonės.

– Karas tebepleška, Juza. Visaip dar gali pasisukti. Adomėlis kalbėjo: vokietis fašistas dar ant abiejų kojų. O Adomėlis, kai sako, žino, ką sako.

Patylėjo Adomas.

– Bėda su vaikais, – pratarė. – Augini, šiaudini, o paskui... Juzukas, dievas jį žino kur, Adomėlis, nė kojų namie nesušilęs, Maldyniškėn išskubėjo.

– Vėl valdžioj? – sužiuro Juza.

– Sakiau ir persakiau: ne politikoj, prie žagrės tavo vieta. Tėvelis žemę arė, senelis Jokūbas ir aš, tai ir tu. Prie žagrės visų mūsų vieta, Juza. Tai ar paklausė? Savo, savo galva dabar vaikai. Viską jie žino, viską moka. O tu, tėve, patylėk. Patylėk, tėve! Lyg ne rodus būčiau patylėti...

– Valdžioj Adomėlis?

– Ne tas blogiausia, Juza. Ne tas blogiausia.

– Ko dar lauki?

– Pas tave ar nebuvo?

– Adomėlis?

– Įsikalė galvon Stonkiuką. „Iš po žemės iškasiu, o pasiriks jam vokietmetis!“ Stačiai verda tas mano vaikas!..

Patylėjo vėl Adomas.

– Nesakiau tau... Adelę jam užmušė.

– Adelę? – sulaikė kvapą Juza.

– Iš pasalų. Adomėlis dabar vietos sau neberanda, kam išleido vieną.

Ilgai tylėjo Juza. Sunkiai nurijo kartėlį burnoj:

– Stonkiukas?..

– Kas gi tau kitas bus. Adomėlis tik šitaip sako. Važiavo Adelė dviračiu Vidugirės keliuku, nepasisaugojo. Komjaunimo organizuot važiavo Adelė per Vidugirę.

– Stonkiukas, sakai?..

– Kas gi čia žino... Gal jis, gal ir kitas kas iš jų... tokių kaip Stonkiukas. Dabar krūvon jie susimetė. O Adelės ir nebėr. Nebėr Adelės. Gailiai nusišypsojo Adomas.

– Gera marti būtų buvusi, – pasakė. – Apvesdinęs būčiau, seklyčion pakvietęs: gyvenkit, vaikai. Jeigu ne politika, gera marti... gera būtų buvusi.

Juza grįžtelėjo į brolį.

– Apsirinki, – pasakė.

– Ar aš?

– Apsirinki, – vėl pasakė Juza. – Ne visada politika kalta.

Ilgam nutilo Adomas.

– Jeigu pasirodytų Stonkiukas, – pratarė, – tegu prapuola. Toliausiai iš akių. Tegu nelaukia mano Adomėlio. Gana kraujo, Juza. Kas buvo – prabuvo, Adelės nebeprikelsi, tai kam? Karas pasibaigė, gana. Gana, Juza.

Krustelėjo ant suolo Juza. Labai neįprasta buvo jam brolio kalba. Įrėmė akis į Adomą, kietai laukė, kol tas nuleis savąsias. Bet Adomas nepasidavė, kaip pasiduodavo visuomet.

– Vėl apsirinki.

– Krauju kraujo neužgesinsi, Juza. Nudėsi Stonkiuką – dešimt, gal šimtas jo vietoj ant mūsų galvų. Ar ne gana, Juza? Ar ne gana kraujo?

Kilo nuo suolo Juza. Žiūrėjo pro tarputrobę į Kairabalę, dar tebesmilkstančią ryto rūku. Ir nematė Kairabalės. Rūko nematė. Prieš akis tarytum gyva stovėjo Adelė. Ir tarytum balsą girdėjo jos. Tylų, prie pat ausies. Visą naktį prastovėjo tada kieme su nuleistu žibintu rankoj. Nežinojo, nė iš tolo nenujautė, kad paskutinį kartą mato Adelę. Grįžtelėjo į brolį Juza.

– Ne Adelės tu raudi, – pasakė. – Stonkiuko tu raudi, Adomai!

– Visus apraudu, Juza.

Juza patylėjo.

– Be reikalo atėjai.

– Nebesusišnekam, Juza, – krūptelėjo Adomas. – Lyg ir nebe broliai būtumėm. Juzukas kad sugrįžtų, kad mano pati neberaudotų, tai žinai... nieko man daugiau! Aš gal ir anūkų dar sulaukčiau. Savo atgyvenau, Juza. Gana kraujo. Gana kraujo, Juza, dievo žodžiu tau sakau.

– Be reikalo atėjai!

Negirdėjo ir nematė Juza, kaip pakilo brolis iš vietos ir kaip nuėjo jis klojinio pusėn, o paskui ir klojiniu, pro paraistės brūzgynus, į laukus. Stovėjo visiškai vienas Juza. Kaip tą naktį, kai atsisveikino su Adomėliu ir jo partizanais. Ir su Adele. Rūkas baigė išsisklaidyti viršum Kairabalės, saulė mušė debesis rytų pusėj. Ilgai šitaip. Kol išgirdo, kaip, bilsdamas kanopomis, priėjo derešius ir bakstelėjo snukiu jam į nugarą. Darbo prašė derešius. Atsisuko Juza, nusišypsojo arkliui, glostė ranka karčius. Tykiai sužvingo derešius, dėkojo šeimininkui. Nusenęs jau ir jis, metų stumiamas iš pavalkų. Kaip išstūmė sartį kadaise. Sarčio seniai nebėr, nugaišo vilkapievėj besiganydamas. Juza gražiai užkasė jį. O dabar ir derešius...

Glostė ir glostė jam karčius Juza.

## 34

O Stonkiukas pasirodė Kairabalėj. Ne tuoj po Adomo. Net ne vasarą, o žiemą, tik nežinia, ar pirmąją po Adomo, ar jau kitą. Gal ir trečią. Juza nebesumetė. Ėjo, krutėjo po namus, po kalvą, gulė, kai iš nuovargio kojos nebelaikė, sėdo valgyti, kai alkis žarnas nokino. Tai šitaip gyveno Juza, kai pasirodė Kairabalėje Stonkiukas.

Iš pradžių išgirdo šaudant Juza. Vidugirės pusėj pyškėjo šautuvai, kalė kulkosvaidžiai. Kaip tą naktį, kai Adomėlis pasibeldė su Vasia paryčiui. Ir kaip tą kartą, šaudymams pritilus, išgirdo Juza barbenant tamsoj į trobos langą, paskui ir į priemenės duris. Nė nenusistebėjo Juza: matyt, visada šitaip – pašaudo, pašaudo žmonės, o paskui beldžia į duris. Įdegė žibintą, atstūmė velkę: Stonkiukas bestovįs. Abiem rankom šautuvą nusitvėręs spaudžia, danties ant danties nepataiko, kepurės ant galvos nebėra.

– Žiburį... žiburį gesink!

O pats – į kojas Juzai. Čia pat, priemenėj.

– Jeigu ne aš, sušaudę būtų tave, dėde Juza. Maldyniškėj, ar atsimeni?.. Pritrenkiau tada, kad išsukčiau nuo tų. Gal tu net nežinai, kaip iš tikrųjų... Dabar – tavo valanda padėti man!

Juza stovėjo priešais Stonkiuką. Kairysis žandas kraujais nutekęs, kakta praskelta.

– Ir brolio sūnų, Juzuką! – skubėjo pasakyti Stonkiukas. – Vokietijon brolio sūnų, ne po kulkom taigi aš nusukau Vokietijon. Niekas kitas, tiktai aš, dėde Juza!

Vidugirės pusėj vėl pasigirdo šūviai. Stonkiukas sudirgo, svirduliuodamas kilo ant kojų, atsišliejo tamsoje durų staktos:

– Paskubėk, dėde Juza!

– Rodus būčiau. Mano kiemą dabar visi žino.

– Aš ir neprašau paslėpti. Į Kairabalės antrąją pusę man reikia. Vienas tu, dėde Juza, per liūnus taką žinai. Šito ir teprašau.

– Palauk čia, – Juza pasisuko į trobos duris.

– Nė iš vietos! – atkišo šautuvą Stonkiukas. – Tuoj pat kelią rodyk. Pirma manęs, pirma manęs eisi!

– Nuogas, basas?

– Pirma manęs!..

Lauke jau ėmėsi aušra, kai išėjo abu kieman. Apsivilko ir apsiavė kojas Juza, šautuvo vamzdį ranka šalin nustūmęs. Trobos pašaly paėmė žalgą. Tą pačią žalgą, su kuria vedė Adomėlį ir Vašią, ir nuvedė Stonkiuką tuo pačiu slaptatakiu, kuriuo vedė tuos abu. Ir tuoj pamatė Juza: žiema jau į pabaigą, liukso tarp kelmų vanduo, samanos kai kur ligi kelių linksta po kojom, trenkia atšuntančia pernykšte viksva, linguoja liula plynia. Kas žingsnis baksnojo žalga Juza, ieškojo atsistot tarp alkanų provėrų, rodė Stonkiukui, ir tas statė koją parodyton vieton, visą laiką sugniaužęs šautuvą abiem rankom.

– Greičiau, dėde, greičiau!

– Ne vieškelis čia tau.

– Tegu nors viską velniai renka, man tiktai į antrąją pusę! – kaleno dantimis Stonkiukas.

Stipriau sugniaužė šautuvą, dešinės pirštais užčiuopė užrakto spyną. Juza pasižiūrėjo į jį. Nebe tas Stonkiukas, ką troboj, prie Juzos kojų. Visiškai kita nekviesto svečio giesmė.

– Kad taip labai nori, – pasakė.

Geru proaušriu pasiekė slaptatakio pusiaukelį. Prie pat didžiųjų akivarų. Juza sustojo. Tuščia, berželiai su pušaitėmis stovi pusračiu. Ilgai badė žalga sniego tirpulius Juza, tirštus, juodus. Ieškojo po jais, koja kur statyt, ir vis nerado, žalga sulig kiekvienu dūrimu gilyn ir gilyn.

– Na? – tūžo Stonkiukas. – Kada baigsi?

– Kai atrasiu.

– Ne juokelių metas! – užriko Stonkiukas, brakšteldamas šautuvo užraktu. – Na? Ilgai dar?..

Juza grįžtelėjo į Stonkiuką. Saugodamasis grįžtelėjo, o užkliudė alkūne. Susverdėjo Vinciūnės sūnus, žengė žingsnį atgal, ir tuoj vanduo jam aplink kojas. Užvirė suburbuliavo. Stonkiukas pabalo, išsižiojo rėkti. Liūnas jau aukščiau kelių įtraukė jį.

– Tu man šitaip... šitaip?! – rėkė ne savo balsu.

Taikė šautuvu į Juzą, bet šautuvas šokinėte šokinėjo. Juza tylėdamas paėmė už vamzdžio, plėštelėjo Stonkiukui iš rankų.

– Dėde, nežudyk, gelbėk!..– šaukė tasai, klimpdamas giliau ir giliau. – Ar pasiutai?.. Tuoj aš tave... Gelbėk, susimildamas, viešpatie dieve!.. Dėde, dėde, dėde-e-e-e!..

Pabudo paukščiai nuo šito riksmo, ir patys pradėjo rėkti. Suklykė varnos, mušė sparnais orą viršum akivarų, šokteldamos visu būriu į viršų, o paskui visos atgal, kone plokšteldamos į plynią, tada vėl į viršų. Juza stovėjo ir žiūrėjo, kaip liūnas siurbia Vinciūnės sūnų. Gilyn, gilyn. Stonkiukas draskė rankomis maurynus, užkimo rėkti ir tiktai vartė išsprogusias akis, vis dar tikėdamas, kad padės, išties žalgą nusitverti Juza. O Juza stovėjo. Stovėjo ir žiūrėjo. Liūnas siekė Vinciūnės sūnaus pečius, jau ir kaklą panarino juodoj makalynėj, o paskui vienu metu siūbtelėjo ir užliejo burną. Matė Juza, kaip užsitraukia maurai, kur buvo Vinciūnės sūnaus galva. Pursloja ir užsitraukia. Užsitraukia.

Varnos nustojo rėkti, sustingo ore juodu debesim ir staiga sukarkė visos, sudavė sparnais, nuskrido Vidugirės pusėn.

Tylėdamas stovėjo Juza. Rankose laikė šautuvą, suėmęs jį už vamzdžio. Ir laikė žalgą. Tarytum klausėsi, kaip Vinciūnės sūnus nirsta tenai, gilyn ir gilyn į bedugnę raisto naktį. Ir kai pliūkštelėjo paskutinis purslas, išsinėręs į viršų, sunkiai iškvėpė orą Juza.

Ir stovėjo toliau.

Ilgai stovėjo Juza.

## 35

Namo grįžęs, laukė naujų svečių Juza. Adomėlį su Vasia vijosi Stonkiukas su policininkais, dabar turėjo pasirodyti Adomėlis su Vasia. Negi nebūtų aptikęs, kad tarp užmuštų Vidugirės tankynuose miškinių nėra Stonkiuko? Aštri Adomėlio akis. O kad nėra tarp užmuštų, tai kur? Pas Juzą jis, Kairabalėje, kur dar kitur. Visą rytą, paskui ir visą dieną nė darbo nebeėmė į rankas Juza. O Adomėlis nepasirodė. Ir Vasia. Niekas dabar nesirodė Kairabalėje. Dyka. Tylu. Daug dienų šitaip.

Ir suprato Juza, kad nebereikia jam laukti. Nebėra ko. Iš visko matyti, jau nebėra. Tai kilo rytais toli prieš aušrą, kaip kilęs buvo nuo pirmo įžengimo Kairabalėn, ir darbų ėmėsi, kaip anksčiau, kiekvieną rytą. Praėjo praūžė viskas, reikia gyventi toliau. Kaip gyvenęs, taip ir toliau. Tik nelabai trukus suprato Juza, kad neina rankon, ko tikėjosi jis. Tarytum per miglas viskas Juzai. Arba ir sapne. Kaip buvo Maldyniškėj, kai varė jį ginkluoti vyrai su baltais raiščiais ant kairės rankovės šaudyti į žydų kapus. Arba ir tą naktį, vedant Kairabalės slaptatakiu brolio sūnų Adomėlį ir sužeistą rusų kareivį Vasią. Ir kai Adelė apsivijo šiltomis rankomis kaklą ir pabučiavo taip, kaip niekas ligi to nebuvo bučiavęs Juzos, ir pavadino jį „romantiku“, tuo negirdėtu ir nesuprantamu vardu. Taip buvo iš tikrųjų. Ir ne visiškai taip. Sapnai užeidavo ir praeidavo, miglos išsisklaidydavo, ir vėl matė Juza viską, kaip yra. Dabar ne. Ėjo diena po dienos, savaitės slinko, mėnesiai, visa žiema praūžavo su savo vėjais ir vėpūtynėmis, išaušo dar vienas pavasaris, o Juzai tas pat ir tas pat. Kur žingsnį žengė, kokį darbą ėmė į rankas, vis tarytum sapnuodamas, lyg būtų jis, o gal ir nebe jis čia, Kairabalėje, o kas kitas: eina, dirba, valgo už jį, šluosto nuo stalo trupinius, o Juza mato viską iš šalies. Kietai užmerkdavo akis Juza, purtė galvą, vijo šalin tą užmačią, o nenuvijo. Daug kartų šitaip.

Kaip sapne pamatė ir Adomėlį kalvoje, kai atėjo tas. Ne vienas, o su kitu, nematytu, nepažįstamu. Vyrėlesnis buvo tasai už Adomėlį, kareiviškais nubraidytais auliniais, suplotu odiniu krepšiu, tabaluojančiu ant ilgos šikšnos, permestos jam per petį. Nesuprato ir jų kalbos, kai susėdo jie prie stalo, Juzai nė nepakvietus į vidų, pagavo gal kelintą žodį, kitą, kad apylinkės vienkiemininkai laisva

valia ir su džiaugsmu rašėsi į kolūkį, jau ir susirašė daugumas, naujais pagrindais tvarko savo gyvenimą, iš tikrųjų niekieno neverčiami, kaip daroma dabar viskas, visi visutėliai susirašė, liko tiktai jis, Juza, ir labai nedera šitaip, kadangi kas jau kas, o Juza savas gi kadras, tarybinius partizanus rėmė, hitleriniams okupantams priešinosi, jų karinę ir ekonominę galybę silpnino, o į kolūkiečių susirinkimą net neatėjo, nei į pirmąjį steigiamąjį, nei paskui, nors buvo kviečiamas, ir net labai, ir užsiliko vienas, atsiskyręs nuo visų kaip koks svetimas elementas, ir kad, žinoma, žinoma, čia ir jų kaltė, užmiršo šitokį kadrą, savą žmogų, užtat dabar bus kitaip, kritika ir savikritika padės jiems suprasti iki galo ir ištaisyti šitą savo aplaidumo klaidą, į kolektyvą įeis brangus mūsų draugas Juza, tarp žmonių, komunistinės ateities statytojų!..

Klausėsi Juza jų kalbų, trobos viduraslyje stojęs. Žiūrėjo į abu ir vis nesuprato, ko jie atėjo čia, į Kairabalę, ko susėdo neprašyti ir ko nori abu iš jo.

– Taip ir užrašom, taip ir užrašom! – garsiai pasakė svetimasis.

Atidarė odinį krepšį, išlupo iš jo popieriaus lapą, patiesė ant stalo.

– Prašome pasirašyti štai čia! – atkišo kišeninę plunksną Juzai.

Nepajudėjo iš vietos Juza. Pasižiūrėjo į plunksną, atkištą jam, į brolio sūnų Adomėlį, paskui ir į svetimąjį, tada vėl į Adomėlį.

– Dėde Juza, ar girdi? Tave prašo pasirašyti, supranti? Ir, žiūrėk, kas prašo: pats mūsų kolūkio pirmininkas!

Prieš Juzą stojęs jau buvo Adomėlis. Laukė, nežiūrėdamas į jį, savo dėdę.

– Skalsu kalbos, – pasakė Juza.

Ligi ausų nukaito Adomėlis. Pasižiūrėjo į svetimąjį. Tas patraukė pečiais. Adomėlis judo iš naujo kalbinti Juzos...

– Palauk, – sustabdė jį pirmininkas.– Supratau: čia reikia kitaip. Sakykite, brangus drauge Juza, kiek jūs turite žemės?

– O tamstai geriau?

– Man? – sužiuro pirmininkas. – Man geriau?!

– Tai blogiau?

– Nieko nesuprantu! – į Adomėlį atsisuko pirmininkas. – O tu supranti?

Pasižiūrėjo į Juzą Adomėlis, patylėjo.

– Reikia pasakyti, – paprašė. – Pirmininkas turi žinoti. Tu pasakyk, o jis užrašys. Prisipažinsiu, dėde Juza, aš iki šiol nežinau, kiek tu turi žemės. Du, trys hektarai, keturi, gal visi penki?

– Kiek prasiariau, širmį pasikinkęs, tiek ir turiu, – pasakė Juza.

– O iš tikrųjų, dėde Juza? Konkrečiau, konkrečiau reikia...

– Nė pėdos daugiau.

Visi trys taip kalbėjosi jie. Nesuprato Juza, ko nori iš jo tie abu. Ir tie nesuprato, kad nesupranta jis, Juza. Ir stovėjo dabar visi trys, žiūrėdami vienas į kitą, žodžio nebetardami. Ir išgirdo tada Juza, kad kalbasi vėl abu nekviestieji. Patyliukais, sakytum tik jie ir tėra troboj, o daugiau nieko, ir jo, Juzos, nėra čia. Nieko nėra, tiktai tie abu. Ir sumojo šiaip taip Juza, kad kalba anie apie jį, o dar apie Kairabalę, kurioje prasiarė jis žemės, širmį pasikinkęs, ir tai tokioje vietoj, kad nei traktorium dabar, nei kita tarybine priešakine žemės ūkio technika įsikabinti neįmanoma, ir kad, velniai žino, ką daryti, kaip prijungti Juzos žemę kolektyviniam darbui...

– Tai prašom pasirašyti, draugas Juza! – išgirdo pirmininko balsą Juza. – Štai čia, apačioj, – parodė pirštu.

Pasižiūrėjo Juza, kur pirmininko pirštas rodo, patylėjo.

– Lapas dykas, – pasakė.

Iš tikrųjų tuščias gulėjo ant stalo popieriaus lapas. Ir nukaito vėl Adomėlis, šitai pamatęs.

– O ko jam nebūti dykam, draugas Juza? – sukruto pirmininkas. – Čia tiktai jūsų parašo tereikia, visa kita mes valdyboje apiforminsim. Pagalvosime ir apie būdą, kaip tamstai geriau įsitraukti į naują gyvenimą, dirbti liaudies labui. Viską viską pergalvosime, draugas Juza. Pats savo ranka surašysiu, jeigu reikės ir ką reikės!

Netarė žodžio jam Juza. Stovėjo kur stovėjęs.

– O gal... nepasitikite manim, draugas Juza? – nusijuokė pirmininkas. – Negi toks įtartinas jums atrodau?!

Nesijudindamas iš vietos, vėl patylėjo Juza.

– Kaip gyvas ant dyko nesirašiau, – pasakė.

Nebesijuokė pirmininkas, tik akis primerkė.

– Kaip žinai, kaip žinai, draugas Juza. Prievarta mes nieko... Nieko ir niekada!

Ir pamojo ranka Adomėliui pirmininkas:

– Nebegaiškim! Šitiek pasitarimų, posėdžių laukia... Patys sutvarkysim viską!

Išėjo pro duris.

Ne iš karto pasekė jį Adomėlis. Nebebuvo jis nukaitęs, tiktai nupilkęs. Ir pagalvojo Juza, kad niekad dar nematė tokio savo brolio sūnaus. Tikrai niekad.

Šitaip išnyko svečiai iš Juzos namų. Ir tik dabar suprato Juza, kad nepadėjo jiems ant stalo, kaip padėdavo visuomet, žmogui jo trobon žengus. Pirmą kartą šitaip Kairabalėje. Ir neišlydėjo abiejų per slenkstį, kaip išlydėdavo visus. Sėdo prie stalo Juza, parėmė smakrą ranka ir ilgai tylėjo vienas, nelabai žinodamas, snaudžia jis ar gyvas dar sėdi. Ir krustelėjo iš pusiausnūdos, Adomėlio ranką pajutęs ant peties.

Stovėjo priešais jį brolio sūnus, o žiūrėjo ne į jį. Pro šalį bėgo Adomėlio akys.

– Sugrįžau paklausti, – prašneko, – kas atsitiko tau, dėde Juza?

– O kas man galėjo atsitikti?

– Gal sergi, dėde Juza? Gal, sakau, padėti tau reikia? Pats aš dabar labai užimtas, bet tėveliui pasakyčiau. Na, žinoma, ir aš pats, nutrūkęs nuo reikalų. Ir pirmininkas... Blogo jis tau nelinki, dėde Juza.

– Gerai, kad ne, – pasakė Juza, ilgokai patylėjęs. – Tiktai nesergu aš. Nebegaišk.

– Bet tikrai nesergi tu, dėde Juza?.. Kas iš tikrųjų atsitiko?

– O tu? – grįžtelėjo į jį Juza.

– Aš?! – krūptelėjo Adomėlis. – O ko man?

– Tikrai nesergi tu?

– Kaip tu galėjai šitaip pagalvoti, dėde Juza? Ko man sirgti?! Sveikas kaip ridikas esu.

– Sveiki po Kairabales nesidošina, – atsakė Juza patylėjęs. – Ir į akis žmogui nebijo pažiūrėt.

Krūptelėjo vėl Adomėlis, bešokąs buvo kalbėti, kad tai netiesa, kad jis... jis... jis... Nutraukė jį dėdė Juza, tardamas, ką jau buvo sakęs:

– Nebegaišk.

O po mėnesio, gal ir dviejų atkako Kairabalėn kiti žmonės. Jauni, vėl nematyti, ir ne pėsti, o važiuoti. Sustabdė arklį, nepasukę nuo klojinio, iškėlė iš vežimo keturis veršelius, surištom kojom ir su pasaitais ant kaklų, tuoj pat ir nurišo tuos pasaitus, o Juzai paklojo popierių ant stalo:

– Pasirašyk, dėdžiau!

– O ko dabar? – paklausė Juza.

– Kad veršelius priėmei, išaugint pasižadi. Kolūkio pirmininkas taip sakė, tai mėsos paruošoms ir augink. Kai užaugs, atvažiuosim, paimsim, o tau – kitus. Tau, dėdžiau, už auginimą darbadieniai bus

priskaičiuojami. Kaip kolūkiečiui, supranti?

– Skalsu kalbos, – atsakė Juza.

Po vieną suvarinėjo veršelius užugardėn. Kur buvo jo paties baltariešis, ne taip seniai dar nujaukintas. Pagirdė juos, pasėmęs vandens iš šulinio, pašėrė visus kartu, o paskui jau kiekvieną dieną girdė, šėrė, girdė, šėrė. Kaip savo – visus. Net kaktą ir pakaušį pakasydavo rytais jiems, neskirdamas, kur savas, o kur mėsos paruošoms skirtas. Ir veršeliai ėjo rankon. Ir ne taip ilgai trukus užgriebė pirštais Juza prasišovusius kaktoje gumbus. Nebe veršeliai buvo, o jautukai. Ir tuoj pat vėl žmonės iš kolūkio, vėl kiti, nematyti. Parišo ant pasaitų visus keturis, išvedė, o Juzai iškėlė iš vežėčių kitus. Ne keturis dabar, o šešis. Ir pašarų iškėlė maišus.

– Jeigu pritrūksi – signalizuok, dėdžiau. Kombinkormų pamėtėsim žiupsnį kitą, dar ko reikės. Supratai, dėdžiau?

– Skalsu kalbos, – vėl pasakė jiems Juza.

Ir ilgai žiūrėjo tylėdamas, kaip seka paskui vežimą ant pasaitų tie keturi. Pėsti, nebe važiuoti. O kad nepratę prie rišalo, tai trūkčioja į vieną ir į kitą klojinio pakraštį, tąsosi, sprigčioja, tiktai neatsigręžia. Nė vienas. Sakytum nei čia buvę, nei ragus prakalę.

Taip ir klojosi dabar Juzai. Vežė gabeno jam iš kolūkio veršelius, iš jo – jautukus. Nebeatsiminė, kiek kartų šitaip buvo, tik apsižiūrėjo, kad su kiekvienu kartu veršelių daugiau ir daugiau. Ar ne šešiolika jau suskaitė paskutinį kartą Juza.

– Gerai, dėdžiau, labai gerai! – pasakė jam žmonės iš kolūkio, kai paklausė jų, iš kur čia šitiek. – Turtėja mūsų kolūkis, naujus laimėjimų horizontus užima! O jeigu tau, dėdžiau, per sunku, porą gerų mergų atsiųsime, ką?

Nusijuokė šitaip suraminę Juzą. O kitais metais atgabeno veršelių jau aštuoniolika. Ir pašarų vis daugiau vežė, o daugiausia tų negirdėtų „kombinkormų". Ilgai žiūrėjo Juza į popilkius ir porudžius tuos kombinkormus, taigi ne ką kitą, o grubiai muštus miltus. Net paragavo, paseilėjęs piršto galą. Salstelėję buvo kombinkormai, kvepėjo lyg avižėle šustine, lyg ir žirniu pabarškėliu, gal ir kviečio grūdu. Ir pagalvojo Juza, kad gal ir košę galima būtų sutaisyti iš jų. Grynas gi grūdas, tiktai sumaišytas nežinia kam. Veršeliai pasičiaumodami šveitė juos, o kolūkio pirmininkas, vėl Kairabalėje pasirodęs, tarė Juzai, kad šitie pašarai duoda veršeliams prieauglio keturis šimtus ir keturiasdešimt gramų kasdien ir kad šito dėka jis, Juza, dabar pasidarė geriausias veršininkas jų kolūkyje, o jeigu iš tikrųjų pasakyt, tai labai nedaug kolūkių aplinkui galėtų pasigirti tokiu veršininku kaip jis, Juza.

– Siūdinkis švarką su plačiu atlapu, – nusijuokė pirmininkas. – Medalį, gal ir ordiną teks prisisegti, ką? Ar norėtum ordino, draugas Juza?

Patylėjo Juza, pasakė:

– Skalsu kalbos.

Patraukė pečiais pirmininkas.

– Nesupratau. Nesupratau, draugas Juza, – prisipažino. Vėl patylėjo Juza, tada prasitarė, kad būtų ne pro šalį arklį gavus kokiai dienai. Malūnan jam reikia. Ir kad iš kolūkiečių kas veršelius padabotų tą dieną. Už darbadienius, ačiū pirmininkui, grūdų jam atpylę, tai į Maldyniškę pats metas. Ne duonai, ne. Duonelei gali ir namie. Visada malė duonai namie. Bėda tiktai, piklius seniai išsibaigė, o koks gi blynas be pikliaus? Arba ragaišis Kalėdoms? Niekai, ir gana. Ir jeigu pirmininkui nebūtų labai sunku...

– Kad pavėlavai, draugas Juza, – nusijuokė pirmininkas. – Maldyniškėj nebėra malūnų. Arklį, žinoma, duosime, o malūnų nebėra. Seniai jau, draugas Juza!

– Keturi gi buvo, – sužiuro į pirmininką Juza. – Du vėjiniai, vienas garo, o dar vienas ant Lėvens, vanduo jam suko girnas. Kur visi pasidėjo?

– Į elevatorių grūdus statom, draugas Juza. Juos ten džiovina, mala, kombinkormus iš jų gamina.

Negi iki šiol nieko apie tai nežinojai, draugas Juza?

Vėl sužiuro į pirmininką Juza: juokiasi tas iš jo ar ne?

– O piklius? – paklausė pirmininką. – Kaip su piklium dabar?

– O piklius parduotuvėje dabar, draugas Juza. Toje pačioje Maldyniškėje. Ne visada, žinoma, ne visada, bet pasitaiko, kad ir būna, kad išmeta, draugas Juza.

Nusišypsojo pirmininkas. Ne pasijuokdamas, o kaip žmogus šį kartą.

– Arklį tamstai aš tikrai duosiu, ir žmogų rasiu veršelius padaboti. Nuvažiuok, draugas Juza, naujo gyvenimo pasižiūrėk, nusipirk pikliaus, kiek tau reikia, gal ir ko kito... jeigu sugriebsi. Sutarėm?

Patylėjo Juza, dar pasižiūrėjo į pirmininką. Ir pasirodė jam, kad vis dėlto juokiasi tas iš jo. Kas gi perka miltus iš kromo? Ar galvoj kam negerai būtų?

– Tai sutarėm? – vėl paklausė pirmininkas. – Rytoj pat arklį atsiunčiu.

– Kad gal ne, – atsakė jam Juza.

– O kodėl gi ne? Nebereikia pikliaus?

– Kad gal ne, – vėl pasakė Juza.

– Kaip žinai, draugas Juza, kaip žinai, – iš naujo pralinksmėjo pirmininkas.– Prievarta mes nieko neverčiame. Laisva dabar valia visiems.

Ir išvažiavo Juzos klojiniu pirmininkas, nieko daugiau nebetaręs.

Nesisiūdino švarko su plačiu atlapu Juza. Sužiūrėjo ilgesnes lentas, likusias nuo trobos, nuo uždurėlio, kur kadaise gyveno Konelis su visa šeima, parinko stipresnių baslių, kalė juos kryžmai į žemę ir klojo ant jų tas lentas, padarydamas lovį nuo šulinio ligi tvartų. Kai veršelių nebe keturi, ar pritempsi kibirais juos pagirdyti? Rytą kilęs, nuo šulinio ir pradėdavo dieną Juza. Suko veleną, ir vanduo čiurleno tiesiai į lovius. O apėjęs su kombinkormais veršelius, sužiūrėjęs, kas buvo dar gyvas likęs sodyboje, malė girnomis darbadienių grūdus Juza. Užbėręs kartą ir kitą, paleisdavo iš rankų milinį ir šluostinėjo žasiąsparniu pagirnį, skirdamas smulkiausią ir balčiausią biralą. Kasdien kepė raguolius iš šito pikliaus Juza, kartais net bandelių prasimanydavo su grūstu tauku, o Kalėdoms jau ir visą pyragą.

Šitaip gyveno dabar Juza.

Derešiaus nebeturėjo. Ir to kito, iš svetimų pirkto, savo auginto. Išsivedė pirmininkas, taręs Juzai, kad vokiški okupantai, tie amžini lietuvių tautos priešai, daug arklių sunaikino Lietuvoje. Gal visą milijoną, jeigu, žinoma, ne daugiau. Milijoną! Kolūkyje nėra ką kinkyti, laukai stovi nearti, neakėti, nesėti, usnimis užako, tai kaip jis, Juza, dėl to lopinėlio prasiartos žemės Kairabalėje pats vienas laikys visą arklį ir dar kumelioką. Negerai šitaip. Iš kurios pusės bežiūrėtum, vis tiek negerai!

Pirmininkas dabar važinėjo derešium. Negi pėsčias galėjęs būtų apeiti šitiek kolūkio sodybų, pasakinėti kolūkiečiams, kada pradėti arti, į kokią dirvą kokį grūdą berti! Tai tik sužvingdavo derešius Juzai, kai risnodavo su pirmininku pro Kairabalę, o kumelioko niekad nebematė Juza.

Nebeturėjo ir antrosios melžiamos. Išaiškino nepavargstantis pirmininkas, kad vokiečiai, tie amžinieji lietuvių tautos priešai, išpjovė arba išsivarė į savo faterlandą karvių ne mažiau, gal daugiau kaip arklių. Kolūkyje dešimtys daugiavaikių šeimų sėdi be karvutės maitintojėlės, o jis, Juza, vienas melžiasi dvi. Negerai šitaip. Tikrai negerai. Per akis pieno Juzai ir vienos. Ir dar galėtų kolūkio planui litrą kitą.

Nieko neatsakė tada pirmininkui Juza.

Sūrių jis nebeslėgė. Nebedžiovino saulės atokaitoje. Ir sviesto nebesūdė molinėliuose. Prasisukdavo jo prireikus muštokėje. Gana jam buvo. Kiek čia vienam? Teisybę sakė pirmininkas.

Kaip sapne gyveno Juza. Ir gyvenęs būtų šitaip gal šimtą, gal ir daugiau metų.

Tik išgirdo priešpietį vieną, lyg ūžia kas klojiniu. Arčiau, dar arčiau... Ir pamatė Juza: atrieda

automašina. Pirmoji Kairabalėje. Tarškanti, barškanti, čiaudanti, o geležinė ne visa. Ratai jos guminiai, o šonai iš brezento, žaliai įmirkyto. Šoktelėjo nuo klojimo, ir tiesiai į jį, Juzą, plėšdama plačias provėžas kieme, o kad sustojo, tuoj ir iššoko Adomėlis iš jos.

– Sveikas, dėde Juza! – suriko per mašinos ūžimą. – Nelaukei svečių? O mes su gerom, labai gerom naujienom! Ir fotografą štai atvežiau. Tuoj jis nutrauks tave, dėde Juza!

– Vėl pasą keisti? – paklausė Juza.

Buvo jau keitęs. Ne kartą ir ne du. Kiek valdžių Lietuvoje ėjo, tiek pasų išdavinėjo žmonėms, atimdamos iš jų anksčiau gautus iš kitų valdžių. Matyt, ir dabar šitaip. Ir dabar.

– Mūsų naujienos geresnės, dėde Juza! – linksmai juokėsi Adomėlis. – Pačios geriausios! Į Garbės lentą tave, dėde Juza! Kolūkio valdyba nutarė, rajono vadovai pritarė, tai žaibu dabar nufotografuojam ir iškabinam tave! Kad visiems ant akių. Kad žinotų visi, kas yra Juza ir ko vertas mūsų Juza, ar supratai, dėde Juza?

Iššoko iš mašinos ir berniokėlis, gal vakar iš piemens metų išėjęs, seniai kirptais plaukais. Lupo iš portfelio tviskuliuojantį aparatą su didele viena akim, uždengta juodu vožtuvėliu.

– Už ką pakabinsi? – paklausė Juza.

– Ne pakabinsim, o iškabinsim! – kvatojo Adomėlis. – Iškabinsim, supratai, dėde Juza? Už gerą darbą tave. Tu dabar – kolūkio pirmūnas. Valdyba vienbalsiai pripažino, rajono valdžia visa pritarė. Veršelių auginimo meistras, štai kas tu dabar, dėde Juza!

Šnekėjo, beveik šūkčiojo Adomėlis. Ir netikėtai nutilo, pamatęs, kad Juza stovi, žodžio netaria.

– Už gerą darbą tave, dėde Juza, – nepasimetė Adomėlis. – Ar tu supranti, dėde Juza? Džiaugtis dabar ir didžiuotis reikia!

– O kada dirbau prastai?

– Visada gerai, visada, dėde Juza. Kas gi to nežino! Tik, matai, dabar viskas kitaip, supranti? Matuoklė dabar kita. Kas buvo darbas anksčiau? Prakeikimas žmogui, viso gyvenimo našta ir vargas, vargas, vargas! Ne be reikalo žmonės sako, kad nuo darbo nebūsi bagotas, tiktai kuprotas. Pati liaudis šitaip taria, dėde Juza! O dabar? Dabar – garbė! Laikraščiai apie gerai dirbantį žmogų rašo, ordinais, medaliais jį apdovanoja, nuotraukos jo visur, visur, visur! Štai kaip dabar, dėde Juza.

Kalbėjo Adomėlis, o tasai, seniai kirptais plaukais, vis su aparatu prie Juzos, iš vienos pusės ir iš kitos, priklaupdamas, pritūpdamas, kone gulsčias, tai vėl stačias, aplink šulinio rentinį apibėgdamas taikėsi paimti jį „į fokusą“.

– Padarykite šventinę nuotaiką veide! – įsakinėjo Juzai. – Taip, taip... Jau geriau, bet dar, dar!.. Pozuoti nereikia, tiktai šypsena šventiška kad būtų, labai prašau! Natūrali ir kartu šventiška, suprantate? Kad neatrodytų fotografuota, o iš tikrųjų, suprantate, draugas... draugas... draugas... Atsiprašau!.. O dabar mes paimsime jus profiliu, profiliu paimsime... Štai taip... Nuostabu! Erelio profilis, draugas... draugas!.. Ir smakras, plieninės valios jūsų smakras! O dabar dar kartelį, anfas... Ir anfas! Ir gana, gana bus. Jūs labai fotogeniškas, draugas... draugas... atsiprašau!

Nežinojo Juza, kas yra tas profilis ir kas tasai anfas. Ir nesuprato, ko tokią patarlę pasišaukė Adomėlis. Ne žmonės šitaip taria, tiktai tinginiai. Arba vagys, svetimo gero bežiūrį. Be darbo ar storai duonos atsirieksi? Čia ne kupra tau berūpės, o kad kojų nepatiestum. O kai šitaip, tai už ką lenton jį, Juzą? Meluot išmoko brolio sūnus. Buvo vaikas kaip vaikas, dabar...

– Gatava! – išgirdo berniokėlio balsą Juza. – Nuostabus kadras! Šedevras! Niekas fotografijos istorijoje šitokio dar nematė! Sprogs iš pavydo man... Ačiū, ačiū, draugas... draugas... Dar kartą atsiprašau!

– Šeštadienį būtinai ateik į Maldyniškę, – priėjo Adomėlis. – Iškilmės bus didelės. Į kultūros namus, dėde Juza. Jau turime tokius. Klebonijoj įruošėm. Ten ir lauksime tavęs visi. Ir tiesiai – į prezidiumą!

Tarp garbingiausių žmonių. Iš rajono irgi bus kai kas. Kai kas, supranti? Reikia ateiti, dėde Juza.

Nieko neatsakė Adomėliui Juza. Stovėjo, žiūrėjo į jį. Ir pasirodė Adomėliui, lyg ir nebepažįsta jo dėdė Juza. Iš tikrųjų lyg.

Šeštadienį nenuėjo į kultūros namus Juza. Niekur jis dabar nėjo iš savo kalvos. Ir nebelaukė nieko.

36

Toli prieš aušrą pakirdo Juza. Kaulai pažadino. Negėlė, nesuko, neraižė, nelaužė jų, maudė kaulus Juzai. Ilgai gulėjo jis tamsoj, užmerkęs akis, mesdamas ir nesumesdamas, nuo ko juos dabar šitaip. Sakytum prieš lietų, tiktai koks tau čia lietus, kai už sienų žiema, gurgžda sniegas po šeško nagais, pyška šaudo tvoros, skildamos nuo šalčio. Ne, nebuvo dar šitaip jam, Juzai. Ar ne septynias dešimtis nugyveno, o nebuvo.

Pamuistė galvą Juza, akis pravėrė, galvos nepajudindamas pasižiūrėjo vienon pusėn, pasižiūrėjo kiton, į galukojį ir į viršų, kur lubos tamsoj su auksiniais, kirvio ašmenimis Juzos pavarytais po balkiu. Lubų nebuvo. Nieko nebuvo aplinkui. Juoda naktis stovėjo troboj. Ir už trobos sienų naktis. Visur juoda, gilu. Ir jis vienas troboj. Lovoj vienas. Visoje Kairabalėje vienas.

Vėl pamuistė galvą Juza. Tik ištvirkėliai guli nemiegodami. Jaugi veršelių užugardėse ne keturi, ne šeši, o visa dvidešimt, žaloji baubinėja, nebeapkėsdama užpakalinėm kojom pritvinkusio tešmens. Pasirėmė alkūnėmis lovos kraštų Juza, plėšėsi nuo patalų. Susverdėjo nė pusiausėda nepakilęs, palaukė užmerkęs akis, tada vėl, vėl. Kelis kartus šitaip. Kol sėdomis kaip reikiant įsitaisė lovoje. Ilgai sėdėjo Juza, laukdamas, kas dabar bus. Ir sulaukė. Kaulų maudulys pavaliui, labai pavaliui, o traukėsi šalin, ir akyse tarytum šviesiau. Pasisaugodamas nukėlė koją nuo lovos Juza, o kad vėl nieko neatsitiko, tai nukėlė ir antrą. Ir pastovėjo ant abiejų, paleidęs iš rankų lovos kraštus. Ir suprato Juza, kad vėl jis žmogus. Jeigu jau ant abiejų, tai ir žmogus.

Įdegė žibintą Juza, brido pasišviesdamas nakčia užpustytu prakasu prie šulinio. Atplėšė prišalusį jo dangtį, paleido veleną su skardiniu storos geležies lankais kaustytu kibiru, o kad tasai telionkštelėjo neįžiūrimoje gelmėj, tai neskubėdamas suko atgal, pasunkusį ir žviegčiojantį, kol iškėlė, ką sėmęs buvo. Pylė rūpino vandenį į lovį, tiktai nenorėjo bėgti tasai: lovys per naktį užakęs aštriais ledokšliais, daug kur ir sniegu užtirštintas. Atsinešė kirvį iš trobos Juza, ėmęs į rankas žibintą, ilgai kapojo taką vandeniui, eidamas išilgai lovio, o baigęs vėl paleido veleną gilyn, vėl suko jį žviegčiojantį atgal. Kone ligi aušros, ligi šviesumėlės šitaip Juza. O kol sužiūrėjo, surūpino visus, ką radęs užugardėse, tai ir įdienojimo sulaukė Juza. Ir kietai užmerkė akis, iš tvartų ėjęs vėl į lauką, taip apakino jį Kairabalė savo baltumu. Atsivėrė akims tokia pažįstama, daug žiemų matyta, o lyg ir nebepažįstama. Užnešta, užversta, užverpta pusnynais nuo krašto ligi kito krašto šaltekšnynų, nelabai ir atskirsi, kur kalvelė kokia buvo, kur vilksvingų plynių pasiklojėta. Tiktai jo, Juzos, kalva stovėjo savo vietoje, su variniais pušų kamienais įkalniau, su juodai įtamsėjusiom, nedrąsiai žiūrinčiom iš pusnių vyšnelėmis prie storai užsnigtų kapų, kur ilsėjosi tie abu, caro rusas ir kaizerio vokietis, kareiviai abu, nežinia, ko ėję ir ko čia atgulę. Ir Karusė netoliese. Ir Karusė. Ir vėjas toks tykus aplinkui, tarytum ir nėra jo, tiktai vienos kitos pusnies klostė padulksta sniegeliu...

Gili žiema. Tokia gili, kokios neminė Juza nuo pirmųjų karo metų, kai raudonai žydėjo karklai Vidugirėj.

Ilgai stovėjo Juza savo kalvoje. Stovėjo ir tylėjo.

Ir krūptelėjo patroby, žengęs kurti krosnies Juza: po trobos langais, ant suolo, to paties, kur prisėsdavo jis, tūnojo žmogysta, nežinia kada ir kaip čia atsiradusi. Nepažino jos Juza, tiktai spėjo, kad buvo tai moteriškė. Ant galvos jai didelė žieminė kepurė, iš po jos žilų plaukų sruoga išsimušusi,

pečiai žemai nulinkę nuo sunkaus rūbo, nepasakytum, kailiniai čia ar storas milas po šerkšnu, kojas apsiavusi plėštos odos auliniais, išvirkščiu kailiu apsiūtais kraštais pusiau blauzdų. Sėdėjo, žiūrėjo į Juzą. Lyg šypsojosi, lyg rūstavo ant jo. Ir Juza tylėdamas žiūrėjo į ją, stojęs priešais. Ne, nepažįstama ji buvo. Žinojo Juza, girdėjęs buvo, kad daug dabar naujų žmonių beatsiradę apylinkėse. Gerokai išretėjo, kurie čia gimę sodybose buvo, augo, paskui ir savo vaikus augino, o jų vietoj pasirodė kiti. Negi bus žemė dyka? Tik ne visi ilgesniam šitie: atėjo, pabuvo, trobas nudriokė, malkas sukūreno, žiūrėk, vėl prapuolė iš akių. Tai gal ir šita iš tų, iš svetimų kraštų?..

– Ką pasakysi, viešnele? – tykiai paklausė Juza.

– Sveikas gi, Juza, – puse lūpų šyptelėjo moteris. – Tai čia ir gyveni?

Ir vėl krūptelėjo Juza. Vinciūnės balsu prašneko moteris.

– Įeik, – tiek ir pasakė, ranka parodydamas trobos pusėn. O viduj sėdo prie stalo Vinciūnė, vėl šyptelėjo puse lūpų.

– Sukritai ir tu, Juza, – pasakė.

Nusiėmė nuo galvos kailinę kepurę, atsargiai padėjo ją ant suolo, vėl šyptelėjo puse lūpų. Vidurasly priešais ją stovėjo Juza, kur stojęs buvo. Žiūrėjo ir žiūrėjo į Vinciūnę. Plaukai jos nužilę, sruogomis visiškai balti, o pakaušyje, iš kur kadaise per visą nugarą leidosi jai dvi viena ranka nelabai ir apgniaužiamos kasos, styrėjo retučiai, trumpi, nupilkę plaukeliukai, gailiai parietę kojas po savim.

– Kasas kur padėjai? – pratarė Juza.

– Ne tiek padėjau, Juza, – pasakė Vinciūnė. – Kasų beieškai!..

Apsidairė nuo šitų žodžių po trobą Juza. Sujudo prie šuplėdos sienoje netoli durų.

– Neskubėk, – pratarė Vinciūnė. – Neskubėk, Juza. Dar ant dveja, ar paragausiu aš tavo namų rūgšties. Prieik arčiau, sėskis.

Ir kai padarė Juza, kas buvo jam sakyta, pasižiūrėjo tiesiai jam į akis Vinciūnė:

– Kur mano sūnus?

Nenusuko nuo jos akių Juza. Sėdėjo abu tylėdami, surėmę akis vienas į kitą. Ilgai šitaip abu.

– Kapą bent parodysi? – vėl paklausė Vinciūnė. Neatsakė Vinciūnei ir dabar Juza. Ir akių nenusuko nuo jos.

– Vadinasi, teisybė?

Tylėjo Juza.

– O aš netikėjau. Pargrįžusi Lietuvon, visko prisiklausiau apie tave iš žmonių. Šito negalėjo būti!

Juza tylėjo.

Ir matė, kaip nubalo visa ji, Vinciūnė. Sunkiai pakilo iš vietos, abiem kumščiais atsirėmė stalo lentos.

– Būk tu prakeiktas, – išgirdo Juza. – Būk prakeiktas, lietuvių žudike. Ir tegu mano sūnaus kraujas krinta ant tavo galvos!..

Nematė Juza, kaip išėjo ji. Ir duris užsiveriant neišgirdo. Atitoko ant to paties uslano, kur sėdęs buvo Vinciūnei paliepus. Už langų sparčiai tirštėjo sutemos, o troba buvo pilna Vinciūnės kvapo. To paties, kurį gėrė jis, sukdamas valsą prie ežero, kai berželiai jauni šlamėjo aplinkui, o jis laikė apkabinęs ranka per liemenį ją, Vinciūnę. Lyg žemuoge kvepėjo ji tada, lyg ir saulės įkaitrinta vilkažole smalingo pušyno prokirpoj, gal ir baltašakniu ajeru, pamerkusiu kojas ežero pakrašty. Niekas kitas nekvepėjo kaip ji, viena tiktai ji. Ir visa troba pilna buvo dabar šito kvapo, jos kvapo, Vinciūnės.

Kilo nuo uslano Juza, žengė prie skrynios trobos pasienyje, abiem rankom atkėlė sunkų jos viršų, nuvinguriuotą geležies apkaustais, tylėdamas palinko prie baltai išklojėto lino marškinių.

* * *

Tą sutemą pašoko iš tursomiegio apsipylęs šaltu prakaitu brolis Adomas. Ką tik įmigęs buvo prieš ilgąją vakaronę, kol sutems, nebe nuodėmė bus įpūsti žiburį visai šeimynai, ir nežinojo, ko jis šitaip. Ir sakytum žaibo nušviestą pamatė sapną Adomas, tik ką regėtą tursomiegiui užmerkus akis. Toli dykuose laukuose stovi Juza, vienas kaip visada, ir lūkinėja jo, Adomo, ir bėga, skuba laukais Adomas prie brolio, artyn, artyn... O čia nei iš šio, nei iš to – upė jam skersai kelio, ūžia, šniokščia, gilius skaidrius vandenis neša, o kitas jos krantas – tikras skardis, aukštas, status kaip bažnyčios siena. Ir Juza jau nebe laukuos, o šito skardžio viršuj, prie pat kraštelio, stovi, ir moja jam, broliui Adomui, kad tas negaištų, paskubėtų. O vanduo vis ūžia, šniokščia, verpetais iš pačios gilumos eina, ir Juza jau mažesnis pasidaręs skardžio viršuj. Ir mato Adomas, kad Juza dar mažesnis, dar... Ir jau nebėra Juzos, tik lengvutis debesėlis kyla, kur stovėjo jis. Šviesus toks debesėlis... Nori surikti Adomas broliui, kad tas palauktų, neišnyktų, o balso nėra, nė pats negirdi savo riksmo. O vanduo jau semia jį ligi pažastų, ūžia aplinkui, šniokščia, šniokščia, šniokščia...

Nuo šito šniokštimo ir pašoko iš tursomiegio Adomas.

Žodžio niekam netaręs, puolė iš namų sniegu užneštais laukais Kairabalės pusėn. Nebe sapne, o iš tikrųjų. Ir kai įpuolė Juzos trobon, nebeatgaudamas kvapo, pamatė jį, priklaupusį prie skrynios, ištiesusi rankas viršum baltai išklojėto lino marškinių.

– Ačiū dievui, ačiū dievui!.. – atšlijo nugara į sieną Adomas.

Ir tuoj sužiuro, kad tyli Juza. Nė negrįžtelėjo į jį, Adomą.

– Juza! – pašaukė brolį. – Kas čia dabar tau? Juza!..

Juza tylėjo.

Šoko Adomas prie brolio, sugriebė abiem rankom jo pečius, mėgino kelti, šaukė:

– Juza! Juza-a!.. Neatsiliepė ir dabar Juza.

Juozas Baltušis, *Sakmė apie Juzą*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 5–250.